

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
YENİLEVENT/İSTANBUL

RUSYA FEDERASYONU'NUN TRANSKAFKASYA'YA
YÖNELİK DIŞ POLİTİKASININ TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

STRATEJİ VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR
ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Topçu Ütğm. Ahmet SAPMAZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet Güner SAYAR

İSTANBUL - 2006

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR.)

TEZ TANITIM FORMU

TEZİN TARİHİ : 01.05.2006

TEZİN TİPİ : Yüksek lisans tezi

TEZİN BAŞLIĞI : Rusya Federasyonu'nun Transkafkasya'ya Yönelik Dış Politikasının Türkiye'ye Etkileri

TEZİN YAPILDIĞI BİRİM: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü

DAĞITIM LİSTESİ : Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü "Tez Hazırlama ve Değerlendirme Yönergesi"nde belirtilen yerlere

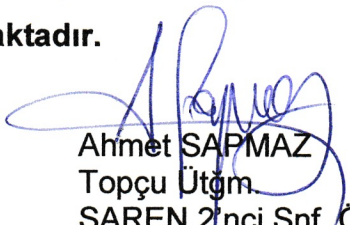
TEZİN ÖZETİ : Bu çalışmada; Rusya Federasyonu'nun bölgesel/küresel düzeyde uluslararası sistemdeki konumu ve bu bağlamda Transkafkasya politikası ile bu politikanın Türkiye'ye etkileri, Transkafkasya'nın iç dinamikleri ve küresel/bölgesel aktörlerin bölgeye yönelik politikaları da dikkate alınmak suretiyle incelenmiştir.

ANAHTAR KELİMELER : Rusya Federasyonu, Transkafkasya, Türkiye, Dış Politika, Yakın Çevre

SAYFA SAYISI: 259

GİZLİLİK DERECE: Tasnif Dışı

Bu tezin ihtiva ettiği hususlar şahsî görüşlerim olup; Türk Silâhlı Kuvvetlerinin resmî görüşünü yansıtmamaktadır.

Ahmet SAPMAZ
Topçu Üstm.
SAREN 2'nci Snf. Öğc.

**T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
YENİLEVENT/İSTANBUL**

**RUSYA FEDERASYONU'NUN TRANSKAFKASYA'YA
YÖNELİK DİŐ POLİTİKASININ TÜRKİYE'YE ETKİLERİ**

**STRATEJİ VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

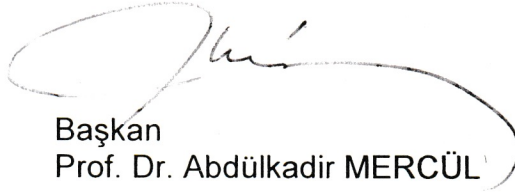
**Hazırlayan
Topçu Ütğm. Ahmet SAPMAZ**

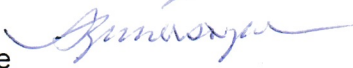
**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet Güner SAYAR**

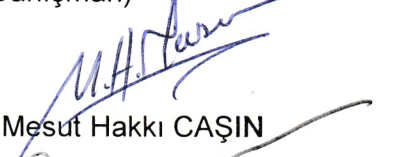
İSTANBUL - 2006

**HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Topçu Ütğm. Ahmet SAPMAZ'ın Rusya Federasyonu'nun Transkafkasya'ya Yönelik Dış Politikasının Türkiye'ye Etkileri konulu tez çalışması, jürimiz tarafından ULUSAL VE ULUSLARARASI GÜVENLİK STRATEJİLERİ Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. Abdülkadir MERCÜL

Üye
Prof. Dr. Ahmet Güner SAYAR
(Danışman)

Üye
Doç. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN

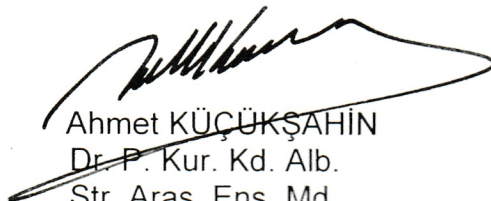

Üye
Yrd. Doç. Dr. Gamze Güngörmüş KONA

Üye
P. Bnb. Orhan SEZGİN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

22 / 06 / 2006.

Ahmet KÜÇÜKŞAHİN
Dr. P. Kur. Kd. Alb.
Str. Araş. Ens. Md.

TEŞEKKÜR

Tezimin planlama safhasından itibaren her aşamasında beni yönlendiren, konuya bilimsel bakış açısıyla farklı boyutlardan yaklaşmamı sağlayan, kendisinden aldığım dersler ve tez konusu haricinde de çok şey öğrendiğim, Prof. Dr. Ahmet Güner SAYAR'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Yine tezimin oluşum sürecinde yapmış olduğu çok değerli katkılar için Doç. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN'a ve kaynak sağlama konusunda yardımlarını esirgemeyen Gülseren CAŞIN hanımefendiye çok teşekkür ederim. Ayrıca yüksek lisans eğitimi görmeme imkân tanıyan Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na; bugünlere gelmemizde emeği olan tüm öğretim üyelerimize; tezin her safhasında yaptığı katkılardan dolayı Ana Bilim Dalı Başkanımız Dz. Kur. Kd. Alb. Timur KÜPELİ'ye; kaynak sağlama, tezi okuyarak düzeltme yapma ve yeni fikirler üretme konusunda katkı sağlayan Yzb. Kadir KÜPÇÜ'ye, Ütğm. N. Fırat İMER'e, Ütğm. Serdar HAVUZ'a, Ütğm. Zafer SAĞLAM'a, Ütğm. Fatih KOÇ'a, Ütğm. Fatih AYDUĞAN'a, ve her zaman gösterdikleri ilgi ve şefkat nedeniyle Ferda'ya ve anneme teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Tez çalışmamdaki her türlü eksiklik ve yanlışlığın sorumluluğu bana aittir.

ÖZET

Soğuk Savaşın bitmesi ile Transkafkasya jeopolitik bir alt bölge olarak uluslararası sisteme dahil olmuştur. Transkafkasya jeopolitik ve jeostratejik konumu, sahip olduğu doğal kaynakları ve Hazar enerji havzasının uluslararası piyasalara ulaşım hattı üzerinde bulunması nedeniyle, küresel boyutta önem taşıyan bir bölgedir. SSCB'nin bölgeden çekilmesi ile oluşan güç boşluğu, bu boşluğu doldurmak için bölgesel/küresel güçler arasında süren mücadele, bölge devletlerinin zayıf devlet yapıları ve bölgenin etnik, din, dil, kültür açısından barındırdığı karmaşık yapı Transkafkasya'da barış ve istikrarın sağlanmasına olanak tanımamaktadır.

Günümüzde bölgede süren istikrarsız durumda, 1991 yılına kadar yaklaşık 200 yıl süreyle Transkafkasya'nın tek hâkimi olan Rusya'nın büyük payı vardır. Rusya, böl-yönet politikası çerçevesinde bölgede oluşturduğu parçalı ve bütünlük ortaya koymayan yapıyı, günümüzde Transkafkasya'da etkinliğini korumak için en önemli araç olarak görmektedir. RF, SSCB'nin çöküşüyle Transkafkasya ülkeleri üzerindeki mutlak hâkimiyetini kaybetmiş olsa da, hala bölgedeki gelişmelere yön veren en etkili ve nüfuz sahibi dış aktör olma konumunu korumaktadır.

RF, SSCB'nin dağılmasının ardından kısa bir süre izlediği Batı'ya dönük dış politika haricinde Transkafkasya'ya büyük önem vermiştir. "Yakın çevre" doktriniyle bölgeyi hayati çıkarlarının bulunduğu stratejik bir alan olarak tanımlayan RF, BDT çatısı altında bölge devletlerine siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel açıdan nüfuz etmeye yönelik politikalar geliştirmiştir. Moskova, BDT'nin beklediği düzeyde entegrasyonu sağlayamaması üzerine, örgüte üye ülkelerden kendi eksenine yakın olanlar ile ikili ilişkilerini genişletmeye ve derinleştirmeye yönelmiştir. RF, bölgede kendisi dışında etkin bölgesel ve küresel aktör bulunmasına karşı çıkmakta, bölgesel çatışmaların Moskova merkezli olarak çözüme kavuşturulmasını istemektedir. RF, bölge devletlerinin kendi çıkarları ile çatışan uluslararası siyasi, güvenlik ve ekonomik örgütlere katılımını engellemekte ve Transkafkasya ülkelerini kendi ekseninde tutmak için bölgedeki ayrılıkçı etnik çatışmaları kullanmaktadır.

Transkafkasya ülkelerinden Azerbaycan ve Gürcistan, her alanda Batı'ya yönelirken, Ermenistan bir yandan RF ile stratejik ortaklığını sürdürmekte, diğer yandan da Batı ile özel ilişkilerini devam ettirmektedir. RF, Azerbaycan'da Dağlık Karabağ, Gürcistan'da ise Güney Osetya ve Abhazya sorunlarını, bu ülkelere karşı siyasi-askeri baskı unsuru olarak kullanmaktadır. Azerbaycan izlediği Batı eğilimli dış politikayı, RF'yi karşısına almamak için dengede tutmaya çalışırken, Gürcistan, 2003 yılında meydana gelen "kadife devrim" sonrasında RF'yi tamamen göz ardı

ederek, yönünü tamamıyla Batı'ya dönmüştür. Bu nedenle günümüzde Tiflis yönetiminin, Moskova ile ilişkilerinde birçok sorun bulunmaktadır.

Bölge, jeopolitik, jeo-ekonomik ve stratejik çıkarları gereği, çok sayıda bölgesel ve küresel güç ile uluslararası örgüt ve çok uluslu şirketin ilgisini çekmiştir. Bölgede; Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve ABD, doğu-batı jeopolitik eksenini oluştururken; RF, Ermenistan ve İran kuzey-güney jeopolitik eksenini oluşturmaktadır. AB'nin doğu-batı, Çin'in ise kuzey-güney eksenine daha yakın olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD'nin, Transkafkasya'da daha etkin olmaya başladığı ve RF'nin en önemli rakibi haline geldiği görülmektedir. Transkafkasya'nın geleceği, büyük oranda RF'nin, Batı ve özellikle ABD ile olan ilişkilerinin gelişimine bağlı olacaktır. RF'nin Batı ve ABD karşısında tekrar emperyal hırslarına bürünerek, uluslararası sistemde yeni bir kutup oluşturma arayışına girmesinin, Transkafkasya ve Türkiye üzerinde büyük olumsuzluklar yaratacağı açıktır. Bu nedenle Türkiye, RF'nin Batı ile entegre olmasına büyük önem vermeli ve Moskova'nın Batılı uluslararası örgütlere katılımını desteklemelidir.

RF'nin, Transkafkasya'ya yönelik dış politikasının siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel boyutları, Türkiye'nin bölgeye yönelik çıkarları ile çatışmaktadır. RF, Azerbaycan ve Gürcistan'ın toprak bütünlüklerini fiili olarak tanımayan politikalar izlemekte, Ermenistan ile stratejik ortaklığını her alanda derinleştirmekte ve bölgenin siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında küreselleşmesine izin vermemektedir. Moskova'nın bölgede bulundurduğu askeri üsler, barış güçleri ve sınır muhafızları, bölge ülkeleri üzerindeki etki ve nüfuzunu sürdürmesine olanak tanımaktadır. RF, bölge üzerinde ekonomik ve kültürel alanda da hâkimiyetini yeniden tesis etmek için yoğun çaba harcamaktadır.

Türkiye, kendi açısından büyük önem taşıyan Transkafkasya'nın, RF nüfuzundan çıkarılması ve uluslararası sisteme entegre olması için çabalarını yoğunlaştırmalıdır. Transkafkasya'da istikrar ve güvenliğin sağlanması, bölgede RF'nin nüfuzunun kırılması ve uluslararası örgütlerin bölgeye müdahil olması ile mümkün olabilir. Özellikle bölge ülkelerinin NATO'ya üye olma perspektifleri, Türkiye tarafından desteklenmelidir. Türkiye, serbest piyasa ekonomisini benimseyen, demokratik ve laik devlet yapısı ile bölgeyi, Batı'ya taşıyacak köprü konumundadır. Türkiye bu konumunu realist, uzun dönemli ve karşılıklı fayda esasına dayalı proaktif politikalar geliştirerek kullanmalıdır. RF, Türkiye ve Transkafkasya'yı içine alan bölgede, günümüzde yaşanan dinamik süreç -Karadeniz'de, ABD'nin NATO aracılığı ile varlık gösterme çabaları, Türkiye-RF arasında ekonomik alanda başlayıp, siyasi

alandanda süren yakınlaşma ve işbirliği arayışları, İran'a yönelik muhtemel ABD harekatı v.b.- Türkiye'nin Transkafkasya politikasını sürekli gözden geçirmesini ve bu bölgeye dış politikasında öncelikli yer vermesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin Transkafkasya politikasında farklı dönemlerde konjonktür gereği bazı değişimler ortaya çıkabilirse de, değişmemesi gereken asıl husus Türkiye'nin bölge devletlerinin toprak bütünlüklerine ve bağımsızlıklarına verdiği önem olmalıdır.

ABSTRACT

With the end of Cold War, Transcaucasus was included in the international system as a geopolitical sub-area. Transcaucasus is an important area on a global level because of its geopolitical and geo-strategic situation, its natural resources and Caspian energy basin, which is on a transportation point accessible to the international markets. The gap created after the demolition of the Soviet Union, the ongoing struggle between the regional/global countries to fill in this gap, the weak structure of the states in the region and the complex structure of the region in terms of ethnic roots, religion, language and culture render peace and stability in Transcaucasus difficult.

Russia, which dominated Transcaucasus until 1991 for about 200 years, has a big share in the instability of the region. Russia perceives the fragmented structure in the region, which was formed within the framework of Russia's divide-and-conquer policy, as an important tool to maintain its influence on the region. Although the Russian Federation (RF) has lost its absolute dominance on the Transcaucasus countries after the demolition of USSR, it still maintains its position as the most influential external actor shaping the developments in the region.

Except for the West-oriented foreign policy that it has followed after the demolition of USSR, RF has attached big importance to Transcaucasus. RF, which has defined the region as a strategic area for its vital interests within the framework of "close environment" doctrine, has developed policies aiming at influencing the Commonwealth of Independent States(CIS) countries in the region politically, economically and culturally. Failing to have the integration of CIS countries at a satisfactory level, Moscow started to extend and strengthen its bilateral relations with the CIS countries that are closer to RF axis. RF wants to be the sole regional and global actor in the region and tries to bring Moscow-based solutions for the conflicts in the region. RF prevents the participation of the CIS countries in political, security and economic organizations, which have conflicting interests with RF's own interests, and RF also uses ethnic conflicts in the region to keep the Transcaucasus countries under its influence.

Of the Transcaucasus countries, Azerbaijan and Georgia has been getting closer to the West in all spheres while Armenia has been maintaining its strategic partnership with the RF all the same having ongoing private relations with the West.

RF has been using the Nagorno-Karabakh conflict in Azerbaijan, and Southern Ossetian and Abkhazia problems in Georgia as a political-military pressure against these countries. While Azerbaijan has been trying to balance its West-oriented policies in order not to have problems with the RF, Georgia has completely ignored the RF and turned to the West after the "Velvet Revolution," which took place in 2003. Therefore, today the government in Tbilisi has many problems with Moscow.

The region has been attracting the attention of many regional and global powers, international organizations and multi-national companies due to their geopolitical, geo-economic and strategic interests. In the region, Azerbaijan, Georgia, Turkey and the United States form the east-west geopolitical axis while the RF, Armenia and Iran form the north-south geopolitical axis. It is possible to say that the United States is closer to the east-west axis while China is closer to the north-south axis. Particularly after September 11 attacks, the United States has started to become more active in Transcaucasus and has become the most important rival of Russia in the region. The future of Transcaucasus mostly depends on the development of RF's relations with the West and especially with the US. It is obvious that the fact that the RF again wants to become an imperial power against the West and the US, and that it tries to form a new pole in the international system will have a very negative impact on Transcaucasus and Turkey. Therefore, Turkey should pay special importance to RF's integration with the West and should support Moscow's participation in the Western international organizations.

There is a conflict between the political, military, economic and cultural dimensions of RF's foreign policy regarding Transcaucasus, and Turkey's interests in the region. RF has been following policies that do not recognize in practice the integrity of Azerbaijan and Georgia, and has been strengthening its strategic partnership with Armenia in every sphere not allowing the countries in the region to globalize politically and economically. Moscow can maintain its influence and power on the countries in Transcaucasus thanks to its military bases, peace forces and front guards. RF also has been making a huge effort in order to restructure its economic and cultural dominance on the region.

Turkey should increase its efforts to help Transcaucasus countries in preventing RF's influence on the region and in integrating with the international system. The stability and security in Transcaucasus can be possible with decreasing RF's influence on the region and with the intervention of international organizations

in the region. Turkey should support the countries in the region to become a member of NATO. With its democratic and secular structure, Turkey serves as a bridge that can connect the region to the West. Turkey should use this situation by developing long-term and proactive policies, which are based on mutual interest. In the region, which encompasses RF, Turkey and Transcaucasus, the current dynamic process – the US' efforts to exercise influence in the Black Sea through NATO, Turkey and RF's cooperation, which started with economic collaboration and continued with political cooperation, a possible US attack on Iran, etc. – requires Turkey to continuously review its Transcaucasus policy and to give priority to this region in its foreign policy. Although there might be some changes in Turkey's Transcaucasus policy in different periods due to conjecture fluctuations, the factor that should be consistent in Turkey's policy is that Turkey should attach special importance to the integrity and independence of the countries in the region.

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA</u>
ÖZET	I
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	VII
TABLolar LİSTESİ	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ	XII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIII
ÖNSÖZ	XV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA KAVRAMI VE TRANSKAFKASYA'NIN TANIMLANMASI/ ÖNEMİ

1. DIŞ POLİTİKA KAVRAMI	4
2. TRANSKAFKASYA'NIN TANIMLANMASI VE ÖNEMİ	8
a. Transkafkasya'nın Coğrafi Konumu	8
b. Transkafkasya'nın Tarihi ve Rusya'nın Transkafkasya'yı Ele Geçirmesi	10
c. Transkafkasya'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi	15
(1) RF Açısından Transkafkasya'nın Önemi	20
(a) Güvenlik Açısından Önemi	20
(b) İstikrar Açısından Önemi	20
(c) Jeopolitik Açısından Önemi	21
(d) Askeri Altyapı Açısından Önemi	22
(e) Ekonomik Açısından Önemi	22
(2) SSCB Sonrası Kafkasya Jeopolitiğinde Meydana Gelen Değişimler	23

3. TRANSKAFKASYA'NIN ETNİK YAPISI, DİL VE DİN FAKTÖRLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	26
a. Bölgenin Etnik Yapısı	26
b. Bölgenin Dil Açısından İncelenmesi	28
c. Bölgenin Din Açısından İncelenmesi	29
d. Transkafkasya Devletlerinin Genel Durumları	29
(1) Azerbaycan	32
(2) Gürcistan	33
(3) Ermenistan	36
e. Transkafkasya'da Halen Devam Eden Çatışma/Kriz Alanları	38
(1) Azerbaycan Topraklarının Ermenistan Tarafından İşgal Edilmesi	39
(2) Abhazya Sorunu	44
(3) Güney Osetya Sorunu	47
(4) Acaristan Sorunu	48
(5) Enerji Kaynakları ve Aktarım Hatlarının Güvenliği	49
(6) Hazar'ın Hukuki Statüsü Sorunu	57
(a) RF'nin Görüşü	58
(b) İran'ın Görüşleri	60
(c) Azerbaycan'ın Görüşleri	61
(d) Türkmenistan'ın Görüşü	61
(e) Kazakistan'ın Görüşü	61

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN TRANSKAFKASYA'YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASININ İNCELENMESİ

1. ÇARLIK RUSYA'SINDAN, RUSYA FEDERASYONU'NA KADAR RUS TARİHİ VE RUSYA FEDERASYONU HAKKINDA GENEL BİLGİLER	63
a. Çarlık Rusya'sından RF'ye Kadar Rusya Tarihi	63
b. Rusya Federasyonu	71
c. Rusya'da Politik Kültür	76

2. RF ULUSAL GÜVENLİK, DIŞ POLİTİKA VE ASKERİ DOKTRİNLERİ	77
a. Ulusal Güvenlik Doktrini	78
b. Dış Politika Doktrini	81
c. Askeri Doktrin	84
3. RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ POLİTİKASININ ANA HATLARI	87
a. Dış Politikada Dönüşüm	87
b. Rus Dış Politikasına Etki Eden Politik Düşünsel Akımlar	89
(1) Atlantikçiler	90
(2) Avrasyacılar	90
(3) Neo-Avrasyacılar	91
(4) Rus Milliyetçiliği Akımı	91
(5) Pragmatik(Uzlaşmacı/Uzlaştırıcı) Jeopolitik Model	92
c. Dönemler Halinde Rusya Federasyonu Dış Politikası	93
(1) Atlantikçi Dış Politika Dönemi	93
(2) Neo-Emperyalist Eğilimler ve Yakın Çevre Dönemi	94
(a) Yakın Çevre	95
(3) Avrasya Süper Gücü Olarak RF'nin Dış Politikası	96
(4) Putin Dönemi RF Dış Politikası	97
d. Dış Politika Araçları	101
(1) Ekonomik Araçlar	101
(2) Siyasi Araçlar	104
(3) Askeri Araçlar	109
e. Avrasya'da Soğuk Savaş Sonrası Meydana Gelen Değişimler ve Girişilen Güç Mücadeleleri	112
4. RUSYA FEDERASYONU'NUN TRANSKAFKASYA'YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI	114
a. Transkafkasya'da RF'ye Yönelik Ortaya Çıkan Tehditler	114
b. Rusya Federasyonu'nun Transkafkasya'ya Yönelik Dış Politikası	114
(1) Rusya Federasyonu - Azerbaycan İlişkileri	126
(2) Rusya Federasyonu - Gürcistan İlişkileri	133
(3) Rusya Federasyonu - Ermenistan İlişkileri	140

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL/BÖLGESEL GÜÇLERİN VE TÜRKİYE’NİN TRANSKAFKASYA’YA YÖNELİK POLİTİKALARININ İNCELENMESİ

1. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN TRANSKAFKASYA BÖLGESİNE ARTAN İLGİSİ VE MENFAATLERİ	148
2. AVRUPA BİRLİĞİ VE GÜÇLER MÜCADELESİNDEKİ ROLÜ	158
3. İRAN’IN TRANSKAFKASYA POLİTİKASI	162
4. YÜKSELEN GÜÇ ÇİN	167
5. TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL GÜÇ OLARAK İSTİKRAR ROLÜ	171

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE – RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ VE RUSYA FEDERASYONU’NUN TRANSKAFKASYA’YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASININ TÜRKİYE’YE ETKİLERİ

1. TÜRKİYE – RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ	185
a. Türkiye–Rusya İlişkilerinin Geçmişi	185
b. Siyasi İlişkiler	186
c. Ekonomik İlişkiler	193
d. Askeri İlişkiler	198
e. Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasındaki Sorunlar	200
2. RUSYA FEDERASYONU’NUN TRANSKAFKASYA’YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASININ TÜRKİYE’YE ETKİLERİ	205
a. Politik Açıdan Etkileri	206
b. Ekonomik Açıdan Etkileri	210
c. Askeri Açıdan Etkileri	212
d. Kültürel Açıdan Etkileri	221

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	225
KAYNAKÇA	237

TABLÖLAR

	<u>SAYFA</u>
TABLO-1 : DIŞ POLİTİKAYI ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER	6
TABLO-2 : TRANSKAFKASYA'DA KRİZ/ÇATIŞMA ALANLARI	40
TABLO-3 : HAZAR BÖLGESİ PETROL REZERV VE ÜRETİM DEĞERLERİ	53
TABLO-4 : HAZAR BÖLGESİ DOĞALGAZ REZERV VE ÜRETİM DEĞERLERİ	55
TABLO-5 : GSMH BÜYÜKLÜKLERİNE GÖRE ÜLKELER	74
TABLO-6 : RUSYA FEDERASYONU GSMH'NİN GELİŞİMİ	103
TABLO-7 : TÜRKİYE-RUSYA FEDERASYONU ARASINDAKİ İKİLİ TİCARET VERİLERİ	196
TABLO-8 : TÜRKİYE'NİN BAVUL TİCARETİ GELİRLERİ	197
TABLO-9 : TÜRKİYE'NİN TRANSKAFKASYA ÜLKELERİNE İHRACAT VE İTHALATI	210
TABLO-10 : BDT ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'NİN MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERİ	211
TABLO-11 : TRANSKAFKASYA ÜLKELERİNİN İHRACAT VE İTHALATLARINDA RUSYA'NİN YÜZDE OLARAK PAYI	212
TABLO-12 : ERMENİSTAN'DAKİ RUSYA FEDERASYONU ASKERİ VARLIĞI	215
TABLO-13 : ERMENİSTAN VE 102. RF ASKERİ ÜSSÜNE TAHSİS EDİLEN AKKA TAVANLARI	218

ŞEKİLLER

SAYFA

ŞEKİL-1	: ULUSLARARASI SİSTEMDE ANALİZ DÜZEYİ	7
ŞEKİL-2	: TRANSKAFKASYA SİYASİ HARİTASI	9
ŞEKİL-3	: SSCB'NİN DAĞILMA SÜRECİ	70
Şekil – 4	: RUSYA FEDERASYONU SİYASİ HARİTASI	71
ŞEKİL-5	: ULUSAL POLİTİKA VE DOKTRİN HİYERARŞİSİ	78
ŞEKİL-6	: ESKİ SOVYET CUMHURİYETLERİNİN, RF'YE GÖRE KONUMLARI	106

KISALTMALAR

- AB** : AVRUPA BİRLİĞİ
- ABD** : AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
- AGİT** : AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI
- AKKA** : AVRUPA KONVANSİYONEL KUVVETLER ANTLAŞMASI
- AIOC** : AZERBAYCAN PETROLLERİ OPERASYON ŞİRKETİ
- APEC** : ASYA PASİFİK EKONOMİK İŞBİRLİĞİ
- ASEAN**: GÜNEY DOĞU ASYA ÜLKELERİ BİRLİĞİ
- BDT** : BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU
- BİO** : BARIŞ İÇİN ORTAKLIK
- BLACKSEAFOR**: KARADENİZ İŞBİRLİĞİ GÖREV GRUBU
- BM** : BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
- BMGK** : BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ
- BOTAŞ**: BORU HATLARI İLE PETROL TAŞIMA A.Ş.
- BP** : BRITISH PETROLEUM
- CASFOR** : HAZAR GÜVENLİK KUVVETİ
- COMECON** : KARŞILIKLI İKTİSADİ YARDIM KONSEYİ
- CPC** : HAZAR BORU HATTI KONSORSİYUMU
- DTÖ** : DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ
- G-8** : SANAYİLEŞMİŞ 8 ZENGİN BATILI ÜLKE
- GKRY** : GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ
- GSMH** : GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA
- GUAM** : GÜRCİSTAN, UKRAYNA, AZERBAYCAN, MOLDOVA

IMF : ULUSLARARASI PARA FONU

IMO : ULUSLARARASI DENİZCİLİK ÖRGÜTÜ

INOGATE: AVRUPA'YA DEVLETLERARASI PETROL VE GAZ TAŞIMACILIĞI

KEİ : KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI

NAFTA : KUZEY AMERİKA SERBEST TİCARET ANTLAŞMASI

NATO : KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ

OECD : İKTİSADİ İŞBİRLİĞİ VE GELİŞME TEŞKİLATI

OPEC : PETROL İHRAÇ EDEN ÜLKELER ÖRGÜTÜ

RF : RUSYA FEDERASYONU

RSFSR : RUSYA SOSYALİST FEDERAL SOVYET CUMHURİYETİ

RLDP : RUSYA LİBERAL DEMOKRAT PARTİSİ

SOCAR : AZERBAYCAN DEVLET PETROL ŞİRKETİ

SSCB : SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ

TACIS : BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU'NA YÖNELİK TEKNİK YARDIM

TBMM : TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

TPAO : TÜRKİYE PETROLLERİ ANONİM ORTAKLIĞI

TPE : TON PETROL EŞDEĞERİ

TRACECA: AVRUPA-KAFKASYA-ASYA ULAŞTIRMA KORİDORU

UMOMIG : BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜRCİSTAN GÖZLEM MİSYONU

ÖNSÖZ

SSCB'nin 1991 yılında tarihe karışması ile bulunduğu coğrafyada 15 yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletlerden Transkafkasya ve Orta Asya'da bulunanların çoğunu, Türkiye'nin ırk, dil, din, kültür ve tarih birlikteliği olan Türk Cumhuriyetleri oluşturmaktadır. Özellikle Transkafkasya, Türkiye'ye komşu olması, Azerbaycan gibi Türkiye açısından önemli bir müttefikin bu bölgede bulunması ve bölgede devam eden çatışma/krizler nedeniyle Türk dış politikasında daha ön plana çıkmıştır.

Tarihinde görülen en büyük jeopolitik geri çekilmeyi yaşayan Rusya, en zayıf olduğu dönemde bile Transkafkasya'dan ilgisini hiç eksiltmemiş, bölgeyi "yakın çevre" doktrininin merkezine oturtturarak, gelişmelere yöne veren en önemli dış aktör olma konumunu günümüze kadar sürdürmüştür. Putin yönetimi ile güçlü ekonomi, güçlü ordu ve güçlü devlet olma yolunda ilerleyen RF'nin, gelecekte bölge üzerinde günümüzdekinden daha etkili olmak isteyeceğinden şüphe duyulmamalıdır.

Yaklaşık yarım yüzyıl süren Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle yıkılan dünya düzeninin yerine günümüzde bir yenisi daha kurulmaktadır. 1991 yılına kadar iki yüzyıl Rus hakimiyeti altında yaşayan Türk Cumhuriyetleri, günümüzde toprak bütünlüklerini ve bağımsızlıklarını koruyarak şekillenmekte olan yeni dünya düzeninde kendilerine yer edinme mücadelesi vermektedirler. Bu yeni devletlerin bağımsızlıklarının gelecekte güçlenerek devam etmesi veya sözde bağımsızlık düzeyinde kalması ya da bir gün sona ermesi, ulusal ve bölgesel boyuttaki gelişmeler ile başta RF, ABD ve Türkiye olmak üzere çeşitli aktörlerin tutumlarına bağlı olacaktır.

Bu çalışmanın amacı Transkafkasya'nın geçmişinde ve bugününde olduğu gibi, geleceğinde de büyük rolü olacağı düşünülen RF'nin bölgeye yönelik dış politikasının, bölgede yine önemli bir oyuncu olan ve Soğuk Savaş sonrası bölgeye yönelik yeni açılım olanaklarına sahip olan Türkiye'ye olan etkilerini ortaya koymaktır. RF'nin Transkafkasya politikasının Türkiye'ye etkileri, bu ülkenin tarihi perspektifi ve Soğuk Savaş sonrası geçirdiği dönüşüm de dikkate alınarak ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Çalışmada çok sayıda yerli ve yabancı kitap, makale, rapor, tez, düşünce kuruluşu yayınları ve incelemeden faydalanılmıştır. Çalışmanın Türk dış politikasının RF ve Transkafkasya boyutu ile konuyla ilgilenenlere faydalı olmasını umut ediyoruz.

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın bitiminden günümüze kadar geçen süreçte Transkafkasya, hem Türkiye hem Avrasya hem de dünya açısından önemli gelişmelere sahne olmaktadır. Bu gelişmelerin ilki ve en önemlisi yaklaşık 200 yıldır Rus hâkimiyeti altında yaşayan Transkafkasya'da üç bağımsız devletin ortaya çıkmış olmasıdır.

Yaklaşık 500 yıldan beri Avrasya'da birbirleriyle mücadele eden Rusya ve Türkiye'nin, Soğuk Savaş sonrası mücadele ve rekabet alanı büyük ölçüde Transkafkasya olmuştur. Bu bölge her iki ülkenin hemen hemen aynı hedeflere yönelik stratejik çıkarlarının çatıştığı bir coğrafyadır. Rusya Federasyonu(RF) bölgede azalan etkinliğini yeniden elde etmeye çalışırken, Türkiye önüne çıkan tarihi fırsatı değerlendirerek, Türk Cumhuriyetleri ve bölge devletleri ile ilişkilerini her alanda geliştirmeyi ve bu devletlerin Rusya'ya olan bağımlılıklarının ortadan kaldırılması yoluyla Batı'ya eklemlenmesini amaçlamaktadır. Türkiye ve RF arasında süren bölge odaklı mücadeleye 1990'lı yılların ortasından itibaren ABD'de katılmış ve bu tarihten itibaren Türkiye bölgede çoğunlukla ABD ile beraber hareket etmiştir. RF ile Türkiye arasında özellikle askeri açıdan mevcut olan güç dengesizliği, Türkiye'nin bölgede ABD ile birlikte hareket etmesini gerekli kılmıştır.

Transkafkasya'ya, bölgesel güçler dışında küresel güçler de büyük ilgi göstermektedir. Bu durum küçük bir coğrafya olan Transkafkasya'da çok sayıda önemli aktörün yer aldığı büyük bir mücadelenin yaşanmasına neden olmaktadır. Farklı açılardan ve farklı usullerle tesis edilen ancak tümünün amacının bölgeye hâkim olmak olduğu ittifakların merkezi Transkafkasya'dır. Bölgede çok sayıda aktör bulunmasına karşın asıl mücadele RF ve ABD arasında sürmektedir. Bu durum Türkiye'ye bazı olanaklar sağladığı gibi, bazı sakıncalar da ortaya çıkarmaktadır.

RF, günümüzde adeta "dizleri üzerine çökmüş dev" gibidir. Moskova, SSCB'nin yıkılışı ile her açıdan kaybettiğı güç ve itibara rağmen, stratejik çıkar alanı olarak tanımladığı "yakın çevre"de halen etkisini büyük oranda devam ettirmektedir.

Türkiye için büyük önemi olan Transkafkasya'da, RF'nin yaptığı her hamle Türkiye açısından olumlu/olumsuz etki ve sonuçlar doğurmaktadır. Tarihte olduğu gibi günümüzde de Türkiye'nin ve bölgenin geleceğı, Rusya'nın geleceğı ile yakından alakalıdır. Türkiye'nin geçmişte kurduğı kritik ve hayati ittifakların tümünün, ya büyük düşman Rusya'ya karşı tesis edildiğı, ya da Rusya'nın,

TASNİF DIŞI

Türkiye'nin tüm dünyaya karşı sırtını dayadığı büyük bir güç olduğu hatırlanması gereken bir gerçekliktir.

Avrasya'nın son 500 yılı, Türk-Rus ilişkileri tarihi olarak ele alınabilir. 1492 yılında resmi olarak başlayan ilişkiler¹ süresince Türk-Rus mücadelesi inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, taraflar dönem dönem üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Genel bir değerlendirmeye XVIII. yüzyılın ortalarına kadar Türk üstünlüğü, bu tarihten XX. yüzyılın ortalarına kadar Rus üstünlüğü şeklinde teşekkül etmiştir. Bugünkü durumda ise RF, SSCB'nin çöküşü ile küresel güçten etkili bir bölgesel güce dönüşmüş, Türkiye ise Orta Asya ve Kafkaslarda ortak ırk, dil, din, kültür ve tarihe sahip, bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile büyük bir manevra alanına sahip olmuştur.

Bütün bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin, Soğuk Savaş sonrası yeniden şekillenmekte olan uluslararası sistemdeki konumu önem kazanmaktadır. Türkiye önüne çıkan imkân ve fırsatları iyi değerlendirerek, yakalamış olduğu bu tarihi fırsattan yararlanacak ve Türk Cumhuriyetleri ile arasında etkili ve verimli bir bağ kurabilecek midir? Yoksa I ve II. Dünya Savaşları sonrasında olduğu gibi uluslararası sistemin oluşumunda edilgen bir tutum takınarak gelişen olaylara seyirci kalacak ve yalnızca tepkisel politikalar mı geliştirecektir? Günümüz uluslararası sistemi, statükoyu korumak için dahi aktif politikalar izlemeyi zorunlu kılmaktadır. Kaldı ki Türkiye gibi çevresi istikrarsızlıklarla dolu ve dinamik gelişmelerin yaşandığı coğrafyada bulunan bir devlet, dış politika alanında güncel konuları takip ederken, aynı zamanda uzun erimli politikaları da planlayıp, uygulayabilmelidir.

Çalışmamızda Transkafkasya üzerinde sahip olduğu etki ve nüfuz ile bölgedeki gelişmelerde belirleyici ana faktörlerden biri olduğuna inandığımız RF'nin Transkafkasya'ya yönelik dış politikasının Türkiye'ye etkileri konusunu inceledik.

Dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, dış politikanın kavramsal çerçevesi ele alınmış ve bir devletin dış politikasının neyi ifade ettiği ortaya konmuştur. Birinci bölümde ele alınan diğer konular; Transkafkasya'nın bölgesel ve uluslararası sistem açısından önemi, bölge devletlerinin durumlarını da kapsayan bölge içi dinamikler ve bölgedeki çatışma, kriz ve sorun alanlarıdır.

İkinci bölümde Çarlık Rusya'sından RF'ye kadar Rus tarihi günümüze ışık tutması ve neden-sonuç bağıntısının kurulabilmesine yardımcı olması amacıyla

¹ 1492 yılında Moskova Prensi, II. Beyazıt'a bir mektup yazarak Karadeniz'de seyretmekte olan Rus gemilerinin karşılaştığı sorunlar hakkında yardım ve destek talep istemiştir.

TASNİF DIŞI

kısaca incelenmiştir. Bölümün devamında günümüzde RF dış politikasını yönlendiren başlıca referansları oluşturan RF ulusal güvenlik, dış politika ve askeri doktrinleri analiz edilmiştir. RF dış politikasının genel bir değerlendirmesinin de yapıldığı bu bölümde, daha sonra RF'nin Transkafkasya politikası genel ve bölge devletleri bazında ayrı ayrı ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise RF'nin bölgeye yönelik dış politikasının oluşumuna etki eden bölgesel ve küresel güçlerin Transkafkasya'ya yönelik dış politikaları incelenmiştir. Bu bölümde incelenen başlıca aktörler; ABD, AB, Çin, İran ve Türkiye'dir.

Dördüncü bölümde öncelikle Türkiye-RF ilişkileri, müteakiben de RF'nin Transkafkasya politikasının Türkiye'ye etkileri politik, ekonomik, askeri ve kültürel açıdan incelenmiştir. Beşinci bölümde yapılan değerlendirme ile çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA KAVRAMI VE TRANSKAFKASYA’NIN TANIMLANMASI/ ÖNEMİ

1. DIŞ POLİTİKA KAVRAMI

RF’nin dış politikasını incelemeye başlamadan önce dış politikanın² ne demek olduğunu/neyi ifade ettiğini, nasıl yorumlanabileceğini ele almak doğru olacaktır. Suat Bilge’ye göre dış politika “bir devletin kendi sınırları dışında milli menfaatlerini gerçekleştirmek için izlediği amaç, hareket tarzı ve kullandığı usullerdir.”³ Joseph Frankel’e göre ise dış politika “bir devletin diğer devletlerle ilişkileri açısından aldığı karar ve giriştiği çabalarıdır.”⁴

Dış politika konusunda iki grup tanımlama vardır. Birinci grup tanımlamalar, “politika” üzerinde yoğunlaşır. Bunlara göre dış politika, devletin politika yapıcılarının uluslararası sistemdeki diğer devletler veya uluslararası sisteme dönük olarak geliştirdiği stratejiler, planlı davranış kalıpları ve hedefe ulaşma çabalarının bütünüdür. Buradaki asıl amaç bir “politika” yani hedefler listesi belirlemektir. Politika, karar ve program şeklinde alt bölümlere ayrılabilir. Hedef, strateji ve amaçlar olarak politikanın oluşumunda devletin ilgili kurum ve yetkilileri tarafından alınan bir veya birden fazla karar(lar) rol oynar. Alınan kararlar davranışları yaratır, davranışlar da hedeflere ulaşmayı sağlar. İkinci grup tanımlamalar dış politikanın “dış” boyutu üzerinde yoğunlaşır. “Dış”, devletin iç egemenlik alanı dışında kalan

² Burada zaman zaman aynı anlamda ya da biri diğerinin yerine kullanılan dış politika kavramı ile uluslararası politika ve uluslararası ilişkiler kavramlarını açıklamakta fayda vardır. Bu kavramlar arasında net bir anlam farkı bulunmamakla birlikte, aralarında kapsamları itibarıyla farklar bulunmaktadır. Bu kavramlardan uluslararası politika, dış politikayı kapsayıcı mahiyettedir. Uluslararası ilişkiler kavramı ise dış politika ve uluslararası politika kavramlarının her ikisininide kapsar. Dış politika, uluslararası siyasal sorunlara bir devletin veya genel olarak devletlerin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından bakar, bir devletin uluslararası sisteme veya diğer devletlere karşı tutumunu inceler. Uluslararası politika ise, uluslararası siyasal etkileşim sürecine ulusal birimlere oranla daha geniş bir açıdan bakar ve uluslararası yapının tümü içinde ele alır. Dolayısıyla uluslararası politika, devletlerin dış politikalarının basit bir toplamından ibaret olmayıp bu sürece etki eden devlet dışındaki diğer uluslararası organizasyonları ve bunların etkilerininide göz önünde bulundurur. Bu nedenle dış politika çalışmaları uluslararası politikanın yalnız girdilerini oluşturur, onun incelenmesine ve analizine yardımcı verileri sağlar. Uluslararası ilişkiler kavramının ise devletler, hükümetler ve halklar arasındaki siyasal, ekonomik, ticari, mali, askeri, kültürel, toplumsal v.b. tüm ilişkileri içine almasından dolayı daha geniş bir anlamı vardır ve bu şekliyle uluslararası siyasal ilişkileri inceleyen uluslararası politikadan daha kapsamlıdır. Tayyar Arı, **Uluslararası ilişkiler ve Dış Politika**, İstanbul, Alfa, 5. bsk., 2004, s.46-49.

³ Suat Bilge, **Milletlerarası Politika**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966, s.297, akt: Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.149.

⁴ Joseph Frankel, **The Making of Foreign Policy**, Oxford University Press, 1966, s.1, akt:Sönmezoğlu, a.e., s.149.

TASNİF DIŞI

tüm uluslararası alanı yani devletin kendisi dışındaki tüm devletleri ve ortamı ifade eder. Dış kavramının önemi onun devlet otoritesi ve yetkisi dışında kalmasından kaynaklanır.⁵

Dış politikanın hem içsel hem de dışsal boyutu vardır. Dış politika ilk bakışta salt dış dünya ile alakalı gibi görünse de aslında öncelikle ülkenin iç politikasının uzantısıdır. Bu açıdan bakıldığında devletin dış politikasının analizinde devlet ve toplum olmak üzere iki temel unsur ortaya çıkar. Klasik anlamda dış politika devletin yürütme organı olan hükümetin dışa dönük eylemlerinin bir bütünüdür. Hükümet ulusun temsilcisi olması nedeniyle tüm ulus adına hareket eder ve devleti uluslararası ilişkilerde temsil eder. Devletin dış politikasının her zaman toplumun dış politikasını yansıtıp/yansıtmadığının temel kıstası, o ülkede demokrasinin varlığı ya da yokluğu ile alakalıdır. Demokrasinin olmamasının yarattığı temsil sorunu bazı devletlerin dış politikalarının tek elden ve tek bir anlayış veya ideoloji dikkate alınarak ve devlet mekanizmasını elde bulunduranların çıkarları çerçevesinde oluşturulmasına neden olur. Bu ise ulusun değil, devletin dış politikasıdır. Dış politika temelde yetkili hükümet tarafından oluşturulmakla birlikte birçok toplumsal alt grupların değerlerini de içinde barındıran bir birleşim sonucunda ortaya çıkar. Bu birleşimin oluşturduğu dış politikanın hangi değerleri ve yönelimleri temsil edeceği iç politikadaki alt gruplar arasında süren mücadeleye ve bu mücadeledeki güçler dengesine bağlıdır. Hükümetin ve çeşitli toplumsal alt grupların farklı eğilimleri ile nasıl bir ulus devlet dış politikasının oluşturulabileceğinin cevabı ise toplumun tamamını ilgilendiren kesişme noktalarının bulunması ve demokratik uzlaşmanın yaratılması olarak özetlenebilir.⁶

Dış politika, esasen iç politikanın dışa dönük uzantısı olmakla birlikte uygulama alanının niteliği dolayısıyla uluslararası ilişkiler ve uluslararası sistem ile yakından alakalıdır. Dış politikanın temel özelliği dışarıda yani diğer uluslararası aktörlerin bulunduğu alanda uygulanmak durumunda olmasıdır. Uluslararası sistem çok şiddetli güç mücadelelerinin bulunduğu, çıkar çatışmalarının kıyasıya yaşandığı bir ortamdır. Bu nedenle hükümetler dış politikayı tayin eder ve uygularken uluslararası sistemdeki güç dengeleri ve bu dengelerin meydana getirdiği ittifaklar, bloklaşmalar, çatışmalar ve gerginlikleri dikkate almak zorundadır. Bunun yanında hükümet, dış politikayı devletin gücü ve imkânlarını dikkate alarak oluşturmalıdır.⁷

⁵ Ramazan Gözen, "Dış Politika Nedir?", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, Ed: İdris Bal, İstanbul, Alfa, 2001, s.3-4.

⁶ A.e., s.4-5.

⁷ A.e., s.6.

TASNİF DIŞI

İster yönelimler ister planlar isterse davranışlar olarak ele alınsın, dış politika belirli bir ortam içerisinde oluşmaktadır. Faruk Sönmezoğlu'na göre bir devletin dış politikasının içerisinde olduğu ortam ve bu politikayı etkileyen temel öğeler başlıca üç başlık altında ele alınabilir:⁸

GENEL ORTAM	İÇSEL ORTAM	DIŞSAL ORTAM
1. Fiziki Çevre Coğrafi/Topografik Yapı Denizler Mevki ve Jeopolitik Doğal Kaynaklar 2. Beşeri Çevre Nüfus ve Nüfus Hareketleri Etnik ve Dini Farklılaşmalar	1. Sosyo – Politik Yapı Siyasal Rejimi Kamuoyu 2. Karar Alma Süreci Karar Alma Zemini Karar Alıcılar	1. Uluslararası Sistem Güç Dengesi Uluslararası Hukuk Uluslararası Örgütler

Tablo - 1: Dış Politikayı Etkileyen Temel Faktörler

Kaynak: Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.151.

Yukarıdaki faktörlerin katkısıyla/tesiriyle oluşan devletlerin dış politikalarının çıktıkları ise üç kategoriden meydana gelir. Bunlar; amaçlar, stratejiler ve araçlardır.⁹

Tayyar Arı, uluslararası ilişkilerde analiz düzeyini aktör düzeyi ve sistem düzeyi olarak iki ana düzeyde incelemektedir. Aktör düzeyi; birey, alt ulusal gruplar, bürokratik yapı, devlet, uluslararası/ulus aşırı örgütlenmeler olarak beş alt düzeye; sistem düzeyi ise küresel alt sistem, bölgesel alt sistem ve fonksiyonel alt sistem olmak üzere üç alt düzeye ayrılarak ele alınabilir.¹⁰

⁸Sönmezoğlu, a.g.e., s.151.

⁹A.e., s.152.

¹⁰Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, İstanbul, Alfa, 3. bsk., 2004, s.149.

<u>Aktör Düzeyi</u>	<u>Sistem Düzeyi</u>
1. Birey düzeyi	1. Global sistem düzeyi
2. Alt ulusal gruplar düzeyi	2. Bölgesel alt sistem düzeyi
3. Bürokratik düzey	3. Fonksiyonel alt sistem düzeyi
4. Devlet düzeyi	
5. Uluslararası/Ulus aşırı örgüt düzeyi	

Şekil – 1: Uluslararası Sistemde Analiz Düzeyi

Kaynak: Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, İstanbul, Alfa, 3. bsk., 2004, s.149.

Realistler analiz düzeyi olarak birey ve devlet düzeyini, neorealistler devlet ve sistem düzeyini, plüralistler hem aktör hem de sistem düzeyini benimsemekte, globalistler ise daha ziyade sistem(Kapitalist Dünya Sistemi) düzeyinden hareket etmekle beraber yaklaşımlarından toplum(burjuva ve proletarya sınıfı), devlet(kapitalist devlet) ve çok uluslu şirketler¹¹(kapitalist tekeller ve tröstler) düzeyini de analiz düzeyi olarak benimsemektedirler.¹²

Devletler dış politika amaçlarına ulaşmak için belirledikleri stratejileri uygularken bazı dış politika araçlarından yararlanırlar. Bir ülkenin izlediği dış politika içerisinde belirli türden bir dış politika aracı birincil yer tutabileceği gibi, kullanılabilecek tüm diğer araçlardan da yararlanılması söz konusu olabilir. Bu araçların neler olduğu konusunda farklı yaklaşımlar bulunmakla beraber çalışmamızda bunlardan üç tanesi üzerinde durulacaktır. Siyasal etki araçları, ekonomik etki araçları ve askeri etki araçları.¹³

James Rosenau, “dış politika davranışlarını belirleyen devlet özellikleri” üzerine yaptığı çalışmada devletin büyük/küçük, gelişmiş/azgelişmiş ve açık/kapalı

¹¹Sermayenin fiyatının en ucuz olduğu yerde elde edilmesi ve en yüksek kârı getireceği yerde kullanılması felsefesiyle ekonomik faaliyetlerine yön veren çok uluslu şirketler zaman zaman ekonomik boyutu aşan siyasi amaçlar da gütmekte ve ülkelerin dış politikalarına etki edebilmektedirler. Deniz Ülke Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, İstanbul, Der, 2001, s.170.

¹² Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, s.147-148.

¹³ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.323.

olması olmak üzere üç kategori ortaya koymuştur.¹⁴ Bu kategoriler devletlerin dış politikasının analizinde bağımsız değişkendirler.

Devletlerin dış politikasının analizinde farklılaşma ve benzeşmeleri ortaya koymak için öne sürülen ve bağımlı değişken olarak nitelendirilen dış politika davranışları ise işbirliğine yatkın/çatışmacı ve statükocu/anti–statükocu şeklindedir. Yukarıda açıklanan bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki etkileşim ve sebep–sonuç ilişkisi ülkelerin dış politikasının oluşmasına etki etmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalardan birinde Gochman ve Maoz büyük ve gelişmiş ülkelerin dış politikalarında askeri araç kullanmaya daha yatkın oldukları kanısına varmışlardır.¹⁵

Günümüz uluslararası sistemi hiyerarşik ve çok merkezli bir yapı ortaya koymakta ve ABD'nin yönlendirici liderliği altındaki bir güçlü devletler kulübü tarafından belirlenmekte ve denetlenmektedir.¹⁶

2. TRANSKAFKASYA'NIN TANIMLANMASI VE ÖNEMİ

a. Transkafkasya'nın Coğrafi Konumu

Doğuda Hazar Denizi, batıda Azak Denizi ve Karadeniz, kuzeyde Kuban ve Kuma nehirleri, güneyde Türkiye ve İran ile çevrelenmiş bölgeye Kafkasya denmektedir.¹⁷ Bölge; Kırım'ın doğusundaki Taman Yarımadası'ndan, Hazar Denizi'nin batısındaki Apşeron Yarımadası'na kadar uzanır. Kafkasya iki yanında deniz bulunan(Karadeniz ve Hazar Denizi) bir “kara boğazı” niteliğindedir ve Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birbiriyle buluşturan coğrafi bir konuma sahiptir.¹⁸ Kafkasya yaklaşık 5000 km uzunluğunda Akdeniz, Ege Denizi, Marmara Denizi, Boğazlar, Karadeniz ve Azak Denizinden ibaret olan suyunun doğu ucundadır. Kafkasya kuzey ile güney ve doğu ile batı yollarının düğüm noktasını oluşturmaktadır.¹⁹ Avrupa Rusya'sı ve Orta Asya ile Ortadoğu'yu birbirine bağlar. Orta Asya'nın doğu-batı yönünde denizlere en kısa ve uygun bu bölge üzerinden

¹⁴James N. Rosenau, **The Scientific Study of Foreign Policy**, Free Pres, New York, 1971, s.77. akt: Faruk Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.154.

¹⁵Charles S. Gochman, Zeev Maoz, “Militarized Interstate Disputes, 1816 – 1976; **Procedures, Patterns and Insights**”, Journal of conflict Resolution, Vol:28, No:4, 1984, s.585 – 616. akt: Faruk Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.155.

¹⁶Faruk Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.700.

¹⁷Mustafa Pamuk, **Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü – Bugünü – Yarını**, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 1995, s.1.

¹⁸Suat İlhan, **Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No:162, 1999, s.11.

¹⁹Savaş Yanar, **Türk–Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002, s.20.

TASNİF DIŞI

bağlanır.²⁰ Asya ve Avrupa kıtalarını birbirinden ayıran bölgenin yüzölçümü yaklaşık 450.000 km²'dir. Büyük Kafkas dağları bölgenin en önemli yükseltisidir. Bu dağ silsilesi Hazar Denizi sahilindeki Bakü'den, Karadeniz sahilindeki Anapa'ya kadar kuzeybatı doğrultusunda uzanır. Bu dağlar aşılması güç büyük birer coğrafi engeldirler. Bu dağ silsilesinin her iki tarafının irtibatını sağlayan ana noktalar Hazar Denizi'nin batı kıyısında bulunan ve Dağıstan ile Azerbaycan arasında bağlantıyı sağlayan Derbend geçidi ile Kuzey Osetya ile Güney Osetya'yı birbirine bağlayan Daryal geçididir.²¹

Şekil – 2: Transkafkasya Siyasi Haritası.

Kaynak: Hakan Kantarcı, “Kafkasya Jeopolitiğinde Kriz Alanları ve Güç Mücadelelerinin Türkiye’ye Etkileri”, 2023, Atılım Yayınları, Ankara, No:53, Eylül 2005, s.34.

²⁰ Okan Mert, **Türkiye’nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan**, İstanbul, IQ Yayınları, 2004, s.16.

²¹ Rauf A. Guseynov, “Ethnic Situation in the Caucasus”, **Perceptions**, September-November 1996, s.120.

Büyük Kafkas Dağları, Kafkasya'yı²² iki kısma ayırır:(Şekil–2)

- Kuzey Kafkasya
- Transkafkasya (Güney Kafkasya/Mavera-i Kafkasya/Zakafkasya)

Güneyden Samur Nehri, Kafkas Dağ silsilesi ve İngur nehri, doğudan Hazar Denizi, batıdan Azak Denizi ve Karadeniz, kuzeyden ise Kuma nehri ve birçok gölün oluşturduğu Maniç Hattı ile çevrelenmiş bölgeye Kuzey Kafkasya denir.²³ Kuzey Kafkasya, RF'ye bağlı yedi otonom cumhuriyetten oluşmaktadır. Bunlar; Adıgey, Karaçay-Çerkes, Kabardin–Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan cumhuriyetleridir. ²⁴ Kuzeyde Büyük Kafkas Dağları, doğuda Hazar Denizi, güneyde İran, Batıda Türkiye ve Karadeniz arasında kalan bölgeye Transkafkasya denmektedir.²⁵ Transkafkasya bölgesinde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsız devletleri bulunmaktadır. Coğrafi olarak Kuzey Kafkasya Avrupa kıtasına, Transkafkasya ise Asya kıtasına dâhildir. Ancak siyasi olarak Kafkasya bir bütün olarak Avrupa kıtasına dâhildir. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan farklı dil, din ve etnik gruplara sahip olsalar da tarih, coğrafya ve ekonomik bağlar bu üç ülkeyi bir bölge olarak tanımlamaya olanak vermektedir.

b. Transkafkasya'nın Tarihi ve Rusya'nın Transkafkasya'yı Ele Geçirmesi

Konuyu ele almadan önce Kafkasya müteakiben de Transkafkasya kelimelerinin anlam ve kökenlerini açıklamak yerinde olacaktır. “Kafkas” ya da “Kafkasya” adı tarihte ilk kez eski Yunan düşünürlerinden Aiskhylos'un M.Ö. 490'da kaleme aldığı, “Zincire vurulmuş Zevk ve Eğlence” adlı eserinde kullandığı “Kavkasos Dağı” deyimiyle ortaya çıkmıştır. Kafkas kelimesi, Farsça Kâfkah yani Kaf Dağı'ndan türetilmiştir. Bölge eski Yunan'dan Romalılar'a kadar “Kavkasus”, Rönesanstan sonra ise Hümanistlerin eserlerinde, “Caucasus”, “Caucasia”,

²² Doç. Dr. Ufuk Tavkul, Kafkasya'yı tarihi, etnik ve kültürel açıdan Kafkas sıradağları ve bu dağların kuzeyinde yer alan coğrafya olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla Tavkul'a göre Kafkasya, bugün Rusya Federasyonu toprakları içerisinde bulunan Kuzey Kafkasya topraklarından ibarettir. Ayrıntılı bilgi için bkz.Ufuk Tavkul, “Kafkasya'nın Hassas Etnik Dengelerinde Yeni Bir Tehdit Unsuru “Kazaklar”, **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, Ed. Okan Yeşilot, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2005, s.71, Ufuk Tavkul, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2002, s.12.

²³ Yanar, **a.g.e.**, s.20.

²⁴ Tavkul, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, s.12.

²⁵ Mehmet Uysal, **Güney Kafkasya'nın Dünü–Bugünü–Yarını**, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 1993, s.1.

TASNİF DIŞI

“Caucasie” adlarıyla nitelendirilmiştir.²⁶ Transkafkasya bölgesini, Ruslar “Zakavkaz”, İngilizler “Transcaucasus”, Osmanlı ve Araplar, “Mavera-i Kafkasya” demişler ve Güney Kafkasya anlamından çok “Kafkas ötesi” anlamını kullanmayı tercih etmişlerdir.²⁷

Tarihte birçok devlet ve imparatorluğun(Kimmerler, İskitler, İran kökenli Sarmatlar, Alanlar, Hunlar, Avarlar, Hazarlar, Romalılar, Bizanslılar, Sasaniler, Araplar, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Kıpçaklar, Moğollar, Hülagü İmparatorluğu, İlhanlı Devleti, Emeviler, Safeviler vb) hâkimiyeti altında yaşayan Transkafkasya’da V ile X. yüzyıllar arasında hüküm süren Hazar İmparatorluğu dışında bölge merkezli güçlü bir imparatorluk ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle Transkafkasya etrafında var olan büyük imparatorlukların kenar bölgesinde bulunmuş, konumu itibariyle çevresindeki güç merkezleri arasında sürekli olarak bir mücadele alanı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ve İran arasında bölgeye hâkim olmak amacıyla süren mücadeleye XVIII. yüzyılda Rusya da katılmıştır.²⁸ Böylece Transkafkasya’daki dengeler 1800–1830 yılları arasında değişmiştir. Bu tarihten sonra bölge üzerinde sürekli azalan Osmanlı ve İran etkisinin aksine sürekli artan bir Rus etkisinden söz etmek mümkündür. Bu süreci bu yıllarda Rusya’nın siyasi, askeri, teknolojik ve ekonomik gücünün Kafkasya’ya yansması şeklinde değerlendirmek mümkündür.²⁹

Rusya, sıcak denizlere inme idealini gerçekleştirmek için Balkanlar ve Türk Boğazlarıyla birlikte stratejik önemi büyük Transkafkasya’ya da büyük önem vermiştir. Rusya’nın Transkafkasya’ya olan ilgisi I. Petro zamanına kadar uzanmaktadır.³⁰ Rusya’nın bu dönemde Transkafkasya’ya müdahale etmesinin temel nedeni Bizans’ın yıkılmasından sonra devraldığı Ortodoks Hristiyanlığının hamiliği rolüyle bölgedeki Hristiyanları, Müslüman Osmanlı ve İran’ın elinden kurtarmak olmuştur. Rus elitine göre Rusya, kendine sorumluluk olarak addettiği bu kutsal görev ile hem Ortodoksları korumakta, hem de Hristiyan olmayan halklara medeniyet götürmekte, istikrarı sağlamakta ve refah seviyesini arttırmakta idi.

²⁶ Ali Faik Demir, **Türk Dış Politika Perspektifinden Güney Kafkasya**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2003, s.59.

²⁷ Demet Şefika Acar, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kafkaslar ve Güvenlik Sorunları”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, No:5, 2005, s.165.

²⁸ Mustafa Aydın, **Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2005, s.237.

²⁹ A.e.

³⁰ Nurettin Türsan, Kemal Soyupak v.d., **Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Bağımsızlığı ve Karabağ Olayları**, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 1992, s.6.

Rusya, Transkafkasya'nın bir bölümünü kendisinden himaye talep eden Hristiyan krallar(Gürcü krallar) vasıtasıyla, bir bölümünü ise işgal yoluyla ele geçirmiştir.³¹ 1801 yılında Gürcistan'ı ilhak ederek Transkafkasya'ya giren Rusya İran'ı 1828 Türkmençayı, Osmanlı İmparatorluğu'nu ise 1829 Edirne Antlaşması ile bölgeden çıkarmıştır.³² 1878 yılında Osmanlı'nın Batum'u, Rusya'ya bırakmasıyla bütün Transkafkasya, Rusya'nın hâkimiyetine girmiştir.³³ İran yaptığı antlaşmalar sonrasında bölgeye yeniden nüfuz edememiştir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeye olan ilgisinin 1853–1856 Kırım Harbi ve ardından Osmanlı topraklarına bölgeden yapılan yoğun göçler ile sürdüğü görülmüştür.³⁴

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Rusya'nın bölge politikaları üç aşamalı bir seyir izlemiştir. Birinci aşamada Kuban ve Terek nehirleri boyunca Kazaklar tarafından bir güvenlik şeridi oluşturulmuştur. Daha sonra merkeze ve doğuya olmak üzere iki yönde genişlemeye yönelinmiştir. 1801'de Gürcistan ve Tiflis ele geçirilmiş, ardından Bakü, Nahçıvan ve Erivan işgal edilmiştir. Çar I. Aleksandr döneminde sağlanan bu ilerlemeler ile Rusların bölgedeki nüfuzu önemli ölçüde arttırılmıştır.

İkinci aşamada Çar'ın ölümünü müteakip Transkafkasya'da hâkimiyeti esas alan İran ile mücadele dönemi başlamıştır. 12 Ekim 1813'de Karabağ'ın Gülistan köyünde yapılan Gülistan Antlaşması ile İran, Ruslara Talış, Şirvan, Guba, Bakü, Gence, Karabağ ve Şeki hanlıklarını kapsayan önemli miktarda toprak bırakmak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmanın en önemli sonuçlarından biride Hazar Denizi'nde donanma bulundurma hakkının yalnızca Rusya'ya verilmiş olmasıdır. 1828 Türkmençayı Antlaşması ile İran, Aras nehrini sınır olarak kabul etmiş ve bölgedeki varlığı tamamen sona ermiştir.

Ardı ardına imzalanan bu iki antlaşma ile Azerbaycan, Aras nehri siyasi sınır olmak üzere ikiye bölünmüştür. Azerbaycan adı da bu bölünmeden payını almış, bu tarihten sonra İran'da kalan kısmı için Cenubî Azerbaycan/ Güney Azerbaycan/İran Azerbaycan'ı, Rusya'da kalan kısmı içinde Şimalî Azerbaycan/Kuzey Azerbaycan/Kafkas Azerbaycanı/Sovyet Azerbaycanı v.b. terimler kullanılmaya başlanmıştır.³⁵

³¹Margot Light, "Russia and Transcaucasia", **Transcaucasian Boundaries**, Ed: John F. R. Wright v.d., London, UCL Press, 1996, s.35.

³² Demir, **a.g.e.**, s.66.

³³ Light, **a.g.e.**, s.36.

³⁴ Aydın, **a.g.e.**, s.237.

³⁵ Gülşen Seyhan Alışık, "“Bütöv Azerbaycan” Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme", **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, Ed. Okan Yeşilot, Kitabevi, 2005, s.157.

TASNİF DIŞI

İran'ın bögeden çekilmesinin hemen ardından Osmanlı-Rus savaşı başlamış ve savaşın Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanması neticesinde Rusya, Hazar Denizi sahiline ve Derbend geçidi vasıtası ile de Transkafkasya'ya inmiştir. Ruslar; İran'dan, Nahçıvan ve Erivan Hanlıklarını, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ise Ahıska ve Ahılkelek bölgeleriyle, Aras'ın güneyindeki Sürmeli'yi almıştır.

Üçüncü aşamada Rusya, Kuzey Kafkasya halklarına olan ilgisini arttırmış ve dikkatini bu bölgeye teksif etmiştir. Rusya bu bölgede aradığı uygun dokuyu bulamamıştır. Bölgedeki doku uyumsuzluğuna yol açan en büyük neden Rusların ve Kafkas halkının farklı dinlere mensup olmasıdır.³⁶ Kafkas halklarının çoğunun Müslüman oluşu Rusların işini güçleştirmiştir.

Bu dönemde Müslüman toplulukların Ruslar'a karşı mücadelesi yoğunlaşmış ve şiddetini artırmıştır. Müslümanlık bu toplulukların Rus işgaline karşı direnişinde birleştirici unsur olarak ortaya çıkmıştır. Çeçen asıllı İmam Mansur tarafından Ruslar ile savaştıktan sonra başlatılan Müridizm hareketinin amacı Kuzey Kafkasya'nın Müslüman halklarını birleştirerek Ruslara karşı mücadele vermek olmuştur. Şeyh Şamil'de, Kuzey Kafkasya'da 1859 yılında Ruslara esir düşünceye kadar tam 25 yıl savaşımıştır.³⁷ Ruslar'ın, Kafkasya'ya yerleşmeleri bölgedeki halkın göç etmeye başlamasına neden olmuştur. Kafkasya'nın kuzeyinde yaşayan Müslüman halklar, Türkiye'ye, Ermeniler ise Kafkasya'nın güneyine göç etmişlerdir.

Çarlık Rusya'sı dönemi boyunca bölgede süren Rus hâkimiyeti 25 Ekim 1917'de Rusya'da meydana gelen Bolşevik devrimi ile kesintiye uğramıştır. Kasım 1917'de Bolşeviklerin desteğinde Gürcü, Azeri ve Ermeniler Transkafkasya Meclisini beraberce kurmuşlardır. I. Dünya Harbi'nin, Osmanlı İmparatorluğu ve Bolşevik Rusya arasındaki bölümünü bitiren Brest-Litovsk Antlaşması 2 Mart 1918'de imzalanmıştır. Ancak Transkafkasya Meclisinin Gürcü ve Ermeni üyeleri bu antlaşmayı tanımak istememişler ve sonuçta önce Gürcüler daha sonra Azeri ve Ermeniler Meclis'den ayrılıp 28 Mayıs 1918'de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Gürcistan'da Menşevikler, Ermenistan'da Taşnak Hareketi, Azerbaycan'da Musavat Partisi liderliğinde 1918 yılında bağımsızlık ilanları birbirini takip etmiştir.³⁸ Mehmet

³⁶Bekir Günay, "Kafkas Jeopolitiği ve Ermenistan", **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, Ed: Gamze Güngörmüş Kona, İstanbul, Okumuş Adam, 2005, s.299.

³⁷Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 4. bsk., 1999, s.332.

³⁸Haluk Selvi, "Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü" Sakarya Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi, (Çevrimiçi)<http://www.satemer.sakarya.edu.tr/pdf/azerbaycan.pdf>, 15 Ocak 2006.

Emin Resulzade başkanlığında kurulmuş olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti XX. yüzyılın kurulan ilk Türk Cumhuriyeti olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'da Bolşevik ihtilalinin patlak vermesinden faydalanarak Kafkaslar'da askeri ve siyasi açıdan güç kazanmaya başlamış, önce Batum'u sonra da Bakü'yü ele geçirmiştir.³⁹ 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesinin 11. maddesi gereğince Türk kuvvetleri Kafkasya'dan çekilmişler ve bölge İngilizler tarafından işgal edilmiştir. 1920 yılının sonbaharında Kazım Karabekir Paşa'nın Doğu Harekâtı ile Doğu Anadolu üzerindeki Ermeni emelleri sona erdirilmiş, Milli Mücadele'nin ilk zaferi kazanılmış ve Ankara Hükümeti'nin uluslararası alanda imzaladığı ilk antlaşma olan Gümrü antlaşması ile ilk siyasi zafer kazanılmıştır.⁴⁰

Ancak Kızıl Ordu, Mart 1920'de Azerbaycan'ı, Aralık 1920'de Ermenistan'ı ve Şubat 1921'de Gürcistan'ı işgal ederek bölgeyi tekrar ele geçirmiştir. Sovyetlerin giderek artan baskısı neticesinde 12 Mart 1922 yılında üç devlet, Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne(SSC) dönüşmüştür. 1936 yılında ise Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri oluşturulmuştur. Böylece bölgede 1991 yılına kadar sürecek olan Sovyet hâkimiyeti dönemi başlamıştır. Bu dönemde Ahmet Raşid'in, Orta Asya için söylediği gibi Bolşevikler; Transkafkasya'yı dış dünyanın yalnız Moskova'dan görülebildiği diplomatik bir zindana çevirmişlerdir.⁴¹

1944 yılında Kafkasya'nın her bölümünden halklarla beraber Mesket(Ahıska) Türkleri'de Stalin tarafından II. Dünya Savaşında Alman kuvvetleriyle işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Kafkasya'dan sürülmüştür. Bu dönemde sürgün edilenlerin yerine SSCB'nin farklı bölgelerinden getirilen halklar yerleştirilmiştir. Göç ettirildikleri yerden dönebilenler ya terk ettikleri yerde başka kimseleri bulmuşlar ya da etnik ve coğrafi esaslar dikkate alınmadan diğer halklarla birlikte yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Etnik ve sosyal gerçekler dikkate alınmadan ancak "küçük halkların milliyetlerinin korunmasına çalışılıyor ve onlara saygı duyuluyor" intibası verilerek çizilen siyasal sınırlar ile Kafkasya'dan bütünlüklü bir yapının ortaya çıkmaması ve

³⁹ Mustafa Budak, "Mondros Mütarekesinden Sonra İngilizlerin Batum'u İşgali", **Kafkas Araştırmaları III**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1997, s.118.

⁴⁰ Ancak Gümrü Antlaşması'nın imzalanmasından bir gün sonra Ermenistan, Kızılordu'nun işgali altına girdiğinden bu antlaşma uygulanamamıştır. 16 Mart 1921 tarihinde Rusya ile yapılan Moskova Antlaşması ve 13 Ekim 1921'de Ermenistan ile yapılan Kars Antlaşması ile Türkiye'nin doğu sınırı çizilmiştir. Muhammed Erat, "Kâzım Karabekir Paşa'nın Ermeniler Üzerine Harekâtı(1920)", **Kafkas Araştırmaları II**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1996, s.104.

⁴¹ Ahmed Raşid, **Orta Asya'nın Dirilişi**, İstanbul, Cep, Eylül 1996, s.30. akt: Ersegül B. Ünüvar, "Yeni Büyük Oyun: Hazar Bölgesinde Rekabet ve Güvenlik Arayışı", **Stratejik Öngörü**, İstanbul, TASAM, No:1, 2004, s.99.

ortak Kafkas kimliğinin oluşmaması Rusya tarafından hedeflenmiştir. SSCB zamanında yaratılan suni siyasi yapılanmalar(özerk cumhuriyet, özerk bölge, muhtar cumhuriyet v.b.) burada yaşayan halklar için o dönem bir anlam ifade etmese de(çünkü mahiyeti ne olursa olsun bütün siyasi yapılanmalar Moskova'dan yönetiliyordu), SSCB'nin dağılması sonrasında birçok problem ortaya çıkmıştır.⁴² Günümüzde Transkafkasya'daki devlet sınırlarının, SSCB döneminde çizildiği göz önüne alındığında bölgede günümüzde süren toprak talepli etnik ve ayrılıkçı çatışmaların Rusya tarafından izlenen "böl-yönet" politikasının doğal bir sonucu olduğu tespitine ulaşmak mümkün olmaktadır. Uygulanan bu politikayla birlikte gerek coğrafi konumu ve gerekse tarihi süreç içerisindeki gelişmeler sonucunda bünyesinde 50'den fazla etnik grubu barındıran ve 100'den fazla dilin konuşulduğu Kafkasya'da istikrar ve güvenlik sağlanamaz hale gelmiş ve Rusya'nın müdahalesine uygun bir zemin ortaya çıkmıştır. Rusya, bölgedeki milliyetçi düşmanlıkları sürekli olarak kendisine rakip olan tarafa karşı istismar etmiştir/etmektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi Rusya, son iki yüzyılda adeta Transkafkasya'nın tarihini yazmıştır. Rusya'sız bir Transkafkasya tarihinden bahsetmek mümkün değildir. Ancak yüzyılın son imparatorluğu olan SSCB'nin dağılması sonrası Batı'nın bölgeye yıldan yıla daha fazla nüfuz etmesi ile Transkafkasya'da yeni bir tarih yazılmakta ve bu yeni dönemde RF diğerler aktörlere nazaran sahip olduğu üstünlük ve avantajlar ile bölgede çıkarlarını korumaya çalışan aktörlerden yalnızca biri konumunda bulunmaktadır.

c. Transkafkasya'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi

Jeopolitik kısaca coğrafyanın politikaya verdiği yöndür. Bu tanımda geçen coğrafya ve politika alt bölümleriyle birlikte geniş bir perspektif dahilinde değerlendirilmelidir. Jeopolitiğin dayandığı üç temel unsur devlet, coğrafya ve politikadır. Bunlardan devlet(ülke/bölge), jeopolitik değerlendirmenin öznesidir. Jeopolitik değerlendirmenin konusunu ise jeopolitiğin değişmeyen unsurları(coğrafi bütünlük, coğrafi özellik, saha genişliği) ile değişen unsurları(politik, askeri, siyasi, ekonomik, kültürel) teşkil eder.⁴³

Jeopolitik önce emperyalist siyaset daha sonra ise yaşam sahası adı altında yayılmacı bir siyasetin gerekçesi olarak gösterilmiştir. İçerdiği ve ifade ettiği olumsuz

⁴²Hakan Kırımlı, **Kafkasya'daki Son Gelişmeler ve Türkiye Sempozyumu**, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 10 Mart 2004, s.39.

⁴³İlhan, **a.g.e.**, s.7.

TASNİF DIŞI

anlamlarından ötürü şeytani bir siyaset aracı olarak görülmüştür. İkinci Dünya Savaşından sonra jeopolitik değişik çevrelerce aşağıda açıklanan üç farklı boyutta tanımlanmıştır:⁴⁴

- Jeopolitik, küresel siyaset ortamında stratejik bir değerlendirme yapabilmek için ülke/bölge veya sorun/krizin görünürdeki yapısını okuyabilmeyi ve ortaya çıkan sonuçlar hakkında yorum yapabilmeyi ifade eder.
- Farklı bir düşünceye göre jeopolitik, devletin pratik olarak yönetimi ve devlet adamlığı sanatıdır.
- Son olarak jeopolitik, uzun dönemi esas alan ve ulusal güvenliği derin bir perspektif içerisinde sağlayan büyük stratejiyi tespit etme faaliyetidir.

Avrupa ve Asya'nın omurgasını oluşturan Transkafkasya aynı zamanda Orta Asya'ya açılan bir kapıdır. Transkafkasya bölgesini kontrol eden veya kontrol altına alan güç/güçler Orta Asya'ya, Hazar Bölgesine ve Karadeniz'e el atma ve hâkim olma imkânına sahip olacaktır. Bu bağlamda Mackinder'in "Kara Hâkimiyet Teorisi" ve Spykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi"nde belirttikleri üzere; bu bölgeyi elde bulunduran Asya'ya, Asya'yı elinde bulunduran da dünyaya hükmedecektir. Transkafkasya bu özelliği ile "Kuzey-Güney" ve "Doğu-Batı" arasında bir köprü ve hamle yeridir.⁴⁵ Coğrafi konumu itibarıyla tarihin eski dönemlerinden beri önemli bir ticari geçiş bölgesi⁴⁶ olan Transkafkasya, Basra Körfezi'ni kontrol eden stratejik bir konuma da sahiptir.⁴⁷

Transkafkasya, Avrupa ile Asya, İslam ile Hristiyanlık, Türklük ile Slavlık arasında dağlık bir geçittir. Tarih boyunca büyük imparatorlukların rekabet alanı olagelmıştır.⁴⁸ Günümüzde de geçmişte olduğu gibi üç büyük imparatorluk devamı ülkenin(Türkiye, İran, RF) arasında tampon bir bölgedir. Bu üç büyük güç de bölgeyi kendi nüfuz alanı olarak görmektedir.⁴⁹ Diğer bir ifadeyle Transkafkasya kıtalararası, milletlerarası ve kültürler arası bir kesişme ve geçiş noktasıdır. Bu geçiş özelliği Türk

⁴⁴Hasan Kanbolat, "Kafkasya Jeopolitiğinde Değişim Sinyalleri", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No:60, Nisan 2005, s.87.

⁴⁵Hakan Kantarcı, "Kafkasya Jeopolitiğinde Kriz Alanları ve Güç Mücadelelerinin Türkiye'ye Etkileri", **2023**, Atılım Yayınları, No:53, Eylül 2005, s.33.

⁴⁶ Aydın, **a.g.e.**, s.37.

⁴⁷Sönmez Can, "Jeopolitik Açısından Kafkasya", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.III, No:4, 1996, s.209.

⁴⁸Fırat Purtaş, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara, Platin Yayınları, 2005, s.225.

⁴⁹Jim Macdougall, "Russian Policy in The Transcaucasian "Near Abroad" **Demokratizatsiya**, (Çevrimiçi) <http://www.demokratizatsiya.org/Demyüzde20Archives/DEMyüzde2005-01yüzde20macdougall.pdf>, 14 Şubat 2006, s.89.

Dünyası için çok daha önemlidir. Tüm Türk dünyasını tek bir vücut olarak kabul edersek Transkafkasya bu vücudun boğazıdır.⁵⁰ Transkafkasya olmadan bütünlüklü bir Türk dünyasından bahsetmek mümkün değildir.

Transkafkasya (Karadeniz ve Hazar bütünlüğü içerisinde) küresel jeopolitik düzlemde zengin doğal kaynak rezervlerinin varlığı ve stratejik ulaştırma hatlarının üzerinde bulunan coğrafyası ile Avrasya'nın jeostratejik konumuna günümüzde ve gelecekte yön verecek önemli bir alandır. Bölge bu özelliklerinden ötürü küresel ve bölgesel güçlerin jeopolitik, askeri-politik, ekonomik çıkarlarının odağındadır. Bölgede süren güç ve güvenlik boşluğu, Avrasya'daki güvenlik ve istikrarı tehlikeye atmaktadır.⁵¹ Bölge Soğuk Savaş sonrası dönemin başlıca jeopolitik ilgi odağı olmuştur.⁵² Jeopolitik ve jeoekonomik konumu nedeniyle küresel yapı içinde bir alt sistem olmaktan çıkarak belirleyici bir yer işgal etmeye başlayan Transkafkasya, küresel güçlerin kendi menfaatlerini korumak için ortaya attıkları projelerinde hedefleri arasındadır.⁵³ Bu projeler RF'nin "yakın çevre", ABD'nin "Büyük Ortadoğu" ve AB'nin "Genişlemiş Avrupa" projeleridir.

Transkafkasya dünya politikasında son iki yüz yıldır kendine önemli bir yer edinmiştir. Bakü'de üretilen petrol XIX. yüzyıldan XX. yüzyılın ortalarına kadar küresel ölçekte önem taşımıştır. Sahip olduğu zenginlikler ve jeopolitik önemi nedeniyle bölge, I ve II. Dünya Harpleri sırasında ve sonrasında büyük mücadeleye sahne olmuştur.⁵⁴

SSCB döneminde bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemi büyük ölçüde azalmış, Moskova'ya odaklanan Batı tarafından ihmal edilmiştir. Devasa Sovyet toprakları içerisinde NATO'nun güney kanadını(Türkiye'yi), Varşova paktı(SSCB) ile buluşturan bölge suni bir perde ile Anadolu'dan ayrılmıştır. Son 50 yıldır(Soğuk Savaş dönemi boyunca) bölgede gözlenen istikrar bu suni perdenin oluşturduğu katı bir stratejik dengenin ürünüdür.⁵⁵ Soğuk Savaş'ın bitmesi ile bağımsızlıklarını

⁵⁰ **Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları**, Ankara, ASAM Yayınları, Kafkasya Araştırmaları Dizisi:7, 2003, s.6.

⁵¹ Alexander Goncharenko, "Caspian-Black Sea Security Challenges and Regional Security Structures", **Connections**, The Quarterly Journal, C.III, No:2, June 2004, s.1.

⁵² İlhan, **a.g.e.**, s.12.

⁵³ Mert Gökirmak, "Düşük Yoğunluklu Demokrasi ve Kafkaslarda Güvenlik", **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, Ed: Gamze Güngörmüş Kona, İstanbul, Okumuş Adam, 2005, s.243.

⁵⁴ XX. yüzyılın başlarında Transkafkasya'nın en önemli iki şehri Bakü ve Batum'du. İki şehir 1883 yılından beri demiryolu, 1907 yılından bu yana da petrol boru hattı ile birbirine bağlıdır. Revaz Gachechiladze, "Geopolitics in the South Caucasus: Local and External Players", **Geopolitics**, C.VII, No:1, Summer 2002, s.113-114.

⁵⁵ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre, 19. bsk, 2004, s.125.

TASNİF DIŞI

kazanan Transkafkasya devletleri, RF'ye stratejik yakınlıkları dolayısıyla olası partnerler(ABD, AB, Türkiye...) tarafından askeri-politik açıdan çekici bulunurken, özellikle Azerbaycan'ın hammadde kaynaklarına sahip olması onun ekonomik açıdan da çekiciliğini arttırmıştır.⁵⁶

SSCB'nin dağılması ile Soğuk Savaş bitmiş, 15 yeni bağımsız devlet uluslararası sisteme dâhil olmuştur. SSCB'nin dağılmasından her yönüyle en şiddetli ve büyük boyutta etkilenen devlet şüphesiz dağılan imparatorluğun varisi olan RF olmuştur. SSCB ile özdeşleştirilen RF⁵⁷ dağılma sonrasında hem jeopolitik/jeostratejik hem de coğrafi ve demografik açıdan büyük kayıplara uğramıştır. XX. yüzyılın son imparatorluğunun çöküşü ile hâkim olduğu Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde jeopolitik boşluk alanları oluşmuştur. Doğu Avrupa, Avrupa Birliği(AB)'nin ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ile Batıya entegre olurken Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya jeopolitik mihveri oluşan güç boşluğunu doldurmak isteyen küresel ve bölgesel aktörlerin güç mücadelesine sahne olmuştur. Özellikle Transkafkasya, Soğuk savaş sonrası adeta şiddet saçan bir bölgeye dönüşmüştür.

Brezezinski, "Avrasya Balkanları" olarak tanımladığı bölgenin önemini şu üç nedenle açıklamaktadır.⁵⁸

- Avrasya'nın zengin ve sanayileşmiş Doğu(Asya – Pasifik) ve Batı(AB) uçlarını birbirlerine doğrudan bağlaması itibariyle jeopolitik açıdan,
- Bölgeye komşu olan Türkiye, Rusya ve İran ile bölgede varlığını giderek hissettirmeye başlayan Çin'in tarihsel özlem ve güvenlik algılamaları açısından,
- En önemlisi de bölgede bulunan büyük miktarda petrol ve doğalgaz rezervleri ile zengin yeraltı kaynakları bakımından bölge büyük önem taşımaktadır.

Transkafkasya'nın geçmişe nazaran dünya kamuoyunun daha fazla dikkatini çekmesine neden olan iki olay SSCB'nin dağılması ve 11 Eylül 2001'de ABD'yi hedef alan terörist saldırıdır. SSCB'nin dağılması sonucu bölgeye ilişkin her türlü

⁵⁶ V. K. Yegorov, "Rusya-Türkiye İlişkilerinde Hazar Sorunu", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, Ed: Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.165.

⁵⁷ Encausse'ye göre; RF/SSCB özdeşliği bir tesadüf eseri değil, kasıtlı bir projenin sonucudur. Bu proje kendine özgü kimliğinden soyutlanmış Rusya'yı, gelecekte yeni tipte tarihi bir birlik içinde devletleri ve halkları bütünleştirecek bir yapıya dönüştürmekti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hélène Carrère Encausse, **Tamamlanmamış Rusya**, Çev: Reşat Uzman, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2003, s.11- 16.

⁵⁸ Zbigniew Brezezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, Çev: Ertuğrul Dikbaş, Ergun Kocabıyık, İstanbul, Sabah Yayınları, 1998, s.112-113.

TASNİF DIŞI

bilginin dünya kamuoyunun serbest ve sınırsız olarak erişimi sağlanmış, daha da önemlisi bölge üzerindeki SSCB egemenliği ortadan kalkmıştır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Ortadoğu kaynaklarına alternatif yaratabileceği düşünülen bölgenin enerji kaynaklarına gereksinim daha fazla ön plana çıkmıştır. Bölgeye yönelik uluslararası ilgi artmış, uluslararası yatırımlar(petrole yönelik) için uygun bir ortam oluşmuştur.⁵⁹

Transkafkasya, dünyanın zengin doğal kaynaklara sahip bölgelerinden biridir. “Petrol ve doğalgaz jeopolitiği” bölgedeki başta ekonomik olmak üzere siyasi ve askeri gelişmelere etki eden en önemli unsurdur. SSCB’nin dağılması ile birlikte Transkafkasya, Orta Asya ve özellikle de Hazar Denizi bölgesinde yer alan zengin petrol ve doğalgaz yatakları başta ABD’nin petrol şirketleri olmak üzere uluslararası şirketlerin yoğun ilgisine sahne olmuş ve ardı ardına milyarlarca dolarlık projeler hayata geçirilmiştir.⁶⁰

Güçlü devletler için sahip oldukları doğal kaynaklar ve jeopolitik ve jeostratejik konumları önemli avantajlar sağlarken, Transkafkasya’da olduğu gibi küçük, güçsüz ve geçmişte devlet geleneği olmayanlar için bu özellikler büyük olumsuzluklar yaratmaktadır. Küresel ve bölgesel güçler jeopolitik, ekonomi-politik ve stratejik çıkarlarını maksimize etmek için bölge üzerinde etkinlik kurmaya çabalamaktadır.

Transkafkasya’nın ekonomik açıdan önemi incelendiğinde iki unsur ön plana çıkmaktadır. Birincisi, bölge ülkelerinden Azerbaycan’ın sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri, ikincisi ise bölgenin Hazar Havzası enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara aktarım alanı üzerinde bulunmasıdır. Transkafkasya coğrafyasında ispatlanmış petrol ve doğalgaz rezervleri ile göze çarpan tek ülke Azerbaycan’dır.⁶¹ Ermenistan ve Gürcistan’ın, ispatlanmış rezervler bakımından pek şanslı olmadığı görülmektedir. Bu ülkeler ise enerji kaynaklarının uluslararası pazara RF’den geçmeyen alternatif yollarla ulaştırılmasına yönelik stratejilerde kilit konumda olmaları nedeni ile önemlidirler. Özellikle Gürcistan, Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı ve bu hatta paralel döşenmekte olan Şah Deniz doğalgaz boru

⁵⁹Necdet Pamir, “Güney Kafkasya’nın Enerji Boyutu”, **Güney Kafkasya’ya Güncel Bakış Sempozyumu**, Harp Akademileri, 27 – 28 Ocak 2005.

⁶⁰A.e., s.3.

⁶¹ Azerbaycan 20 Eylül 1994’de “Asrın Antlaşması”nı imzalamıştır. Azerbaycan’da 2001 yılına kadar imzalanan 21 antlaşma ile petrol endüstrisine 57 milyar dolarlık yatırım yapılması öngörülmektedir. Bkz. Reşad Muradov, “Azerbaycan’ın Ekonomik Yapısı, Potansiyeli ve Yatırım İmkânları”, **Türk Cumhuriyetlerinde Yatırım İmkânları**, Ed: Hasan Selçuk, İstanbul, TASAM, 2004, s.27.

hattının(Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı) geçiş ülkesi olması nedeniyle büyük stratejik öneme sahiptir.⁶²

1) RF Açısından Transkafkasya'nın Önemi

(a) Güvenlik Açısından Önemi

Ruslar, güvenliği sürekli olarak ülkelerinin etrafında bir etki ve nüfuz kuşağı(bir tampon bölge) oluşturmak ile eş tutmuşlardır. Transkafkasya, RF'nin Kafkas sıra dağlarından oluşan güney sınır bölgelerini stratejik açıdan kontrol etmektedir. Bölge, RF'nin güneyinin güvenliğinin sağlanmasında büyük öneme sahiptir. RF'nin doğu sınırları Pasifik Okyanusu'na, kuzey sınırları ise Kuzey Kutbuna dayanmaktadır. RF'nin doğu – batı derinliğinin genişliğine karşın, kuzey – güney derinliği dardır ve güney sınırlarını koruyacak herhangi bir doğal engel bulunmamaktadır. Ayrıca RF'nin omurgasını oluşturan sanayi ve endüstri açısından en gelişmiş ve yoğun nüfusun yaşadığı bölgeler hemen Transkafkasya'nın kuzeyindedir. RF'nin kendisine tarih boyunca rakip ve tehdit olarak gördüğü İran ve Türkiye'nin, Transkafkasya ile komşu olması da bölgeyi RF için önemli kılmaktadır.

RF için güvenlik yönünden duyulan başka bir endişe ise SSCB'nin dağılmasının ardından Transkafkasya'da ortaya çıkan çatışmaların kendi topraklarına sıçrayarak ülke bütünlüğünü tehdit etmesi olasılığıdır. Bu bölgedeki sorunlu alanlardan Güney Osetya ve Abhazya'nın RF ile ortak sınırı bulunmaktadır ve Gürcistan'dan ayrılarak RF'ye dâhil olmak istemektedirler.⁶³ RF, Transkafkasya'da sınırlar ve sorunlar açısından mevcut durumun devamından yana bir politika izlemektedir. Yani bir anlamda *istikrarlı istikrarsızlığı* korumak istemektedir.⁶⁴

(b) İstikrar Açısından Önemi

RF, Transkafkasya'yı istikrarsız bir bölge olarak görmektedir. Bölgedeki dondurulmuş etnik çatışmalara günümüze kadar herhangi bir çözüm bulunamamıştır. Bölge ülkelerinin çoğu kırılgan bir siyasi, politik ve yönetsel yapıya sahiptir. Etnik kompozisyonları hassasiyetlerini arttırmaktadır.

⁶² Necdet Pamir, **a.g.e.**, s.2.

⁶³ Güney Osetya'daki istikrarsız durum, Kuzey Osetya'yı; Abhazya'daki istikrarsız durumda Adıgey Cumhuriyeti'ni olumsuz olarak etkilemektedir. Syed Adnan Ali Shah, "Russia's Foreign Policy Towards Southern Caucasus", (Çevrimiçi) http://www.issi.org.pk/journal/2004_files/no_2/article/4a.htm, 16 Mart 2006.

⁶⁴ Tavkul, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, s.192.

Transkafkasya bölgesi, RF'nin etnik açıdan en karışık ve güvenlik açısından en istikrarsız bölgesi olan Kuzey Kafkasya ile komşudur. RF, Transkafkasya'yı, Kuzey Kafkasya'nın devamı olarak algılamakta ve Kuzey Kafkasya'da birçok istikrarsızlık potansiyelini ve ayrılıkçı eğilimleri⁶⁵ sınırları ötesinde, Transkafkasya'da etki sahibi olarak önlemeyi amaçlamaktadır. RF kendi toprak bütünlüğünü sınırları ötesine nüfuz ederek korumaya çalışmaktadır. Bu çerçevede Transkafkasya'da hâkimiyet kurmak ve başka aktörlerin bölgede söz sahibi olmasını engellemek RF tarafından toprak bütünlüğünün korunması açısından bir zorunluluk olarak görülmektedir.

(c) Jeopolitik Açıdan Önemi

Transkafkasya, RF için bulunduğu coğrafya itibarıyla jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük önem taşımaktadır. Transkafkasya, Orta Asya'nın stratejik ön cephesi, Batı ekseninde bir koridor, güney – kuzey ekseninde bir geçiş bölgesi olması dolayısıyla RF açısından hayati öneme haizdir.⁶⁶ Transkafkasya Rusya-Ortadoğu, Rusya-Akdeniz ve Rusya-Afrika arasında tek bağlantı ve geçit konumundadır.⁶⁷ RF; ABD, AB, Türkiye, Pakistan ve Suudi Arabistan gibi diğer dış güçleri bölgede engelleme gayreti içindedir. RF bölgedeki yerini sağlamlaştırmak için Avrasya'nın doğusunda Çin, güneyinde Hindistan, Ortadoğu'da ise İran ile stratejik ortaklıklar kurmuştur.

RF, Soğuk Savaş sonrası zayıflayan küresel iddialarına rağmen eski nüfuz bölgesinde etkinliğini canlı ve kalıcı kılma uğraşı vermektedir. Bu çerçevede güney kuşağını oluşturan, Basra Körfezi, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bütünlüğü, Rusya'nın geleneksel jeopolitik reflekslerinin ilgi odağı olmaya devam etmektedir.⁶⁸ Transkafkasya ise Rusya'nın bu bölgelere müdahil olmasına olanak veren bir coğrafyadır. Ayrıca SSCB'nin dağılmasının ardından eski Doğu Avrupa ülkelerinin(Varşova Paktı üyelerinin) AB ve NATO çerçevesinde Batı ekonomik ve

⁶⁵ Kuzey Kafkasya, tarihte olduğu gibi günümüzde de Rusya'nın büyük bir problem sahasıdır. Etnik açıdan çok karmaşık olan bölge Rusya'nın tarihi böl yönet politikasına göre dizayn edilmiş siyasi sınırlara sahiptir ve sosyo-ekonomik durum çok kötüdür. Örneğin 2003 yılında RF, Dağıstan bütçesinin yüzde 80,7'sini, İnguşetya bütçesinin yüzde 84,1'ini ve Çeçenistan bütçesinin yüzde 100'ünü sübvansiyeye etmiştir. Etnik çatışmalardan dolayı istikrar ve güvenliğin sağlanamadığı bölgede sosyo - ekonomik durumun kötülüğü nedeniyle köktendinci akımlar yükselişe geçmiştir. "Putin's Dilemma", **The International Institute for Strategic Survey**, London, Routledge, 2004/2005, s.145.

⁶⁶ İ. Yaşar Hacısalihoğlu, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye**, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2001, s.126.

⁶⁷ Gamze Güngörmüş Kona, "Türkiye - Azerbaycan İlişkileri: Büyük Umutlar - Talihsiz Gelişmeler Ve Yapılması Gerekenler", **Panorama Dergisi**, No:3, Nisan 2004, (Çevrimiçi)<http://www.panoramadergisi.com/nisan2004/index.php?dosya=anasayfa>, 10 Ocak 2006.

⁶⁸ Hacısalihoğlu, **a.g.e.**, s.131.

güvenlik sistemine entegre olarak RF'den kopmaları sonucunda, RF'nin bölgesel bir güç olarak etkisini hissettirebileceği tek bölge olarak BDT coğrafyası kalmıştır.⁶⁹

Dugin'e göre Transkafkasya, Rus jeopolitiğinin en kırılgan noktasıdır. Rusya(Heartland) ile Türkiye ve İran(Rimland) arasındaki Kafkasya topraklarında şiddetli askeri çatışmaların olması bir tesadüf değildir. Transkafkasya'nın kontrol edilmesi sıcak denizlere inişin önünü açmaktadır.⁷⁰ Rusya stratejik jeopolitik çıkarları gereği güneye ve XXI. yüzyılın en önemli bölgelerinden biri olan Asya-Pasifik bölgesine açılımını sağlayan Transkafkasya'dan vazgeçmemektedir.⁷¹

RF için günümüzde Transkafkasya'yı önemli kılan en büyük unsur Batı'nın ve özellikle ABD'nin bölgede giderek nüfuzunu arttırmasıdır. SSCB'nin dağılması sonrasında kaybedilen Batı kanadının ardından güneyin de(Transkafkasya ve Orta Asya) kontrolden çıkması, Rusya'nın tarihi sıcak denizlere inme politikasının sonu olacak ve küresel iddialarından tümüyle yoksun kalabilecektir.

(d) Askeri Altyapı Açısından Önemi

Bölgede SSCB döneminden kalmış ve RF açısından hâlâ büyük önem taşıyan askeri tesis ve üsler bulunmaktadır. Özellikle Azerbaycan'daki Gebele RLS istasyonu ve Ermenistan ile Gürcistan'daki askeri üsler RF'nin bölgedeki çıkarlarını korumak ve eski SSCB coğrafyasında ortak güvenlik sistemi oluşturmak açısından büyük önem taşımaktadır.

(e) Ekonomik Açısından Önemi

RF bölgeye yalnız dış güçlerin müdahalesini önlemek için değil, jeopolitik ve jeoekonomik çıkarlarının karşılıklı etkileşimi sonucu da müdahil olmaktadır. Jeopolitik ve güvenlik çıkarlarının baskınlığına rağmen RF'nin bölgeye yönelik politikalarında ekonomik çıkarlarının da büyük bir önemi vardır.⁷²SSCB zamanında birbirini tamamlayacak şekilde yapılandırılan ekonomi, RF'yi Transkafkasya ülkelerine bağımlı kılmaktadır. RF ihtiyacı olan petrol sondaj teçhizatının 2/3'ünü Azerbaycan'dan ve askeri teçhizat üretiminin bazı unsurlarını ise Ermenistan'dan karşılamaktadır.

⁶⁹ Gökhan Telatar, "BTC Boru Hattı: Rusya'nın Transkafkasya'daki Etkinliği", **TASAM**, 08 Temmuz 2005, (Çevrimiçi) <http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=143>, 10 Şubat 2006.

⁷⁰ Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, Çev: Vügar İmanov, İstanbul, Küre, 2003, s.177-178.

⁷¹ Guseynov, **a.g.e.**, s.134.

⁷² Vitaly Naumkin, "Russia's National Security Interests in the Caspian Region", **The Security of the Caspian Sea Region**, Ed: Gennady Chufrin, New York, Oxford University Press, 2001, s.122.

RF eski SSCB toprakları üzerinde bulunan enerji kaynaklarını kontrol etmeyi istemektedir. Transkafkasya'nın zengin doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahip olması ve Hazar enerji kaynaklarının dünya piyasalarına iletim yolları üzerinde bulunması RF'nin bölgeye yönelik ilgisini belirleyen diğer bir unsurdur.⁷³ RF, Hazar enerji kaynaklarının kendi toprakları üzerinden uluslararası piyasalara ulaşması için büyük mücadele vermiştir. RF bunu sağlamakla küresel petrol piyasasındaki konumunu güçlendirmek ve bölgeyi ekonomik ve siyasi açıdan kontrol edebilecek duruma gelmek istemiştir.

2) SSCB Sonrası Kafkasya Jeopolitiğinde Meydana Gelen Değişimler

Soğuk Savaş sonrası dönemde Kafkasya'nın değişen uluslararası konumu üç ayrı düzlemde analiz edilebilir:⁷⁴

- Uluslararası küresel dengelerdeki değişim ve bu değişimin bölge üzerindeki etkileri
- Bölgeye doğrudan müdahil olan Türkiye, RF ve İran gibi bölgesel güçler ile Hazar Denizi'ne komşulukları dolayısıyla bölge dengeleri içerisinde önemli yerleri olan Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı kapsayan bölgesel düzlem,
- Bölgenin etnik ve dini farklılığında odaklanan bölge içi dengeler ve çelişkiler.

İlk düzlemde Soğuk Savaş sonrası dönemde aralarında ABD, Çin, AB gibi ülke ve uluslararası örgütlerin de bulunduğu küresel güçlerin doğrudan müdahil olduğu bir konjonktür ortaya çıkmıştır. Mustafa Aydın, SSCB'nin dağılması sonrasında Kafkasya ve Orta Asya'da XIX. yüzyılda İngiltere ve Rusya arasında bölgeye yönelik süren güç mücadelesini andıran yeni bir "büyük oyun"un⁷⁵

⁷³ XIX. yüzyılın sonlarından günümüze değin Transkafkasya'nın, Rusya açısından önemini arttıran diğer bir faktör ise Bakü'de keşfedilen petrol olmuştur. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde dünyanın keşfedilmiş en önemli petrol yatakları Bakü'de bulunuyordu. 1903 yılında dünyada en büyük petrol üreticisi olan Çarlık Rusya'sının en önemli üretim merkezi Bakü idi. Daha sonra keşfedilen Volga–Ural ve Sibirya bölgesindeki yataklar üretime geçinceye kadar Bakü, Rusya'nın büyük bölümünün petrol ihtiyacını karşılamıştır. M.I. Goldman, **The Enigma of Soviet Petroleum**, George Allen&unwin, London, 1980, s.33-35. akt: Emin Gürses, "Kafkasya'da Uluslararası Rekabet", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.VII, No:1, 2001, s.251. Lenin "Bakü'nün, Rusya'nın ayrılmaz bir parçası olduğunu ve buranın her ne pahasına olursa olsun Rusya'nın elinde muhafaza edilmesi gerektiğini" sürekli vurgulamıştır. Tahir Sünbül, "Azerbaycan ve İkinci Bağımsızlık", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, No:335, s.61.

⁷⁴ Davutoğlu, **a.g.e.**, s.125-126.

⁷⁵ "Büyük Oyun", XIX yüzyılda kuzeyden Orta Asya'yı ele geçirip hızla Afganistan'a doğru ilerleyen Rus emperyalizmi ile bu yayılma karşısında Hindistan'ı korumak için Ruslar'ı tampon bölgede durdurmayı amaçlayan İngiliz emperyalizmi arasında cereyan eden mücadeleye verilen addır. Deyimi ilk kullanan İngiliz istihbarat subayı Arthur Connaly olmakla beraber dünya siyasi edebiyatına mal eden ünlü İngiliz romancısı Rudyard Kipling(Kim adlı romanıyla) olmuştur. Fikret Ertan, **Rusya'nın Dönüşümü(1990-)**, İstanbul, Kızılirma Yayıncılık, 2001, s.83; Ünüvar, **a.g.e.**, s.98.

oynardığını belirtmektedir.⁷⁶ Özellikle küresel ekonomi–politiğin hâkim olduğu bu “Yeni Büyük Oyun” çok uluslu şirketlerinde dâhil olduğu stratejik nitelikli doğal kaynakların aktarımı meselesine odaklanmıştır. Bu düzlemin esasını jeoekonomik unsurlar teşkil etmektedir.⁷⁷ Bu aktörlerden ABD, RF ve kısmen AB bölgede bağımsız politikalar izleyebilmektedir. Bu bölgede baskın olan aktörler ABD ve RF’dir. Bu düzlemin diğer bir özelliği de sayılan iki baskın aktör arasındaki ilişkinin rekabet, muhalif olma ve çatışma üzerine kurulu olmasıdır. İlk düzlemdeki bu durum diğer düzlemlere de yansımaktadır.

İkinci düzlemdeki rekabet hem küresel rekabetin yansımalarını içermekte hem de bölgeye doğrudan müdahil büyük ve orta ölçekli bölgesel güçlerin jeopolitik ve diplomatik manevralarını kapsamaktadır. RF–Ermenistan, Türkiye-Azerbaycan yakınlaşmaları, Gürcistan ve İran’ın farklı denge politikaları izlemelerine neden olmaktadır. Türkiye-Gürcistan, Ermenistan–İran ilişkilerinde gözlemlenen yakınlaşma dinamik bölgesel denklemlerin oluşumunu da beraberinde getirmektedir. Bölge ülkelerinin Hazar ve Karadeniz ile ilgili politikaları Kafkasya denklemini; Orta Asya, Ortadoğu ve Balkanlara yayan sonuçlar doğurmakta ve bölgelerarası etkileşim alanları ortaya çıkarmaktadır.⁷⁸ Bu düzlemde İran ve Türkiye ekonomik, siyasi ve askeri sınırlamalardan ötürü bağımsız bir bölge politikası izleyememekle birlikte önemli oyuncularlardır. Bu oyuncular bölgeye yönelik stratejileri tespit ederken küresel güçlerin karşı strateji ve önceliklerini de dikkate almak zorundadırlar.⁷⁹

Üçüncü düzlemde yer alan bölge–içi çelişkiler sıcak çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmakta ve ikinci düzlemdeki aktörleri içine çekebilecek boyutta risk alanları oluşturmaktadır. Örneğin Transkafkasya’daki Ermenistan – Azerbaycan çatışması ve Kuzey Kafkasya’daki Rus – Çeçen savaşı, Türk – Rus ilişkilerini; Gürcü – Abhaz çatışması ve gerilimi ise Türkiye – Gürcistan, RF–Gürcistan ilişkilerini doğrudan etkilemektedir.⁸⁰

⁷⁶ Aydın’a göre bugünkü “Büyük Oyun”un amacı geçmiştekinde olduğu gibi katılan aktörlerin her türlü çıkarlarını maksimize etme çabalarından ibarettir. Ancak yeni “Büyük Oyun”un eski versiyonundan bazı farklılıkları da bulunmaktadır. Eskisinde yalnız iki oyuncu(Rusya ve İngiltere) varken günümüzde Türkiye, RF, İran temel oyuncular ile ABD, Çin, Hindistan, Pakistan, Japonya, İsrail, AB ve Suudi Arabistan gibi birçok aktör vardır. Günümüzdeki versiyonda geçmişteki gibi yalnız devletler değil, çok uluslu ve ulus üstü şirketler ile uluslararası örgütlerde oyuna dâhil olmuşlardır. Mustafa Aydın, “New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus Causes of Instability and Predicament”, **Center for Strategic Research(SAM)**, s.12-13. (Çevrimiçi) <http://www.sam.gov.tr/perceptions/sampapers/NewGeopoliticsofCentralAsiaandtheCaucasus.pdf>, 10 Ocak 2005; Mustafa Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler” **Türk Dış Politikası**, Ed:Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, C.II, 2005, s.392.

⁷⁷ Davutoğlu, **a.g.e.**, s.125-126.

⁷⁸ **A.e.**, s.126.

⁷⁹ Goncharenko, **a.g.e.**, s.2.

⁸⁰ Davutoğlu, **a.g.e.**, s.126.

TASNİF DIŞI

Bölgede varolan veya bölgeye ilgi gösteren NATO, AB, AGİT, BDT, GUAM ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı gibi örgütler de bölgenin dinamikleri içerisinde önemli bir yere sahiptirler.

Soğuk Savaş döneminde Karadeniz ve Hazar havzaları büyük ölçüde SSCB'nin kontrolü altında iken, günümüzde bu havzaların jeopolitiğinde büyük bir değişim yaşanmakta, Karadeniz hızla bir Avrupa denizine, Hazar Denizi ise bir Avrasya denizine dönüşmektedir. RF, SSCB'nin dağılmasıyla her iki bölgede de coğrafi olarak büyük kayıplara uğramıştır. Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olması ile RF'nin Karadeniz çıkışı Azak Denizi'nin kuzey ucu ile Gürcistan'ın kuzey sınırında bulunan Soçi arasındaki bölge ile sınırlı kalmıştır. RF, Odesa ve Sivastapol limanları ile Kırım Yarımadasını⁸¹ Ukrayna'ya bırakmıştır.⁸² Ayrıca Karadeniz'de Mariupul ve İllisevsk, Hazar'da ise Bakü ve Krasnovodsk – Türkmenbaşı limanlarını kaybetmiştir. 1991 öncesi Karadeniz'in SSCB'ye ait olan kıyıları üzerinde bugün üç bağımsız devlet(Gürcistan, Ukrayna, RF) bulunmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde Varşova paktı üyesi olan Romanya ve Bulgaristan'ın, NATO ve AB'ye(2007'de AB'ye dâhil olmaları beklenmektedir) dâhil olması da Karadeniz'deki bu dönüşümü hızlandırıcı bir rol oynamaktadır. Aynı şekilde SSCB'nin dağılışı sonrasında, Hazar Denizi'nde kıyısı olan devlet sayısı RF, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın katılımıyla (İran'da dâhil olmak üzere) beş ülkeye çıkmıştır.

21 Aralık 1991 tarihinde Belojevskaya Puşa(Minsk Antlaşması) antlaşması ile SSCB'nin hukuki varlığının sona ermesi ile Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan, Transkafkasya'da üç bağımsız devlet olarak ortaya çıkmıştır. İki yüzyılı aşkın bir süre önce Çarlık Rusya'sı müteakiben de SSCB'nin hâkimiyeti altında yaşayan bu devletler bağımsızlıklarını elde eder etmez Doğu'dan(RF, Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrasya vb.) Batı'ya(ABD, AB, NATO vb.) doğru jeopolitik bir kayış yaşamaktadırlar.

Bu süreçte Transkafkasya cumhuriyetleri bir yandan Batı'ya açılmaya, Batı'yla işbirliğini geliştirmeye ve entegre olmaya çalışırken diğer taraftan da Sovyet

⁸¹Kırım 1954 yılında Krusçev tarafından Ukrayna'ya verilmiştir. SSCB döneminde hiçbir şey ifade etmeyen ve sadece Ukrayna'ya karşı yapılmış bir jest olarak değerlendirilen bu olay, SSCB'nin yıkılması sonrasında Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanması ile Rusya Federasyonu için bedeli çok ağır olan bir realiteye dönüşmüştür. RF ile Ukrayna arasında Kırım Yarımadası'ndaki Sivastapol şehrinde bulunan Rus deniz üssünün 2017'ye kadar konuşlanmasının sürdürülmesi konusunda antlaşmaya varılmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. İlyas Kamalov, "Rusya Federasyonu'nun Sınır Sorunları", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:69, Ocak 2006, s.85-88.

⁸²Yılmaz Tezkan, "Değişen ve Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Kadim Komşumuz Rusya", **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2001, s.13-14.

döneminde "Büyük Kardeş" olarak nitelendirilen RF'yi kızdırmamaya gayret göstererek ilişkilerini bozmamak için çaba sarfetmişlerdir. Bölge ülkelerinin Batı ve RF karşısında izlediği bu politika "denge siyaseti" ya da "ikili siyaset" olarak nitelendirilebilirse de aslında açık bir şekilde Transkafkasya'nın Doğu ile Batı arasındaki tarihsel sıkışmışlığını yansıtmaktadır. Tarihte Transkafkasya'da denge siyaseti gütmeyip hassas durumu algılayamayan hiçbir devlet ya da yönetim uzun süre varlığını koruyamamıştır. Günümüzde Transkafkasya'daki Doğu(Rusya)-Batı(ABD ve AB) kutuplaşması bölgenin yakın geleceğini belirleyecek en önemli unsurdur. 11 Eylül Sonrası gelişmeler bir yandan Rusya'nın Kuzey Kafkasya'da ve Çeçenistan'da daha rahat hareket etmesini sağlarken, Transkafkasya Cumhuriyetleri üzerinde etkisinin azalmasına neden olmuştur. Rusya'nın Çeçenistan'daki savaşı terörle mücadele olarak değerlendiren görüşü, ABD tarafından daha fazla kabul görürken, Transkafkasya Cumhuriyetleri'nin istikrarı ve toprak bütünlüğü de ABD açısından daha önemli hale gelmiştir.⁸³

Eski SSCB coğrafyası günümüzde üç kategoride değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi NATO ve AB'ye dâhil olmuş olan Baltık ülkeleridir(Estonya, Letonya, Litvanya). İkincisi Kollektif Güvenlik Örgütü'ne üye olan ülkelerdir(RF, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Ermenistan). Üçüncü ve son kategori ise Kollektif Güvenlik Örgütü'ne üye olmayan BDT üyesi ülkelere aittir (Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna, Moldova, Türkmenistan ve Beyaz Rusya). Üçüncü kategorinin ilk dört ülkesi Batı eğilimli ülkeler olarak değerlendirilmektedir.⁸⁴ Görüldüğü gibi Transkafkasya ülkelerinin bazıları kısmen bazıları ise tümüyle RF'nin nüfuzu altındadır.

3. TRANSKAFKASYA'NIN ETNİK YAPISI, DİL VE DİN FAKTÖRLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

a. Bölgenin Etnik Yapısı

Transkafkasya çok sayıda etnik grubun bir arada yaşadığı bir coğrafyadır. Etnik yapısındaki bu çoğulculuk tarihte bölgenin doğu - batı ve kuzey - güney istikametlerinde bir geçiş ve kavşak noktası olmasından, bulunduğu coğrafyanın zor koşullarından ve uzun süre hâkimiyeti altında yaşadığı Rus İmparatorluğu ve

⁸³ Kamer Kasım, "11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları**, USAK Yayınları, C.I, No:1, 2006, s.23.

⁸⁴ Vladimir Socor, "From CIS to CSTO: Can A "Core" Be Preserved?", **Euroasia Daily Monitor**, C.II, No:125, 28 July 2005, (Çevrimiçi) http://www.jamestown.org/edm/article.php?volume_id=407&issue_id=3383&article_id=2369943, 10 Ekim 2005.

TASNİF DIŞI

müteakiben RF'nin uyguladığı politikalardan kaynaklanmaktadır. Troçki'nin Kuzey Kafkasya için kullandığı "etnoğrafya müzesi" tabirini Transkafkasya'nın bazı bölümlerini nitelemek için de kullanmak mümkündür.

Transkafkasya, 1783'den 1991'e kadar(1917–1920 yılları hariç) Rus Çarlığı ve sonrasında SSCB tarafından yönetilmiştir. Bölge yönetsel açıdan alt idari bölümlere(birlik cumhuriyeti, özerk bölge ve özerk cumhuriyet) ayrılmış ancak sınırlar belirlenirken etnik yapı dikkate alınmamıştır. Bunun sonucu olarak bölgede SSCB'nin çökmesiyle beraber bölgesel çatışma ve yerel savaşlar ortaya çıkmıştır. Günümüzde çok sayıda Azeri, Gürcistan'da ve RF'de, büyük bir Ermeni nüfus da Gürcistan'da ve RF'de yaşamaktadır. Daha da ötesi aralarındaki bir çok farklılığa rağmen(dil farklılığı da dâhil olmak üzere) çeşitli etnik gruplar aynı siyasi birim içerisinde yaşamaya zorlanmışlardır. Abhazların ve Osetlerin Gürcülerle; Karaçayların, Çerkezlerle; Kabardinlerin, Balkarlarla birlikte yaşamaya zorlanması gibi. Hâlbuki Kabardinler ile Çerkezlerin ve Karaçaylar ile Balkarların dilleri birbirlerine daha yakındır. Moskova son olarak Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nin ikiye ayırarak farklı cumhuriyetler haline getirmiştir. Tarihsel sürecin de ortaya koyduğu gibi Rusya'nın Ortodoks ve Slav olmayan tebasına karşı uyguladığı değişmez tarihi politikası "böl ve yönet"tir.⁸⁵

Transkafkasya çok sayıda etnik grubun bir arada yaşaması nedeniyle "Diller Dağı" ya da "Kavimler kapısı" olarak da adlandırılmaktadır. Kuzey ve güney yönündeki göçler sonucu etnik gruplar birbirleriyle iç içe geçmiş durumdadır. Rusya XVI. yüzyıldan itibaren koloniler elde ederek ilgilenmeye başladığı Transkafkasya'da 1912 yılında 4 milyon olan nüfusunu, 1989'da 8,5 milyona çıkarmıştır. Ermeniler, Transkafkasya'ya Rusların göç politikası çerçevesinde XIX. yüzyılda yerleştirilmeye başlanmış ve 1912 yılında nüfusları 1,7 milyona ulaşmıştır. Transkafkasya, tarihte çok sayıda toplu zorunlu göçe sahne olmuştur. Resmi rakamlara göre 1853'den 1865 yılına kadar 470.000 kişi Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmek zorunda kalmıştır. XIX. yüzyılın sonunda 30.000 Abhaz yine aynı şekilde Osmanlı'ya göçe zorlanmıştır. İkinci büyük zorunlu göç II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanmıştır. 1,5 milyon kişiyi bulan Balkar, İnguş, Kabardin, Karaçay, Kumuk, Nogay, Oset, Ahıska Türkü, Çerkez ve Çeçen ve Azeri Türkü; Orta Asya'ya göçe zorlanmıştır. Bu göçlerin tümü Rus Çarlığı ve SSCB yönetimlerinin baskı ve zorlaması ile gerçekleştirilmiştir.⁸⁶

⁸⁵ Guseynov, **a.g.e.**, s.122.

⁸⁶ **A.e.**, s.123.

Etnik çeşitlilik bölgeye sosyo-kültürel açıdan büyük bir zenginlik kazandırsa da, dış güçler tarafından istismar edilebilecek birçok olumsuzluğa da neden olmaktadır. Halklar göçe zorlanmış, çoğunluğun içerisinde azınlıklar oluşturulmuş, azınlıklar çoğunluğu idare eder konuma getirilerek düşmanlıklar ortaya çıkarılmıştır. Tarih boyunca Transkafkasya'daki etnik grupların nüfusları, dağılımları ve önemleri değişmiştir. Değişmeyen tek şey ise etnik açıdan görülen zenginliktir.

Bölgedeki ülkelerin etnik yapısında bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından büyük değişimler yaşanmıştır. Ermenistan, Dağlık Karabağ ve işgal altındaki Azerbaycan topraklarında hiç Azeri kalmamıştır. Aynı şekilde Güney Osetya ve Abhazya'da bulunan Gürcü nüfus, Gürcistan'ın diğer bölgelerine göç etmiştir. Azerbaycan'da ise çok az sayıda Ermeni yaşamaktadır.

b. Bölgenin Dil Açısından İncelenmesi

Transkafkasya, dünyanın en farklı dil yapısına sahip bölgelerinden biridir. Bölgede böyle bir yapının ortaya çıkmasında etnik çeşitliliğin, coğrafyanın ve tarihi geçmişin büyük etkisi vardır. Kafkasya'da üç büyük dil ailesi bulunmaktadır. Bunlar; Hint – Avrupa kökenli diller, Türk dili(Ural – Altay) ve Kafkas dilleridir. Bölgede yüzde 36,6 Ural- Altay, yüzde 35 İber-Kafkas, yüzde 28 oranında da Hint Avrupa dilleri konuşulmaktadır.⁸⁷ Hint-Avrupa kökenli diller Ermenice, Farsça, Osetçe, Kürtçe ve Rusça'dır. Bölgede önemli ölçüde konuşulan Ermenicenin tarihi V. yüzyıla kadar uzanır. Ermenicede iki grup bulunmaktadır. Bunlar Türkiye'de konuşulan Ermenice yani batı grubu ve Rusya'da konuşulan Ermenice yani doğu grubudur.

Türk dili bölgenin hem güney hem de kuzeyinde konuşulan oldukça yaygın bir dil ailesidir. Güneyde Azerbaycan Türkçe'nin konuşulduğu bir bölge ülkesidir. Kuzeyde ise Karaçay, Kumuk ve Balkar halkları Türkçe kullanmaktadırlar. Bölgede kullanılan Kafkas dilleri kuzey ve güney Kafkas dilleri olmak üzere ikiye ayrılır. Transkafkasya'da güney dilleri konuşulmaktadır. Güney dilleri Gürcüce, Batı dilleri ve Svanca'dan oluşur. Kuzey dil grubunda bulunan Abhazca da bölgede konuşulmaktadır. Gürcüce en çok kullanılan dildir. Batı dilleri Megrelce ve Lazca'dır. Svanca ise sınırlı bir miktarda Yukarı ve Aşağı Svanetya'da kullanılmaktadır.

⁸⁷ Kantarcı, a.g.e., s.35.

c. Bölgenin Din Açısından İncelenmesi

Transkafkasya, çok çeşitli inanç sistemlerini bünyesinde barındırmaktadır. Geçmişte çeşitli inanç sistemlerine sahip olan bölgeye tek tanrılı dinlerden önce Hristiyanlık sonra İslamiyet girmiştir. Dinsel farklılıklar geçmişte savaflara yol açtığı gibi günümüzde de bölge içi ve dışı ilişkilerde baskın ve etkili bir unsurdur.⁸⁸ Din bazı dönemlerde dış güçlere karşı verilen mücadelede motivasyon aracı bazense dış güçlerin bölgeye yerleşmesini kolaylaştıran bir unsur olmuştur.⁸⁹ Bölge halkının yüzde 55'i Müslüman, yüzde 44'ü Hristiyan'dır. Ermeniler, Gürcüler ve Ruslar Hristiyanlıkları, ancak içlerinde farklı mezheplere dâhil olanlar vardır. Azerilerin büyük bir bölümü Şii'dir.⁹⁰

d. Transkafkasya Devletlerinin Genel Durumları

Transkafkasya'da Gürcistan coğrafi konumu, Azerbaycan ekonomik potansiyeli, doğal zenginlikleri(zengin petrol ve doğalgaz rezervleri) ve nüfusunun büyüklüğü, Ermenistan ise RF ile sağladığı askeri işbirliği ve bölgede oynadığı çözülme rolü sebebiyle stratejik öneme sahiptirler.⁹¹ Transkafkasya ülkelerinin günümüzde aşağıda belirtilen hususlarda benzerlik taşıdıkları ifade edilebilir:⁹²

- Bölge devletlerinin hepsinin ekonomik durumları, askeri güçleri ve nüfusları bölgesel güç olan RF'nin çok altında bir seviyededir.
- Bu ülkelerin hiç biri herhangi bir askeri çatışma durumunda uluslararası güvenlik vaat eden Batı kaynaklı bir güvenlik örgütüne dâhil değildir.
- Azerbaycan ve Gürcistan'ın ayrılıkçı etnik gruplar ve bu grupların destekçileri ile olan çatışmalardan ötürü, toprak bütünlükleri tehdit altındadır.
- Bölge devletlerinden sadece Gürcistan'ın açık denizlere çıkışı vardır. Bölgede karayolları, demiryolları ve boru hatları Orta Asya'ya ve Ural endüstri merkezine yani RF'ye yönlendirilmiştir.
- Bölgenin güvenlik dinamiğini tanımlayan ve birbiriyle alakalı üç unsur

⁸⁸ Demir, **a.g.e.**, s.75.

⁸⁹ Yanar, **a.g.e.**, s.39

⁹⁰ Kantarcı, **a.g.e.**, s.35.

⁹¹ Haluk Selvi, "Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü", Sakarya Üniversitesi **Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi**, (Çevrimiçi) <http://www.satemer.sakarya.edu.tr/pdf/azerbaycan.pdf>, 15 Ocak 2006.

⁹² Roland Götz, "Güney Kafkasya ve Orta Asya'da Siyasi Çıkar Alanları", Çev: Murat Taşar, **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, Ed: Yılmaz Tezkan, Ülke Kitapları, 2000, s.175-176.

vardır. Bunlar Transkafkasya devletlerinin zayıf yapısı, etnik ve politik çatışmalar, yapıcı olmayan dış müdahalelerdir.⁹³

SSCB'nin yıkılması ile birlikte bölge dış dünya ile ilişkiler kurmaya başlamıştır. Öncelikle zengin Hazar enerji kaynakları Batılı çok uluslu şirketlerin dikkatini çekmiş ve bu şirketler bölgeye Batılı devletlerden önce girmişlerdir. Sahip olduğu enerji kaynakları Transkafkasya'yı küresel ekonomi-politikte ve dolayısıyla dünya jeopolitiğinde ön plana çıkarmış ve enerji rezervlerinin uluslararası pazarlara ulaştırılması sorunu bölgedeki üç devleti günümüzün "yeni büyük oyun"unda yerel jeopolitik oyuncu durumuna getirmiştir.⁹⁴ Transkafkasya devletleri güçlü milli kimliğe sahip olmalarına rağmen zayıf devletlerdir.⁹⁵ Transkafkasya'da çok sayıda kriz bölgesi bulunmaktadır ve bunların çoğu RF ile sınırdadır. Gürcistan'da, Abhazya ve Güney Osetya ile Azerbaycan'ın kuzeyinde yaşayan Lezgiler bu hususta verilebilecek örneklerdir. RF ile sınırdas olma, Azerbaycan ve Gürcistan'ın en önemli jeopolitik sorunudur.⁹⁶

Bölge ülkelerinin bağımsızlıkları sonrasında üç seçenekleri bulunmaktaydı. Bunlar;

- RF yanlısı olmak,
- RF karşıtı olmak,
- RF ve Batı arasında denge politikası izlemek.

Günümüzde bu üç seçeneğe de verilebilecek örnekler bulunmaktadır. Gürcistan yönünü tamamıyla Batı'ya dönmüştür ve açıkça RF ile çatışmaktadır. Ermenistan çeşitli nedenlerden ötürü RF ile her açıdan stratejik ortaklığa varan bir ilişki yürütmesine rağmen Batı ile ilişkilerine de özel bir önem vermektedir. Azerbaycan ise Doğu ile Batı arasında bir denge politikası izlemekte ise de temel hedefi Batı ile ilişkilerin geliştirilmesi ve Batı dünyası ile bütünleşmektir.⁹⁷

⁹³Alexsander Rondeli, "Küreselleşmenin Kafkasya'nın Güvenlik Stratejilerine Yansımaları", **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Sempozyum Bildirileri**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2003, s.219.

⁹⁴Gachechiladze, **a.g.e.**, s.114.

⁹⁵Şule Kut, **Kafkasya'daki Son Gelişmeler ve Türkiye Sempozyumu**, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 10 Mart 2004, s.54.

⁹⁶Christian Neef, **Kafkasya Rusya'nın Kanayan Yarası**, Çev: Özalp Göneralp, İstanbul, YeniHayat Kütüphanesi, 2004,s.76-77.

⁹⁷Ramil Mehmedov, "Güney Kafkasya'daki Yeni Stratejik Oyunun Güvenlik Yapılanması ve Azerbaycan", **Stratejik Öngörü**, TASAM, No:4, 2005, s.56.; Hasan Kanbolat, "Kafkasya'nın Jeopolitiğinde Değişim Sinyalleri", s.88.

Bağımsızlık, Transkafkasya devletlerine istikrar ve refah getirmekten ziyade varolan sorunları derinleştirmiş ve yeni sorunlara yol açmıştır. Çoğunluğu SSCB döneminin yöneticileri olan ülke liderleri, Moskova'nın desteği olmadan ciddi sorunlar ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. SSCB döneminin baskı altında tuttuğu problemler Moskova'nın etkisi azalmaya başladıkça ortaya çıkmış ve bölgeden Moskova'nın çekilmesi ile çatışmaya dönüşmüştür. Hiçbir ülkede tam anlamıyla demokrasi işlememektedir.⁹⁸ Muhalefet baskı altındadır. Üç ülkede de seçimlerde yolsuzluk genel olarak görülen bir durumdur. Rüşvet ve yolsuzluk her üç ülkede de yaygındır ve devletin medya üzerinde büyük denetim ve baskısı vardır. Bölge ülkelerinin liderleri kurumları güçlendirmektense bir otorite çeşidi olan "neopatrimonyalizm" kavramını geliştirmiştir. Bu kavram otoritenin kurumlardan ziyade bir şahsa verildiği bir yapıyı ifade etmektedir. Sonuç olarak Transkafkasya ülkelerinin üçünde de yönetim kurumlardan ziyade devlet lideri ve onun yakın çevresinin oluşturduğu bürokrasinin tekelindedir. Gücün merkezileştirilmesi karar alımını kolaylaştırıp onu daha etkin bir hâle getirmekle birlikte kurumları zayıflatmaktadır.

Hemen her şeyin devlet tarafından karşılandığı sosyalist sistemden, liberal–serbest pazar ekonomisine geçmeye çalışan bölge ülkeleri büyük zorluklarla karşılaşmışlardır. Ekonomilerinin içinde bulunduğu kötü durum ve RF'nin hemen hemen kendilerine benzer ekonomik sorunlara sahip olması bölge ülkelerini Batı'ya yönelten diğer bir etkidir. Ayrıca bu ülkeler kendilerine ait güçlü ordulara sahip olmadıklarından güvenliklerini bölge dışı bir güce dayandırmak zorunda kalmışlardır.

Transkafkasya'daki dondurulmuş çatışmalar bölgenin kırılganlığını daha da arttırmakta, politik istikrar ve ekonomik kalkınma önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Bölgedeki çatışmaların çözüme kavuşturulması için sorunların çözümünün RF'nin tekelinden çıkartılması ve uluslararası düzeye taşınması gerekmektedir. Bu durum günümüze kadar sadece Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali konusunda mümkün olabilmiş ancak bu konuda da AGİT çerçevesinde oluşturulan Minsk Grubu herhangi bir gelişme sağlayamamıştır. Uluslararası kuruluşlar Transkafasya'daki çatışmalara müdahale etmede pasif kalmaktadır.⁹⁹ Bunun en büyük sebebinin her ne kadar zayıflamış olsa da RF'nin bölge üzerindeki nüfuzundan kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Dağlık Karabağ dışında sıcak çatışmaların yaşandığı Güney Osetya ve Abhazya'da RF askerleri

⁹⁸Nadir Devlet, "Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Siyaseti ve Türkiye'ye etkileri", **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, Ed: Okan Yeşilot, İstanbul, Kitabevi, 2005, s.4.

⁹⁹ Hasan Kanbolat, "Kafkasya Jeopolitiğinde Değişim Sinyalleri", s.88-89.

TASNİF DIŞI

BDT barış gücü kapsamında görev yapmaktadır. RF askeri üslerinin bölgedeki varlığının günümüzde bölgeye barışı getirmedeği ve ileride de getirmeyeceği açıktır. Ancak RF askerlerinin çekilmesi sonucunda bu noktalarda yeniden sıcak çatışmaların çıkma olasılığı da çok yüksektir.

(1) Azerbaycan

Azerbaycan Cumhuriyeti, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti de dâhil 86.800 km² yüzölçümüne sahiptir. Batısında Ermenistan, güneybatısında Türkiye, kuzeybatısında Gürcistan, güneyinde İran, kuzeyinde RF ve doğusunda Hazar Denizi bulunmakta olup sınırlarının toplam uzunluğu 3600 km'dir. Azerbaycan'ın 2005 yılı itibariyle nüfusu 8,3 milyondur.¹⁰⁰ Bu rakamın dışında RF'de 1 milyonu yerleşik 1 milyonu çalışan toplam 2 milyon, İran'da 30 milyon ve Gürcistan'da 500.000 Azeri Türkü yaşamaktadır.¹⁰¹ Azerbaycan'ın çoğunluğu Müslüman ve Şii'dir.

Bulunduğu coğrafi konum, sahip olduğu zengin doğal kaynaklar tarih boyunca ülkenin jeopolitik durumunu etkilemiş, bu özellikleri nedeniyle dönemin büyük güçlerinin ilgisini çekmiştir. Azerbaycan günümüzde de sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri ile büyük güçler ve çok uluslu şirketlerin ilgi odağındaki bir ülkedir. Azerbaycan tarihte Batı'ya göç eden Türkler için hem bir ana yol hem de bir yurt olmuştur.¹⁰² Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından karşılaştığı en önemli sorun topraklarının yüzde 20'sinin Ermenistan tarafından işgal edilmiş olmasıdır. Bu sorunun Azerbaycan'da yol açtığı büyük ekonomik, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel olumsuzluklar vardır. 1 milyonu aşkın Azerbaycan vatandaşı kendi ülkelerinin topraklarında göçmen(kaçkın) durumuna düşmüştür.¹⁰³ 1994'de RF'nin arabuluculuğu ile imzalanan ateşkes antlaşması dışında işgal altındaki Azerbaycan topraklarına yönelik çözüm maksadıyla yürütülen sayısız barış girişimleri ile ikili ve çok taraflı görüşmelerden günümüze kadar herhangi bir sonuç alınamamıştır.

Azerbaycan, Dağlık Karabağ nedeniyle komşusu Ermenistan ile savaş halindedir. Bakü yönetimi diğer komşuları İran ve RF'ye karşı ihtiyatlı, dengeli ve şüpheli bir politika izlemektedir. Kendini çevreleyen üç komşusunun hiç biri güçlü ve

¹⁰⁰ "Azerbaijan in Figures 2005", The State Statistical Committee of Azerbaijan Republic, 27 January 1999, (Çevrimiçi) http://www.azstat.org/publications/azfigures/2005/en/004_1.shtml, 12 Aralık 2005.

¹⁰¹ Mehmet Nevruzoğlu Aliyev, **Kafkasya'daki Son Gelişmeler ve Türkiye Sempozyumu**, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 10 Mart 2004, s.8.

¹⁰² Alışık, **a.g.e.**, s.145.

¹⁰³ Azerbaycan'daki sorunların en önemlilerinden biride kaçkınlar sorunudur. 1993 yılında 1 milyon Azeri yaşadıkları topraklardan göçmek zorunda kalmıştır. Bunların 250 bin kadarı Ermenistan'dan, 700 bini Karabağ ve çevresinden gelmiştir. 50 bin Ahıska Türkü, Özbekistan'dan Fergana vadisinden göç ederek Azerbaycan'a gelmiştir. Bunların dışında 11 bin Çeçen, Iraklı, Afgan ve Filistinli mülteci Azeri topraklarına göç etmiştir.

istikrarlı bir Azerbaycan'ı arzu etmemekte ve Azerbaycan karşıtı bir ittifak içerisinde bulunmaktadırlar. Bu nedenle Azerbaycan yönünü tümüyle Türkiye'ye ve onun vasıtasıyla da Batı'ya dönmüş durumdadır. Ancak bölgenin hassas dengeleri Bakü'nün, Moskova ve Tahran'ı dikkate alma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Azerbaycan ile Türkiye ve Batı arasındaki bağ Gürcistan aracılığıyla kurulmaktadır. Gürcistan'ın stratejik konumu, Azerbaycan için bu ülkeyi çok önemli kılmaktadır.

Azerbaycan, bağımsızlığı sonrası birçok problem ile karşı karşıya kalmışsa da diğer Transkafkasya ülkelerine nazaran zengin doğal kaynak rezervleri ile önemli bir avantaja sahiptir. Azerbaycan, 21 Eylül 1994'de "Asrın Antlaşması"nı imzalamıştır ve bu antlaşma çerçevesinde çıkarılan petrolün BTC boru hattı ile uluslararası pazarlara taşınmasında son aşamaya gelinmiştir. ABD'nin büyük etkisi ile hayata geçirilen "Asrın Antlaşması" kapsamında oluşturulan konsorsiyumda RF'ye kısmen daha az pay verilirken, İran'a yer verilmemiştir. Bu durum söz konusu ülkelerin Azerbaycan politikalarını önemli oranda etkilemiştir.¹⁰⁴ Azerbaycan, Batılı hükümet ve petrol şirketlerinin kendi ekonomik çıkarları için bölgesel istikrara önem vereceklerini ve bunun karşı karşıya olduğu güvenlik sorunlarının çözümüne fayda sağlayacağını düşünmektedir.¹⁰⁵

Azerbaycan'da Kasım 2005'de yapılan seçimlerde Gürcistan ve Ukrayna'dakine benzer bir renkli devrim yaşanacağına dair çeşitli taraflarca ortaya konan iddialar ve beklentiler gerçekleşmemiştir. Yapılan seçimleri iktidardaki Yeni Azerbaycan Partisi, 125 sandalyeli parlamentoda 64 milletvekilliğini elde ederek kazanırken, muhalefeti oluşturan Azatlık Bloğu 6 milletvekilinde kalmıştır.¹⁰⁶ Azerbaycan, 1994'den beri NATO'nun Barış İçin Ortaklık(BİO) programına dâhildir. Ayrıca GUAM, AGİT ve Avrupa Konseyi üyesidir.¹⁰⁷

(2) Gürcistan

Gürcistan'ın güneyinde Türkiye ve Ermenistan, doğusunda Azerbaycan, batısında Karadeniz, kuzeyinde ise RF yer almaktadır. Gürcistan'da iki özerk

¹⁰⁴Hatem Cabbarlı, "Güney Kafkasya'da Güç Mücadelesi ve ABD'nin Azerbaycan'dan Üs İsteği", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No:55, s.66-67.

¹⁰⁵Oktay F. Tanrısever, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası", **Türkiye'nin Komşuları**, Ed: Mustafa Türkeş, İlhan Uzel, Ankara, İmge, 2002, s.392.

¹⁰⁶Kasım, "a.g.e.", s.31.

¹⁰⁷Ramil Mehmedov, "Güney Kafkasya'da Güvenliğin Sağlanmasında NATO'nun Rolü", **Stratejik Öngörü**, TASAM, No:1, 2004, s.112.

TASNİF DIŞI

cumhuriyet (Abhazya ve Acara) ve bir özerk bölge(Güney Osetya) bulunmaktadır. Yüzölçümü 69.500 km² ve nüfusu 4,3 milyondur.¹⁰⁸

Gürcistan, Transkafkasya'da açık denizlere çıkışı olan tek ülke olması nedeniyle jeopolitik açıdan diğerlerine nazaran daha önemlidir ve bölgenin anahtarı konumundadır. Gürcistan, RF'nin Akdeniz, Ortadoğu ve Afrika'ya ulaşımında önemli bir geçittir. Ermenistan ile askeri ve siyasi ittifak içerisinde olan RF'nin bu bağıni koruyabilmesi için Gürcistan üzerinde etkili olması zorunludur. Doğu Avrupa ve Orta Asya'dan çekilen RF için güneye açılan tek kapı Gürcistan'dır. Ermenistan için Türkiye-Azerbaycan kısıcında sıkışmış ülkenin dünyaya açılan tek kapısı(İran'ın haricinde) ve müttefiki RF'ye ulaşımının sağlandığı tek nokta Gürcistan'dır. Türkiye için Gürcistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine ve Azerbaycan'a bağlantısını sağlayan tek ülke olması dolayısı ile jeopolitik, RF ile arasında tampon bir ülke olması dolayısıyla da jeostratejik öneme sahiptir.¹⁰⁹ Gürcistan, BTC'yi, Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattını ve Kars-Tiflis-Bakü demiryolunu taşıyacak köprüdür. Azerbaycan açısından ise Gürcistan tarihi ve etnik bağlarının bulunduğu Türkiye ile irtibatı sağlaması ve Bakü-Hazar petrollerinin dünyaya aktarımı bakımından büyük önem taşımaktadır.¹¹⁰

Gürcistan yalnız Transkafkasya için değil, Karadeniz ve Hazar Havzası için de kilit öneme sahip bir devlettir. Bu ülkedeki gelişmeler çevresini etkileme kapasitesine sahiptir. Örneğin bağımsızlık sonrasında milliyetçi lider Gamsakhurdia'nın iktidara gelmesi ile Azerbaycan'da da milliyetçi Elçibey iktidara gelmiştir. Soysal, ekonomik ve güvenlik sorunlarının Gürcistan'da eski Sovyet liderlerinden Şevardnadze'nin iktidara getirmesinin ardından, Azerbaycan'da da Haydar Aliyev iktidara gelmiştir. Yine 2003 yılı sonlarında meydana gelen "kadife devrim" bölgedeki diğer renkli devrimler sürecine başlangıç olmuştur.¹¹¹

Gürcistan etnik açıdan Transkafkasya'nın en karmaşık yapısına sahip ülkesidir. Bu yapısı SSCB döneminde ülkede çok sayıda özerk yapılaşmaya neden olmuştur. Gürcistan bölge devletleri arasında ülke içerisinde ana etnik unsurun(Gürcülerin) tüm ülke nüfusuna oranının en az olduğu devlettir.

¹⁰⁸"Resident Population of Georgia", Ministry of Economic Development of Georgia Department for Statistic,

(Çevrimiçi) http://www.statistics.ge/index_eng.htm, 30 Ocak 2005.

¹⁰⁹Deniz Kutluk, **Hazar-Kafkas Petrolleri, Türk Boğazları, Çevresel Tehdit**, İstanbul, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2003, s.40-41.

¹¹⁰Mehmet Ali Bolat, "Gürcistan Raporu", Chveneburi, 21 Ekim 2004, (Çevrimiçi) http://www.chveneburi.net/sp/bpg/publication_view.asp?iabspos=4&vjob=vsubyüzde2C253&vctsb=&vtkid=, 28 Aralık 2005.

¹¹¹Hasan Kanbolat, "2004 Yılında Doğu ile Batı Arasında Kafkasya: Geçmiş Doğu'da, Gelecek Batı'da mı?", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No:56, 2004, s.54-55.

TASNİF DIŞI

Gürcistan'da, Gürcülerin oranı yüzde 83 civarındadır.¹¹² Bu karmaşık etnik yapının etkisiyle beliren gerginlikler, bağımsızlık sonrası önce Güney Osetya daha sonra da Abhazya'da çatışmaya dönüşmüş ve merkezi yönetim bu bölgeler üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiştir. Javakheti ve Acaristan ise potansiyel gerilim bölgeleri olarak sürekli gündemdedir. Gürcistan'ın dezavantajlarından bir diğeri ise etnik azınlıkların coğrafi olarak sınır bölgelerinde yoğunlaşmış olmasıdır. Örneğin Tiflis'le RF'yi birleştiren yollar Abhazlar ve Osetinlerin denetimi altındadır, Gürcistan - Türkiye sınırında Ermeniler, Ermenistan – Gürcistan sınırında ise Azeriler yaşamaktadır.¹¹³

Sosyal ve ekonomik sorunlarını çözme konusunda başarısız olan Gürcistan 1990'lı yıllarda "başarısız devlet" kavramına örnek olarak gösterilmeye başlanmıştır. Başta güvenlik ve toprak bütünlüğü olmak üzere her konuda RF baskısını üzerinde hisseden Gürcistan, Batı'nın ekonomik, siyasi ve güvenlik yapılanmalarına katılmayı öncelikli hedef olarak benimsemiştir. Gürcistan'ın nihai hedefi Avrupa ve Avrupa-Atlantik yapıları ile bütünleşmektir. Gürcistan, 1994 yılından bu yana NATO'nun BİO programına dâhildir. Şevardnadze Kasım 2002'de Prag'da yapılan NATO zirvesinde ülkesinin NATO'ya katılmak istediğini bildirmiştir. Şevardnadze, NATO üyeliğini ülkesinin güvenliğinin ve toprak bütünlüğünün garantisi olarak görmüştür. Günümüzde iktidarda bulunan Saakaşvili yönetimi, NATO ile olan ilişkilere büyük önem vermekte ve Tiflis'in NATO'ya üye olma konusundaki kararlılığını her platformda dile getirmektedir. Gürcistan aynı zamanda, GUAM ve KEİ üyesidir.

Gürcistan'da odaklanan RF ve Batı(ABD) nüfuz mücadelesi¹¹⁴, 2004 yılı başında ülkede Batı yanlısı bir hükümetin sivil darbe ile yönetime gelmesine yol açmıştır. 2 Kasım 1993'de yapılan parlamento seçimleri ve 23 Kasım 2003'de Şevardnadze'nin istifası sonrası 4 Ocak 2004'de yapılan devlet başkanlığı seçimlerini sivil darbenin genç lideri Mikhail Saakaşvili rakiplerine büyük fark atarak kazanmıştır. 28 Mart 2004'de yapılan parlamento seçimi ile Saakaşvili güçlü bir parlamento desteği de elde etmiştir. Renkli devrimlerin gerçekleştirilmesinde kullanılan Gürcistan modeli, sivil darbe vasıtasıyla Sovyet dönemi yöneticilerin tasfiyesi, Batı eğitilmiş genç yöneticilerin iktidarı ele geçirmesi ile ülkenin

¹¹²"Ethnic Minorities of Georgia", State Department for Statistic of Georgia, (Çevrimiçi), http://www.statistics.ge/Main/census/Eng_ed/ChapterYüzde203Yüzde20Eng.htm#III.yüzde20ETHNICYüzde20COMPOSITIONYüzde20OFYüzde20GEORGIANYüzde20POPULATION, 05 Ocak 2005. Bu rakam 1989 yılında yüzde 70'dir.

¹¹³ Haledin İbrahimli, **Değişen Avrasya'da Kafkasya**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001, s.31.

¹¹⁴ İlyas Kamalov, **Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığına**, İstanbul, Kaknüs, 2004, s.161.

demokratikleşme sürecine girmesi ve Batı ile entegrasyonun hızlandırılması olarak özetlenebilir.¹¹⁵

(3) Ermenistan

Ermenistan; Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve İran arasında bir kara ülkesi durumundadır. Ermenistan'ın yüzölçümü 29.800 km², nüfusu ise 2005 yılı resmi rakamlarına göre 3,2 milyondur.¹¹⁶ Ancak bu nüfus oranının gerçeği yansıtmadığı, Ermenistan'ın daha çok dış yardım alabilmek için nüfusunu kasıtlı olarak yüksek gösterdiği değerlendirilmektedir. Günümüzde Ermenistan'da yaşayan nüfusun gerçekte 1,5 ile 1,7 milyon arasında olduğu bilinmektedir.

Ermenistan'ı diğer bölge devletlerinden ayıran özellikler şunlardır:

- Transkafkasya'nın yüzölçümü bakımından en küçük devletidir.
- Bölgedeki en homojen nüfusa sahip ülkedir.(Tek milliyet, tek dil ve tek dinin hâkim olduğu bir mono–devlettir.)
- Bölgeye ve dünyaya yayılmış önemli oranda Ermeni nüfusu bulunmaktadır.¹¹⁷

Bugün RF'de 2 milyon, Gürcistan'da ise 500 bin civarında Ermeni yaşamaktadır.¹¹⁸ Ülke sosyo–ekonomik durumun kötü olması nedeniyle sürekli olarak dışa göç vermektedir. Ermenistan resmi rakamlarına göre 1990 – 2001 yılları arasında 900 bin Ermeni ekonomik nedenlerden ötürü Ermenistan'dan göç etmiştir.¹¹⁹ Göç eden kesimin genç ve işgücü kabiliyetine sahip vasıflı kimseler olduğu göz önüne alındığında Ermenistan'ın sahip olduğu problemin ciddiyeti daha net anlaşılabilir.

Ermenistan, Soğuk Savaş sonrası dönemde izlediği irrasyonel ve irredantist politikalar ile ekonomik ve sosyal sorunlarını çözme konusunda başarısız olmuş, dış politikada manevra alanını daraltarak tek seçenek olarak RF'ye yönelmiş ve büyük ölçüde RF nüfuzu altında kalmıştır. Azerbaycan ve Gürcistan politikalarını bütünüyle

¹¹⁵ Kanbolat, “2004 Yılında Doğu ile Batı Arasında Kafkasya: Geçmiş Doğu'da, Gelecek Batı'da mı?”, s.54.

¹¹⁶Population in Armenia, National Statistical Service of Armenia, (Çevrimiçi)http://docs.armstat.am/nsdp/, 15 Mart 2005.

¹¹⁷ Ali Faik Demir, “SSCB Sonrası Dönemde Türkiye–Ermenistan İlişkileri”, **Uluslararası İlişkiler**, C.II, No:5, Bahar 2005, s.111.

¹¹⁸ ABD'de 1 milyon, Fransa'da 500 bin, İran'da 180 bin, Lübnan'da 120 bin, Suriye'de 120 bin Ermeni yaşamaktadır. Fatih Özbay, **Ermeni Diasporası ve Türkiye–Rusya İlişkileri**, İstanbul, TASAM, 2005, s.4.

¹¹⁹Şenol Kantarcı, “Türkiye Ermenistan'a Sınır Kapılarını açmalı mı?(Siyasi ve Ekonomik İlişkiler Bakımından)”, **2023**, Atılım, No:44, 2004, s.75.

TASNİF DIŞI

Batı ile entegre olma üzerine kurmuş olmalarına karşın, Ermenistan, RF ve İran cephesinde yer almaktadır. Bununla beraber Ermenistan, Batıyla entegre olma yolunda özel bir yaklaşım sürdürmektedir. Ermeni analizciler bu yaklaşımı “direnme” stratejisi olarak açıklamaktadırlar. Onlara göre yalnız Batı ile bütünleşmek tehlikelidir. Türkiye’nin de içinde bulunduğu Doğu–Batı eksenine karşı, Kuzey–Güney eksenini bölgede denge sağlayıcı bir unsur olarak görmektedirler. Ancak Ermenistan büyük güçler arasında denge kurma kapasitesine sahip bir devlet değildir.¹²⁰ Dolayısıyla bu yaklaşım Ermenistan gibi bir devlet açısından uygulanamaz niteliktedir.

Ermenistan çoğu zaman bölgenin istikrar ve güvenliği ile çatışan bir tutum sergilemektedir. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Öncelikle Ermeni milliyetçiliği din milliyetçiliğidir ve içine kapanmayı ve tecrit etmeyi esas almaktadır. Çoğu zaman çatışma ve tecrit etme Ermeni ulusal çıkarının temelini oluşturmaktadır. Ermeni milliyetçiliği kendini diğer Transkafkasya devletlerinden farklı ve üstün görmektedir. Bu nedenle Ermeniler dünyanın her yerinde yaşamalarına rağmen Ermenistan’da sadece Ermenilerin yaşayabileceğini düşünmektedirler. Hatta Hristiyan olan Gürcüler bile Ermenistan’da yaşayamamaktadır. Ermenistan’ın ulusal çıkarlarının ve devlet politikasının belirlenmesinde üç temel aktörün rolü vardır. Bunlar dünya Ermenileri(diaspora), Ermenistan Ermenileri ve Dağlık Karabağ Ermenileridir.

Ermeni ulusal ideolojisi, Taşnaksütyun (Devrimci Ermeni Federasyonu) partisinin savunduğu “Ermeni Sorunu” yani “Haydat” ideolojisidir.“Haydat” ideolojisine göre Ermenistan’ın üç hedefi vardır:

- Kaybedilmiş toprakların iadesi ile Birleşik Ermenistan ulus devletini oluşturmak(Büyük Ermenistan hedefi),
- Dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan Ermenilerin, Ermenistan’a dönerek yerleşmesini sağlamak,
- Sosyal devleti oluşturmak.

Ermenistan, bağımsızlığını kazanmasının ardından kendi iç dinamikleri ile uygulaması mümkün olmayan işgalci ve yayılmacı politikalarını RF’nin desteğini kazanarak uygulamıştır. Azerbaycan topraklarını işgal eden Ermenistan, Türkiye’nin toprak bütünlüğünü tanımamakta ve sözde soykırım iddiasını önce uluslararası

¹²⁰ Kafkasya’nın Jeopolitik Sorunları, s.29.

alandaki diğer devletlere ve son aşamada da Türkiye'ye zorla kabul ettirmeye yönelik politikasını devam ettirmektedir. Ermenistan açısından komşularına bakıldığında Azerbaycan "düşman", Gürcistan "kaotik", İran "uluslararası açıdan parya" ve Türkiye'de "dost değil" şeklinde tanımlanabilir."¹²¹

Ermenistan, ekonomik açıdan son derece zor bir durumdadır. Aylık asgari ücretin 9 dolar, emekli maaşının 7,5 dolar ve orta düzey bir Ermeni'nin aldığı maaşın ortalama 40 dolar olması bunun en açık göstergesidir. 101 milyon dolar borcun ödenememesi nedeniyle Razdan termik santrali ve üç bilimsel araştırma enstitüsünün RF'ye devredilmesi, ülkenin tek uluslararası havaalanının Arjantin'e, Erivan konyak fabrikasının Fransa'ya, Armentel telekomünikasyon tesislerinin Yunanistan'a, Erivan'daki en önemli otellerin ABD'ye, altın üretim tesislerini Romanya'ya satılması ülkedeki ekonomik durumun mahiyetini ortaya koymaktadır.¹²² Ermenistan, bölgede her açıdan izole olmuş durumdadır. Çünkü bölge devletleri ve Türkiye, Batı ile işbirliği içinde bölgesel barışın sağlanması için çaba harcarken Ermenistan RF ile olan bağını hâlâ güçlü tutmakta ve yayılmacı/işgalci politikalarını devam ettirmektedir.

e. Transkafkasya'da Halen Devam Eden Çatışma/Kriz Alanları

Sık sık "çatışmalar bölgesi" olarak anılan Transkafkasya, istikrarsız bir bölgedir¹²³(Tablo-2). Bugün Transkafkasya'da savaş durumu olmamasına rağmen barış durumunun varlığından da söz etmek mümkün değildir.¹²⁴ Silahlı çatışmaların hepsi ateşkes sağlanarak dondurulmuştur fakat sorunların hiçbirine bölgede barış ve istikrarı sürekli kılacak çözüm bulunamamıştır. Brezezinski'nin "Avrasya'nın Balkanları" ve "Etnik Kazan" olarak tanımladığı bölgenin içerisinde Transkafkasya'da bulunmaktadır.¹²⁵ Transkafkasya'nın en büyük sorunu bölge devletlerinin zayıf devlet yapısına sahip olması ve devlet ile ulus kavramlarının bu coğrafyada daha oluşmamış olmasıdır. Halk vatandaşlık bilincini kazanmamış, siyasal etnik düşünceler güçlenmiş ve etnik ayrılıkçı hareketlere dönüşmüştür. Transkafkasya'da devletlerin toprak bütünlüğü ile halkların self determinasyon hakkı

¹²¹ Demir, "SSCB Sonrası Dönemde Türkiye-Ermenistan İlişkileri", s.111.

¹²² Kantarcı, **a.g.e.**, s.74-78.

¹²³ Ghia Nodia, "The South Caucasus: A Region Of Geostrategic Importance: Specificity And Current Security Issues", **The South Caucasus: Promoting Values Through Cooperation**, Nato Defence College Academic Research Branch, Seminar Report Series No:2, Helsinki, 12-15 May 2004, s.18.

¹²⁴ Thomas de Waal, "The Nagorno Karabakh, The Abkhazian- Georgian And The Georgian – South Ossetian Conflicts" ,**The South Caucasus: Promoting Values Through Cooperation**, Nato Defence College Academic Research Branch, Seminar Report Series No:2, Helsinki, 12-15 May 2004, s.53.

¹²⁵ Brezezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s.112-114. Brezezinski Avrasya Balkanları terimi ile eski Sovyet cumhuriyetleri olan Orta Asya ve Transkafkasya ülkeleri(Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan) ile Afganistan'ı tanımlamaktadır.

TASNİF DIŞI

çatışmaktadır. Transkafkasya’da güvenlik ve istikrarın sağlanamıyor olmasının nedenlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Transkafkasya tarih boyunca büyük imparatorlukların çevresi konumunda bulunmuştur. İmparatorlukların dağılma sürecinde ve sonrasında güvenlik ve istikrarın sağlanmasının en zor olduğu yerler bu çevre bölgeleridir.
- Transkafkasya coğrafi olarak bir geçiş noktasıdır, etrafı büyük güçlerle çevrilidir ve iki büyük deniz havzasının ortasındadır.
- Bölgede Müslümanlar ile Hristiyanlar bir arada yaşamaktadır. Bölgede etkili olmaya çalışan güçlerin de farklı dinlere mensup olması durumun daha karışık bir hal almasına neden olmaktadır.
- Transkafkasya etnik açıdan çok çeşitli bir yapı ortaya koymakta ve bu yapı etnik temele dayalı çatışmalara yol açmaktadır.
- Transkafkasya’da ortaya çıkan devletler bağımsızlığını yeni elde eden genç devletlerdir ve genç devletler genel olarak sınırlarını genişletip yeniden çizmek için büyük heves duyarlar.
- Son olarak iktisadi konular ve bu çerçevede özellikle enerji kaynakları unsuru büyük güçlerin ilgilerini bölgeye yoğunlaştırmalarına neden olmaktadır.¹²⁶

Bütün bu jeopolitik duyarlılık unsurlarının somut olarak bölgeye yansımaları, bölge devletleri arasındaki sınır antlaşmazlıkları, ülke içi ayrılıkçı dini-etnik sorunlar ve büyük güçlerin bölgede nüfuz alanı oluşturmak maksadıyla güç mücadelesine girmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır.

(1) Azerbaycan Topraklarının Ermenistan Tarafından İşgal Edilmesi

Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazanması ile beraber karşı karşıya kaldığı en önemli sorun topraklarının yüzde 20’sinin Ermenistan tarafından işgal edilmesidir. Genel olarak “Dağlık Karabağ sorunu” olarak ifade edilen bu sorunun gerçekte Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarını işgali olarak nitelendirilmesi gerekmektedir.¹²⁷ Çünkü Ermenistan, Dağlık Karabağ dışında Dağlık Karabağ’ın yüzölçümünün yaklaşık üç katı büyüklüğünde bir Azerbaycan toprağını daha işgal

¹²⁶ Kafkasya’nın Jeopolitik Sorunları, s.5-6.

¹²⁷ Araz Aslanlı, İlham Hesenov, Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası, Ankara, Platin, 2005, s.19.

TASNİF DIŞI

altında bulundurmaktadır.

Ülke	Antlaşmazlık	Tanımı	Durum
Ermenistan	Dağlık Karabağ	Azerbaycan ile toprak antlaşmazlığı	1994'den beri ateşkes AGIT Minsk Grubu devrede
Azerbaycan	Nahçıvan	Ermenistan ve İran ile sınır sorunları	Potansiyel/Durgun
	Taliş Bölgesi	İran kökenli Bakü'nün güneyinde azınlıkların talepleri	Potansiyel/Durgun
	Lezgi Bölgeleri	Dağıstan sınırında etnik ayrılıkçılar, Dağıstan'a ilhak olmak istiyor.	Potansiyel/Durgun
Gürcistan	Abhazya	1992-1993'de ayrılıkçı savaş, yönetim Gürcistan'dan ayrılarak RF'ye katılmak istiyor.	Potansiyel/Durgun
	Acaristan	Yerel yönetim Tiflis'i tanımıyor.	Potansiyel/Durgun
	Javakheti	Ermeni ayrılıkçılar ile yerleşik Mesket (Ahıska) Türkleri gerilim	Potansiyel/Durgun
	Megrelya	Eski Gamsahurdia'yı destekleyenlerin odak noktası	Potansiyel/Durgun
	Güney Osetya	1990-1991 yıllarında ayrılıkçı savaş; RF'ye ilhak olmak istiyor	Potansiyel/Durgun
	Pankisi ve Kodori Vadisi	RF, Gürcistan'ı Çeçen gerillaları bu bölgede himaye etmekle suçluyor.	Potansiyel/Durgun
	Rus askeri Üsleri	Cevahetya bölgesinde, Ahılkelek ve Abhazya'da	Potansiyel/Durgun

Tablo–2: Transkafkasya'da Kriz/Çatışma Alanları

Kaynak: Nadir Devlet; "Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Siyaseti ve Türkiye'ye etkileri", **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, Ed: Okan Yeşilot, İstanbul, Eylül 2005, s.16.

Karabağ, Azerbaycan'ın Kür ve Aras ırmakları ile günümüzde Ermenistan sınırları içerisinde bulunan Gökçe gölü arasındaki dağlık bölge ile bu bölgeye bağlı ovalardan oluşan bir coğrafyadır. Karabağ, Azerbaycan'ın diğer bölgeleri ile İran ve Ermenistan'ı kontrol etmesi nedeniyle büyük jeopolitik öneme sahiptir. Stratejik

TASNİF DIŞI

öneminden dolayı bölge yüzyıllar boyunca İran ve Osmanlı İmparatorluğu arasında antlaşmazlık konusu olmuştur. Çok halklı SSCB'nin çökmesinin ardından Dağlık Karabağ antlaşmazlığa taraf olan Azerbaycan ve Ermenistan açısından ulusal kimliğin tanımlanmasında adeta tek simge olmuştur.¹²⁸

Karabağ ile Dağlık Karabağ'ı birbirine karıştırmamak gerekir. Dağlık Karabağ, Karabağ'ın(yüzölçümü 18.000 km²'dir) yalnızca 4392 km²'lik bir bölümünü oluşturmaktadır. Karabağ; Ağdam, Terter, Yevlah, Füzuli, Beylegan, Kubatlı, Cebail, Mingecvir, Ağcabedi, Hocavend, Şusa, Hankendi, Laçın, Kelbecer, Hanlar, Gorus, Akdere, Bedre, Zengezur, Hadrut rayonlarından oluşmaktadır. Dağlık Karabağ ise Hankendi merkez olmak üzere Şusa, Akdere, Hadrut, Hocavend, Askeran rayonlarından oluşmaktadır.¹²⁹

Dağlık Karabağ SSCB döneminde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir bölgeydi.¹³⁰ Karabağ'ın 192.000(1989) olan nüfusunun yüzde 70'ini Ermeniler oluşturmaktaydı. Dağlık Karabağ sorunun başlangıcı 1988 yılına uzanmaktadır. Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Sovyeti, SSCB'nin dağılma sürecine girmesiyle 20 Şubat 1988'de, Azerbaycan, Ermenistan ve SSCB Sovyetlerinden, Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a bağlanmayı talep etti. Azerbaycan Yüksek Sovyeti tarafından Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne ve ulusal çıkarlarına aykırı olan bu talep, SSCB anayasasının birlik cumhuriyetlerinin sınırlarının ilgili cumhuriyetlerin mutabakatı olmadan değiştirilemeyeceği hükmüne aykırı olduğu gerekçesiyle reddedildi ve yasal olarak geçersiz sayıldı. 18 Temmuz 1988'de, SSCB Yüksek Sovyeti, Ermenistan Yüksek Sovyeti'nin, Dağlık Karabağ'ı ilhak kararını geçersiz sayarak Dağlık Karabağ'ın, Azerbaycan'ın bir parçası olarak kalması kararını aldı. SSCB Yüksek Sovyeti, Ocak 1989'da ise Dağlık Karabağ'ı doğrudan merkeze bağlamıştır.¹³¹

SSCB'nin dağılması ile birlikte Dağlık Karabağ sorunu yerel bir sorundan, uluslararası bir soruna dönüştü. Bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, 26 Kasım 1991'de Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsünü kaldırarak bölgeyi doğrudan merkezi yönetime bağladığını açıkladı. Bunun üzerine Dağlık Karabağ Ermenileri, 10 Aralık

¹²⁸ Neef, **a.g.e.**, s.86.

¹²⁹ Araz Aslanlı, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.I, No:7, İlkbahar 2001, s.393-394.

¹³⁰ Transkafkasya devletlerinin bağımsızlıklarını kazandıkları 1918 – 1921 yılları arasında Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ'ın kime ait olduğu hakkında sorun çıkmıştır. SSCB, 1923 yılında Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan Cumhuriyeti içerisinde bir otonom bölge olmasını kararlaştırmıştır. Emin Gürses, **a.g.e.**, s.253.

¹³¹ Mustafa Aydın, "Dağlık (Yukarı) Karabağ Sorunu", **Türk Dış Politikası**, Ed: Baskın Oran, C.II, 8. bsk, 2005, s.401.

TASNİF DIŞI

1991'de bağımsızlık kararı aldılar. Dağlık Karabağ'ın, BDT'ye yaptığı üyelik başvurusu reddedildi. 1992 yılında RF birliklerinin Dağlık Karabağ'dan çekilmesi antlaşmazlığı savaşa dönüştürdü. Azerbaycan'da, Elçibey'in iktidara gelmesinin ardından Moskova tarafından desteklenen Ermeniler, savaşı kazandılar ve savaş neticesinde Dağlık Karabağ, Ermeni olmayan nüfustan arındırıldı.¹³² Ermeniler 1993–1994 döneminde Dağlık Karabağ'ı ve Dağlık Karabağ'ı Ermenistan ile bağlayan Azerbaycan topraklarını işgal ettiler. Dağlık Karabağ'da 5(Hankenti, Ağdere, Şuşa, Hocalı, Hocaent) ve çevresinde de 7 rayon(Kelbecer, Laçın, Kubatlı, Zengilan, Cebrail, Fuzuli, Ağdam) olmak üzere günümüzde Azerbaycan topraklarının yüzde 20'si Ermenistan işgali altındadır.¹³³ Azerbaycan'da yaklaşık 1 milyon Azeri mülteci(kaçkın) durumundadır.

Ermenistan, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin(BMGK) işgal edilmiş Azerbaycan topraklarından askeri birliklerini derhal çekmesini isteyen kararlarına uymamıştır.(822, 853, 874,884 sayılı kararlar) Bu konuda Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nin aldığı 1416 ve 1690(tavsiye) sayılı kararlar da bulunmaktadır.

RF hem Azerbaycan hem de Ermenistan üzerindeki etkinliğini sürdürmek için sorunu istismar etmekte ve sorunun çözümü yerine devamını amaçlayan bir politika izlemektedir. AGİT Bakanlar Konseyinin, 24 Mart 1992'de aldığı bir kararla soruna çözüm bulmak amacıyla Türkiye'nin de dâhil olduğu 12 üyeli Minsk grubu oluşturulmuştur.¹³⁴ Böylelikle sorun RF'nin tekelinden çıkarak uluslararası nitelik kazanmıştır. RF'nin aracılığıyla iki taraf arasında 12 Mayıs 1994'de sağlanan ateşkes halen yürürlüktedir.

2 Aralık 1996'da Lizbon'da toplanan AGİT Devlet Başkanları Zirvesi'nde Ermenistan'ın muhalefetine karşı diğer tüm üyeler, Azerbaycan topraklarının boşaltılmasını, Dağlık Karabağ'da halkın güvenliğinin sağlanmasını ve Azerbaycan tarafından Dağlık Karabağ'a en yüksek derecede özerklik statüsü verilmesini öngören bir planı kabul etmiştir. Azerbaycan planı hemen kabul ederken, Ermenistan nihayet 26 Eylül 1997'de uluslararası baskılar sonucu planı kabul edebilmiştir. Ancak RF, AGİT barış gücünün Transkafkasya üzerindeki nüfuzunu

¹³² İşgal edilen Azerbaycan topraklarında, uluslararası hukuka aykırı olarak ve günümüze kadar hiçbir devlet tarafından tanınmayan sözde "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti" kurulmuştur. Ermenistan destekli olan bu sözde "devlet", ulusal para olarak Ermenistan Dramını, yurtdışına seyahatlerde Ermenistan pasaportunu kullanmaktadır.

¹³³ Barış Doster, "Doğu'da Yükselen Bir Yıldız: Azerbaycan", **Jeopolitik**, No:22, Kasım 2005, s.52.

¹³⁴ Minsk Grubunu oluşturan 12 ülke; Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu, İtalya, ABD, Fransa, Almanya Türkiye, İsveç, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'dır.

TASNİF DIŞI

sınırlayacağı düşüncesiyle planın uygulanışını geciktirmiştir. Bu sırada planı kabul eden Ermenistan Devlet Başkanı Ter Petrosyan, 5 Şubat 1998'de istifa etmek zorunda kalmıştır. Petrosyan'ın yerine Cumhurbaşkanı seçilen Robert Koçaryan'ın uzlaşmaz tavrı sonucu sorunun çözümüne yönelik diplomatik barış yolu tıkanmıştır.

AGİT Minsk Grubu günümüze kadar soruna çözüm bulmak amacıyla üç öneri sunmuştur. Bunlar;

- Paket çözüm önerisi (Haziran 1997) : Dağlık Karabağ'ın ve işgal edilen diğer bölgelerin statüsünün aynı anda çözüme kavuşturulması öngörülmüştür.
- Aşamalı çözüm önerisi: (Ekim 1997) : Dağlık Karabağ ve işgal edilen diğer bölgelerin statülerinin ayrı ayrı ele alınarak çözüme kavuşturulması öngörülmüştür.
- Ortak Devlet önerisi (Kasım 1998) : RF'nin önerdiği Azerbaycan ve Dağlık Karabağ arasında ortak devlet kurulması önerisi 1996 Lizbon kararlarının hiçe sayılması anlamını taşıması nedeniyle Azerbaycan yönetimi tarafından reddedilmiştir.¹³⁵

AGİT Minsk Grubuna eş başkanlık eden ABD, RF ve Fransa'nın, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne verdikleri önemi belirten açıklamalarına rağmen fiiliyatta Ermenistan'a daha fazla yardım eden ülkeler olması nedeniyle Ermenistan yayılmacı politikalarından geri adım atmamaktadır. Minsk Grubu her ne kadar tarafsız olduğunu iddia etse de, Azerbaycan Minsk Grubunun yalnızca Ermenistan'ın çıkarlarını gözettiğini düşünmektedir. Günümüze kadar gelişmelerin gösterdiği seyir ve RF ile Batı'nın Azerbaycan'ı saldırgan devlet olarak görme eğilimleri, Azerbaycan'ı bu konuda haklı kılmaktadır. Azerbaycan, Minsk Grubunun yanlı tutumu nedeniyle sorunun çözüm sürecine diğer uluslararası örgüt ve devletleri de dâhil etmek istemektedir. Bu çerçevede Azerbaycan tarafından sorun Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 59. toplantısında ele alınmıştır. Azerbaycan'ın bu yönde çalışmaları devam etmektedir.¹³⁶

Azerbaycan'da Dağlık Karabağ'ın diplomasi yoluyla kazanılmasının imkânsız olduğunu düşünen büyük bir kesim bulunmaktadır. Bu düşünce de olanlardan biride 1992-1993 döneminde Azerbaycan'da içişleri bakanlığı yapan ve şu an Azerbaycan

¹³⁵Şenol Kantarcı, " Karabağ Sorunu Diplomasi İle Çözülemez: Askeri Müdahale Şart", Türkatak, 1 Mart 2005, (Çevrimiçi) <http://www.turkatak.gen.tr/index.php?option=content&task=view&id=85&Itemid=37>, 27 Nisan 2006.

¹³⁶ Hatem Cabbarlı, "Dağlık Karabağ Sorununun Çözümünde Son Gelişmeler", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No:57, s.11.

TASNİF DIŞI

Ulusal Demokrasi Partisi'nin genel başkanı olan İskender Gamidov'dur. Gamidov barışçı bir çözüme karşı olmadıklarını ancak bunun şimdiki durumda imkânsız olduğunu öne sürmektedir. O'na göre Ermeniler karşısında ancak bir askeri zafer kazanıldığında, Ermeniler masaya oturmayı kabul edebilirler. İşgal altındaki bölgeye barış gücünün yerleşmesinin, işgalin kalıcı hale dönüşmesine ve Dağlık Karabağ'ın sonsuza kadar kaybedilmesine yol açacağını savunan Gamidov, Azerbaycan'ın AGİT Minsk grubunun aracılık ettiği barış görüşmelerinden derhal çekilmesini ve savaş için hazırlığa başlamasını önermektedir.¹³⁷

Gamidov'un görüşlerinde büyük bir doğruluk payı olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü Ermenistan, RF'nin de desteğiyle işgal ettiği topraklar ile Azerbaycan karşısında üstünlük ve avantaj sağlamıştır. Azerbaycan'ı Dağlık Karabağ konusunda destekleyen tek devlet Türkiye iken, Ermenistan, RF'nin tam desteğine sahiptir ve Batı dünyasından işgalci tutumuyla ilgili büyük bir baskıya maruz kalmamaktadır. AGİT Minsk Grubu eşbaşkanları olan RF, ABD ve Fransa'nın sorunun çözümünde daha çok Ermenistan yanlısı bir tutum takındıkları değerlendirilmektedir.

Son olarak Dağlık Karabağ sorununun çözümü konusunda Azerbaycan'ın politikasını belirtmekte fayda vardır. Azerbaycan sorunun çözümü için öncelikle Ermenilerin işgal ettikleri bölgelerden çekilmesini ve işgal nedeniyle topraklarını bırakıp göç eden 1 milyon Azerinin yurtlarına geri dönmelerini istemektedir. Azerbaycan'a göre Dağlık Karabağ'a yüksek düzeyde özerklik tanınabilir ancak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü tartışma konusu yapılamaz ve Dağlık Karabağ'a bağımsızlık verilmesi ya da bunun için halkoylaması yapılması kabul edilemez.¹³⁸

(2) Abhazya Sorunu

Abhazya, 8600 km²'lik yüzölçümü ile Gürcistan'ın kuzeybatısında bulunmaktadır. 1870'li yıllarda nüfusun büyük bir bölümünü Abhazlar oluştururken 1877–1878 Osmanlı–Rus savaşından sonra bölgenin nüfus yapısı değişmeye başlamıştır. Bu savaş sonrasında Abhazların büyük bir bölümü Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmiş ve göç edenlerin topraklarına Batı Gürcistan'dan gelen çok sayıda Gürcü yerleşmiştir. Bütün bu göç ve sürgünler sonucunda dahi Abhazya'da, Abhazlar Çarlık Rusya'sı yıkıldığında nisbi çoğunluğa sahiptiler. 1917 Bolşevik ihtilalinden sonra Abhazya, 11 Mayıs 1918'de kurulan Birleşik Kafkasya

¹³⁷“Azerbaijani ex-interior Minister: War for Karabakh is Inevitable”, Regnum, 16 February 2006, (Çevrimiçi) <http://www.regnum.ru/english/azeri/591764.html>, 21 Şubat 2006.

¹³⁸ Doster, **a.g.e.**, s.54.

TASNİF DIŞI

Cumhuriyeti'nin sınırlarına dâhil oldu. Bu cumhuriyetin bayrağındaki yedi yıldızdan biri de Abhazya'yı simgelemekteydi. Kafkasya'nın Sovyet işgaline uğramasıyla Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti ortadan kalktı ve Abhazya 1922 yılında birlik cumhuriyeti oldu. 1930 yılında ise Abhazya, Gürcistan'a bağlı özerk bir cumhuriyet haline getirildi. Abhazya'da Abhaz nüfusun giderek azalmasına karşın, Gürcü nüfusun artması, bölgede Abhazca, Rusça ve Gürcüce'nin resmi dil olması, eğitim dilinin Gürcüce olması ve Abhaz halkının yalnızca yüzde 1,4'ünün Gürcüce bilmesi sonucunda eğitim için Rusya'ya gitmek zorunda olmaları, Abhazların Abhazya'nın yönetiminde yer almamaları ve Gürcistan tarafından otoritenin sağlanması için çıkarılan yeni yasa ve uygulamalar Abhazya'da huzursuzluk ve tepkilerin artmasına neden oldu. Büyük katılımlı miting ve gösteriler düzenlendi. 1978 yılında Abhazya'nın Gürcistan'dan ayrılarak SSCB'ye bağlı bir cumhuriyet olma isteğiyle başlayan Abhaz-Gürcü gerilimi Moskova'nın uyguladığı politikalar sonucunda etnik çatışma ve iç savaşa dönüştü.

Abhazya parlamentosu 25 Ağustos 1990'da yapılan oturumda Gürcistan'dan ayrıldığını ve bağımsız bir cumhuriyet olduğunu ilan etti. 23 Temmuz 1992'de ise Abhazya'nın SSCB'ye bağlı bir cumhuriyet olduğunu kabul eden 1925 anayasasını tekrar yürürlüğe koydu. Bu gelişmeleri müteakip Ağustos 1992'de Gürcistan ordusu Abhazya'yı işgale başladı. Kuzey Kafkasya halkları, mücadelede Abhazya tarafında yer aldı. RF ise Kuzey Kafkasya Halkları ve Abhazya'nın isteğiyle konuya taraf oldu ve zaman zaman Abhazya, zaman zamanda Gürcistan tarafında yer aldı. RF'nin arabuluculuğu ile 27 Temmuz 1993 tarihinde Soçi'de ateşkes antlaşması imzalandı. Ancak Gürcü kuvvetlerin çekilme konusunda süreci yavaşlatması çatışmaların yeniden başlamasına neden oldu. Çatışmalar sonucunda Abhazlar, Suhumi'yi ele geçirdi ve Gürcistan-Abhazya sınırı İnguri nehri oldu.¹³⁹

Şevardnadze, Abhazyada'ki olaylar ve Gamsahurdiya hareketinden ötürü 22 Ekim 1993'de BDT'ye girmeyi kabul etti ve birlik antlaşmasını imzaladı. 1993 yılında 858 nolu karar ile UMOMIG(United Nations Observer Mission in Georgia) oluşturuldu. Ocak 1994'de başlayan ve 14 Mayıs 1994'de imzalanan antlaşma ile Gürcistan-Abhazya sınırına İnguri nehrinin iki yanını kapsayacak şekilde BDT barış güçlerinin yerleştirilmesi konusunda antlaşmaya varıldı.¹⁴⁰ 1994 yılında Abhazya Meclisi kabul ettiği yeni anayasa ile Abhazya Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. Gürcistan, RF ve BMGK bu kararı tanımadıklarını belirttiler.

¹³⁹ Mert, **a.g.e.**, s.52-57.

¹⁴⁰ Ali Faik Demir, "Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Dış Politikası", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Ed: Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der, 3. bsk., 2004, s.752.

TASNİF DIŞI

14 Ağustos 1997'de Gürcistan Devlet Başkanı Şevardnadze ile Abhaz lider Vladislav Ardzinba arasında yayınlanan Tiflis deklarasyonu ile taraflar sorunun çözümü ile ilgili olarak silaha başvurmayacaklarını ve barışçı yollardan sorunun çözümü için çaba sarf edeceklerini beyan ettiler.¹⁴¹

BM himayesinde 1 Aralık 1993'de Cenevre'de başlayan barış süreci RF ve AGİT'in katılımıyla halen devam etmektedir. Müzakerelere RF "facilitator"(kolaylaştırıcı) sıfatıyla BM Genel Sekreteri'snin Dostlar Grubu içerisinde iştirak etmektedir. Dostlar Grubu'nun üyeleri ABD, Fransa, İngiltere ve Almanya'dır.¹⁴² Türkiye'nin arabuluculuk girişimleri sayesinde Haziran 1999'da İstanbul'da yapılan görüşmelerin ardından taraflar arasında ekonomik ve hukuki işbirliği konusunda protokoller imzalanmıştır.

Gürcistan ve Ukrayna'da yaşanan renkli devrimler, Kafkasya ve Karadeniz'de esen Batı yanlısı rüzgârlar 3 Ekim 1994 tarihinde yapılan Abhazya devlet başkanlığı seçimlerinin beklenmedik bir şekilde sonuçlanmasına yol açmış ve Abhazya'da adeta sessiz bir devrim yaşanmıştır. Seçimleri RF ve Abhaz Ermenilerinin desteklediği aday Raul Hacimba kaybetmiş, Abhaz halkının, medyanın, bürokrasinin ve aydınların desteklediği aday olan Sergey Bagaşp kazanmıştır. RF aracılığıyla varılan antlaşma ile Bagaşp Devlet başkanı, Hacimba başkan yardımcısı olmuştur. Her iki lider arasında Abhazya'nın Gürcistan karşısındaki tutumu ve bağımsızlık istemi konusunda görüş farklılığı bulunmazken, RF'ye yönelik yaklaşımları farklıdır. Abhaz halkı yozlaşmış ve RF gölgesinde kalmış bir yönetim ve Abhazya istememektedir.¹⁴³

Abhazya sorunu tıpkı Çeçenistan gibi Türkiye'nin, Kafkasya'ya yönelik resmi ve yarı/gayri resmi politikalarındaki farklılığı ortaya koymuştur. Türkiye'de yaşayan 500 bin civarında Abhaz kökenli vatandaşında etkisi ile yarı/gayri resmi politikalarla Abhazya'nın bağımsızlık mücadelesi desteklenmiştir. Resmi olarak ise Türkiye sorunun başından bu yana Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunan bir politika izlemekte ve sınırların değişmezliği ilkesi çerçevesinde barışçı yollarla sorunun çözümü için çaba harcamaktadır.¹⁴⁴

¹⁴¹ A.e., s.752.

¹⁴² Demir, **Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya**, s.184.

¹⁴³ Hasan Kanbolat, "Abhazya'da Sessiz Devrim: Abhaz Halkı Değişim ve Kimlik İstiyor", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No:57, Ocak 2005, s.73-79.

¹⁴⁴ Demir, "Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Dış Politikası", s.754-755.

(3)Güney Osetya Sorunu

Kafkas dağlarının kuzey ve güney yamacında yaşayan Osetler, Hint-Avrupa ırkına mensup İran kökenli bir Kafkas halkıdır. SSCB'nin dağılması ile Kuzey ve Güney Osetya'yı ayıran Kafkas sıradağları Osetler için aniden devlet sınırına dönüşmüştür.¹⁴⁵ Bugün suni bir şekilde ikiye bölünmüş olan Osetya'nın kuzey bölümü RF içerisinde özerk bir cumhuriyet, güney bölümü ise Gürcistan'a bağlı özerk bir bölgedir. Rusya, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Güney Osetya'nın yönetimini Gürcü feodallerine bırakmıştır. SSCB'de, Çarlık Rusya'sı döneminde olduğu gibi Osetya'nın bölünmüş halini devam ettirmiştir. Bu politika çerçevesinde Güney Osetya özerk bölge statüsü ile 20 Nisan 1922'de Gürcistan'a bağlanmıştır.

Oset-Gürcü gerginliği 1988-1989 yıllarında krize dönüşmüştür. Gürcistan'da SSCB'nin dağılma sürecine girmesiyle bağımsızlık yolunda milliyetçiliğin yükselmesi ve güç kazanması ile Tiflis ve kendisine bağlı otonomiler arasında ilişkiler gerilmeye başlamıştır. 1988'de Güney Osetya, Tiflis'den statüsünün özerk bölgeden özerk cumhuriyete yükseltilmesini talep etmiştir. Bir yıl sonra ise Güney Osetya, Moskova'ya Kuzey Osetya ile birleşmek isteğini iletmıştır. Güney Osetya Halk Cephesi, Gürcistan'dan ayrılarak Kuzey Osetya ile birleşmek ve SSCB'nin bir cumhuriyeti olmak amacıyla bir karar almıştır. Gamsahurdiya liderliğindeki Gürcü milliyetçiler, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü ve Güney Osetya'daki Gürcüleri korumak için Güney Osetya'ya müdahale etmiştir. Gürcü birliklerin Güney Osetya'ya girmesiyle ilk çatışmalar başlamıştır.

Gamsahurdiya'nın iktidara gelmesinin ardından yaptığı ilk icraatlardan biri Güney Osetya'nın özerkliğinin kaldırılması olmuş ve bu karar çatışmaların şiddetlenmesine neden olmuştur. RF Devlet Başkanı Yeltsin ve Gürcistan'da iktidara yeni gelen Şevardnadze, Haziran 1992'de bir araya gelerek çatışma bölgesindeki bütün askeri birliklerin çekilmesini ve ateşkesin sağlanması ile Gürcü, Oset ve RF'den oluşan barış gücünün bölgede konuşlanmasını içeren bir antlaşmayı imzalamışlardır.¹⁴⁶ Ekim 1992'de RF, Güney Osetya ve Gürcistan kuvvetlerinden oluşan barış gücü bölgeye gelmiş ve sınırda güvenliği sağlamıştır.¹⁴⁷ 1995 yılında değiştirilen Gürcistan anayasası ile Güney Osetya'nın özerk bölge statüsü kaldırılmış ve bölge Tshinvali adıyla doğrudan Tiflis'e bağlanmıştır.¹⁴⁸ Güney

¹⁴⁵ Neef, a.g.e., s.94.

¹⁴⁶ Tavkul, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, s.81.

¹⁴⁷ Fahrettin Çiloğlu, **Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar**, İstanbul, Sinatle, 1998, s.198-199.

¹⁴⁸ Tavkul, a.e., s.82.

Osetya'ya bu anayasada sadece kültürel özerklik tanınmıştır.¹⁴⁹

RF, Güney Osetya'nın, Kuzey Osetya ile birleşmesine sıcak bakmamaktadır. Çünkü birleşen ve güçlenen Osetya ileride bağımsızlık arayışları içerisine girebilecek ve Kuzey Kafkasya'da birçok problem yaşayan RF için bunlara bir yenisi daha ekleyebilecektir. Ayrıca RF, Güney Osetya'nın kendisine bağlanması ile Gürcistan üzerindeki bir baskı unsurundan da mahrum olacaktır.¹⁵⁰ Dolayısıyla günümüz konjonktüründe böyle bir gelişme beklemenin mümkün olmadığı değerlendirilmektedir.

(4)Acaristan Sorunu

Başkenti Batum olan Acaristan'ın yüzölçümü 3000 km²'dir ve nüfusu 400.000'dir. Nüfusun yüzde 80'i Gürcü, yüzde 10'u Rus, yüzde 5'i ise Ermenilerden oluşmaktadır ve nüfusun çoğunluğu Müslümandır. Acaristan'ın özerkliği Kars Antlaşması ile söz konusu olmuştur. Bu antlaşma ile Türkiye, Acaristan'ı kültürel ve dinsel haklarının sağlaması ve bölgeye özerklik tanınması koşulu ile Gürcistan'a ve dolayısı ile SSCB'ye bırakmıştır.¹⁵¹ Türkiye'nin 1921 tarihli Kars Antlaşması'ndan ötürü Acaristan üzerinde garantörlük hakkı bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, Acaristan'ın özerkliğinin ve sınırlarının değişmezliğinin garantörü durumundadır.¹⁵² SSCB'nin dağılışının ardından Acaristan, Gürcistan'a bağlı bir özerk cumhuriyet olarak varlığını sürdürmüştür.

Acaristan'ın stratejik önemi büyüktür. Acaristan, Türkiye'nin Avrasya'ya açılan kapısı olması nedeniyle büyük öneme sahiptir. 1989 yılında Acaristan'da açılan Sarp sınır kapısı Türkiye'yi Gürcistan'a, Azerbaycan'a ve Orta Asya'ya bağlamaktadır.¹⁵³ Başkent Batum, Trabzon'a Tiflis'e olduğundan beş kat daha yakındır. Gürcistan için Acaristan sorunu diğer sorunlarından farklılıklar göstermektedir. Acaristan'ın hiçbir zaman bağımsızlık talebi olmamıştır. Yukarıda değinildiği gibi Acaristan halkının çoğunluğu Gürcü kökenlidir. Acaristan Gürcülerini, Gürcistan'daki Gürcülerden ayıran tek fark ise Müslüman olmalarıdır. Acaristan'ın özerk bir cumhuriyet

¹⁴⁹ Selçuk Çolakoğlu, "Türkiye – Gürcistan İlişkileri", **Stratejik Öngörü**, TASAM, No:6, 2005, s.30.

¹⁵⁰ Armağan Kuloğlu, "Türkiye Kafkasya'yı İhmal Etmemeli", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No:53, 2004, s.10.

¹⁵¹ Acarsitan, XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine girmiş ve 300 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti esnasında halkın çoğunluğu Müslümanlığı(Sünni) kabul etmiştir. Acaristan, 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşı sonrasında toplanan Berlin Konferansı ile Gürcistan'a bırakılmıştır.

¹⁵² Kamil Ağacan, "Acaristan Sorunu ve Saakaşvili'nin Mevzi Kazanımı", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.IV, No:48, s.66.

¹⁵³ Ufuk Cerrah, "Güney Kafkasya'daki Jeopolitik Değişimlerin Türkiye'nin Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejilerine Etkileri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2005, s.177.

olmasının nedeni halkının Müslüman olmasıdır. Yani Acaristan etnik esasa değil, dini esas üzerine özerklik verilen bir cumhuriyettir.¹⁵⁴ Ancak son yıllarda artan misyonerlik faaliyetleri neticesinde bölgede Müslüman nüfus oranı azalmaya başlamıştır.¹⁵⁵

Acaristan lideri Aslan Abaşıdze, Gürcistan'da bağımsızlık sonrası ortaya çıkan diğer etnik ve ayrılıkçı sorunlardan yararlanarak kendisine tanınan özerkliğin artırılmasını talep etmiştir. Batum'daki RF askeri üssü, Türkiye'ye olan coğrafi yakınlığı ve Türkiye'deki Acaralar vasıtasıyla destek göreceğini düşünen Abaşıdze, özellikle Şevardnadze'nin iktidardan ayrılmasından sonra Tiflis'den tamamıyla bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Abaşıdze'nin merkezi hükümetin kararlarına muhalif davranması ve merkeze gereken vergileri ödememesi Gürcistan ile arasındaki sorunların temel nedenini oluşturmuştur. Gürcistan'da "Kadife Devrim" ile iktidara gelen Şaakaşvili, Acaristan'ın sorununu öncelikli olarak ele almıştır. Gürcistan konusunda izlediği politika ile halk desteğini kaybeden ve sürekli güçlenen muhalefet karşısında tutunamayan Abaşıdze, 5 Mayıs 2004'de Acaristan'ı terk ederek, Moskova'ya gitmiştir. Gerginlik bu şekilde sonlanmasına rağmen Müslüman Acara halk hâlâ Gürcistan'da ayrılıkçılığın potansiyel bir coğrafyasıdır.¹⁵⁶

(5) Enerji Kaynakları ve Aktarım Hatlarının Güvenliği

SSCB'nin yıkılması sonrasında ortaya çıkan jeopolitik güç boşlukları, uluslararası ekonomik ve politik rekabete sahne olmaya başlamıştır. Bu bölgelerden biri olan Hazar Havzası günümüzde tüm hızıyla süren çok boyutlu ve çok aktörlü bir rekabetin sahnesi durumundadır. Bu rekabetin bir boyutu küresel ve bölgesel aktörlerin jeopolitik kaygılarına, diğeri de hiç kuşkusuz ekonominin damarlarında dolaşan kan olan enerjiye sahip olma ve kontrol etme istekleridir. Zaten bu olgular karşılıklı etkileşim içerisinde bulunmaktadır. SSCB döneminde statik nitelikli ekonomik ve politik sistemin hâkim olduğu Hazar Havzası, 1991 sonrası dinamik kapitalist sistem ile yüzleşmiştir.¹⁵⁷ Önemli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olan bölge süratle gelişmiş teknoloji ve sermaye birikimine sahip Batılı çok uluslu enerji şirketlerinin ilgisini çekmiştir. RF başta olmak üzere İran ve Türkiye gerek teknoloji gerekse de sermaye birikimi açısından yeterli imkânlarla sahip

¹⁵⁴SSCB'de dini temele dayalı iki otonom yapı bulunuyordu. Bunlar, Acaristan ve Sibiryadaki Yahudi otonom cumhuriyeti idi.

¹⁵⁵Müslüman halkın toplam nüfusa oranı hakkında herhangi kesin bir bilgi olmamakla birlikte yüzde 30-70 arasında olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Bkz. "Saakashvili's Ajara Success: Repeatable Elsewhere in Georgia?", **ICG Europe Briefing**, 18 August 2004.

¹⁵⁶Neef, **a.g.e.**, s.95.

¹⁵⁷Askhat Kessikbayev, "Orta Asya'da Jeo-Ekonomik Dönüşüm: Kazakistan Petrolü ve Aktau – Bakü – Ceyhan İhracat Güzergâhı", **Stratejik Öngörü**, TASAM, No:6, 2005, s.69.

olamadıklarından geliştirilen enerji projelerinde oldukça küçük paylarla yetinmek zorunda kalmışlardır.

Konuyu incelemeye başlamadan öncelikle dünyanın enerji görünümüne kısaca göz atmak gerekmektedir. Cenk Pala, dünya ekonomisinin fosil yakıtlarla olan evliliğini en azından görülebilir gelecek açısından “Katolik bir evlilik” olarak tanımlamaktadır. Günümüzde enerji tüketiminin yüzde 87’sini sağlayan fosil yakıtların(petrol, kömür, doğalgaz) bu payını 2020 yılında yüzde 92’ye çıkarması beklenmektedir. Bu rakamların da ifade ettiği gibi dünya önümüzdeki 20 yıl kesin olarak(bazı ciddi araştırmalarda bu süre 50 ile 100 yıl olarak ifade edilmektedir.) üç fosil yakıtı bağımlı olarak yaşayacaktır.¹⁵⁸ Günümüzde enerji rezervleri tüketimi karşılamak açısından yeterlidir. Ancak sorun artan tüketimi karşılayacak oranda yatırım yapılmaması/yapılamaması ve rezervlerin homojen olmayan dağılımından kaynaklanmaktadır.¹⁵⁹ Petrolü en çok üreten bölge Orta Doğu iken en çok tüketen bölge Kuzey Amerika’dır. Dünya genelinde de yaygın olan bir durumu ortaya koyan bu örnek, enerji kaynaklarının üretim yerlerinden tüketim yerlerine güvenli, süratli ve kesintisiz ulaştırılmasını önemli kılmaktadır. Enerji ulaşım yolları ve güzergâhlarının kontrolü büyük güçler arasında süren mücadelenin konusu durumundadır.

Bunun yanında günümüzün büyük tüketicileri olan ABD, AB ve Çin’in enerji ithalat oranlarında gelecek 20–25 yıllık dönemde ciddi artışlar görülecektir. AB hızla artan doğalgaz, Çin ise hızla artan petrol talebi nedeniyle süratle ithalata yönelmektedirler. Örneğin günümüzde ABD tükettiği ham petrolün yüzde 57’sini ithal ederken bu oran 2025’de yüzde 70’lere çıkacaktır.¹⁶⁰

Dünya ispatlanmış petrol rezervlerinin yüzde 65’ine, doğalgaz rezervlerinin ise yüzde 40’ına¹⁶¹ sahip olan ve üretim maliyetleri açısından dünya genelinin çok altında olan Orta Doğu sayılan özellikleri nedeniyle büyük tüketiciler tarafından yönelinen ve stratejik önemi büyük olan bir bölgedir. Ancak özellikle 11 Eylül 2001’den itibaren bu bölgede meydana gelen gelişmeler, Irak’ın işgali ve yaşanan kaos, Suriye ve İran’a düzenlenmesi muhtemel askeri müdahaleler, bölgede

¹⁵⁸Cenk Pala, “Orta Asya–Türkiye ve Balkanlar: Avrupa Yeni Boru Hattı Güzergahını Seçiyor”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, Ed: Gamze Güngörmüş Kona, İstanbul, Okumuş Adam, 2005, s.538-543.

¹⁵⁹A. Necdet Pamir, “ABD, AB, Rusya ve Çin’in Enerji İhtiyaçları ve Stratejileri”, **Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır Sempozyumu**, Harp Akademileri, 26-27 Ocak 2006.

¹⁶⁰“International Energy Outlook 2005”, Energy Information Administration, July 2005, (Çevrimiçi), [http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/0484\(2005\).pdf](http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/0484(2005).pdf), 16 Şubat 2006.

¹⁶¹BP Statistical Review of World Energy, June 2005, (Çevrimiçi) [http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/publications/energy_reviews_2005/STAGING/local_assets/downloads/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2005.p](http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/publications/energy_reviews_2005/STAGING/local_assets/downloads/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2005.pdf)df, 10 Nisan 2006.

yükselen Batı ve özellikle ABD karşıtlığı ve artan terörist aktiviteler bu bölgeye karşı tüketiciler tarafından duyulan güveni sarsmıştır. Bunun neticesinde kaynak çeşitlendirmesi yoluna giden tüketiciler için Hazar enerji havzası önemli ve stratejik bir seçenek haline gelmiştir. Şimdi konumuz olan Hazar enerji havzasındaki rezervleri inceleyelim. ABD Enerji Bakanlığı istatistikleri Hazar Bölgesi ispatlanmış üretilebilir petrol rezervlerini 17–44 milyar varil olarak vermektedir.(Tablo–3) Bu miktar ABD'nin rezervlerinden fazladır(29,4 milyar varil).¹⁶² Buna karşın olası rezervler (186 milyar varil) de hesaba katıldığında bölgenin ispatlanmış ve potansiyel rezervleri toplamı 203–230 milyar varil gibi önemli bir potansiyeli ifade etmektedir. Hazar Bölgesi ispatlanmış üretilebilir petrol rezervleri, dünya ispatlanmış petrol rezervlerinin yüzde 1,4'ü ile yüzde 3'ü gibi mütevazı bir bölümünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla Hazar bölgesinde(Türkmenistan ve Özbekistan dâhil) bulunan ispatlanmış petrol rezervleri miktar ve maliyet açısından bakıldığında küresel anlamda(bugün için) önemli olmakla birlikte yaşamsal değildir. Bölge rezervlerinin asıl önemi enerji politikalarının vazgeçilmez bir ögesi olan kaynak çeşitliliği ile artmaktadır.¹⁶³

Hazar Bölgesi doğalgazı dünya talebi açısından çok önemli bir kaynak teşkil etmektedir. İspatlanmış ve olası doğalgaz rezervleri birlikte dikkate alındığında Hazar'ın mevcut rezervi ve olası doğalgaz potansiyeli toplamı 560 trilyon kübik fit (15,8 trilyon metre küp) olarak verilmektedir(Tablo–4). Bu da bugün bilinen üretilebilir dünya doğalgaz rezervlerinin (6337,4 trilyon kübik fit = 179,5 trilyon metre küp¹⁶⁴) yüzde 8,8'ine karşılık gelmektedir. Petrolde olduğu gibi doğalgazda da bölgenin ispatlanmış ve potansiyel rezervleri özellikle kaynak çeşitliliği yaratacağı dikkate alındığında küresel enerji güvenliği açısından büyük önem arz etmektedir.¹⁶⁵ Azerbaycan ispatlanmış rezervleriyle Transkafkasya'da en önemli petrol ve doğalgaz rezervine sahip olan ülkedir. 2004 yılında 4,4 milyar dolara ulaşan doğrudan yabancı yatırımın yüzde 97'si hidrokarbon sektörüne yapılmıştır. Azerbaycan'daki projeler henüz yeterince devreye girmemiş olmasına rağmen 2003

¹⁶²BP Statistical Review of World Energy, June 2005, (Çevrimiçi) http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/publications/energy_reviews_2005/STAGING/local_assets/downloads/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2005.pdf, 10 Nisan 2006.

¹⁶³ A. Necdet Pamir, "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", **Türkiye'nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu**, Harp Akademileri, 10 Mart 2006, s.11-13.

¹⁶⁴BP Statistical Review of World Energy, June 2005, (Çevrimiçi) http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/publications/energy_reviews_2005/STAGING/local_assets/downloads/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2005.pdf, 10 Nisan 2006.

¹⁶⁵ A. Necdet Pamir, "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", s.11-13.

TASNİF DIŞI

yılı itibarı ile ham petrol ve petrol ürünü ihracatı ülkenin tüm ihracatının yüzde 70'ini oluşturmaktadır. Petrolden sağlanan gelir bütçe gelirlerinin yüzde 50'sini teşkil etmektedir. Azerbaycan, 2005 yılında 340,000 varil/gün (yaklaşık yıllık 15 milyon ton) petrol üretimi gerçekleştirmiştir. Ülkenin ispatlanmış üretilebilir petrol rezervleri ABD Enerji Bakanlığı'na göre 7–13 milyar varildir.¹⁶⁶

Azerbaycan halen petrol ihracatını iki ayrı ve sınırlı kapasiteli “erken petrol” ihraç hattından gerçekleştirebilmektedir. Bunlardan biri RF topraklarından geçen Bakü-Novorossisk (Kuzey) hattıdır. Bu hattın kapasitesi yıllık 5 milyon tondur. Diğer ihraç hattı ise Gürcistan'dan geçen “erken petrol” ihraç hattı olan Bakü-Supsa (Batı) hattıdır. Bu hattın ilk kullanım kapasitesi de 5 milyon ton/yıl olup, daha sonra 6 milyon tona çıkarılmıştır.

Son yıllarda Şah Deniz gibi önemli bir doğalgaz sahası keşfetmiş olmasına karşın Azerbaycan gereken yatırımların henüz tamamlanmamış ve boru hatlarının inşa edilmemiş olmasından dolayı halen doğalgaz ithal etmek zorunda olan bir ülke konumundadır. 2004 yılı itibarıyla RF'den ithal edilen doğalgaz miktarı 4,9 milyar m³'dür. Azerbaycan'ın doğalgaz rezervleri ABD Enerji Bakanlığı verilerine göre 30 tcf'dir.¹⁶⁷ Şah Deniz sahası, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın(TPAO) ortak olduğu ve operatörlüğünü BP'nin yaptığı büyük bir yatırım projesidir. Sahanın üretilebilir doğalgaz rezervinin 625 milyar metre küptür. İlk doğalgaz üretiminin 2006 yılı sonunda başlanacaktır. Üretilen doğalgazın 6,6 milyar metre küplük büyük bölümü BTC hattına paralel bir boru hattı ile Güney Kafkasya Boru Hattı ile Erzurum'a ulaştırılacaktır.¹⁶⁸

¹⁶⁶“Azerbaijan Country Analysis Brief”, ABD Enerji Bakanlığı web sitesi, June 2005, (Çevrimiçi) <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/azerbaijan.html>, 11 Kasım 2005.

¹⁶⁷ A. Necdet Pamir, “Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, s.11–13.

¹⁶⁸“Azerbaycan-Türkiye (Şahdeniz) Doğal Gaz Boru Hattı Projesi”, BOTAŞ, (Çevrimiçi) <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/azerbaycan.asp>, 15 Nisan 2006.

PETROL	Hazar Havzası, 17 ila 44 milyon varil petrol rezervine sahiptir. Düşük rakam Kuveyt, yüksek rakam ise ABD'nin rezervlerine eşittir.					
		İspatlanmış Rezervler		Potansiyel	Toplam	
Rezervler (milyon varil)	Ülke	Düşük	Yüksek	Rezerv	Düşük	Yüksek
	Azerbaycan	7	12.5	32	39	44.5
	İran	0.1		15	15.1	
	Kazakistan	9	29	92	41	61
	Rusya	0.3		7	7.3	
	Türkmenistan	0.546	1.7	38	32.546	33.7
	Özbekistan	0.3	0.594	2	32.3	32.594
	Hazar toplamı	17.246	44.194	186	167.246	194.194
Üretim (bin varil/gün)	2004'de, bölgesel üretim 1,9 mv/g'e ulaşarak, G. Amerika'nın ikinci en büyük üreticisi Brezilya'nın üretimine erişti. 2019 itibarıyla üretimin 3–5 mv/g'ü bularak G.Amerika'nın en büyük üreticisi olan Venezuela'yı geçeceği tahmin edilmektedir.					
					Düşük	Yüksek
	Ülke	1992	2000	2004	2010	
	Azerbaycan	222	309	319	789	1290
	İran				?	
	Kazakistan	529	718	1,221	748	2400
	Rusya	0	0	0	200	
	Türkmenistan	110	157	260	475	1000
	Özbekistan	66	152	150	225	1000
	Hazar toplamı	927.3	1,335.9	1,950.2	2,437	5,890

Tablo - 3: Hazar Bölgesi Petrol Rezerv ve Üretim Değerleri

Kaynak: ABD Enerji Bakanlığı, Caspian Sea Region: Key Oil and Gas Statistics, Ağustos 2005.

Sahip oldukları enerji kaynakları bağımsızlıklarını yeni kazanmış Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik ve sosyal gelişimleri açısından büyük öneme sahiptir.¹⁶⁹ Bu ülkelerin ihracat yelpazesinin büyük kısmını enerji kaynakları oluşturmaktadır. Ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını kazanmaları açısından ihraç edecekleri enerji kaynaklarıyla elde edecekleri gelire ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Azerbaycan'ın hiç birinin açık denizlere çıkışı olmayışı enerji kaynaklarının ulaştırılması için yeni boru hatlarının tesis edilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır.

Yeni boru hatlarının tesis edilmesi, geçeceği güzergâhlar ve denize çıkış noktası büyük bir mücadelenin konusu olmuştur. Jeopolitik, jeoekonomik ve stratejik nedenlerden ötürü bölgesel ve küresel aktörler kendi çıkarlarına uygun güzergâhların gerçekleşmesi için çaba harcamışlardır. Azerbaycan'ın Azeri-Çırak-

¹⁶⁹ A. Necdet Pamir, "Kafkasya ve Orta Asya'da Enerji Kaynaklarının Stratejik Önemi ve Petrol Politikaları", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, Ed: İdris Bal, İstanbul, Alfa, 2001, s.385.

TASNİF DIŞI

Güneşli alanının petrolünün çıkarılması ve üretilmesi amacıyla 20 Eylül 1994'de imzalanan "asrın antlaşması" bu mücadelenin odak noktasını oluşturmuştur. Çıkarılan petrolü uluslararası piyasalara ulaştırmak için ortaya atılan 4 ana ihraç hattı seçeneği mevcuttu.

Bunlardan ilki RF'nin, SSCB döneminden sahip olduğu altyapı ve 1991 sonrasında erken petrolün taşınması için yapılan Bakü-Grozni-Novorossisk ve Çeçenistan savaşı dolayısıyla bu hattın Grozni'yi bypass eden Bakü-Mohaçkale-Novorossisk boru hatlarından oluşan kuzey hattıdır. RF bu hatların kapasite yükseltimi yoluyla ana ihraç boru hattına dönüştürülmesi için büyük çaba harcamıştır. Bunun RF açısından çeşitli sebepleri vardı. Öncelikle RF bu ülkelerin gelecekte için çok önemli olan enerji kaynaklarının ulaştırılmasını kontrol ederek, bu ülkeleri ekonomik ve siyasi olarak kendine bağımlı kılmayı amaçlamaktaydı. RF açısından diğer bir neden ise bu hattın farklı güzergâhlardan geçmesi sonucunda gelişen olaylar üzerinde kontrol sağlayamama ve Batı'nın ve Türkiye'nin bölgede artan etkinliğini önleyememe düşüncesi idi.

Ancak RF'nin önerdiği kuzey hattı sahip olduğu sorunlar nedeniyle etkin bir seçenek olamamıştır. Bu sorunlar; güvenlik sorunu, hattın taşıma kapasitesinin ispatlanmış ve olası rezervler karşısındaki yetersizliği, Novorossisk limanının uygun yükleme özelliklerine (derinlik, maksimum yükleme kapasitesi ve yükleme yapacak gemilerin kapasitesi) sahip olmaması ve en önemlisi Türk Boğazları'nda yaratacağı tehlikeli yoğunluk olarak sıralanabilir.

İkinci seçenek olan İran güzergâhı ABD'nin politik yaklaşımı dolayısıyla seçenek dışı kalmıştır. Üçüncü seçenek olan ve petrolün Gürcistan üzerinden Karadeniz'e çıkışını sağlayan Bakü-Supsa hattı ise Hazar enerji kaynaklarının RF dışında taşındığı ilk hat olması (erken petrol) dolayısıyla büyük öneme sahiptir. Zaman zaman AIOC'nin ortakları bu hattı ana ihraç hattı yapma konusunda açıklama yaptılarsa da Türkiye, ABD ve Azerbaycan'ın, BTC üzerindeki kararlılığı, Gürcistan'ın BTC'de de önemli bir konumunun bulunması ve Bakü-Supsa hattı gerçekleştiği takdirde Boğazların yine risk altına girecek olması bu hattı da seçenek dışı bırakmıştır.

GAZ	Hazar'ın ispatlanmış doğalgaz rezervleri 232 tcf¹⁷⁰ (6,6 trilyon m³ ile) Suudi Arabistan'ınkine eşittir.			
	Ülke	İspatlanmış	Potansiyel	Toplam
Rezervler (tcf)	Azerbaycan	30	35	65
	İran	0	11	11
	Kazakistan	65	88	153
	Rusya	?	?	?
	Türkmenistan	71	159	230
	Özbekistan	66.2	35	101
	Hazar toplamı	232	328	560
Üretim (tcf/yıl)	Bölgesel üretim 2004'de 138 milyar metre küplük düzeyle, Güney ve Orta Amerika ile Meksika'nın toplam üretim düzeyine erişti. Bölge hükümetleri, 2010 yılında 272 milyar metre küp üretim ile Orta Doğu'yu geride bırakmayı hedeflemektedir.			
	Ülke	1992	2000	2004
	Azerbaycan	0.28	0.20	0.19
	İran			
	Kazakistan	0.29	0.31	0.56
	Rusya			
	Türkmenistan	2.02	1.89	2.07
	Özbekistan	1.51	1.99	2.12
	Hazar toplamı	4.09	4.40	4.94
				9.61

Tablo - 4: Hazar Bölgesi Doğalgaz Rezerv ve Üretim Değerleri

Kaynak: ABD Enerji Bakanlığı, Caspian Sea Region: Key Oil and Gas Statistics, Ağustos 2005.

Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve ABD'nin desteklediği hat ise doğu-batı enerji koridorunun en önemli ayağını oluşturacak olan BTC boru hattı olmuştur. Ankara, BTC hattının gerçekleştirilmesi için büyük çaba harcamıştır. Türkiye, başlangıçta "asrın antlaşmasına" 1,75'lik pay ile kamu kuruluşu olan TPAO ile katılmış, Şubat 1995'de SOCAR hissesinin yüzde 5'ini TPAO'ya devretmiştir. Böylece Türkiye'nin konsorsiyumdaki payı yüzde 6,75'e yükselmiştir.¹⁷¹ Burada projenin teknik özellikleri ve tarihi gelişiminden bahsedilmeyecek, projenin hayata geçmesi ile Türkiye'nin elde edeceği kazançlar vurgulanacaktır.

4 Haziran 2006'da Azerbaycan petrolünün Ceyhan'dan uluslararası piyasalara arzını gerçekleştiren BTC¹⁷², Türkiye açısından kaynak çeşitliliği, ucuzluk, arama ve üretimde kendi ulusal şirketi TPAO'nun projelerde yer alması gibi çok sayıda nedenle yaşamsal değer taşımaktadır. Bunların ötesinde RF'ye bağlı

¹⁷⁰Tcf: trilyon kübik fit. Gaz sektöründe kullanılan bu birimlerde, genelde metreküp birimine rastlanmaktadır. 35.31 kübik fit, 1 metreküpe eşittir.

¹⁷¹Cenk Pala, "Hazar Boru Hatları, Bakü – Tiflis – Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.VII, No:4, s.241-242.

¹⁷²"The British Hawthorne" adlı tanker Ceyhan'dan ilk seferinde 600 bin varil ham petrol yükleyerek İtalya'nın Savona Limanı'na doğru yola çıkmıştır. "BTC'den ilk sevkıyat yapıldı", NTVMSNBC, 5 Haziran 2006 (Çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/news/375653.asp>, 7 Haziran 2006.

olmayan güzergâhlardan ihraç olanağına kavuşacak olan Azerbaycan(Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelerin), gerek kesintisiz ihraç olanağına kavuşması ve gerekse bu ihracatı uluslararası piyasa fiyatları ile yapabilmesi, ekonomisinin hızla gelişmesine, siyasi ve ekonomik bağımsızlığının güçlenmesine olanak sağlayacaktır. Bu da bölgede istikrarı artırırken, bölgeye çeşitli nedenlerle yakın olan Türkiye'nin petrol ve doğalgaz alanları ile sınırlı olmayan ticaretini, yatırım olanaklarını arttırabilmesine olanak sağlayacaktır.¹⁷³ Görüldüğü gibi Türkiye'nin BTC hattı ile elde ettiği kazanımların en büyüğü Azerbaycan'ın siyasi ve ekonomik bağımsızlığının pekiştirilmesi ile elde edilen jeopolitik çıkarlarıdır. Bunun yanında projenin Türkiye'ye ekonomik açıdan da bazı kazanımlar sağladığı tartışmasız bir gerçektir. Proje ile ulaştırılan petrol tepe noktasına ulaştığında yılda yaklaşık 300 milyon dolar geçiş vergisi ve işletme giderleri olarak Türkiye'ye ödenecektir. Ayrıca taşıma maliyetlerinin minimuma indirilmesi, finansman ve navlun ücretlerinden sağlanacak tasarruf nedeniyle Türkiye daha ucuz petrol satın alabilecektir.¹⁷⁴

Bu noktada ABD'nin Hazar enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılması ile ilgili politikasını değerlendirmek gerekmektedir. ABD, Sovyetler döneminde münhasıran RF topraklarından geçen ihraç altyapısının hegemonyasını kırmak amacıyla “çoklu boru hatları” politikasını uygulamaya başlamıştır. Ancak, ABD'nin “çoklu boru hatları” stratejisi uzun yıllar hep söylem düzeyinde kalmış ve nükleer güce sahip RF ile ilişkilerin belli bir düzeyde tutulması gereği, her zaman için “çoklu boru hatları” politikasından önde gelmiştir. Bu nedenledir ki Sovyetlerin dağılmasının ardından bu hegemonyayı kırarak uygulamalar yerine Caspian Pipeline Consortium (CPC) başta olmak üzere bu hegemonyayı arttıran yeni hatlar döşenmiştir. Üstelik CPC'nin gereksinim duyduğu sabit sermaye yatırımının tamamına yakını ABD'li şirketler (Chevron-Texaco, Exxon- Mobil) tarafından karşılanmıştır. 11 Eylül olayları ABD'nin söylemden eyleme yönelik daha somut adım atmasının en önemli gerekçesini oluşturmuştur ve BTC'de atılan olumlu adımların ardında büyük oranda bu olay ve onun daha acil boyutta dayattığı kaynak çeşitliliği ihtiyacı vardır. Orta Asya ve Kafkasya enerji kaynakları, ABD'nin uzun erimli enerji temin politikaları içinde büyük önem taşımaktadır. ABD, her ne kadar Büyük Orta Doğu benzeri inisiyatiflerle Orta Doğu petrolleri üzerinde tam kontrolü

¹⁷³A. Necdet Pamir, “Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, s.54.

¹⁷⁴Cenk Pala, Hasan Kanbolat, “Bakü–Tiflis–Ceyhan: 21. Yüzyılın İpek Yolu”, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.VI, No:62, s.23.

elde etme niyetindeyse de uzun vadede RF, Avrupa, Çin, Japonya ve Hindistan'ın da göz diktiği Hazar kaynaklarını da elinden çıkarmak istememektedir.¹⁷⁵

(6)Hazar'ın Hukuki Statüsü Sorunu¹⁷⁶

Hazar havzası bugün hem kıyı devletleri hem bölgesel hem de küresel güçler için önemi büyük ölçüde artan bir bölgedir. Bu önem bölgenin ulusal ve bölgesel güvenliğinin sağlanmasındaki kritik rolünün yanında, ekonomik nedenleri de içermektedir. SSCB'nin dağılması ile uluslararası sisteme yeni ülkelerin yanı sıra, yeni çıkar mücadelesi alanları da dâhil olmuştur. Bunların en önemlilerinden biri de Hazar bölgesidir. Hazar bölgesi Soğuk Savaş sonrasında Batı ile RF'nin birbirleriyle çıkar mücadelesine girdiği önemli bir merkezdir. Hazar jeostratejik mekânında sorun statü ve zengin enerji kaynaklarının paylaşımı gibi görünse de temelde yatan asıl neden jeopolitik üstünlük sağlamak uğruna yapılan mücadeledir. Hazar'ın statü sorunu ise bu mücadelede istenen sonuca ulaşmak için kullanılan bir araçtır.¹⁷⁷

Bugün Hazar bölgesi kavramının stratejik analizlerde kullanılan birden fazla anlamı vardır. Bunlardan ilki coğrafi temelde Hazar'a kıyı olan beş devlet ile ekonomik ve jeopolitik boyutta sınırları buraya kadar uzanan diğer devletleri nitelemektedir. Diğer bir tanımlama ise doğuda Pamir'den, batıda Karadeniz'e, kuzeyde Kazakistan'ın RF ile olan sınırından, güneyde Basra Körfezi'ne kadar geniş bir alanı içerisine almaktadır. Farklı ülke ve alt bölgeleri(Transkafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu) tek bir isim altında toplayan kilit faktör ise bölgenin enerji kaynaklarıdır.¹⁷⁸

Hazar Havzasının merkezi konumunda olan Hazar Denizi, 1991 yılı sonuna kadar SSCB(yüzde 86) ve İran'ın(yüzde14) hâkimiyeti altında bir su alanı idi. Hazar'ın statüsü konusunda iki ülke arasında geçmişte imzalanmış bazı antlaşmalar varsa da, SSCB'nin yıkılması ile ortaya çıkan bağımsız devletlerden dört tanesinin (RF, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan) Hazar Denizi'ne kıyıdaş olması Hazar konusunda yeni bir düzenlemenin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Hazar'ın sahip olduğu zengin enerji kaynakları ise yeni statünün belirlenmesini zorlaştıran en

¹⁷⁵ A. Necdet Pamir, "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", s.54.

¹⁷⁶ Burada genelde birbiriyle karıştırılan hukuki statü ve hukuki rejim arasındaki farkı vurgulamakta yarar vardır. Bir yerin hukuki statüsü, o yerin kime(hangi devlete vs.) ait olduğu belirtir. Bir yerin hukuki rejimi ise, o yerin kullanımı ile ilgili olanın (bir devlet vs.) sorumluluk ve yükümlülüklerini kapsar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Barbara Janusz, "The Caspian Sea Legal Status and Regime Problems", **The Royal Institute of International Affairs**, August 2005, s.2.

¹⁷⁷ Sinan Oğan, "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılamayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", **Avrasya Dosyası**, C.VII, No:2, Yaz 2001, s.143.

¹⁷⁸ Naumkin, **a.g.e.**, s.119.

TASNİF DIŞI

önemli etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Hazar Denizi¹⁷⁹ RF, Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Kazakistan ile çevrelenmiştir. Kuzey - güney uzunluğu 1204 km ve yüzölçümü yaklaşık 371.000 km²'dir. Ortalama derinliği 180 metre olan Hazar, sahip olduğu kendine has coğrafi özellikler nedeniyle bilimsel açıdan mevcut su havzaları ile kıyaslanarak kendisi hakkında bir değerlendirme yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Azerbaycan'ın, 20 Eylül 1994'de Batılı şirketler ile literatüre "asrın antlaşması" olarak geçen Azeri-Çırac-Güneşli petrol yataklarının işletilmesi maksadıyla imzaladığı antlaşma 1992 yılından beri tartışılmakta olan Hazar'ın statüsü sorununu yeniden gündeme getirmiştir.¹⁸⁰ Batılı ülkeler ile 1991 yılında başlayan "asrın antlaşması"na yönelik görüşmelerde başlangıçta RF ve onun "Lukoil" petrol şirketi dışlanmıştır. Bu olayın dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey'in iktidardan uzaklaştırılmasında büyük etkisi olmuştur. Elçibey'in başına gelenleri gören Aliyev, ülkesi için hayati öneme haiz bu projeden RF'nin dışlanmasının mümkün olmadığını görmüş ve Rus petrol şirketi Lukoil'e yüzde 10'luk bir pay vererek RF'yi de bu "Büyük Oyun"a dâhil etmiştir.¹⁸¹

Kıyıdaş ülkelerin Hazar'ın statüsüne yönelik görüşlerine genel olarak bakıldığında Azerbaycan ve Kazakistan, Hazar'ın "sınır gölü" veya "deniz" olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunurken, İran ve RF "kapalı su havzası" olarak değerlendirilmesini istemektedirler. Türkmenistan'ın bu konuda tutarlı bir politika izlemediği, zaman zaman taraflar arasında gidip geldiğini söylemek mümkündür. Kıyıdaş devletler tarafından Hazar'ın statüsüne yönelik farklı görüşler ortaya atılması bu su havzasına hangi uluslararası hukuk normunun uygulanacağı konusunda bir belirsizlik ortaya çıkarmıştır.¹⁸² Mevcut uluslararası hukuk normlarına göre Hazar ya tüm kıyıdaş ülkelerin ortak egemenliği prensibine dayalı ortak sahiplik ya da kıyıdaş devletlerin ulusal egemenlik sahasına bölünmesi ile bireysel sahiplik statülerinden birine sahip olabilir.¹⁸³

(a) RF'nin görüşü: RF, Hazar'ın eşit ortak kullanım statüsünde kullanılmasını istemektedir. Bu konuda İran ve Türkmenistan'ın da desteğini alan RF, açık denizlere bir çıkışı olmaması nedeniyle Hazar'ın deniz olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir. Bir iç deniz veya göl olan Hazar'ın ortak

¹⁷⁹ Hazar denizi dünyanın en büyük kapalı, tuzlu su kütesidir. Ayrıca önemli bir balıkçılık potansiyeli vardır. Havyar ve mersin balığı üretimi açısından dünyada büyük öneme sahiptir.

¹⁸⁰ Sinan Oğan, "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılamayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", s.150.

¹⁸¹ A.e. , s.155-156.

¹⁸² Aslanlı, Hesenov, a.g.e., s.119-139.

¹⁸³ Mustafa Aydın, "Hazar'ın Hukuksal Statüsü", **Türk Dış Politikası**, Ed: Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, C.II, 2005, s.433.

TASNİF DIŞI

egemenliğe tabi olması gerektiğini ve 20 millik karasuları ve 20 millik ulusal ekonomik bölgenin dışında kalan alanın ortak kullanım alanı olması gerektiğini iddia etmektedir.¹⁸⁴ Ancak RF'nin 1998 yılından itibaren Hazar politikasında pragmatik bir yaklaşım sergilediğini söylemek mümkündür. RF, Temmuz 1998'de Kazakistan, Eylül 2002'de ise Azerbaycan ile yapılan antlaşmalar ile yeraltı zenginliklerinin kullanılmasında devletlere göre paylaşımı, su havzasının kullanımında ise ortaklığı kabul etmiştir.¹⁸⁵ Bu yaklaşımla RF, Hazar Denizi'nde savaş gemilerinin serbestçe seyretmesini, Hazar Denizi'nde bulunan yeraltı kaynaklarından daha fazla pay edinme olanağına tercih etmiştir.

RF'nin Hazar'ın statüsü konusunda izlediği siyasete göz atıldığında şu noktalar göze çarpmaktadır:

- RF, İran ile tek bağlantı noktası olan Hazar'ın bu durumunu korumak istemektedir.
- Hazar üzerindeki askeri gücü ile su kütlesinin ortak kullanılmasının kendine tanıdığı olduğu olanaklar nispetinde Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin Batı'ya ve Türkiye'ye açılması ile bu istikamet tersi üzerinde kontrol sağlamaktadır.
- Yine ortak kullanım alanının kendine tanıdığı olduğu olanaklar ile Türkmenistan doğalgazı ve Kazakistan petrolünün Hazar'dan geçerek, Azerbaycan üzerinden Batı'ya taşınması konusunda etkili olacaktır.¹⁸⁶

RF için Hazar, askeri stratejik önemi yüksek bir bölgedir. RF, bu bölgedeki çıkarlarını korumak amacıyla Hazar Denizi ve kıyısında güçlü bir askeri varlık bulundurmaktadır. Aralık 1998'de RF Savunma Bakanlığı Birleşik Grup Kuvvetleri Karargâhı Dağıstan'ın Kaspiysk şehrinde konuşlanmıştır. Grup, 136. motorlu piyade tugayını, Hazar filosunun gemilerini, savaş uçaklarını ve hava indirme birliklerini ihtiva etmektedir.¹⁸⁷

Hazar'ın uluslararası statüsü sorununun çözümünün zaman alacağı düşüncesiyle Putin yönetimi Hazar politikasına yeni bir yön vermeye başlamıştır. Eski Enerji bakanı Viktor Kalyuzhny, RF Başkanının Hazar'dan sorumlu temsilcisi sıfatıyla dışişleri bakan yardımcılığına atanmıştır.¹⁸⁸ RF'nin en büyük üç enerji şirketi Gazprom, Lukoil, ve İtera Hazar'da ortak petrol şirketi kurduklarını açıklamışlardır.

¹⁸⁴ Mustafa Aydın, "Hazar'ın Hukuksal Statüsü", s.433.

¹⁸⁵ Aslanlı, Hesenov, **a.g.e.**, s.127.

¹⁸⁶ **A.e.**, s.131-132.

¹⁸⁷ Naumkin, **a.g.e.**, s.132.

¹⁸⁸ **A.e.**, s.133.

TASNİF DIŞI

RF Savunma Bakanı İvanov, 24 Ocak 2006'da Bakü'de yaptığı basın toplantısında RF'nin Hazar'da ortak askeri güç kurulmasını (CASFOR) önerdiğini ve Türkmenistan haricinde tüm kıyıdaş devletlerin plana sıcak baktığını açıklamıştır.¹⁸⁹ Ancak bu açıklamaların aksine Azerbaycan, Hazar'da RF güdümünde bir ortak askeri güç kurulmasına karşıdır.¹⁹⁰ RF'nin Hazar'ın statüsü konusunda izlediği politika ile ilgili son bir saptama yapılması gerekirse RF bir yandan Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla Hazar'ın statüsü sorununu canlı tutarak Orta Asya petrol ve doğalgazının Transkafkasya ve Türkiye üzerinden Batı'ya ulaşmasına engel olurken, diğer yandan da Lukoil ve Enerji Bakanlığı ile mevcut projelerden ticari kazanç elde etmeye çalışmaktadır. Yani bir anlamda RF içerisinde farklı aktörler iyi ve kötü adamı oynamakta ve RF her durumdan az ya da çok kazançlı çıkmaktadır.

(b) İran'ın görüşleri: Konuya İran açısından bakıldığında ise daha farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. İran önce Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesine şiddetle karşı çıkarak ortak kullanım ilkesini savunduysa da, Azerbaycan'ın Şah Deniz yataklarından pay aldıktan sonra tutumunu yumuşatmış ve 1998 yılında RF'nin Kazakistan ile yaptığı antlaşma sonucunda yalnız kalan İran, eşit paylara bölünmesi şartıyla sektörel paylaşımı kabul edebileceğini belirtmiştir. İran'ın Hazar konusundaki politikaları incelendiğinde şu hususlar ön plana çıkmaktadır:¹⁹¹

- İran'ın başlıca amacı Batılı güçlerin ve özellikle ABD'nin bölgeye yerleşmesini engellemektir.
- İran, Batılı devletlerin Hazar'daki yatırımlarını güvence altına almak için yaptığı hamleleri, ulusal güvenliğine yönelik tehdit olarak görmektedir.
- Tarihte hiçbir dönem Hazar konusunda Rusya'ya karşı varlık gösteremeyen İran, önüne çıkan bu tarihi fırsattan yararlanmak istemektedir.
- Hazar Denizi üzerinde söz sahibi olarak Kazakistan petrolü ve Türkmenistan doğalgazının Hazar üzerinden değil de, kendi toprakları üzerinden geçecek boru hatları ile dünya pazarlarına iletilmesini arzulamaktadır.
- Bölgede Türk cumhuriyetleri arasında ortaya çıkabilecek kuvvetli bir birliktelik İran'ın bölgesel hedeflerine zarar verebilecek kapasitededir.

¹⁸⁹ Araz Aslanlı, "Hazar'a 'Ortak Güç' Önerisi", TUSAM, 13 Şubat 2006, (Çevrimiçi) <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=425&sayfa=2>, 21 Mart 2006.

¹⁹⁰ Hasan Kanbolat, İlyas Kamalov, "Rusya'dan Azerbaycan'a 'İran Markajı'", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:72, Nisan 2006, s.86.

¹⁹¹ Aslanlı, Hesenov, **a.g.e.**, s.133.

- İran, yakın müttefiki olan RF ile bağlantısının kopacağı gerekçesiyle sektörel bölünmeye karşı çıkmaktadır.

(c) Azerbaycan'ın görüşleri: Azerbaycan, Hazar'ın statüsü konusunda iki görüşü savunmaktadır. Bunlardan ilki olan "sınır gölü" görüşünde Hazar'ın kıyıdaş ülkeler arasında bütün egemenlikleri içerecek şekilde(deniz yatağı, su kütlesi, hava sahası, karasuları vs.) sektörlerle bölünmesidir. İkinci görüş ise 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre Hazar'ın açık deniz statüsünde tanımlanarak, her kıyıdaş ülkeye 12 mil karasuyu ve 200 mil münhasır ekonomik bölgenin tahsis edilmesi şeklindedir. Hazar'ın statüsü konusunda en büyük ve şiddetli sorun Azerbaycan ve İran arasında yaşanmaktadır. Ayrıca Azerbaycan ve Türkmenistan arasında Kepez/Serdar alanları ile ilgili bir aidiyet sorunu bulunmaktadır.¹⁹²

(ç) Türkmenistan'ın görüşü: Türkmenistan önce Hazar'ın sektörlerle bölünmesini daha sonra 45 millik bölümün sektörel olarak bölünmesi geri kalan kısmın ise ortak kullanımını savunmuş ancak bu tutumundan da uzaklaşmaya başlamıştır. Şubat 1998'de Azerbaycan ile Hazar Denizi'ndeki sınırın ortay hat prensibine göre belirlenmesini kabul eden Türkmenistan, bu hattın nereden geçeceği konusunda Azerbaycan ile anlaşamamaktadır. Bunun temel nedeni ise Türkmenistan'ın, günümüzde Azerbaycan'ın "asrın antlaşması" projesinin bir parçası olan Kepez/Serdar zengin petrol sahaları üzerinde hak talep etmesidir.

(d) Kazakistan'ın görüşü: Kazakistan ortak kullanım durumunda büyük kayıplara uğrayacağından Azerbaycan gibi ulusal sektörlerle göre paylaşımı istemektedir. Azerbaycan ve Kazakistan için günümüzde Hazar enerji kaynaklarının işletilmesi büyük önem taşıdığından RF ile deniz yatağının ulusal sektörlerle bölünmesi ve su kütlesinin ortak kullanılmasını öngören antlaşmalar imzalanmıştır. Ancak ilerleyen dönemde su kütlesinin ortak kullanımı konusunun RF ile iki ülke arasında ciddi sorunlar doğurabileceği değerlendirilmektedir.

Hazar'ın statüsü konusunda taraflar dönem dönem farklı politikalar izlemekte, kurulan geçici ittifaklarla çıkarlarını savunmakta veya çıkarlarıyla örtüşmeyen durumların ortaya çıkmasına engel olmaya çalışmaktadırlar. Göz önüne alınması gereken diğer bir faktörde Hazar'da olup bitenlerin Orta Asya ve Transkafkasya'dan

¹⁹² Svante E. Cornell, Mamuka Tsereteli, Vladimir Socor, "Geostrategic Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline", **The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West**, Silk Road Studies, s.20, (Çevrimiçi) http://www.silkroadstudies.org/BTC_2.pdf, 1 Nisan 2006.

TASNİF DIŞI

soyutlanamayacağıdır. Hazar'ın içinde bulunduğu belirsiz ve istikrarsız durum nedeniyle daha uzun bir süre RF'nin stratejik öncelikleri arasında yer alacağı değerlendirilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN TRANSKAFKASYA'YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASININ İNCELENMESİ

1.ÇARLIK RUSYA'SINDAN, RUSYA FEDERASYONU'NA KADAR RUS TARİHİ VE RUSYA FEDERASYONU HAKKINDA GENEL BİLGİLER

a.Çarlık Rusya'sından RF'ye Kadar Rusya Tarihi

Ruslar üç doğu slav ırkından biridir.¹⁹³ Tarihte Hunlardan sonra Rusları etkileyen en önemli olay bugünkü İsveçlilerin ataları olan Normanlar'ın, Rusya'ya saldırmaları olmuştur. Normanlar bu olaya değin dağınık topluluklar halinde yaşayan Ruslar'ı, Norman Prenslüklerinin egemenlikleri altında toplamışlardır. Bu olay Rusların devlet olma yolunda atıkları ilk ciddi adım olmuştur. Prenslüklerin başında bulunan Norman Prenslere Slavca "Knez" denilmiştir. Bu şekilde kurulan ilk prenslikler Novogrod, Kiev, Suzdal, Viladimir ve Moskova'dır.

989'da, günümüzde Rus kimliğinin tanımlanmasında büyük payı olan önemli bir olay gerçekleşmiştir. Kiev Büyük Knez'i Vladimir, Bizans'ın etkisiyle Aziz ünvanını alarak Ortodoks Hristiyanlığını kabul etmiştir.¹⁹⁴ Ruslar dinle birlikte alfabeyi de dışarıdan almışlardır. Makedonyalı papazlar olan Kiril ve Mafediyus'un geliştirdiği kiril alfabesinin kabulü Rusları, Greko–Latin kültüründen ayıran diğer önemli bir unsur olmuştur. 1240 yılına kadar süren üç yıllık Moğol istilası sonrasında bölgede Altınordu Devleti kurulmuştur. 1328 yılında Büyük Knez olan İvan, Moskova Knezliğini güçlendirerek 1480 yılında Altınordu Devleti'ni yenilgiye uğratmış ve Rusya'da hüküm süren Tatar–Moğol dönemine son vermiştir. Tatar–Moğol istilası

¹⁹³ Diğerleri ise Ukrayna ve Beyaz Rusya'dır.

¹⁹⁴ Vladimir'in Ortodoks Hristiyanlığını seçmesinin nedenleri hakkında değişik rivayetler bulunmasına karşın en önemli nedeninin Güney Hint ticaret yollarının hâkimi Bizans'la ortak hale gelerek, güneye açılmak imkânına erişmek olduğu sanılmaktadır. Ortodoks Kilisesi, Rus tarihinin her döneminde önemli bir yere sahip olmuştur. Kilise, Kiev'de kurulmasına karşın Moğol istilasından korunmak amacıyla Moskova'ya taşınmıştır. Altınordu Devleti'nin, Kiev'i kontrol altına alması, Ortodoks Rus Kilisesine, Bizans'ın etkisinden kurtulmak için fırsat vermiştir. Dini törenlerde Helence'den, Rusçaya geçilmiş ve Kilise ile halk aynı dili konuşmaya başlamıştır. Rus Kilisesi XV. yüzyıldan itibaren hukuken özerk bir kilise olmuş, Metropolit hükümet tarafından atanmak suretiyle, Metropolidin Rus ruhban sınıfı içerisinde çıkma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Böylece Rus kilisesi ile Bizans arasındaki bağ koparılmıştır. İlber Ortaylı, "Ukrayna Kilisesi'ndeki Gelişmeler", **Avrasya Etüdleri**, C.III, Ekim 1996, s. 48 – 56.

Rusya üzerinde büyük etki bırakmış, Rusya'nın Batı'dan farklı kendine özgü bir kültür geliştirmesine neden olmuştur.¹⁹⁵

1481 yılında Altınordu devleti'nin yıkılışı, Ruslar için bir dönüm noktasıdır. Ruslar bu tarihe kadar çoğunlukla Türkler olmak üzere İsveçlilerin, Lehlilerin ve Moğolların hâkimiyeti altında yaşamışlardır. Bu tarihten sonra durum Rusların lehine gelişmeye başlamıştır. Öncelikle çeyrek asır hâkimiyetleri altında yaşadıkları Tatarlardan başlamak üzere XX. yüzyıla gelinceye kadar Türklerin yaşadığı coğrafyanın büyük bir kısmı Rusların egemenliği altına girmiştir.¹⁹⁶

III. İvan "Tüm Rusların Yüce Knezi" ünvanını alarak Moskova merkez olmak üzere Rus Çarlığını kurmuştur. 1469 yılında Bizans prensi Sofya ile evlenen III. İvan, Moskova'da Bizans'ın halefi ve III. Roma niteliğinde milli bir Rus devletinin oluşturulmasına ön ayak olmuştur.¹⁹⁷ III. Roma düşüncesi daha sonra Rusya'nın ilk jeopolitik teorisi olarak ortaya çıkmıştır.¹⁹⁸ Rusya'nın benimsediği bu dünya hâkimiyet teorisine¹⁹⁹ göre "Dünya hâkimiyetinin merkezi önce Roma daha sonra ikinci Roma'yı temsil eden İstanbul olmuştur. Her iki Roma'da düşmüştür. Hâlbuki üçüncü Roma ayakta; oda Moskova'dır. Hristiyanlıktaki "Mukaddes üçlü" kuralı gereğince dördüncü Roma olmayacaktır. Bu nedenle Moskova dünya hâkimiyetinin yeni merkezidir." Bu teorinin de etkisiyle Bizans'ın doğal varisi olarak bir gün İstanbul'un Türklerden alınacağı fikri Rus siyasi elitine hâkim olmuş, Rus çarı dünyanın bütün Ortodokslarının koruyucusu ilan edilmiş ve Bizans'ın tek varisi olduğunu göstermek maksadıyla Bizans devletinin arması olan "çift başlı kartal" Rusya'nın resmi devlet arması olarak benimsenmiştir.²⁰⁰

IV. İvan(Korkunç İvan) döneminde Rusya, jeopolitik önceliklerini belirlemiştir. Bunların en önemlileri Rusya'nın, çevresindeki düşmanların istikrarsız topraklarında yayılarak genişlemesi ve sıcak denizlere inmek olarak belirlenmiştir. Bu öncelikler daha sonraki yüzyıllar boyunca Rusya'nın stratejik hedefleri olarak önemlerini daima korumuşlardır. Rusya bu dönemde genişlemesini Sibiryaya ve Pasifik eksenine kaydırmış, 1552 yılında Kazan ve 1556'da Astrahan'ı ele geçirmesini müteakip, 1582 yılında tüm Sibiryaya fethedilerek Pasifik kıyılarına ulaşılmış, Kamçatya ve Kuril adaları ele geçirilmiştir. Müteakiben Rusya yönünü Batı'ya dönmüş, Ukrayna, Beyaz

¹⁹⁵ Purtaş, a.g.e.,s.13

¹⁹⁶Neef, a.g.e., s.36.

¹⁹⁷ Purtaş, a.g.e., s.12.

¹⁹⁸ Irina Isakova, **Russian Governance in the Twenty-First Century: Geo-strategy, Geopolitics and Governance**, New York, Fransk Cass, 2005, s.11.

¹⁹⁹ III. Roma teorisini Pskov Manastırı rahiplerinden Filoyev geliştirerek, III. İvan'ın oğlu III. Vasili'ye sunmuştur.

²⁰⁰ M. Hakkı Caşın, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, Ankara, ASAM Yayınları, 2002, s.40.

TASNİF DIŞI

Rusya ve Litvanya ele geçirilmiştir. Rus Çarlığı döneminde Rus yayılmacılığının son istikameti güney yani Kafkasya ve Türkistan olmuştur.

Rusya bugün sahip olduğu jeopolitik konumu elde etmek için XIII. yüzyıldan, XV. yüzyıla kadar 160 yıl ve Kulikov savaşı, I. Dünya Harbine kadar 334 yıl savaşımıştır. Bu dönemde Rusya 400 kat büyümüştür.²⁰¹ Tarihçilerin tespit ettikleri kadarıyla Rusya XIX. yüzyılda günde 80 km² kadar genişlemiştir. Bu yayılma stratejisi değişmeyerek günümüze kadar süregelmiştir. Nesnel tarihi araştırmalara göre Rusların kuruluş ve yayılma stratejisinin temel nedeni korkuya dayanmaktadır. Tarihte uzun bir dönem baskı ve işgal altında yaşayan Ruslar kimseye güvenmemeyi, sürekli tetikte, hazır ve kuvvetli bulunmayı, üstünlüğe sahip olmadığı yerde hile ve entrikaya başvurmayı öğrenmiştir. Kuşkusuz bu korkunun diğer bir nedeni de Rusların, topraklarını savunmak için doğal sınırlara sahip olmayışlarıdır.²⁰² Engelsiz arazi, güvenliğin “alan derinliği” olarak algılanmasına neden olmuş ve daha fazla güvenliğin, sınırların daha da ötelere iletilmesi ile sağlanabileceği düşüncesini beslemiştir. XIX. yüzyılda Napolyon’un ve XX. yüzyılda Hitler’in saldırılarının önlenmesinde ülke derinliğinin önemi ve bu güvenlik algılamasının hiçde haksız olmadığı ortaya çıkmıştır.²⁰³ Uyguladığı emperyal siyaset içerisinde kendi zafiyetlerinin de farkında olan Rusya özellikle parçalı etnik yapısında gizli bulunan korkularını sürekli savaşarak ve genişleyerek yenmeye çalışmıştır. Rusya daima genişlemek ya da dağılmak ikilemi ile karşı karşıya kalmıştır.²⁰⁴

XVII. yüzyılın başında Romanov Hanedanının işbaşına gelmesi, Rusya açısından bir dönüm noktası olmuştur.²⁰⁵ 1689’da tahta oturan I. Petro kendini imparator ilan etmiş ve gerçekleştirdiği askeri, ekonomik ve toplumsal reformlarla Rus kimliğine “Avrupalılığı” eklemiştir. Rusya’da, Petro’nun başlattığı devrimleri devam ettiren II. Katerina olmuştur. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca antlaşması ile Rusya Kırım’ı ele geçirmiş ve ülke Batı’ya doğru bir adım daha genişlemiştir.

²⁰¹ Isakova, **a.g.e.**, s.11.

²⁰² Çaşın, **a.g.e.**, s.22.

²⁰³ Nazim Cafersoy, “Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları”, **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.VIII, No:4, 2002, s.55.

²⁰⁴ Çaşın, **a.e.**, s.119.

²⁰⁵ Osman Metin Öztürk, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001, s.6.

TASNİF DIŞI

I. Aleksandr(1801–1825) döneminde Ruslar bilhassa Transkafkasya’da daha sistemli ve kararlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır.²⁰⁶ Rusya bu dönemde Napolyon’a karşı “Kurtuluş Savaşı”nı(Büyük Vatan Savaşını) vermiş ve I. Aleksandr Napolyon’u yenen müttefik ordularının kumandanı olarak 1812’de Paris’e girmiştir.²⁰⁷

II. Aleksandr zamanında Rus siyasi ve fikir hayatında etkili olmaya başlayan Panslavizm²⁰⁸ bu tarihten itibaren Rus dış politikasına yön veren temel unsurlardan biri olmuştur.²⁰⁹ Rusya Türklerin Balkanlardan çıkartılması, Boğazların ele geçirilmesi ve Balkanlar ile Akdeniz ekseninin kontrol altında tutulabilmesi için Ortodoksluk ve Panslavizm akımlarını daima temel argüman olarak kullanmıştır.²¹⁰

Son Rus Çarı II. Nikolay döneminde meydana gelen en önemli olay Rus-Japon savaşı olmuştur. Bu savaştan yenik ayrılan Rusya’da sosyal ve ekonomik sorunlar had safhaya çıkmış ve devrim için uygun koşullar oluşmaya başlamıştır. Halkın baskıları üzerine Çar, 1905’de meşruti monarşiyi ilan etmiştir. XX. yüzyılın başında Rusya siyasi açıdan üç kampa bölünmüştür. Muhafazakârlar, mevcut düzenin devamını; liberaller, monarşinin kaldırılmasını ve Batı tarzı reformların yapılmasını; sosyalistler ise ülkede sosyalizmin kurulmasını hedeflemişlerdir. Bu sırada ülkedeki sosyalist kamp ikiye bölünmüş, Sosyal Demokrat İşçi Partisi(Menşevikler) ve Sosyalist Devrimciler Partisi(Bolşevikler) olarak farklı siyasi oluşumlara yönelmişlerdir. II. Nikolay 28 Şubat 1917’de tutuklanmış ve 2 Mart 1917’de de tahttan feragat etmiştir. Böylece Rusya’da 300 yıl hüküm süren Romanov hanedanlığı sona ermiştir.

Rusya’da Şubat 1917 devrimi ile Cumhuriyet yönetimi kurulmuştur. Lenin sürgünde bulunduğu İsviçre’den Rusya’ya dönerek, “barış, toprak ve emek programı”nı başlatmıştır. 25 Ekim 1917’de Bolşevikler DUMA’da çoğunluğu sağlayarak yeni bir hükümet oluşturmuşlar ve böylece Bolşevik yönetimi kurulmuştur. Batı’da yaratılmış bir ideoloji adına, Batı’da var olamayacak bir siyasal–ekonomik sistem Rusya’da yaratılmıştır. Ruslar Batı kaynaklı bir ideolojiyi benimseyip onu Batı’ya meydan okumak amacıyla kullanarak, bir anlamda tarihte

²⁰⁶Ömer Göksel İşyar, **Sovyet–Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s.159.

²⁰⁷Purtaş, **a.g.e.**, s.17.

²⁰⁸Panslavizm hareketinin öncüsü, Yuri Krizhaniç adında bir Hırvat papazıdır. Krizhaniç, 1659’da Moskova’ya giderek Çarı tüm Slavların hükümdarı olarak selamlamış, Slav ırkından olanları Almanların ve diğer devletlerin boyunduruğundan kurtarmasını istemiştir. Feridun Ergin, **Uluslararası Politika Stratejileri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975, s.122.

²⁰⁹Caşın, **a.g.e.**, s.94.

²¹⁰**A.e.**, s.97.

görülmedik bir biçimde Batı'yla yakınlaşmışlardır.²¹¹ Çünkü liberal demokrasi ile Marksist–Leninizm arasında bulunan çatışma ve büyük farklılıklara rağmen her ikisi de modern, laik ve görünüş itibarıyla de olsa nihai olarak özgürlük, eşitlik ve maddi refah gibi değerleri paylaşan ideolojilerdi.²¹²

Bolşevikler iktidara geldiklerinde “Rusya Halklarının Hakları” konulu bir deklarasyon yayımlamışlardır. Bu deklarasyon ile Lenin ve Stalin, Rus halklarının tümüne eşitlik, egemenlik ve self determinasyon hakkı tanıdıklarını ilan etmişlerdir. Oysa deklarasyonun komünistler açısından yorumu hiçte okunduğunda anlaşıldığı gibi değildir. Lenin’e göre halkların self determinasyon hakkı vardı ama buna proleterya karar verebilirdi. Proleterya adına da yalnızca Komünist Parti konuşabilirdi.²¹³

Komünistlerin düşüncesine göre insanlık ancak kapitalizmin sömürü düzeninin ortadan kaldırılması ile gelişip, sorunlarını çözebilirdi. Bunun için sömürülen emeğin devlet ve toplum hayatında hâkimiyeti esas olarak kabul edildi ve işçi sınıfının ihtilalle iktidara gelerek üretim araçlarına sahip olması kapitalizmle mücadelenin ilk şartı olarak benimsendi. Rusya’da bunun başarılması halinde gelişmiş sanayi ülkeleri de dâhil olmak üzere dünyanın her köşesindeki işçilerin bu ortak ideal doğrultusunda harekete geçeceği ve kapitalizmin bu şekilde yok edileceği varsayılmıştır.²¹⁴

1924 yılında Lenin’in ölümü üzerine yerine Stalin geçmiştir. Stalin 1927 yılına kadar Troçki’nin “sürekli devrim, dünya devrimi” tezini sürdürdü bundan sonra ise sosyalizmin tek ülkede yani Rusya’da hayata geçirilmesine çalıştı. Stalin dönemi tam anlamıyla bir diktatörlük dönemi idi. Stalin, Alman ve Japon tehdidine karşı Batı ile ilişkileri geliştirmeye çalıştı. Beklenmeyen bir şekilde 1939 yılında Almanya ile imzalanan saldırmazlık antlaşması yine beklenmeyen bir şekilde son buldu ve 1941 yılında Almanya, Rusya’ya saldırdı. Stalin, ABD ve İngiltere ile işbirliğine giderek ülkesini 1943’de işgalden kurtardığı gibi, Avrupa’nın da Alman işgalinden kurtarılmasına yardım etti. Bu kapsamda Kızıl Ordu Romanya, Bulgaristan ve Macaristan’a girdi, Yugoslavya’nın Alman işgalinden kurtulmasına yardımcı oldu ve Polonya üzerinden Almanya’nın doğusunu işgal etti. Uzakdoğu da ise Japonya ile

²¹¹ Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Çev: Mehmet Turhan, Y. Z. Cem Soydemir, İstanbul, Türk Demokrasi Vakfı, 3. bsk, 2004, s.202.

²¹² Huntington, Batılı bir demokratın, bir Sovyet Marksistiyle düşünsel bir tartışma yürütebileceğini ancak böyle bir tartışmanın bir Rus Ortodoks milliyetçisi ile yürütülemeyeceğini vurgulamaktadır. Huntington, **a.g.e.**, s.203.

²¹³ Purtaş, **a.e.**, s.22-23.

²¹⁴ Sadık Atak, **Rusya Siyaseti**, Ankara, 1964 akt: Tahir Kumkale, **Tarihten Günümüze Türk–Rus İlişkileri**, İstanbul, İrfan Yayınevi, 1997, s.19-20.

TASNİF DIŞI

savaşıldı ve Kuril ile Sakhalin adaları ele geçirildi.²¹⁵ SSCB'nin yüzölçümü bu dönemde 22,4 milyon km²'ye ulaşarak dünya karasının 1/6'sını kaplar duruma geldi. Diğer yandan SSCB'nin bu dönemde üç okyanus ve 12 denize çıkışı bulunmaktaydı.²¹⁶

Stalin, İkinci Dünya Harbi'ni müteakip yayılmacı bir siyaset izledi ve Troçki'nin "sürekli devrim, dünya devrimi" tezine dönüş yaptı. Avrupa'nın ortasına bir demir perde çekildi. İzlenen yayılmacı siyaset ile Bulgaristan, Romanya ve Çekoslovakya'da SSCB benzeri komünist siyasi yapılar iktidara geldi. NATO'nun kurulması ve Kore Harbi, SSCB'nin sosyalist ülkelerle işbirliğini sıkılaştırmasına yol açtı. 1953 yılında Stalin'in ölümü üzerine yerine geçen Krusçev ekonomi, idari ve adli yapıda yaptığı yapısal reformlarla Stalin döneminin olumsuzluklarını gidermeye çalıştı. SSCB 1953'de ABD'den bir yıl sonra Hidrojen bombasını patlattı ve 1957'de uzaya ilk uyduyu gönderen ülke oldu. Dış politikada daha olumlu bir yaklaşım sergilenmesine rağmen Federal Almanya'nın NATO'ya dâhil olmasına tepki olarak Varşova Paktı kuruldu. SSCB bu dönemde tarım ve endüstri alanında önemli gelişme sağladı. Rus dış politikası Mısır, Suriye, Irak, Kongo gibi üçüncü dünya ülkelerini hedef aldı. Ancak bu dönemde Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkiler gerilemeye başladı. Krusçev'in ardından iktidara gelen Brejnev döneminde SSCB'de dinsel, milliyetçi ve ayrılıkçı hareketler büyük sıkıntı yarattı. Ayrıca Afganistan'ın işgal edilmesi SSCB'yi bir çıkmaza sürükledi. Tüm bunlar sonucunda bu dönemde Rus dış politikasında istikrar ve güven sağlanamamıştır.²¹⁷

SSCB'de Brejnev dönemi 10 Kasım 1982'de kapandı. Brejnev'in yerine geçen Yuri Andropov(12 Kasım 1982 - 10 Şubat 1984) ve ardılı Konstantin Çernenko (13 Şubat 1984 - 10 Mart 1985) SSCB'nin önceki genel sekreterleri kadar etkili olamadılar. Bunun birinci nedeni iktidarda kısa süre kalmaları, ikincisi ise ülkenin karşı karşıya bulunduğu sorunların ağırlığı ve karmaşıklığı idi.²¹⁸

11 Mart 1985'de Mihail Gorbaçov'un Komünist Parti Genel Sekreterliği'ne getirilmesi SSCB için yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Gerçekte uluslararası sistemdeki değişim 1989 yılında değil, 1985 yılında Gorbaçov'un SSCB iktidarına gelmesi ile yaşanmaya başlandı. 1980'lerde durgunluk dönemine giren SSCB ekonomisi, kapitalist ekonomi ile rekabet edemediği gibi bir yandan kaçınılmaz bir

²¹⁵ Öztürk, **a.g.e.**, s.8-9.

²¹⁶ Timur Davletov, "Etnisite Işığında Rusya Federasyonu" **Stradigma**, No:7, Ağustos 2003, s.3. (Çevrimiçi)http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_09.html, 19 Kasım 2005.

²¹⁷ Öztürk, **a.g.e.**, s.8-10

²¹⁸ Erel Tellal, "SSCB ile İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, C.II, 2005, s.158.

TASNİF DIŞI

şekilde onun içerisinde yer alıp(çünkü sosyalizm tek ülke içerisinde tıkanmıştı) bir yandan da bu olguyu reddeden kuramsal/ideolojik bir sisteme sahip olması nedeniyle büyük bir çıkmaz içerisinde idi. SSCB'nin içinde bulunduğu durumun sakıncaları Brejnev'in son dönemlerinde tespit edilerek "Novosibirsk Memorandumu" ile çözüm önerileri ortaya konulmuşsa da, kısa süreli iktidarlar ve politik karmaşa çözüme imkan tanımamıştır. Gorbaçov iktidara geldiğinde SSCB'nin iki temel gereksinimi vardı. Bunlardan ilki ekonomik yeniden yapılanma, ikincisi de siyasal dönüşümdü. Gorbaçov bunlardan ilkinde perestroyka(yeniden yapılanma), ikincisine ise Glasnost(açıklık) ile çözüm getirmek istedi. İçteki bu dönüşüm, dış politikaya da yansdı. Öncelikle Dışişleri Bakanı Gromiko'nun yerini Şevardnadze aldı. Krusçev'in "barış içerisinde bir arada yaşama" konseptine, Gorbaçov "karşılıklı bağımlılık ve uluslararası işbirliği" konseptini ekledi. Bu çerçevede Stalin'in uluslararası sistemi ikiye bölen(komünist ve komünist olmayanlar) "kamp teorisi" terk edildi. Her ilişkide bir kazanan birde kaybedenin bulunduğu sıfır toplamlı oyun yaklaşımı terk edilerek, ortak çıkarların hedeflenmesi benimsendi.²¹⁹

1986 yılından itibaren izlenmeye başlayan "yeni düşünce" politikası "perestroyka" ve "glasnost"un uluslararası ilişkilerdeki ayağını oluşturdu. SSCB, "yeni düşünce" ile tüm kesimleri kapsayan silahsızlanmayı, uluslararası kapitalist sisteme entegre olmayı ve "Ortak Avrupa Evi" tasarısını realize etmeyi amaçlıyordu. SSCB bu politikalar doğrultusunda Afganistan'dan çekildi ve savunma harcamalarını kısıtı. Batı ile organik bağlar kurarak 1990'da AKKA'yı(Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması) imzaladı. Böylece kutuplar arası işbirliğine dönüşen süreçte Romanya dışında Doğu Avrupa ülkelerinde kansız devrimler yaşanmaya başlandı. İdeolojik bölünmüşlüğü'nün sembolü iki Almanya yeniden birleşti.²²⁰

Ancak Gorbaçov'un kabuk değiştirme hamlesi, 1991'de SSCB'nin(siyasi birlik), COMECON'un(ekonomik birlik) ve Varşova Paktı'nın(askeri birlik) dağılması ile sonuçlandı.²²¹ Gorbaçov ortaya çıkan ulusçu ve bağımsızlıkçı hareketleri önlemek maksadıyla merkezin cumhuriyetler üzerindeki denetimini gevşeten yeni bir birlik antlaşması ortaya koydu. Bunun üzerine Gorbaçov'a karşı 19 – 21 Ağustos 1991 tarihleri arasında yapılan başarısız darbe girişimi, dağılma süreci üzerinde tetikleyici bir etki yarattı.²²² SSCB 6 yıl gibi kısa bir sürede(1985–1991) birçok imparatorluğun aksine ordusu hiç bir savaşı kaybetmeden dağıldı. Rusya kısa bir süre önce tehlikeli

²¹⁹ A.e., s.158-161.

²²⁰ Zeynep Dağı, "Rusya'nın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye", **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, Ed: İhsan Dağı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998, s.2.

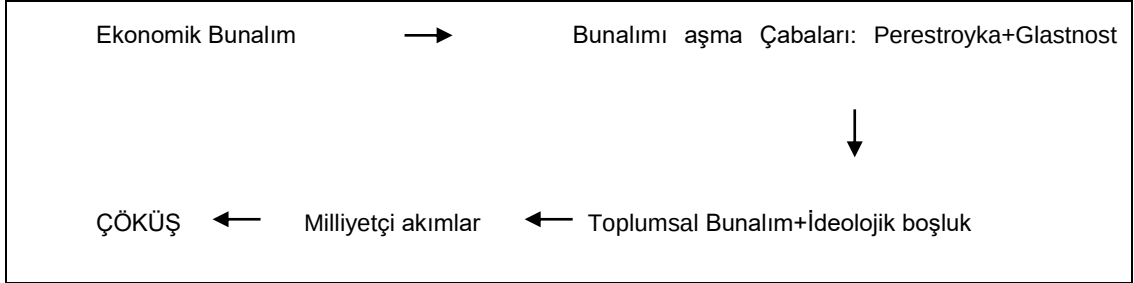
²²¹ Nejat Tarakçı, "Rusya Arka Bahçesini Topluyor", **Jeopolitik**, No:10, 2004, s.50.

²²² Oral Sander, **Siyasi Tarih: 1918-1914**, Ankara, İmge, 7. bsk, 1998, s.445-446.

TASNİF DIŞI

bir şekilde güçlü iken, 1991 sonrasında aniden tehlikeli bir şekilde güçsüz hale geldi.²²³

Erel Tellal, SSCB'nin dağılışını analitik bir çözümleme ile aşağıdaki şekilde ortaya koymaktadır.

Şekil – 3: SSCB'nin Dağılma Süreci

Kaynak: Erel Tellal, SSCB'nin Çöküşü Kutusu, **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, C.II, 2005, s.158.

SSCB döneminde Rusya, komünist–totaliter bir siyasal ve ideolojik yönetim uygulayarak dünyanın önemli jeopolitik güçlerinden biri haline geldi.²²⁴ SSCB bu süre zarfında ekonomik açıdan bir süreliğine de olsa dünyanın en büyük ikinci gücü oldu, silah ve uzay teknolojisinde dünyanın en ileri ülkelerinden biri haline geldi.(uzaya ilk uydu yollayan ülke oldu) ve Marksist-Leninist öğretiyi dünyanın dört bir yanına yayarak müttefikler edindi. Aynı zamanda nükleer ve konvansiyonel açıdan dünyanın en büyük ordusuna sahip oldu.

Çarlık Rusya'sı döneminin temel düşünce yapısı Moskova'nın Bizans'ın halefi ve üçüncü Roma olduğu üzerine inşa edilmiştir.²²⁵ Bu dönemde Çarlık Rusya'sına güç veren olgu ise Ortodoksluk olmuştur.²²⁶ XIX. ve XX. yüzyıllar arası dönemde ise Panslavizm düşünce akımı ve Slav birliği Rus eliti arasında hâkim olmuştur.

SSCB dönemine Marksizm–Leninizm ideoloji damgasını vurmuş, temel amaç kapitalizmin ve emperyalizmin ortadan kaldırılması olmuştur. Gorbaçov'un iktidara gelmesinden SSCB'nin çöküşüne kadar geçen süre ise “yeniden yapılanma ve açıklık” dönemi olarak nitelendirilebilir.²²⁷

²²³Mediha Akarslan, **Değişen Dünya Dengeleri Rusya Federasyonu ve Türk Cumhuriyetleri**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1994, s.127.

²²⁴SSCB; parti, Sovyetler, gizli polis(KGB), ve Kızılordu üzerine inşa edilmiş bir tek parti tarafından yönetiliyordu.

²²⁵Kumkale, **a.g.e.**, s.21.

²²⁶Öztürk, **a.g.e.**, s.18.

²²⁷Kumkale, **a.g.e.**, s.21.

b. Rusya Federasyonu

Şekil – 4: Rusya Federasyonu Siyasi Haritası

Kaynak: “Rusya Ülke Bülteni”, DEİK, Ekim 2005.

SSCB'nin, 21 Aralık 1991'de tarihe karışması ile bulunduğu coğrafya üzerinde 15 yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. SSCB'nin baş aktörü ve çekirdeği olan Moskova merkezli Rusya'da, RF'ye²²⁸ dönüşmüştür. RF'nin yüzölçümü 17.075.400 km²'dir. SSCB'ye nazaran yüzde 25(yaklaşık 5,5 milyon km²) oranında toprak kaybına uğramış olmasına rağmen dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip devlettir.²²⁹ Bir başka deyişle RF dünya üzerindeki kara alanının yüzde 11'lik bir kısmını kapsamaktadır. Batıda Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Belarus, Ukrayna ile güneyde Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan, Moğolistan, Çin ve Kuzey Kore ile ortak kara sınırı paylaşmaktadır. Bunun yanında RF'nin toprakları kuzeyden Barents, Ak, Karsk, Laptevler, Doğu-Sibirya, Çukotskoye Denizleri ile doğudan Bering, Ohotsk, Japon Denizleri ile batıdan Baltık Denizi ile güneyden ise

²²⁸ RF, SSCB'nin yüzölçümünün yüzde 76'sına, nüfusunun yüzde 50'sine, ekonomisinin yüzde 45'ine, askeri kapasitesinin yüzde 33'üne sahiptir. Joseph S. NYE, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Çev: Gürol Koca, İstanbul, Literatür, 2003, s.33.

²²⁹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Rusya Ülke Bülteni**, Ekim 2005.

Karadeniz ve Hazar Denizi ile çevrilidir.²³⁰ Coğrafi konumu RF'nin hem Avrupa hem de Asya jeopolitiğinde zemin kazanmasına olanak tanımaktadır. Ancak günümüzde RF'nin bu iki jeopolitik zemin üzerindeki ağırlığı eşit değildir. Soğuk Savaş sonrasında Avrupa, RF için kaybedilmiş bir coğrafi mekândır.²³¹

RF, 143,5 milyon nüfusu ile dünyada en fazla nüfusa sahip sekizinci ülkedir²³². Ülkenin nüfusu düşüş trendi içerisinde. Her yıl yaklaşık 750.000 dolayında düşen nüfus, Başkan Putin'e göre 15 yıl sonra 22 milyon daha azalmış olacaktır.²³³ RF, 7 federal bölgeye²³⁴ bağlı 89 idari birimden(21 cumhuriyet, 49 idari bölge, 6 vilayet, 11 otonom bölge ve 2 şehir idaresi) oluşmaktadır.

RF cumhuriyet ile yönetilen, demokratik ve federatif bir devlettir. Yürütme yetkisi anayasa tarafından devlet başkanı ve başbakanıdan oluşan ikili bir yapıya verilmişse de, devlet başkanının büyük bir ağırlığı vardır. Daha açık bir ifadeyle RF'de kuvvetli başkanlık sistemi uygulanmaktadır. Devlet başkanının sahip olduğu bazı yetkiler kendisini yasama organının üzerinde bir konuma yerleştirmektedir. Örneğin devlet başkanı, meclisin onayı olmadan kanun hükmünde kararname çıkarabilir, belirli şartlar oluştuğunda Duma'yı dağıtabilir ya da kabineyi bütünüyle azledebilir. Yasama yetkisi 628 sandalyeden oluşan parlamentodadır(Federal Meclis). Parlamento, 450 sandalyeli alt kanat Devlet Konseyi(Duma)²³⁵ ve 178 sandalyeli üst kanat Federasyon Konseyi'nden oluşur.²³⁶

²³⁰Timur Davletov, "Etnisite Işığında Rusya Federasyonu", **Stradigma**, No:7, Ağustos 2003 http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_09.html, 19 Kasım 2005

²³¹Hacısalıhoğlu, **a.g.e.**, s.124.

²³²"Resident Population", Russian Federal State Statistic Service, (Çevrimiçi) http://www.gks.ru/bgd/regl/b05_12/lssWWW.exe/Stg/d000/05-01.htm, 30 Ocak 2005.

²³³Robert Legvold, "Russia's Unformed Foreign Policy", **Foreign Affairs**, C.VIII0, No:5, Ekim 2001, s.63.

²³⁴Bu bölgeler; Merkez Rusya, Kuzeybatı Rusya, Güney Rusya, Volga, Urallar, Sibirya ve Uzakdoğu Rusya'dır. Başkan Putin bu eyaletlerin başına süper yetkilerle donatılmış general-valiler atamıştır. Bu gelişme ile Kuzey Kafkasya, kuzey yönüne doğru bazı bölgeleri de (Astarahan, Kalmikiya, Rostov) içine alarak genişlemiş ve Güney Rusya adını almıştır. Bunun bölge açısından iki olumsuz etkisi vardır. Öncelikle psikolojik bir etki söz konusudur. Kafkasya ve Kafkas birliği düşüncesi ortadan kaldırılmak istenmektedir. İkinci olarak bölge, kuzeye doğru genişletilerek içerisindeki Rus nüfusu oranı artırılmıştır.

²³⁵2003 Aralık seçimleri sonucunda parlamentoda oluşan sandalye dağılımı şöyledir: Birleşik Rusya partisi,305; Komünist Parti(Lideri: Gennadi Zyuganov), 47; Liberal Demokrat Parti(Lideri: Vladimir Jirinovski), 35; Anavatan Birliği "Rodina", 39. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Rusya Ülke Bülteni**, Ekim 2005. Parlamentodaki partilerden Komünist Parti hariç diğerleri Avrasyacı ve milliyetçi eğilime sahiptirler. Kemal Girgin, "Rusya Faktörü ve Üç Boyutlu Dış Politika", **Stratejik Öngörü**, TASAM, No:5, 2005, s.28.

²³⁶Başkan Putin, merkezi yönetimi güçlü kılmaya girişimleri çerçevesinde Federasyon Konseyi'nin federasyonu oluşturan 89 idari birimin yasama ve yürütme erklerinin başları tarafından oluşturulması hükmünü anayasada değiştirerek, Federasyon Konseyi üyelerini kendisinin atamasına olanak tanıyan değişiklikleri yapmıştır. Federasyon Konseyi parlamentonun üst kanadı olmasına karşın günümüzde etkisizleştirildiği ve Putin'in alt kanat olan DUMA ile ilişkileri daha çok önemseydiği görülmektedir. Oysa Yeltsin döneminde Federasyon Konseyi daha ön planda idi ve Yeltsin daima Duma ile çatışma halinde idi.

Eski SSCB'yi oluşturan 15 cumhuriyet içinde barındırdığı çeşitli milliyetler bakımından en yoğun etnik mozaığe sahip olan devlet RF'dir. Nitekim üç farklı kültür alanına komşu olan RF'de²³⁷ –Avrupa, Asya ve İslam dünyası- 70'i aşkın farklı milliyet bir arada yaşamaktadır. Bu milliyetler aralarında dil, din, kültür, köken, sosyo-ekonomik gelişmişlik ve nüfus sayıları bakımından büyük farklılıklar göstermektedir. Bununla beraber RF'de yaşayan çok sayıda milliyetin içinde nüfus itibarıyla en büyük (toplam nüfusun içindeki sahip olduğu oran itibarıyla yüzde 80'den fazla) çoğunluğu Ruslar oluşturmaktadır.²³⁸ RF, halefiyet yolu ile SSCB'nin uluslararası alandaki tüm hak, yetki ve sorumluluklarını devralmıştır. RF tarafından geçmişte SSCB ile yapılan tüm antlaşmaların yürürlükte olduğu açıklanmış, SSCB büyükelçileri RF büyükelçileri olmuş ve BMGK'da SSCB'nin sahip olduğu daimi üyelik sandalyesini RF devralmıştır.²³⁹

RF gerek yüzölçümü gerekse sahip olduğu zengin doğal kaynakları itibarıyla dünya üzerinde önemli bir güçtür. RF'nin sahip olduğu doğal kaynak potansiyeli dünya rezervlerinin yüzde 21'ini oluşturmaktadır. İspatlanmış mineral kaynakların bugünkü ekonomik değeri 28,6 trilyon dolardır. Tahmin edilen rezervlerin toplam değeri ise 140 trilyon doları bulmaktadır. RF dünya petrol ve kömür üretimlerinin yüzde 10'una, doğalgaz üretiminin yüzde 30'una ve daha az yaygın olan demir-dışı metallerin yüzde 10-15'ine sahiptir. Ülke, çelik (51,5 milyon ton) ve kömür üretiminde de (249 milyon ton) dünya da beşinci sırada yer almaktadır. RF demiryolu ağının uzunluğu açısından ABD'den sonra dünyada ikinci sırada yer alırken, elektrikli sisteme geçişte birinci sıradadır. Sahip olduğu gemi sayısı açısından ikinci ve kargo yükleme kapasitesi açısından da dünyada dördüncü durumdadır. RF, SSCB'nin askeri potansiyelinin yüzde 60'ına sahiptir.²⁴⁰ Nükleer silah mevcudiyeti açısından dünyada birinci sıradadır.²⁴¹ Dünyadaki hafif silahların yüzde 20-25'i RF'de bulunmaktadır.²⁴²

Ancak yukarıda çizilen olumlu tabloya rağmen RF'nin çok önemli ve hayati sorunları da vardır. Ekonomik ve mali krizler RF'nin önündeki en büyük sorunlardır. Bir zamanlar dünyada en büyük iki ekonomiden biri olan RF günümüzde ABD'nin

²³⁷ Kissinger, Rusya'nın dış güvenliğini sağlamanın çok ötesinde büyüklüklerde ordu bulundurmasının bir nedenini de Rusya'nın çok milletli bir toplum olmasına bağlamaktadır. Henry Kissinger, **Diplomasi**, Çev: İbrahim H. Kurt, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. bsk, 2004, s.16.

²³⁸ Timur Davletov, "Etnisite Işığında Rusya Federasyonu", **Stradigma**, No:7, Ağustos 2003, http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_09.html, 19 Kasım 2005.

²³⁹ Öztürk, **a.g.e.**, s.17-18.

²⁴⁰ SSCB'nin dağılması sonrası Kazakistan, Ukrayna ve Beyaz Rusya'daki nükleer silahların tümü RF'de toplanmıştır.

²⁴¹ Dünyadaki nükleer silah potansiyelinin yüzde 55'i RF'de, yüzde 40'ı ABD'de bulunmaktadır.

²⁴² Elman Nasırov, "Rusya'nın Jeostratejik Seçimleri", **Stradigma**, 7 Ağustos 2003, (Çevrimiçi) http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_10.html, 22 Ekim 2005

TASNİF DIŞI

çok gerisinde olduğu gibi birçok AB üyesi ülkeden de daha düşük gayrisafi milli hâsılaya (GSMH) sahiptir(Tablo–5).

Ülke	GSMH(Milyar dolar)
ABD	12.485
JAPONYA	4.664
ALMANYA	2.730
İNGİLTERE	2.228
ÇİN	2.225
FRANSA	2.055
İTALYA	1.710
HİNDİSTAN	719,8
RUSYA	740,7
BREZİLYA	619,7
TÜRKİYE	332,5

Tablo – 5: GSMH Büyüklüklerine Göre Ülkeler.

Kaynak: World Economic Database, IMF, Nisan 2006. (Tablodaki değerler 2005 yılına aittir.)

70 yıl süren komünist rejimin devlet mülkiyetini esas alan komuta ekonomisi nedeniyle ülkenin ekonomik durumu günümüzde iyi seviyede değildir. Bağımsızlık sonrası ülkenin benimsemiş olduğu serbest piyasa ekonomisi ve özel mülkiyet hakkına rağmen ülkede hâlâ orta sınıf yaratılamamıştır. Yeltsin döneminde uygulanan liberalleşme politikaları neticesinde sermaye oligarkların eline geçmiş ve az sayıda insan birkaç yıl içerisinde dünya çapında zenginlik kazanırken, geniş bir kesim yoksulluk ve düşük yaşam standartları ile yaşamak zorunda kalmıştır.²⁴³ RF'nin geleceği büyük ölçüde ne kadar hızla geniş bir orta sınıf –sahip olduğu özel mülkiyet ile devlete vergi veren vatandaş- yaratacağı ile yakından alakalıdır.²⁴⁴ Birçok analizcinin ifade ettiğı gibi RF'nin ekonomik kapasitesi, jeopolitik

²⁴³ Rusya'da, tüm özelleştirme programı 1992–1994 yılları arasında bitmiştir. Programı yöneten Anatoli Chubais, Machiavelist bir felsefe ile "Her şeyi çalışıyorlar ve onları durdurmak imkânsız. Fakat bırakınız çalışsınlar ve mülkiyetlerine geçirsinler. Onlar sonra malik olurlar ve mülklerinin münasip yöneticilerine dönüşürler" demiştir. Gülten Kazgan, "Batı ile İlişkilerin Gölgesinde Türkiye – Rusya İlişkileri", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, Ed: Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, 2003, s.165.

²⁴⁴ Dmitri Trenin, "Reading Russia Right", **Carnegie Endowment**, No:42, October 2005, s.1.

amaçlarını(hırslarını) gerçekleştirmesine olanak vermeyecek ölçüde yetersizdir.²⁴⁵ Bu sebeple Putin yönetimi öncelikle ülkenin ekonomik durumunu düzeltmeyi amaçlamakta hatta bu konuyu bir milli güvenlik sorunu olarak algılamaktadır.

Ayrıca ülkede demografik kriz yaşanmakta, nüfus sürekli olarak azalmaktadır. Ekonomik sıkıntılarında etkisiyle RF’de sosyal bir krizin yaşanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Suç oranları artmakta, alkol ve uyuşturucu kullanımı ise giderek yaygınlaşmaktadır. Toplumsal kaos ve ideolojik boşluk, Rus Ortodoks Kilisesi’nin toplumsal ve siyasal alanda hızla güçlenmesine neden olurken, Müslüman federe cumhuriyet ve bölgelerde de İslami köktendincilik yükseliş trendine girmiştir.

Belki de hepsinden daha önemlisi RF’de jeopolitik bir kriz yaşanmaktadır. 1988’den günümüze kadar geçen süre RF açısından büyük bir jeopolitik geri çekilme olarak tanımlanabilir. Bu geri çekilme üç dönem halinde gerçekleşmiştir. 1988 yılında Afganistan’dan geri çekilme ile başlayan ilk dönem, Doğu Almanya’dan çekilme ile sürmüştü ve Aralık 1991’de SSCB dağılına kadar tüm Doğu Avrupa kaybedilmiştir.²⁴⁶ SSCB’nin dağılması ile başlayan ikinci dönem de ise Rusya arazisinin yüzde 25’ini, nüfusunun ise yarısını kaybetmiştir. Rusya bu jeopolitik geri çekilmenin zaman içerisinde aleyhine gelişen sonuçlarını kendi siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel olanaklarını doğrudan kullanmak suretiyle ve BDT aracılığıyla bertaraf etme konusunda başarısız olmuştur. Büyük jeopolitik geri çekilmenin üçüncü dönemini ise 11 Eylül 2001 sonrası meydana gelen olaylar ile açıklamak mümkündür. Bu dönemde ABD’nin Orta Asya ve Transkafkasya’daki varlığı ve etkisi artmış ve güçlenmiştir. Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan’da seçim–devrim döngüsü içerisinde ard arda meydana gelen renkli devrimler ve Özbekistan’daki devrim girişimi, RF’nin bu bölgelerde azalan etkinliğini göstermiştir. 1989–1991 gibi iki yıllık kısa bir süre de Rusya’nın batı sınırı Almanya’nın ortasından Moskova’nın 200 km kadar yakınına kadar çekilerek, 1772 Polonya–Rusya sınırına gerilemiştir. Transkafkasya sınırı XVIII. yüzyıldaki, Orta Asya sınırı ise XVII. yüzyıl sınırlarına çekilmiştir.²⁴⁷

²⁴⁵Christian F. Wehrschutz, “Rus Fikriyatının Parçası Olarak Avrasyacılık”, Çev: Murat Taşar **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, Ed: Yılmaz Tezkan, İstanbul, Ülke Kitapları, 2000, S.94.

²⁴⁶Varşova Paketi üyesi ülkeler(Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya) 1 Mayıs 2004’de AB üyesi olmuşlardır. Bu ülkelerin NATO’ya üyelikleri ise iki etapta gerçekleşmiş, ilk etapta 1999 yılında Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, İkinci etapta 2004 yılında Bulgaristan, Romanya ve Slovakya üye olmuşlardır. Syed Adnan Ali Shah, “Russia’s Foreign Policy Towards Southern Caucasus”, (Çevrimiçi) http://www.issi.org.pk/journal/2004_files/no_2/article/4a.htm, 16 Mart 2006.

²⁴⁷Cafersoy, “Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları”, s.59-60.

c. Rus Politik Kültürüne Hâkim Esaslar

Politik kültür, bir ülkenin siyasal karar alma sürecinde etkinliğini hissettiren değişik değer, etken, kurumları ve hatta bazı alışagelmış davranış kalıplarını içeren bir formüldür. Bu formüle göre Rus politik kültürünün şu olgular üzerine kurulu olduğunu söyleyebiliriz: Güçlü merkez, güçlü devlet–zayıf toplum, uzlaşma kültürü ve güçlü kişilikler.²⁴⁸ Rus politik kültüründe Ortaçağdan bu yana güçlü bir merkezi yönetim geleneği oluşmuştur. Moskova otokrasisi, Avrupa'daki otokrasilere nazaran daha önce oluşmuştur. Merkezin bir şekilde çözülmesi Rusya'da büyük sosyal ve siyasal buhranlara neden olmaktadır. 1917 ve 1991'deki gelişmeler bunu doğrular niteliktedir. Her iki durumda da Rus merkezi gücü bölünmüş, devlet işlemez, halk yönetilemez duruma düşmüştür. Bu nedenle kuvvetli başkanlık sisteminin Rusya için en uygun yönetim şekli olduğu düşünülmektedir.

Yüzyıllar boyu güçlü bir merkezi yönetim ve bu gücün altında devlete büyük sadakat içerisinde yaşamaya alışmış geniş köylü kitlesi, Rusya'da güçlü devlet–zayıf toplum modelinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Komünist dönemde bu model güçlendirilerek devam ettirilmiştir. SSCB'nin çöküşünün ardından bu modele aykırı bir şekilde zayıf devlet–zayıf toplum modeli ortaya çıkmıştır. Birçok Rus toplumun çıkarlarını, kendi menfaat ve arzularından daha üstün görmekte ve gözetmektedir.²⁴⁹

Rusya'da karar alma süreci uzlaşma kültürüne dayanır. Bu nedenle ortaya çıkan çeşitli çatışmalar, ihtilaflar, siyasal ve sosyal ayrımlar tarafların bir fikir üzerinde zorunlu olarak antlaşmasıyla son bulur ve yönetim mekanizması sürekli olarak belirli bir kararın uygulanması üzerine odaklanır.²⁵⁰

Rus politik kültüründe güçlü politik şahsiyetler ön planda ve baskındırlar. Günümüzde de merkezde önemli rolleri sürekli olarak baskın kişilikleriyle öne çıkan politik figürler üstlenir. Parti kavramı arka planda olup, bazı isimler ön plandadır.²⁵¹ Devlet mekanizmasının merkezinde gücü elinde tutan baskın lider, sürekli vitrindedir.

SSCB'nin yıkılışı nedenlerinin anlamlandırılıp, değerlendirilmeye başlandığı 1993 yılından itibaren RF'de komünist rejim tarafından baskı altında tutulan milliyetçi akımlar ve dinsel gelenek(Ortodoksluk) düzenli bir şekilde güç kazanmaya

²⁴⁸Gökhan Bacık, Fahrettin Canbaş, "Kimlik, Din, Tarih ve Dış Politika Tartışmaları Işığında Rusya", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.V, No:2, Yaz 1999, s.318-320.

²⁴⁹ Yaşar Onay, **Rusya ve Değişim**, Ankara, Nobel, 2002, s.1.

²⁵⁰Gamze Güngörmüş Kona, **Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları**, İstanbul, IQ Yayınları, 2. bs., 2003, s.369.

²⁵¹ **A.e.**, s.370

başlamıştır. RF’de ilk başlarda mevcut sorunların ekonominin refaha kavuşması ile aşılabileceği düşüncesi hâkim iken sonradan sorunların çözülmesinde asıl gücün milliyetçilikten ve dinden alınması gerektiği düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Tarihte olduğu gibi yükselen milliyetçilik, RF’de eski SSCB toprakları üzerinde yeniden etkinlik sağlanması ve bu bölgelerde etkinlik kurmak isteyen diğer güçlere karşı tepki gösterilmesi konularını temel dayanak almaktadır. Philips’e göre “Ruslar –ekonomi politikleri göz önüne alınırsa- şu anda bir geçiş süreci içerisindeyler. Bir yandan bağımsızlık peşinde koşan bağıli cumhuriyetlerin durumları diğer yandan idari ve ekonomik krizler geçiş döneminin ürünleridir. Ancak hemen arkasından gelmesi muhtemel olan normalleşme sürecinde bir şekilde bu sorunlar aşılacaktır. Nihayet uzun dönemde Ruslar tarihsel akışlarına uygun olan politikaları uygulamaya başlayacakları bir döneme ulaşacaklardır.”²⁵²

2. RF ULUSAL GÜVENLİK, DIŞ POLİTİKA VE ASKERİ DOKTRİNLERİ

Bu bölümde RF’nin dış politikasına yön veren üç önemli doktrin ele alınacaktır. Bunlar ulusal güvenlik doktrini, dış politika doktrini ve askeri doktrindir. Ruslar için güvenlik tarih boyunca en büyük önceliğe sahip olmuştur. Ruslar, güvenliği tüm unsurların temeli olarak görmüşlerdir. Günümüzde de güvenlik, RF’nin dış dünya ile kurduğu ilişkilere yön veren temel parametredir. Bu nedenle RF ulusal güvenlik doktrini günümüzde Rus politik elitine ülkenin stratejik hedeflerine ulaşabilmesi için yol gösteren ana rehberdir. Dış politika doktrini ve askeri doktrin, stratejik hedef olan güvenliğe ulaşmak için dış politika ve askeri alanda izlenecek yolu ortaya koymaktadır.²⁵³

Konuya sistem yaklaşımı açısından bakıldığında birbiriyle yakından alakalı olan bu üç doktrinin üst ve kapsayıcı bir doktrin olan ulusal politika doktrininin altında şekillendiğini belirtmek gerekir.(Şekil-4) Şu ana kadar bahsettiğimiz bu politikalar arasında soyuttan somuta doğru giden hiyerarşik bir sıralama yaptığımızda aşağıdaki şekil ile karşılaşılır:²⁵⁴

²⁵²Anthony Philips, “Notes Toward a Russian Political – Economy”, **Russian and EuroAsian Bulletin**, C.VI, No:1, Ocak 1997, akt: Gökhan Bacık, Fahrettin Canbaş, “Kimlik, Din, Tarih ve Dış Politika Işığında Rusya”, **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.V, No:2, Yaz 1999, s.315.

²⁵³Jakub M. Godzimirski, “Russian National Security Concepts 1997 and 2000: A Comparative Analysis” **European Security**, C.IX, No:4, Autumn 2000, s.76.

²⁵⁴Öztürk, **a.g.e.**, s.19.

Şekil - 5: Ulusal Politika ve Doktrin Hiyerarşisi

Kaynak: Osman Metin Öztürk, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s.19.

a. Ulusal Güvenlik Doktrini²⁵⁵

10 Ocak 2000’de yürürlüğe giren RF ulusal güvenlik doktrini bireyin, toplumun ve devletin RF’deki bütün hayat alanları ile ilgili olarak harici ve dahili tehditlere karşı güvenliğini temin edecek bir görüşler sistemi olarak nitelenmektedir. Doktrinde uluslararası sistemde birbiri ile çatışan iki eğilimin varlığından söz edilmektedir. Birinci eğilim, önemli miktarda ülkenin ve onların meydana getirdiği birliklerin, ekonomik ve siyasi durumlarını güçlendirmesi ve uluslararası faaliyetlerde çok taraflı yönlendirme mekanizmasını geliştirmesidir. Doktrinde RF’nin bu eğilim çerçevesinde çok kutuplu bir dünya ideolojisinin geliştirilmesini destekleyeceği ifade edilmektedir. İkinci eğilim, ABD’nin liderliği altında Batı ülkelerinin hâkimiyetine dayalı bir uluslararası ilişkiler yapısı yaratma ve devletler hukukunun bütün normlarını ihlal edip, her şeyden öte askeri güç kullanarak küresel siyasetin temel sorunlarına tek taraflı çözümler getirme şeklinde ortaya konmaktadır. RF’nin ulusal güvenliğini tehdit eden unsurlar genel olarak şu başlıklar altında toplanmıştır:

- Ülke ekonomisinin durumu,
- Devlet yönetim birimlerinin ve sivil toplum yapısının yetersizliği,
- Toplumdaki derin sosyo-ekonomik bölünme,
- Örgütlü suçlar ve terörizmin boyutlarının artması,
- Etnik gerginlikler,

²⁵⁵RF ulusal güvenlik doktrininin tam metni için bkz. Yılmaz Tezkan(Ed), **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2000, s.217-228, Yılmaz Tezkan(Ed), **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2001, s.212-223.

TASNİF DIŞI

- Uluslararası ilişkilerde karşılaşılan zorluklar.

Doktrinde önem arz eden diğer konular şu şekilde özetlenebilir:

(1) Bazı ülkelerin özellikle politik, ekonomik ve askeri alanlar başta olmak üzere hemen her alanda RF'yi zayıflatma gayretleri artmış ve uluslararası güvenlik ve istikrarı ilgilendiren konularda RF'nin menfaatleri görmezden gelinmeye başlanmıştır.

(2) Uluslararası alanda RF'nin milli menfaatleri; egemenliğinin güvenceye alınması, RF'nin büyük bir devlet ve çok kutuplu bir dünyanın etkili merkezlerinden biri olarak konumunun güçlendirilmesi ve BDT üyeleri ve RF'nin geleneksel müttefikleri ile ilişkilerinin çok yönlü olarak geliştirilmesi olarak sıralanabilir.

(3) RF'nin milli menfaatlerinin yerine getirilmesi ancak istikrarlı bir ekonomik kalkınma ile mümkün olabilir. RF'nin ekonomik alandaki milli menfaatleri diğer menfaatlerinin anahtarı konumundadır.

(4) Uluslararası alanda RF'ye karşı beliren tehditler aşağıda belirtilen şekilde ortaya konmuştur:

(a) Bazı devlet ve örgütlerin, BM ve AGİT gibi mevcut uluslararası güvenliği sağlama mekanizmalarının etkinliğini azaltma gayretleri,

(b) RF'nin dünya üzerindeki siyasi, askeri ve ekonomik nüfuzunun zayıflama tehlikesi,

(c) Askeri-politik blokların güçlenmesi ve her şeyden önce NATO'nun doğruya doğru genişlemesi,

(d) RF sınırları yakınında yabancı askeri üslerin ve büyük askeri birliklerin görünme ihtimali,

(e) Kitle tahrip silahları ve bunların atma vasıtalarının yaygınlaşması,

(f) BDT içindeki bütünleşme sürecinin zayıflaması,

(g) RF'nin ve BDT ülkelerinin dış sınırları yakınında ihtilafların çıkması ve tırmanma göstermesi,

(h) RF'den toprak talep edilmesi.

TASNİF DIŞI

(5) Uluslararası alanda RF'nin milli güvenliğine yönelik tehditler; diğerk devletlerin RF'nin çok kutuplu bir dünyada nüfuz merkezi olarak kuvvetlenmesini engelleme, ülkenin milli menfaatlerini yerine getirmesini önleme ve Avrupa, Ortadoğru, Transkafkasya, Orta Asya ve Asya Pasifik bölgesinde durumunu zayıflatma şeklinde ortaya çıkmaktadır.

(6) NATO'nun BMGK kararı olmaksızın kendi sorumluluk sahası dışında güç kullanmayı benimsemesi dünyada ki stratejik denge durumunu istikrarsızlaştırmaktadır.

(7) RF aktif bir dış politika izlemeli, her şeyden önce BMGK düzleminde küresel politik ve ekonomik faaliyetlerin çok taraflı mekanizmalarını takviye etmeli, RF'nin menfaatleri çerçevesinde BDT çatısı altında bütünleşme sürecini geliştirmeli ve yurtdışındaki Rus vatandaşlarının her türlü haklarını korumalıdır.

(8) RF'nin ana görevi kendisine ve müttefiklerine yönelik her türlü tecavüzü, nükleer silahların kullanılması dâhil olmak üzere her türlü tedbiri olarak caydırmaktır. RF'nin askeri güvenliğini temin etmekte hayati öneme haiz olan diğerk bir konuda BDT üyesi ülkelerin etkili bir işbirliğini temin etmektir. RF'nin milli güvenliği sağlanması ile ilgili menfaatleri belirli şartlarda dünyanın bazı stratejik öneme sahip bölgelerinde RF'nin askeri mevcudiyetini gerektirebilir.

Ulusal güvenlik doktrininin özellikle Batı'da bazı çevrelerce iddia edildiğı gibi RF'de yeni bir dağılma sürecinin daha yaşanabileceğı yönündeki görüşlere gerçeklik kazandırabilecek gelişmeleri önlemek maksadıyla hazırlandığını söylemek mümkündür.²⁵⁶

Doktrin genel olarak değerlendirildiğinde her açıdan realist bir yaklaşım içerdiğini söylemek mümkündür. RF'nin ülke içi ve uluslararası alanda karşı karşıya olduğu güçlük ve sıkıntılar açıkça ortaya konmuş ve bu olumsuzlukların giderilmesi maksadıyla bazı tedbirler sıralanmıştır. Metinde çok kutupluluğa ve bu çerçevede BMGK'nın önemine birçok açıdan kuvvetli vurgular yapıldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca RF'nin bölgesel ve küresel ölçekte nüfuzunu koruması ve arttırması ile uluslararası alanda daha aktif olması gerektiğı dile getirilmekte, ekonomik durumun düzeltilmesi en büyük öncelik olarak ortaya konulmaktadır. Doktrinde BDT, yurtdışında yaşayan Ruslar, Rus dili ve kültürünün korunması hakkında ifade edilen

²⁵⁶Mustafa Kibaroglu, "Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.VI, No:4, Kış 2001, s.103.

TASNİF DIŞI

hususlar Rusya'nın emperyal eğiliminin sürdüğü yolunda bizlere ipuçları vermektedir.²⁵⁷

b. Dış Politika Doktrini²⁵⁸

RF dış politika doktrini, RF'nin dış politika faaliyetlerine rehberlik eden somut fikirler sistemidir. Doktrine RF'nin uluslararası pozisyonunda belirli olumlu gelişmelerin yanı sıra bazı olumsuzluklarında görüldüğü ve 1993 tarihli doktrinde belirtilen RF ile dış dünya arasında karşılıklı fayda ve eşitlik ilkesine dayalı ilişkilerin ve işbirliğinin kurulması hakkındaki beklentilerin gerçekleşmediği saptamasıyla başlanmaktadır. Doktrinde uluslararası sistemin RF'nin menfaatlerini önemli ölçüde etkileyecek dinamik ve kökten bir değişim sürecinden geçtiği belirtilmektedir. Uluslararası ilişkilerde askeri gücün hâlâ önemini muhafaza etmesine rağmen ekonomik, ilmi, teknolojik, çevresel ve bilimsel unsurların daha önemli rol oynadığına dikkat çekilmektedir. Doktrinde belirtilen diğer önemli hususlar şu şekildedir:

(1) Uluslararası alanda RF'nin milli menfaatlerine yönelik yeni tehdit ve meydan okumalar ortaya çıkmaktadır. ABD tarafından ekonomik olarak ve güç kullanılarak tek kutuplu bir dünya yapılanması yaratılmak istenmektedir. BMGK'nın rolü gittikçe zayıflarken uluslararası güvenlik sorunların çözülmesinde kilit rol alan Batılı kurumlara üyelikte kısıtlamalar bulunmaktadır(RF'nin NATO üyeliği). RF uluslararası alanda çok kutuplu bir dünyanın oluşmasından yana olacaktır.

(2) RF'nin çıkarlarını doğrudan etkileyen uluslararası sistemdeki diğer eğilimler şunlardır:

(a) Dünya ekonomisinin küreselleşmesi,

(b) Dünya ekonomisi ve politikasında uluslararası kurumların ve sistemlerin artan rolünün kuvvetlenmesi,

(c) Avrupa'da, Asya Pasifik bölgesinde, Afrika'da ve Latin Amerika'da bölgesel bütünleşmenin gelişmesi,

(d) Bölgesel güçler arasındaki askeri-siyasi husumetin, ayrılıkçılığın, etnik, milli ve dini fanatikliğin artması.

²⁵⁷ Öztürk, a.g.e., s.26-28.

²⁵⁸ RF dış Politika Doktrininin tam metni için bkz. Yılmaz Tezkan, **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2001, s.224-237.

TASNİF DIŞI

(3) Rus dış politikasının başarısı, hedefler ile onları elde etmek için kullanılan araçlar arasında makul bir dengenin devam ettirilmesine bağlıdır. Dış politik görevlerin ifasında kullanılacak herhangi bir politik, ekonomik, diplomatik, askeri, mali ve diğer vasıtalar RF'nin milli menfaatleri açısından önemi ile orantılı olmalıdır.

(4) BM, XXI. yüzyılda uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde başlıca merkez olmaya devam etmelidir. RF, BM ve BMGK'nın dünya olayları üzerindeki etkisinin zayıflatılması teşebbüslerine şiddetle karşı çıkacaktır. BM'de girişilecek reform sürecinde Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin veto hakkına dokunulmamalıdır. RF G- 8'e büyük önem vermektedir.

(5) RF'nin uluslararası ekonomik ilişkilerde birinci önceliği milli ekonomisinin gelişmesinin sağlanmasıdır. Dünya ekonomik sistemiyle RF'nin geniş çapta birleşmesi olmaksızın böyle bir gelişme düşünülemez.

(6) RF'nin dış siyasetinin önceliği BDT ülkeleri ile ikili ve çok taraflı ilişkilerin, ülkenin milli güvenliği ile uyum içerisinde geliştirilmesidir. BDT ülkelerinin hepsi ile stratejik ortaklık ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine özel önem verilmeli ve RF ile Rus soydaşlarının haklarını garanti etmek çerçevesinde pratik ilişkiler kurulmalıdır. BDT dahilinde hızlı ve her seviyede bütünleşme konseptinden hareketle öncelikle gümrük birliği ve Kollektif Güvenlik Antlaşması da dâhil olmak üzere daha dar ve derin boyutta ortaklık ve ilişkilerin yürütülmesi gerekmektedir.

(7) Sahildar devletlerin meşru haklarının kabulü esasına dayanan bir çözümün Hazar Denizi'nin statüsüne uygulanması RF'nin dış politika öncelikleri arasındadır.

(8) Avrupa ile ilişkiler RF'nin geleneksel dış politika önceliğidir. Avrupa'da RF dış politikasının ana amacı istikrarlı ve demokratik bir Avrupa ile güvenlik/işbirliği sistemi kurmaktır. RF, AGİT'in görevlerinin daraltılması teşebbüslerine şiddetle karşı çıkacaktır. RF, AB'yi temel ekonomik ortaklardan biri olarak görmektedir.

(9) RF, NATO'nun Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasında taşıdığı önemin farkındadır ve NATO ile daha fazla işbirliği imkânı aramaktadır. Bununla birlikte ilişkilerin geleceği büyük oranda 27 Mayıs 1997 tarihli antlaşmanın öncelikle kuvvet kullanılmaması, kuvvet kullanılması tehdidinde bulunulmaması, yeni üye toprakları üzerinde konvansiyonel silahlı kuvvetlerin ve nükleer silahların atma vasıtalarının konuşlandırılmaması gibi maddelerine NATO'nun uymasına bağlıdır. Ancak NATO'nun günümüzdeki siyasi ve askeri hedefleri birçok açıdan RF'nin güvenlik menfaatleri ile çatışmaktadır. Bunlardan en önemlisi BMGK'nın izni olmaksızın ve

TASNİF DIŞI

Washington Antlaşmasının belirttiği sınırlar ötesinde kuvvet kullanılmasına izin veren yeni NATO doktrindir. RF ilerleyen dönemde de NATO'nun genişlemesine yönelik muhalefetini sürdürecektir.

(10) RF'nin Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere gibi Batı Avrupalı devletler ile geliştirdiği karşılıklı ilişkiler RF'ye ulusal çıkarlarını koruması açısından iyi bir kaynak sağlamaktadır.

(11) RF, ABD ile son 10 yılda(1991–2000) kurduğu ilişkinin altyapısının, stratejik küresel istikrar ve uluslararası sistemin iyileşmesi açısından korunmasından yanadır. ABD ve RF arasında düzenli olarak ilişkiler geliştirilmelidir.

(12) RF'nin ASEAN, APEC ve Şanghay İşbirliği Örgütü gibi organizasyonlara katılımı güçlendirilmelidir. Çin ve Hindistan ile olan dostane ilişkiler geliştirilmelidir. Küresel ve bölgesel istikrar için özellikle Çin'in işbirliği önemlidir. Japonya ile iyi ilişkiler geliştirilmesi çerçevesinde sınır sorunun çözümü sağlanmalıdır.

(13) İran ile ilişkilerin geliştirilerek sürdürölmesi önemlidir.

(14) Akdeniz, Orta Doğu, Karadeniz, Transkafkasya ve Hazar gibi bölgelerin merkezi olduğu görüşünden hareketle RF bölgeyi enerji akış güzergahlarını seçmek dâhil kendi ekonomik çıkarlarına hizmet edecek şekilde barış, istikrar ve iyi komşuluk alanına dönüştürmeyi istemektedir.

(15) RF dış politikada bölgesel öncelikleri belirlerken başlıca dünya güç merkezlerinin eğilimleri ve bu merkezlere üye olan ülkelerin RF ile ilişki kurmaya hazır olma derecelerini dikkate alacaktır.

Doktrin genel olarak pragmatik ve Batı yanlısı bir metindir. ABD'nin uluslararası alanda artan etkinliğine karşın, BMGK'nın azalan etkinliğinden rahatsız olunmakta ve çok kutuplu dünya düzenine vurgu yapılmaktadır. Doktrin RF dış politikasını ekonomik ve siyasi açılardan daha uygulanabilir ve rasyonel hale getirmeyi amaçlamaktadır.²⁵⁹ Doktrinde en büyük rahatsızlık duyulan konu olarak NATO'nun genişlemesi ve politikalarına vurgulanırken, bölgesel olarak en büyük öncelik BDT'ye verilmiştir.

²⁵⁹Öztürk, a.g.e., s.33-34.

c. Askeri Doktrin²⁶⁰

RF'nin yeni bir askeri doktrine ihtiyaç duymasını gerektiren en önemli neden NATO'nun 24 Mart 1999'da Sırbistan'a karşı giriştiği hava harekâtı olmuştur.²⁶¹ Kasım 1993 askeri doktrini(Karaganov Doktrini), 21 Nisan 2000 tarihli yeni askeri doktrin ile yürürlükten kaldırılmıştır. Doktrinde, aktif ve barışçı bir dış politika izlenmesi ve nükleer caydırıcılık nedeniyle RF'ye yönelik doğrudan askeri tehdidin önemli oranda azaldığı belirtilmektedir. Temel dış tehditler olarak şu hususlar sıralanmaktadır:

- (1) RF'ye yönelik toprak talepleri,
- (2) RF'nin içişlerine müdahale eğilimleri,
- (3) Çok kutuplu dünyanın etkili merkezlerinden biri olarak RF'nin güçlenmesine mukavemet edilmesi,
- (4) RF'nin ve müttefiklerinin sınırlarına yakın yerlerde yaşanan silahlı çatışmalar,
- (5) RF'nin ve müttefiklerinin sınırlarına yakın yerlerde ve ayrıca RF'nin çıkarlarının söz konusu olduğu denizlerde mevcut güç dengesini bozabilecek yeni askeri yapılanmaların ortaya çıkması,
- (6) RF'nin askeri güvenliğini olumsuz olarak etkileyen askeri blokların ve ittifakların genişleme eğilimleri,
- (7) RF'nin ve müttefiklerinin sınırlarına yakın yerlere BM Şartına aykırı olarak yabancı askeri birlik konuşlandırılması,
- (8) Yabancı devletlerde konuşlu bulunan RF askeri varlığını hedef alan silahlı saldırıların düzenlenmesi,
- (9) RF'nin askeri yönetim sisteminin çalışmasını engelleyecek, küresel ve bölgesel istikrarı zedeleyecek nitelikteki stratejik nükleer silahların, füze savunma sistemlerinin, uzayın kontrolünün söz konusu olduğu girişimlerin ortaya çıkması,

²⁶⁰RF Askeri doktrininin tam metni için bkz. Osman Metin Öztürk, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001, s.57-86, "Russian Federation Military Doctrine", Moscow Nezavisimaya Gazeta, 22 Nisan 2000, s.5-6.

²⁶¹Alexei Arbatov, **The Transformation of Russian Military Doctrine: Lessons Learned from Kosovo and Chechnya**, The George C. Marshall European Center for Security Studies, No:2, s.6.

(10) RF'nin ve müttefiklerinin askeri güvenliğine zarar veren düşmanca iletişim,

(11) RF vatandaşlarına yabancı ülkelerde ayırım yapılması, hak ve özgürlüklerinin çiğnenmesi, çıkarlarına zarar verilmesi,

(12) Uluslararası terör.

Doktrinde, BM Şartına aykırı hareket etmeyen ülkeler ile RF'nin ulusal güvenliğine ve çıkarlarına zarar vermeyen ülkelerin RF'nin ortağı olacağı belirtilmektedir. RF askeri güvenliğini sağlamada muhtemel saldırganı hedef alan ve onu belli bir zarara uğratmayı garanti eden bir nükleer potansiyele sahip olmayı güvenliği açısından çıkış noktası olarak kabul etmektedir. Doktrinde RF'nin nükleer varlığı önceki doktrine göre daha çok vurgulanmaktadır.

Doktrinde dikkat çeken diğer bir nokta, istikrarın sağlanması ve devam ettirilmesi ile dış tehditlere karşı erken aşamalarda tepki oluşturulabilmesi için RF toprakları dışında stratejik olarak önem arz eden bölgelerde ortak ve ulusal ordu grupları içerisinde RF askeri birliklerinin yer alabileceği veya ayrı üslerde konuşlanabileceğinin belirtilmesidir.

Doktrinin daha öncekinden en önemli farkı muhtemel nükleer silah kullanma alanlarıdır. Daha önceki doktrinde nükleer silahların RF'nin varlığına karşı büyük bir tehdit ortaya çıktığında kullanılması öngörülürken, 2000 yılında yayınlanan doktrin ile bütün imkânlarla beraber nükleer silahlarında bir krizin çözümüne yönelik bütün diğer seçenekler tüketildikten sonra veya diğer seçeneklerin etkili olamadığı durumlarda kullanılması öngörülmüştür. Doktrine göre nükleer koruma/caydırıcılık sadece RF'yi değil, RF'nin tüm müttefiklerini de kapsamaktadır. Ayrıca yeni doktrinde nükleer silahların küresel çatışmalar yanında bölgesel çatışmalarda da kullanılabileceğine işaret edilmektedir.²⁶² Genel olarak değerlendirildiğinde bir önceki askeri doktrine göre nükleer caydırıcılığın daha ön plana çıkarıldığını söylemek mümkündür. Doktrinde BM Şartına aykırı hareket etmeyen ve RF'nin güvenlik ve çıkarlarına zarar vermeyen devletlerin RF'nin ortağı olarak algılanacağını belirtilmesi oldukça önemlidir. Uluslararası sistemin güce dayalı çıkar çatışması üzerine kurulu olduğu düşünüldüğünde, doktrinin RF'ye bu noktadan hareketle geniş müdahale hakkı tanıdığını söylemek mümkündür.

²⁶²"Russian Federation", **World Defence Almanac**, İstanbul, Military Technology, C.XXIX, No:1, s.208.

TASNİF DIŞI

RF, uluslararası terörü bir dış tehdit unsuru olarak görmektedir. Ancak RF'nin, PKK terör örgütüne yönelik tutumu(ülkesindeki faaliyetlerine göz yumması ve terör örgütü olarak tanımaması vb.) bu konuda çifte standart uyguladığını ortaya koymaktadır. Doktrinde Kollektif Güvenlik Antlaşması'na kuvvetli vurgu yapılmaktadır. Bunu RF'de eski günlere duyulan özleme bağlamak gerekir.

RF'nin "yakın çevre"sine verdiği önemin derecesine bakıldığında Türkiye'nin Azerbaycan'a olan yakın ilgisinin, RF'nin çıkarlarına aykırı olduğu ve nükleer silahların kullanılmasına varan sonuçlar doğurabileceği ortaya konulmaktadır. Yurtdışında yaşayan Rusların hak ve menfaatlerinin askeri güvenliğin sağlanması kapsamında değerlendirilmesi, Rus dış politikası açısından büyük önem taşımaktadır.

RF, 2 Ekim 2003'de yeni bir askeri doktrin ortaya koymuştur. Savunma Bakanlığı'nda yapılan ve üst düzey askeri-politik liderlerin katıldığı "RF Silahlı Kuvvetlerinin Reform ve Modernizasyonu" konulu bir konferansta ele alınan "RF Silahlı Kuvvetlerinin Modernizasyon Doktrini" adlı belgede RF'nin nükleer silahlara olan bağımlılığı(güveni), ve RF'nin ulusal güvenliğine yönelik kuvvetli bir tehdit ortaya çıktığında önleyici saldırıda bulunulabileceği²⁶³ belirtilmiştir.

Rus analizciler tarafından 2003 yılında yayınlanan bu doktrin çok önemsenmektedir. Çünkü onlara göre geçmişteki RF askeri doktrinlerinde sürekli RF'nin askeri varlığının sorgulanmasına yol açabilecek düzeyde, dünyanın hiçbir yerinde RF'nin düşmanı olmadığı tezi işlenmiştir. Geçmişteki doktrinlerden ABD için ne dost ne de düşman olarak bir tanımlama yapılmamışken, bu doktrinde ABD en azından uluslararası terörizm, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve barışı koruma gibi alanlarda stratejik ortak olarak tanımlanmıştır. Yeni doktrinin nükleer silahları sembolik bir politika aracı olmaktan çıkarak, askeri bir seçenek olarak muharebe ortamına dâhil ettiği öne sürülmektedir. Ancak doktrinin bazı zaafalarının bulunduğu da açıktır. RF'nin ihtiyaçlarını karşılayabilecek silahlı kuvvetlerin yaratılabilmesi amacıyla gerçekleştirilecek modernizasyon ve reform faaliyetleri için gerekli olan ekonomik finansmanın nasıl temin edileceği ortaya konulmamıştır.²⁶⁴

²⁶³Andrei Shoumikhin, "The Russian Military's New "Open Doctrine", National Institute for Public Policy, 2003, s.2.

²⁶⁴Mikhail Pogorely, "Russia's New Military Doctrine", New York University, 28 Ekim 2003, (Çevrimiçi), <http://www.bu.edu/globalbeat/syndicate/pogorely102803.html>, 26 Şubat 2006.

3. RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ POLİTİKASININ ANA HATLARI

a.Dış Politikada Dönüşüm

SSCB'nin çöküşünün ardından halefi RF'nin dış politikası uzun süre açık ve sağlam temellere dayalı olarak tanımlanamamıştır. RF'nin uluslararası sistemdeki hedefleri ve neyi, ne şekilde uygulamak istediği konusunda hem RF'de hem de uluslararası camiada birçok soru işareti bulunmuştur. 1991 sonrasında RF'de her şey değişip, bir dönüşüm sürecine girmiştir. Dış politikada bu süreçten kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. RF'nin dış politikası selefi SSCB'nin dış politikasından birçok açıdan temel olarak farklıdır. Çünkü RF, SSCB'den farklıdır. RF'nin coğrafyası, SSCB'ye göre daha küçüktür. Günümüzde SSCB'nin hâkimiyetinde bulunan coğrafyada bugün RF dışında 14 yeni bağımsız devlet vardır. SSCB nüfusunun yarıdan fazlası Rus olmayan çok uluslu bir imparatorluktu. Hâlbuki RF bugün nüfusunun yüzde 80'i Rus olan bir ulus devlettir. SSCB kendini ideolojiye adanmış bir imparatorluktu. Ancak günümüzde RF'de, SSCB döneminde uygulandığı biçimiyle Marksist–Leninst ideolojinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Son olarak SSCB büyük bir askeri güce ve ekonomisinin yaklaşık 1/3'ünü oluşturan askeri endüstriye sahipti. Günümüzde RF'nin sahip olduğu askeri güç ve ekonomi de askeri endüstrinin payı küçümsenemezse de, SSCB'ye göre oldukça zayıf ve güçsüzdür.²⁶⁵

Kuşkusuz SSCB'nin yıkılışı yakın dönemde tanık olunan başka örnekler gibi klasik bir imparatorluk çöküşüdür. Osmanlı ve Avusturya İmparatorlukları, I. Dünya Savaşı sonucunda yenilerek tarihe karışmışlardır. İngiliz ve Fransız imparatorlukları ise II. Dünya Savaşından galip olarak çıkmalarına rağmen içinde bulundukları güç durum nedeniyle imparatorluklarını devam ettirememişlerdir. Ancak Fransız ve İngiliz İmparatorlukları ile SSCB arasında iki büyük farklılık bulunmaktadır. İlk olarak, Fransa ve İngiltere sonradan imparatorluk haline gelmiş ulus devletlerdir. Fakat Rusya'nın tarihte imparatorluk öncesi yaşadığı homojen etnik yapıya sahip bir ulus devleti yoktur. Rusya, imparatorluğunu sonradan elde etmemiştir. Dolayısıyla ne İngiliz ne de Fransızlar hiçbir şekilde SSCB'nin dağılması sonrasında Rusların yaşadığı kuvvetli psikolojik ve politik travmaları yaşamamışlardır. İkinci olarak Fransız ve İngiliz imparatorlukları, imparatorluğu oluşturan toprakların(sömürgelerin) büyük kısmından coğrafi olarak çok uzakta (İngiltere için

²⁶⁵Michael Mandelbaum, "Russian Foreign Policy in Historical Perspective", **The New Russian Foreign Policy**, Ed: Michael Mandelbaum, A Council On Foreign Relations Book, New York, 1998, s. 1-2.

TASNİF DIŞI

Hindistan, Fransa için Kuzey Afrika) bir ulus devlet olarak yaşamaya devam etmişlerdir. Ancak bu Rusya için mümkün olmamıştır. Çünkü bir kara gücü olan SSCB'nin hâkimiyet alanı ile arasında herhangi bir deniz aşırı mesafe bulunmamıştır.²⁶⁶

SSCB büyük ve kanlı bir savaş sonrasında dağılmamıştır. Dağıldıktan sonra halefi RF'de herhangi bir devletle savaşmamıştır. Ancak RF elitinin büyük bir kısmı halen yüzyıllardır Rus imparatorluğunun egemenliği altında yaşayan halkların şimdi bağımsız devlet kurmalarını ve milyonlarca Rus'un kendi seçimleri olmaksızın, SSCB döneminde hiçbir anlam ifade etmeyen ancak SSCB'nin dağılması sonrası siyasi sınırlara dönüşen çizgiler ardında RF dışında kalmasını kabullenememektedir.

Gerçekte karşılaştırıldığında Osmanlı İmparatorluğu sonrası Türkiye'nin izlediği dış politika ile SSCB'nin çöküşünün hemen sonrasında RF'nin uyguladığı dış politika arasında benzerlikler bulunmaktadır. RF'de Türkiye gibi geçmişteki emperyal arzularından vazgeçmiş ve kendisine Batı'yı reform ve çağdaşlaşma için örnek olarak görmüştür. Ancak Türkiye'nin, M. Kemal Atatürk'ün önderliğinde yürüttüğü bu politika Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze değin devam ederken, RF bunu ancak iki yıl sürdürebilmiştir.²⁶⁷ Bu da göstermektedir ki, RF'nin yüzyıllardır benimsediği emperyal imparatorluk özleminin hafızalardan silinmesi kısa bir zamanda mümkün olmayacaktır. Kaldı ki kimse kaybettiği bu toprakları RF'nin elinden almamış, bir anlamda bağımsızlıkları diğer SSCB cumhuriyetlerine RF tarafından hediye edilmiştir.²⁶⁸

SSCB'den RF'ye uzanan süreçte dış politikadaki değişim 1985 yılında Gorbaçov'un SSCB yönetimine gelmesi ile yaşanmaya başlanmıştır. RF'nin dış politikasında meydana gelen en büyük değişim SSCB dönemine kıyasla ilgi ve etki sahasının önemli ölçüde küçülmüş olmasıdır. SSCB dünyanın dört bir yanında sahip olduğu müttefiklerine önemli çapta teknik ve mali yardımda bulunan ve bu ülkelerde askeri üsler bulunduran bir devlet iken halefi RF tüm bunlardan feragat etmek zorunda kalmıştır. Deniz aşırı askeri üslerin önemli bir bölümü geri çekilmiş, eski müttefiklere yapılan tüm ekonomik ve teknik yardımlar durdurulmuştur. Putin, Küba'daki elektronik dinleme merkezi ve Vietnam'daki deniz üssünü kapatarak

²⁶⁶ A.e., s. 2-3.

²⁶⁷ A.e., s.4.

²⁶⁸ Soljenitsin, 1990 yılında şöyle demektedir. "Üç Baltık Cumhuriyeti, Üç Kafkas Cumhuriyeti, dört Orta Asya Cumhuriyeti ve Moldova'nın mutlak ve geri dönülmez şekilde Rusya'dan ayrılması gerektiği açık ve net bir şekilde ilan edilmelidir. Ayrılmakta tereddüt edenler olursa, Rusya'nın bu konudaki kararlılığı açıkça ortaya konulmalıdır." Aleksandr Soljenitsin, **Rusya Nasıl Kurtulur?**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1992, s.12-24.

TASNİF DIŞI

Soğuk Savaş yıllarının sembolü olarak değeriendirilen RF'nin eski SSCB mekânı dışında bulunan önemli stratejik askeri üslerini kapatmıştır.

RF dış politikası, bağımsızlık sonrası güney kesim dikkate alındığında üç alt bölgeye ayrılmaktadır.²⁶⁹

- Birinci bölge RF'nin "yakın çevre" olarak tanımladığı eski SSCB'yi oluşturan ülkeleri kapsamaktadır. Söz konusu ülkeler Transkafkasya ve Orta Asya'da bulunmaktadır.
- İkinci bölge "bitişik çevre" olarak adlandırılan ve doğrudan "yakın çevre" ile sınırları olan Türkiye, İran ve Afganistan'ı içermektedir.
- Üçüncü bölge ise, "dış çevre" olarak adlandırılmakta olup Mısır, Ürdün, Irak, İsrail, Lübnan, Libya, Suudi Arabistan ve Arap Yarımadası'ndaki diğer devletleri kapsamaktadır. "Yakın çevre"den, "dış çevre"ye doğru RF'nin çıkarları ve Moskova açısından bölgelerin önem derecesi azalmaktadır.²⁷⁰

Putin'in iktidara gelmesi ile her alanda toparlanma sürecine giren RF, dış politikada da aktif roller üslenmeye başlamıştır. Son dönemde RF'nin yukarıda "dış çevre" olarak belirtilen üçüncü bölgeye yönelik politikalarında özellikle ABD karşısında farklı duruşlar sergilediği görölmektedir(RF'nin, ABD'nin BMGK'dan İran'ın tartışmalı nükleer programını engellemek amacıyla zorlayıcı tedbirler çıkarmasını engellemesi ve Filistin'de hükümeti kuran Hamas'a karşı ABD'den farklı tutum sergilemesi v.b.). Putin yönetimi günümüzde RF dış politikasını, RF'nin büyük bir dünya gücü olduğı düşüncesi üzerine inşa etmektedir.

b.Rus Dış Politikasına Etki Eden Politik Düşünsel Akımlar

RF, 1991 yılında SSCB'nin varlığının ortadan kalkmasının ardından büyük bir dönüşüm sürecine girmiş, siyasi rejimden, ekonomiye, güvenlikten dış politikaya varan geniş perspektifte birçok konu değeriendirilerek yeniden belirlenmiştir. RF'nin politika ve çıkarlarını yeniden tanımlandığı bu süreçte ülke içerisinde birbirine karşı farklı görüşler ortaya konmuştur. Bu görüşlerden bazıları dönem dönem ülke içi ve uluslararası ortamdaki konjonktüre bağılı olarak ön plana çıkmış, bazen de farklı fikirler arasında uzlaşma sağlanarak ortak hareket edilmiştir. RF dış politikasının oluşturulmasına etki eden başlıca beş düşünsel akım bulunmaktadır.

²⁶⁹Türel Yılmaz, "Rusya Federasyonu Dış Politikasında Türkiye ve İran", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, No:5, 2005, s.184.

²⁷⁰A.e., s.184.

(1) Atlantikçiler

Atlantikçi düşünce XVIII. ve XIX. yüzyılda gelişmiştir. Daha çok Rus entellektüelleri arasında yaygınlaşmıştır. 1980'li yıllar boyunca ve 1990'lı yılların başında halk arasında da popüler bir akım haline gelmiştir. Bu akım daha çok dış politika alanında varlığını hissettirmiştir. Gorbaçov'un "yeni düşünce"si ve "Kozirev doktrini" bu akımın günümüze yakın temel örnekleridir. Bu görüşe göre Batı ile geliştirilen karşılıklı ilişkiler hem RF hem de Batı'nın çıkarlarına hizmet edecektir. Batı tarzı liberal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi RF'nin bütün dertlerine deva olarak görülmekte, bunların RF'nin ekonomik dönüşümüne ve yabancı yatırımın ülkeye çekilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.²⁷¹ Atlantikçiler RF'nin demografik merkezinin Avrupa'da olması ve kültürünün Bizans'a ait olması nedeniyle hem coğrafi hem de kültürel açıdan Avrupa'nın bir parçası olduğunu iddia etmektedirler.²⁷²

Batı medeniyeti ile bütünleşmesi gerektiğini düşünen bu gruba göre RF, Batı ve ABD ile yoğun ekonomik ve politik ilişkiler geliştirmelidir. "Atlantik ekolü" olarak da adlandırılan bu grubun lideri 1990'lı yılların başında Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev ve Dışişleri Bakanlığı olmuştur. Atlantikçilere göre RF'nin çıkarları ancak AGİT, Dünya Bankası, IMF, OECD ve NATO gibi Batılı örgütlere üye olunarak savunulabilir. RF'nin birinci önceliği Batı ile bütünleşerek işbirliğinin geliştirilmesi olmalıdır.²⁷³ Devlet Başkanı Yeltsin 1991–1992 yıllarında bu görüşü desteklemiş ve bu dönemde ülkenin dış politikasında Atlantikçi grup etkin olmuştur. Atlantikçiler RF'nin "yakın çevre"ye özel bir ilgi göstermesine ve farklı bir model dayatmasına karşı çıkmışlardır. SSCB'nin dağılmasının yarattığı çok boyutlu olumsuz etkenler, politik istikrarsızlıklar, 1998'de yaşanan ekonomik kriz ve mali çöküntü bu jeopolitik görüşün sonunu hazırlayan etkenler olmuşlardır.

(2) Avrasyacılar

Avrasyacılık Rus toplumunun kendi kimliğini aradığı bir geçiş sürecinde yeniden popüler olmuştur. SSCB'nin dağıldığı 1990'lı yılların başında Rus jeopolitiği daha çok sol kanat milliyetçi yazar ve politikacıların baskın olduğu bir dönem yaşamıştır. RF için yeni bir jeopolitik paradigma bulmak bu dönemde yapılan tüm akademik çalışmaların temel sorunsalı olmuştur. Avrasyacı görüşe göre RF hem

²⁷¹ Isakova, a.g.e., s.16-17.

²⁷² **Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları**, s.161.

²⁷³ Dil Tuncer, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: "Yakın Çevre" ve Türkiye", **En Uzun On Yıl**, Ed: Gencer Özcan, Şule Kut, İstanbul, Buke Yayıncılık, 2000, s.438.

TASNİF DIŞI

coğrafi konumu hem de politik-ekonomik misyonu ile Doğu ve Batı arasında bir denge ve köprü unsurudur. Dolayısıyla RF Avrupa, Ortadoğu ve Doğu Asya'ya eşit derecede önem vermelidir.

RF için Avrasya coğrafi olmanın ötesinde aynı zamanda ideolojik bir kavramdır.²⁷⁴ Avrasyacılık eski Sovyet topraklarında hüküm süren emperyal siyasi ideolojinin yeniden yorumlanmasına dayanmaktadır.²⁷⁵ RF'de Avrasyacılık fikri bir ölçüde SSCB'nin yıkılışı sonrası milli bir ideoloji olarak algılanmış ve benimsenmiştir.

(3)Neo-Avrasyacılar

Bu akım Rus jeopolitikçiler tarafından, Batı jeopolitiğinin öğelerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Akım Rus göçmenleri arasında 1920 ve 1930'larda ortaya çıkmıştır ve kuvvetli bir anti Amerikan görüş içermektedir. Neo-Avrasyacılara göre RF'nin, Ortodoks veya Slav olmayan diğer devletlerle stratejik boyutta ilişki kurabilme seviyesi, bu devletlerin hangi ölçüde ABD karşıtı olduğuna bağlıdır. Görüşün temelini fiziki alan, doğal kaynaklar, askeri güç ve toprakların doğrudan kontrolü oluşturmaktadır. Neo-Avrasyacılar ulusal çıkarların askeri ve siyasi bloklar vasıtasıyla korunmasının mümkün olduğunu düşünmektedir. Bu düşünceye göre Avrasya jeopolitiği Berlin-Moskova-Tokyo-Tahran(A. Dugin'in görüşü)²⁷⁶ ya da Berlin-Moskova-Pekin-Tahran- Delhi. (L. Ivashov görüşü) merkezlerinin ortak hareketi ile oluşturulabilir. Neo-Avrasyacılar RF'nin dış politikasının daha aktif ve baskıcı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Neo-Avrasyacı grup Moskova'nın Batı ile işbirliği amacıyla ülkenin tarihi, coğrafi ve kültürel kimliğine aykırı politikalar izlediğini ve ulusal çıkarların dikkate alınmadığını düşünmektedir. Bu gruba göre RF dış politikasının ağırlık merkezi'nin "yakın çevre" oluşturmalıdır.²⁷⁷

(4) Rus Milliyetçiliği Akımı

Bu düşünsel akımın temeli 1830-1840 yılları arasında Rusya'da entelektüeller arasında yaygın olan ve Ortodoksluk, otokrasi ve Panslavizmin birleşmesinden oluşan Slavcılığın yeniden diriltilmesine dayanmaktadır. Slavcılar,

²⁷⁴Gamze Güngörmüş Kona, "Günümüz Avrasya Ekonomilerine Stratejik Bir Bakış", **Jeopolitik**, No:17, Haziran 2005, s.66.

²⁷⁵**Türkiye – Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı**, Ed: Nazim Cafersoy, Ankara, ASAM Yayınları, 2003, s.31.

²⁷⁶Aleksander Dugin, Rusya'nın, Avrasyacı temelde lider sorumluluğu olması ve politikalarını bu yönde geliştirmesi gerektiğini söyleyerek Avrasyacılık fikrinin bayraktarlığını yapmaktadır. Nejat Tarakçı, **Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji**, İstanbul, Çantay, 2003, s.176.

²⁷⁷ Tuncer, **a.g.e.**, s.438.

RF'nin Batı'dan farklı olduğunu, bu farklılığın hem etnik farklılıktan hemde Ortodoksluk inancından kaynaklandığını belirtmektedirler. Rus milliyetçiliği, Batı'nın laik nitelikli milliyetçilik anlayışından farklı olarak din faktörünü kendi milli kimliğinin bir parçası haline getirmektedir. Rus milliyetçilik akımında jeopolitik görüşleri ile öne çıkan iki önemli isim Rusya Liberal Demokrat Partisi(RLDP) lideri Vladimir Jirinovski ve Duma'nın eski jeopolitik komisyonu başkanı Aleksey Mitrafanov'dur. Jirinovski, RF'ye yönelik tüm tehditlerin güneyden geldiğini ve güney sorununun tek çözüm yolunun ise RF'nin sıcak denizlere ve Hint Okyanusu'na kadar yayılması ile mümkün olabileceğini belirtmektedir.

Mitrafanov'un milliyetçilik modeline göre ise RF, Avrasya'da yeniden bir kıtasal ittifak kurmalıdır. Bu ittifak kapitalist-sosyalist sistemlerin çatışmasına dayanan iki kutuplu sistemin, Avrasya-Kuzey Amerika biçimine dönüştürülmesi üzerine inşa edilmelidir. Belirtilen iki görüşünde sıra dışı ve gerçeklerle bağdaşmayacak düşünceler olduğu düşünülse de, Jirinovski'nin temsil ettiği RLDP partisinin, Rus milliyetçiliğinin Rus siyasal hayatındaki en güçlü temsilcisi olduğu unutulmamalıdır. Aslında Jirinovski "Rus emperyalizminin konuşan dili" olarak da değerlendirilebilir.²⁷⁸

(5) Pragmatik(Uzlaşmacı/Uzlaştırıcı) Jeopolitik Model

Bu jeopolitik modelin en popüler olduğu dönem 1990'lı yılların sonları ve XXI. yüzyılın ilk yıllarıdır. Yeltsin dönemi jeostratejik anlamda bir çöküş ve parçalanma dönemi, Putin dönemi ise Avrasyacılık ruhunun ve politikasının canlandığı bir toparlanma ve dirilme dönemi olarak görülmektedir. Putin doktrini, Batılı akademisyenlerce devletin Doğu ve Batı üzerinde nüfuzunu neo-emperyal tarzda geliştirme ve genişletme çabası olarak tanımlanmaktadır. Avrasyacılık, Rusya'yı denizlerden ve düşman olarak algıladığı Batı'nın ekonomik dünyasından ayrı bir dünya adası olarak görmektedir. Bunun aksine Putin yönetimi, eşsiz jeopolitik konumunun RF'ye ekonomik canlanma, bölgesel örgütler, güvenlik ve en önemlisi de jeoekonomik etkisini arttırarak bir dünya oyuncusu olma konusunda büyük olanaklar sağladığını düşünmektedir.

Kendi içinde rasyonel bir bütünlüğü olan bu model, RF'nin günümüzde bir süper güç olmadığını ve yeni bir kutuplaşmayı kaldıramayacağını kabul etmiş durumdadır. Fakat bu modelin taraftarları RF'nin coğrafyası, elindeki nükleer silahları, BMGK'daki veto hakkı ve benzer hususlar nedeniyle uluslararası sistemde

²⁷⁸ Cafersoy, "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", s.89-94.

halen büyük bir güç olduğunu da her fırsatta dile getirmektedir. Bu akım ABD'nin dünyadaki hegemonyasından rahatsız olup çok kutuplu dünya düzeninin yaratılması yönünde çaba harcamasına rağmen ABD ile çatışmanın RF'ye vereceği zararların farkındadır ve gerektiğinde 11 Eylül 2001 sonrası dönemde olduğu gibi ABD ile işbirliğine girebilecek kadar rasyonel davranma becerisine sahiptir.²⁷⁹

c. Dönemler Halinde Rusya Federasyonu Dış Politikası

(1) Atlantikçi Dış Politika Dönemi (1991–1993)

1991–1993 yılları arasında izlenen dış politika aslında SSCB döneminde Gorbaçov'un geliştirdiği “yeni düşünce” adlı politikanın devamı niteliğindedir. Bu süreçte RF başta ekonomik, siyasi ve kültürel olmak üzere her alanda Batı tarzı yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Demokratik sisteme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş için yoğun çabalar yürütülmüştür. Bu döneme damgasını vuran asıl düşünce Batı ile her alanda işbirliği ve ortaklık kurulması olmuştur. RF 1991-1993 yılları arasında ABD ve Batı'ya yalnızca uyumlu değil, bağımlı politikalar izlemiştir.²⁸⁰ Hatta bu dönemde terörizm, dini fanatizm ve nükleer silahların yaygınlaşması RF ile ABD'nin ortak tehdit algılamaları olmuştur.²⁸¹

Bu dönemde dış politikaya Atlantikçi görüş hâkim olmuştur. Dönemin RF Dışişleri Bakanı Kozirev izlenen dış politikanın temel ilkesini Batı ile entegrasyon ve tüm yönleriyle ortaklık olarak ilan etmiştir. Çatışmalardan uzak ve dış dünya ile uyum içerisinde bir dış politika benimsenmiştir. Yeni dış politikanın önemli olan diğer bir yönü ise eski birlik cumhuriyetleri ile sınır tartışmasına girmemek ve bu cumhuriyetlerde yaşayan Ruslar ile ilgilenmemek olmuştur. Atlantikçiler RF'nin, Avrasya'nın hasta bir devi olmasındansa, gelişmiş Batı'nın eşit haklara sahip bir üyesi olmasını tercih etmişlerdir.

1 Şubat 1992'de Camp David'de Soğuk Savaşın bittiğine dair deklarasyonu imzalayan ABD ve RF artık birbirlerini düşman olarak görmediklerini ilan etmişlerdir. 3 Ocak 1993'de START II antlaşması imzalanmıştır. RF, BM'in Irak ve Sırbistan'a yönelik ambargo kararlarını desteklemiştir. NATO ile işbirliği kurulmuş ve NATO'nun Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesine engel olunmamıştır. Ancak izlenen bu

²⁷⁹Nazim Cafersoy, “Rusya'daki Jeopolitik Model Arayışlarında Putin Yönetimi”, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.IV, No:37, s.67.

²⁸⁰Erel Tellal, “Rusya'yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Ed: Baskın Oran, İstanbul, İletişim, C.II, 8. bsk, 2005, s.542.

²⁸¹Mandelbaum, **a.g.e.**, s.5.

politikaya yönelik ülke içerisinde ciddi boyutta tepki gösteren geniş kesimler ortaya çıkmıştır. Bu kesimlerin başında komünistler ve milliyetçiler yer almıştır.²⁸²

Ekonomik çöküş, sosyal huzursuzluklar ve politik kargaşa Batı ile şartsız ve her koşulda işbirliği politikasına son vermiştir. 1993 seçimlerinde komünist ve milliyetçilerin parlamentoda çoğunluğu elde etmesi, Transkafkasya ve Orta Asya’da çatışmaların ortaya çıkması ve RF’nin bu çatışmalara müdahil olması, Federasyon içerisinde Çeçenistan’a karşı yürütülen harekât, NATO’nun eski Varşova paktı üyesi Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini içine alacak şekilde genişleyeceğini açıklaması da bu süreç üzerine önemli derecede etki etmiştir. Özellikle NATO’nun genişlemesi RF yöneticileri tarafından Moskova’ya aşağılayıcı, dışlayıcı ve izole edici tehlikeli bir adım olarak görülmüştür. Batı bu genişlemenin RF’yi hedef almadığını dile getirirse de, bu açıklama RF nezdinde etkili olmamıştır. İlişkilerin bundan sonraki dönemini bir uluslararası ilişkiler modeli olan spiral modeli ile açıklamak mümkündür. Birbirini karşılıklı olarak yanlış anlama üzerine kurulu olan bu modele göre bir taraf yaptığı şeyin meşru, savunmaya yönelik doğal karşılanması gereken haklı bir eylem olduğunu iddia ederken, karşı taraf bu eylemi adil olmayan, saldırgan ve tehlikeli bir gelişme olarak algılamaktadır.²⁸³

(2) Neo-Emperyalist Eğilimler ve “Yakın Çevre” Dönemi (1993- 1996)

1993 sonrası Rus dış politikasında yeni bir döneme girildiğinin belirtileri yavaş yavaş görülmeye başlanmıştır. Eski SSCB topraklarının hamiliğe soyunan bu yeni yaklaşım ile bir yandan Batı ile işbirliği sürdürülürken diğer yandan ulusal çıkarları doğrultusunda RF’nin BDT’ye yönelmesi öngörülmüştür. Eski SSCB sahası RF için stratejik hayati çıkar alanı olarak tanımlanmış ve BDT’nin güçlendirilmesi RF’nin en önemli dış politika önceliği olmuştur. RF bu dönemde yavaş yavaş tek biçimli ve Batı yanlısı tarzdan, daha etkin ve ulusal çıkarların daha baskın olduğu korumacı bir yapıya dönüşmüştür.²⁸⁴ RF dış politikasındaki değişim 23 Nisan 1993’de yayınlanan dış politika doktrini ve Kasım 1993’de yayınlanan askeri doktrin ile açıkça ortaya konmuştur. Bu belgelerde göze çarpan en önemli husus “yakın çevre” üzerine yapılan vurgudur. RF büyük bir güç olarak kendisi için hayati çıkarlarının bulunduğu “yakın çevre”de ulusal çıkarlarını koruma hakkının bulunduğunu belirtmiştir.

²⁸²Purtaş, a.g.e., s.136-137

²⁸³Mandelbaum, a.g.e., s.6.

²⁸⁴ Purtaş, a.g.e., s.141.

(a)Yakın Çevre

“Yakın çevre” kavramı RF dış politikasında eski SSCB cumhuriyetlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. “Yakın çevre” ülkeleri RF için ayrıcalıklı ve önemli olmaları nedeniyle diğer devletlerden ayırılmaktadırlar.

RF’de “yakın çevre”yi ulusal güvenlik alanı olarak algılama eğilimi hâkim olan bir düşüncedir. 1993 sonrası ülkenin güvenlik ve dış politikasının belirlenmesinde en önemli faktör “yakın çevre” olmuştur.²⁸⁵ Batı yanlısı dış politikaya komünist ve milliyetçiler ile halkın büyük kesimi tarafından yöneltilen eleştiriler ve Yeltsin’in Atlantikçe görüşe yönelik tutumunu değiştirmesi sonucunda bu görüşün öncülüğünü yapan Dışişleri Bakanlığı izlediği Batı yanlısı dış politikayı gözden geçirerek ülkedeki atmosfere uyum sağlamıştır. 1992 yılı ortalarında “yakın çevre”den sorumlu Dışişleri Bakan yardımcısı olan Fedor Şelov Kovadyaev, RF’nin “yakın çevre”de daha aktif bir strateji izlemesi gerektiği üzerinde durmuş ve hazırladığı raporda RF’nin çıkar alanlarının yıkılan SSCB topraklarından başladığını belirtmiştir. Kovadyaev ayrıca RF’nin bu bölgede güvenlik ve istikrarı sağlama sorumluluğunun bulunduğunu, bu sorumluluğun gereğine yönelik faaliyetlerin uluslararası örgütler tarafından RF’ye tanınması için bu örgütler nezdinde girişimde bulunulması gerektiğini ifade etmiştir.²⁸⁶ Dış politikada Avrasyacıların ağırlığının giderek artması ile RF Güvenlik Konseyi Nisan 1993’de “yakın çevre doktrini”ni kabul etmiştir. Bu doktrin ile eski SSCB toprakları RF’nin nüfuz alanı olarak kabul edilmiştir.²⁸⁷ “Yakın çevre”nin güvenliği ve istikrarından sorumlu olan ve bölgeye müdahale hakkı bulunan tek devletin RF olduğu açık bir şekilde ortaya konmuştur. Bu çerçevede RF tarafından BDT’nin dış sınırlarının korunması, yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelerdeki RF askeri varlığının devam ettirilmesi ve RF dışında kalan Rusların haklarının korunması öncelikli hedefler olarak ortaya konmuştur. Bu doktrin RF’nin neo-empyralist eğilimlerini resmi olarak açığa çıkarmıştır. Batı SSCB’nin çöküşü sonrasında ortaya çıkan jeopolitik boşluk alanlarında istikrarın korunması için RF’ye bu önceliği tanımıştır.²⁸⁸

²⁸⁵ Tuncer, **a.g.e.**, s. 440.

²⁸⁶ **A.e.**, s.439.

²⁸⁷ Kamil Ağacan, “ABD’nin Kafkasya Politikası”, **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, Ed. Okan Yeşilot, İstanbul, Kitabevi, 2005, s.35.

²⁸⁸ Akarslan, **a.g.e.**, s.148.

Bu dönemde RF dış politikasının üç ayağı bulunmuştur.²⁸⁹

- BDT ülkelerini bir yandan siyasi ve askeri bir ittifaka doğru zorlarken diğer yandan da AB benzeri bir ekonomik yapıya büründürmek,
- Batı ile ilişkileri dengelemek amacıyla Çin ile ilişkileri geliştirmek,
- Orta Doğu'da etkinlik kazanabilmek için ABD ile sorun yaşayan bölge ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek.

Bu sırada RF'de üç önemli gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmelerin birincisi Aralık 1995'de yapılan parlamento seçimlerinden SSCB'yi yeniden diriltmeyi vadeden Komünist Parti'nin yüzde 40 oy oranı ile birinci olarak çıkması ve aşırı milliyetçi Jirinovsky'nin "Liberal Demokrat Partisi"nin ise bu seçimlerde ikinci olmasıdır. Seçim sonuçları 1993–1996 yılları arasında Avrasyacı görüşe yaklaşımlarına rağmen, demokrat ve Atlantikçi görüşe sahip reformist hükümetin halk tarafından benimsenmediğini ortaya koymuştur. İkinci gelişme ise Yeltsin'in, Kozirev'in yerine dışişleri bakanlığına, dış istihbarat direktörlüğü görevini yürüten Primakov'u ataması olmuştur. Üçüncü önemli gelişme ise RF Devlet DUMA'sının 25 Mart 1996'da Rusya Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyeti(RSFSR) Yüksek Sovyeti'nin 12 Aralık 1991 tarihinde SSCB'yi kuran antlaşmanın feshine yönelik aldığı kararı iptal etmesi ve SSCB halkının entegrasyonunun yeniden sağlanması yönünde karar almış olmasıdır.²⁹⁰

(3) Avrasya Süper Gücü Olarak RF'nin Dış Politikası (1996–1999)

RF'nin dış politikasında üçüncü evre Primakov'un dışişleri bakanlığı görevine atanması ile başlamıştır. Primakov'un takip ettiği dış politika hem RF'de hem de Batı'da "Avrasyacı" olarak tanımlanmıştır. Primakov, Batı ile her alanda çıkarları uyuşmayan RF'nin, Batı'nın küçük bir ortağı olmadığını ve çok kutuplu dünya düzeninde bölgesel bir lider olarak yer alması gerektiğini savunmuştur. Primakov, BDT ile özel olarak ilgilenerek bakanlığı zamanında BDT konusunda ikinci bir başyardımcı atamıştır. Başbakan olunca ise BDT işlerinden sorumlu bir bakanlık kurmuştur. RF bu dönemde çok kutuplu dünyanın Avrasya kutbu olarak uluslararası alanda sesinin yükseltmiştir. Primakov döneminde RF açısından uluslararası ilişkilerde önemi büyük olan adımlar atılmıştır. RF-İran yakınlaşması, Şanghay Beşlisi'nin kurulması, RF'nin G-7'ye dâhil olması, Almanya ve Fransa ile başlatılan

²⁸⁹ Purtaş, a.g.e., s.146.

²⁹⁰ Purtaş, a.g.e., s.156-157.

“Avrupa Troyka” oluşturma girişimi bunlardan bazılarıdır. Bu dönemde NATO’nun genişlemesi nedeniyle RF-ABD ilişkileri gergin bir döneme girmiştir. Her ne kadar 27 Mayıs 1997’de NATO-RF Daimi Ortaklık Konseyi kurulmuşsa da, RF–İran yakınlaşması ve NATO’nun tek taraflı olarak Yugoslavya’ya operasyon düzenlemesi ilişkilere büyük zarar vermiştir. Bu dönemde RF dış politikasında Batı ile kurulan ilişkileri tanımlayan terminoloji değişmiş, dostluk ve stratejik işbirliği kavramları yerini ortaklık ve pragmatik işbirliğine bırakmıştır.²⁹¹

(4) Putin Dönemi RF Dış Politikası (1999 yılı sonrası)

Güçlü ekonomi, güçlü ordu ve güçlü devlet söylemleriyle iktidara gelen Putin, RF’nin yeniden eski gücünü kazanması gerektiği düşünmektedir. Putin, Ocak 2000’de ulusal güvenlik doktrini, Nisan 2000’de askeri doktrin ve Temmuz 2000’de yeni dış politika doktrinini kabul ederek yeni yönetimin izleyeceği temel politika esaslarını ortaya koymuştur. Ardından girilen federal reformlar, merkezi devletin son dönemlerde kaybettiği gücü yeniden kazanmasını sağlamıştır. Bu amaca yönelik olarak bölgeselleşmeyi engellemek ve RF idari yapılanmasında merkezileşmeyi yeniden sağlamak için ülke, askeri yapılanmaya uygun olarak yedi askeri ve idari bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerin valileri RF Devlet Başkanı tarafından atanmaktadır. Primakov, RF’nin bütünlüğü korumak için dikey yapılanmasının zorunlu olduğunu öne sürmektedir. Ülke içinde iktidarı giderek elinde toplayan Putin, oligarklar ve medya tekelleriyle de mücadele etmiştir.²⁹² Putin, yapılan reformların mantıksal devamı olarak gerçekleştirdiği adli reformlar ve ilk defa el atılan askeri reformlar ile RF’ye yepyeni bir çehre kazandırmıştır.²⁹³ Bu düzenlemeler Putin’i adeta “yasalarla destekli yeni Çar” haline getirmiştir. Güçlü devletin yeniden inşasını hedefleyen bu reformlar RF’nin tarihi gerçeklerine ve halkın beklentilerine uyumlu olsa da, çağımızın koşullarına ters düşmektedir. Anti

²⁹¹ A.e., s.170-175.

²⁹² SSCB’nin dağılmasıyla planlı ekonomiden vazgeçen Rusya’da fiyatların ve ticaretin kısmen serbestleşmesi, servetin yeniden dağıtılmasına ve yeni çıkar gruplarının ortaya çıkmasına sebep olan en önemli faktördür. Mihail Gorbacov’un SSCB Komünist Partisi Birinci Sekreterliği görevine seçilmesinin ardından batmakta olan Sovyet ekonomisinin kurtarılabilmesi için yürürlüğe konulan liberalleşme çalışmaları ve reformlar hızla parçalanmaya doğru giden ülkede yeni bir sınıf ortaya çıkarmıştır. Gorbacov’un reformları ile başlatılan liberalleşme çalışmaları sayesinde ilk sermaye birikimlerini gerçekleştiren bu sınıf, SSCB’nin dağılmasından sonra hayata geçirilen özelleştirme sayesinde ülkedeki mal varlıklarının büyük bir kısmını piyasa fiyatlarının çok altında bir tutarla çeşitli yollarla (genelde hukuk dışı) ele geçirmişlerdir. Yeltsin döneminde ekonomik güçlerinin yanında politik güçte kazanan ve Oligarklar olarak nitelenen bu sınıf, Putin’in iktidara gelmesi ve güçlü ve merkezi yönetim politikasını gütmesi ile hedef tahtası haline gelmişlerdir. Rusya’nın en büyük iki oligarkı Boris Berezovski ve Vladimir Gusinski’nin mal varlıklarına el konulmuş ve bu kişiler yurt dışına kaçmışlardır. YukosSibneft’in sahibi Hodorkovski ise tutuklanmış ve YukosSibneft’in en büyük hissedarlarından olan Offshore şirketi Menatep’e ait hisselerin yüzde 44’üne el konulmuştur. Sinan Oğan, **Rusya’da Siyaset ve Oligarşi**, Ankara, ASAM Yayınları, 2003, s. 1-10.

²⁹³ Oğan, a.e., s. 2-3.

TASNİF DIŞI

demokratik görüntü sergileyen bu reformlar uzun dönemde RF ile Batı'nın bütünleşmesini tehlikeye atabilecek niteliktedir. A. Pushkov, Putin'in yönetim biçimini politik açıdan ılımlı otoriter ve ekonomik açıdan da sınırlı liberal olarak nitelemektedir. Genel bir ifadeyle Putin, yumuşak otoriterizm ya da devlet kontrollü demokrasi sistemini uygulamaktadır. Pushkov, 1990'lı yılların kaos ortamı göz önüne alındığında günümüzde uygulanan yönetim biçiminin Putin'in bir seçimi olmadığını, ülkenin içinde bulunduğu durumun bu sistemi gerekli kıldığını ifade etmektedir.²⁹⁴

Putin'in temel amacı dağılma emareleri veren devleti toparlamak, Çeçenistan sorununa radikal ve kesin bir sonuç bularak ülke içindeki radikal akımları ortadan kaldırmak, ekonomik potansiyeli yeniden harekete geçirmek ve uluslararası ortamda RF'yi tekrar güçlü ve saygın bir devlet haline getirmektir. Diğer bir ifadeyle güçlü ve sağlıklı bir ekonomi ile ülkeyi ve ulusal çıkarları savunacak yeterlilikte bir orduya sahip olmak amaçlanmaktadır. Putin, Kuzey Kafkasya ve Çeçenistan'daki gelişmeleri SSCB'nin dağılma sürecinin devamı olarak nitelemekte ve kendisinin tarihi görevinin bu süreci engellemek olduğunu ifade etmektedir. Putin göreve geldikten sonra kendi geleneksel lebensraum'u(hayat alanı) olan Avrasya'ya yönelerek önce burada kuvvetlenmeyi ve arka bahçesini toplamayı daha sonrada Avrasya'nın hâkim gücü olarak avantajlı bir konumda dünya sahnesinde rol oynamayı istemektedir. Avrasya, dış çember ve "yakın çevre" kavramları RF dış politikasının nesnesi, Batı ile işbirliği ise bu politikanın öznesi konumundadır.²⁹⁵ RF, dış politikadaki hedeflerini SSCB döneminde olduğu gibi dünyadan izole olarak gerçekleştiremeyeceğinin farkındadır. Bu hedefler ancak aktif ve yoğun diplomasi ve aşağıda belirtilen özelliklere sahip bir dış politikanın izlenmesi ile gerçekleştirilebilir:²⁹⁶

- Pragmatizm,
- Dış politika hedeflerine ulaşmada ekonomik determinizm,
- Jeopolitik, jeoekonomik ve askeri kapasite arasındaki sıkı ilişki,
- Uluslararası arenada izlenecek aktif politikalar.

²⁹⁴ Pushkov'a göre Putin, Rusya'nın Pinochet versiyonu değildir. Putin, Büyük(Deli) Petro yahut De Gaulle tarzı bir devlet adamıdır. O'na göre geçmişte RF'nin şu an içinde bulunduğu durumla karşı karşıya kalan ve ılımlı otoriter rejimle yönetilip bugün demokratik ve gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmış birçok devlet bulunmaktadır. Örneğin Güney Kore. Alexey Pushkov, "Putin and His Enemies", **The National Interest**, Winter 2004-2005, s.52-56.

²⁹⁵ Fevzi Uslubaş, "Putin'li Rusya", **Jeopolitik**, No:13, Şubat 2005, s.54-58.

²⁹⁶ Isakova, **a.g.e.**, s.26-27.

TASNİF DIŞI

Putin yönetime gelmesinin ardından önce ülkenin iç sorunlarına çözüm getirmeye çalışmış, mümkün olduğu kadar dış aktörler ile ihtilaf ve sürtüşme yaşamamaya gayret göstermiştir. Putin'in öncelikli olarak ortaya koyduğu hedef RF ekonomisinin yeniden yapılandırılması ve borç batağından kurtarılması olmuştur. Çünkü Putin, Batı'dan bağımsız hareket edebilmenin en önemli koşulunun RF'nin, Batı'ya olan ekonomik bağımlılığının ortadan kaldırılması ile mümkün olabileceğini düşünmektedir. Putin döneminde BDT önceliğini korumuşsa da, üye ülkeler ile ikili ilişkilere daha fazla önem verilmiştir/verilmektedir. BDT kapsamında ne pahasına olursa olsun bütünleşme amacının yerini pragmatizm almıştır. Bütünleşme amacıyla milli çıkarları zedeleyecek ölçüde maddi fedakârlıklar yapılmasından özenle kaçınılmıştır. Yeni dönemde Moskova'nın sırtına ekonomik kamburdan ziyade sadık silah arkadaşı aradığı düşüncesi hâkim olmuştur.

Putin'in gerçekleştirmek istediği reformlar için istikrarlı bir dış politika ortamına ve Batı'nın desteğine ihtiyacı vardır. Putin, Yeltsin döneminde kaybedilen prestij ve saygınlığı yeniden kazanmak ve RF'yi yeniden bir büyük güç olarak uluslararası sistemde saygı gören bir aktör konumuna getirmek için aktif bir dış politika izlemektedir. 2000–2001 yıllarında Batı ile ilişkilerde AB'ye ağırlık verilmesine karşın, 11 Eylül 2001'den sonra RF'nin en yakın müttefiki ABD olmuştur.²⁹⁷ Bush'un küresel terör ile savaş politikasına destek veren Putin, ABD'nin Orta Asya'ya askeri olarak yerleşmesine göz yummuştur. Putin bunun karşılığında uluslararası sistemde küresel terörle mücadele şeklinde ortaya çıkan konjonktürden Çeçenlerle ve Kuzey Kafkasya'daki ayrılıkçı terörle mücadele etmek için faydalanmıştır. Ancak RF, siyasi ve ekonomik çıkarları ile örtüşmediği gerekçesiyle 2003 yılında ABD'nin Irak'ı BMGK kararı olmaksızın ve uluslararası hukuka aykırı olarak işgal etmesine Fransa ve Almanya'nın yanında yer alarak karşı çıkmıştır.²⁹⁸ Bu dönemde NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, BDT coğrafyasında ardı ardına meydana gelen renkli devrimler ve RF tarafından İran'ın nükleer çalışmalarına verilen destek, ABD ve RF arasındaki ilişkilerin giderek gerginleşmesine neden olmuştur. ABD'nin Irak'ı işgali ve İran ve Suriye'ye yönelik muhtemel müdahalesinin neden olduğu yüksek petrol fiyatları ise RF'nin ekonomik gelişimine yardımcı olmaktadır.

Özellikle ikinci başkanlık döneminden itibaren Putin'in belirsiz gibi duran ABD politikasının, ABD karşıtlığına doğru kaydığını söylemek mümkündür. ABD Başkan yardımcısı Dick Cheney'nin RF'yi demokrasi yolundan geri dönmekle ve enerji

²⁹⁷ Alexander Rahr, "Pragmatism in Russian Foreign Policy", **Russia Weekly**, No: 32, Ocak 2003 (Çevrimiçi) <http://www.cdi.org/russia/242.cfm>, 20 Nisan 2006.

²⁹⁸ Mesut Hakkı Caşın, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları, 2006, s.448.

kaynakları konusunda şantaj yapmakla suçlaması üzerine²⁹⁹ Putin, ABD'yi bir "aç kurt" olarak niteleyerek "Dedikleri gibi kurt kimi yiyeceğini bilir. Hiç dinlemeden yer, hiç kimseyi de dinlemeyeceği de ortadadır" demiştir. ABD yayılmacılığıyla, askeri harcamalarını da eleştiren Putin, ABD askeri bütçesinin RF'ninkinin 25 katı olduğunu, Washington'un aldığı güvenlik önlemleriyle kendini bir kaleye çevirdiğini savunmuştur. RF Devlet Başkanı ülkesindeki insan hakları sicilini eleştiren Bush yönetimini ikiyüzlülükle de suçlamış ve "İnsan haklarıyla demokrasinin korunmasına ilişkin bu ilgi, kendi çıkarları gündeme geldiğinde nerede?" sorusunu sormuştur.³⁰⁰

Putin, Çin ile de yakın ilişkiler geliştirmektedir. Putin'in en son Mart 2006'da gerçekleştirdiği Pekin ziyaretinde siyaset, enerji, telekomünikasyon, ulaştırma ve savunma alanlarında işbirliğini pekiştiren anlaşmalar imzalamıştır. Sibiry petrolünü Pasifik Okyanusu'na taşıyacak doğu boru hattı projesi Amerikan müttefiki Japonya ile hattın rotası hususunda büyük rekabet içeisindeki Çin'in lehine dönmüş gibi gözükmeaktadır. Putin döneminde RF, Hindistan ile de ortak askeri tatbikat düzenlemiştir. Hindistan, RF açısından önemli bir silah alıcısı iken, ABD içinse Avrasya'da Çin ve RF'yi dengeleyen bir konuma sahiptir. Putin her ne kadar Japonya ile ilişkilerini geliştirmek istese de RF'nin Japonya ile ilişkileri çoğunlukla Kuril Adaları nedeniyle sorunludur. Putin döneminde AB ile ilişkiler ekonomik boyut ön planda olmak üzere gelişmiştir. Özellikle enerji alanında RF'nin AB üzerindeki monopol konumu, Almanya ile imzalanan Kuzey Avrupa Boru Hattı Antlaşması ile daha da pekişmiştir.³⁰¹ Putin, RF dış politikasını şöyle izah etmektedir: "Bizim dış politikamızın bağımsızlığı kuşku doğurmamaktadır. Bu dış politikanın temelini pragmatizm, ekonomik verimlilik ve ulusal meselelerin önceliği oluşturmaktadır."³⁰² Putin, RF'yi doğrudan askeri hâkimiyet yerine ekonomik üstünlüğe ve siyasal nüfuza dayanan "post-modern" bir imparatorluk haline getirmek istemektedir.³⁰³

²⁹⁹ "Cheney: Rusya şantaj yapmasını", NTVMSNBC, 5 Mayıs 2006, (Çevrimiçi) <http://www.ntv-msnbc.com/news/371861.asp>, 9 Haziran 2006.

³⁰⁰ "Putin Sert Konuştu: ABD Aç Bir Kurt", NTVMSNBC, 12 Mayıs 2006, (Çevrimiçi) <http://www.ntv-msnbc.com/news/371861.asp>, 9 Haziran 2006.

³⁰¹ Şamil Ünsal, "Son Dönemde Rusya Federasyonu ve Türk-Rus İlişkileri(1)", **Jeopolitik**, No:28, Mayıs 2006, s.77.

³⁰² Purtaş, **a.g.e.**, s.178-179.

³⁰³ Yuri E. Federov, "Bilimsel Düşünenler ve Soytarılar: Rusya'nın Strateji Düşüncesinde Farklı İki Damar", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:73, Mayıs 2006, s.64.

d. Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Araçları

(1) Ekonomik Araçlar(Enerji Diplomasisi)

RF, SSCB'den miras kalan sert güce(nükleer silahlar ve büyük bir konvansiyonel silahlı kuvvetler) sahip olmasına rağmen günümüzde bir süper güç değildir. Son yıllarda RF kendini yetersiz bir askeri süper güçten, bir enerji süper gücüne dönüştürmektedir.³⁰⁴ Putin, RF'nin artık bir süper güç olmadığına farkında olduğundan, RF'yi enerji ağırlıklı bir süper güç konumuna getirmeyi ve merkezde güçlü bir yönetimi tesis etmeyi planlamaktadır.³⁰⁵

RF günümüzde küresel ekonomik örgütlere üye olma ve onlarla işbirliği yapma amacı taşımaktadır. RF, G-8'in siyasi kanadına 1994'de, ekonomik kanadına ise Haziran 1997'de dâhil olmuştur.(RF Devlet Başkanları 1991'den itibaren zirvelere katılmıştır.)³⁰⁶ RF, küresel ekonominin yüzde 60'ına ve uluslararası ticaretin yüzde 49'una hükmeden ve Çin dışında dünyanın en güçlü devletlerinin üye olduğu G-8'i kendine küresel boyutta ekonomik destek sağlayan ve dünya gündemini belirleyen bir platform olarak görmektedir.³⁰⁷ RF'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne(DTÖ) üye olma çalışmaları devam etmektedir.

Putin, Yeltsin döneminde "milli burjuvaziyi yaratma" amacıyla izlenen politikalar çerçevesinde değerlerinin çok altında fiyatlarla önemli sektörler(medya, enerji vb.) sahip olan oligarklara karşı savaş açmıştır. Oligarkları çeşitli şekillerde tasfiye eden Putin, özellikle enerji alanında yapılan özelleştirmeleri iptal ederek, bu sektörde devlet tekeli yeniden kurmuştur. Yukos şirketi ve sahibi Hodorkovski'nin başına gelenler ve yabancı sermayenin yatırımlardaki payının yüzde 49'u aşmaması gibi ortaya konan yeni kısıtlama ve sınırlamalar, yabancı sermayenin RF'ye olan güvenini sarsmış ve ülkeye yabancı sermaye girişinde düşüş yaşanmıştır.

RF'nin son dönemde en önemli iç ve dış politika önceliğinin ülke ekonomisini düzeltmek ve Batı'ya ekonomik açıdan bağımlılığı ortadan kaldırmak olduğunu önceki bölümlerde açıklamıştık. RF ekonomisi Asya bunalımı ve 17 Ağustos 1998 ekonomik krizinin ardından hızlı bir yükseliş trendine girmiştir. Ekonomide kısa sürede meydana gelen düzelmenin başlıca iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki

³⁰⁴ Fiona Hill, "Russia's Newly Found "Soft Power", **The Globalist**, 26 Ağustos 2004.

³⁰⁵ Sinan Oğan, "Putin'in Beklenen Türkiye Ziyareti", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No:53, 2004, s.9.

³⁰⁶ Maxime Lefebvre, **Amerikan Dış Politikası**, Çev: İsmail Yerguz, İstanbul, İletişim, 2005, s.58.

³⁰⁷ RF, G-8'e Çin ve Hindistan'ın da dâhil edilmesini destekleyerek, ABD'nin bu organizasyondaki ağırlığını zayıflatmayı amaçlamaktadır. Nazim Cafersoy, "Zenginler Kulübü ve Rusya", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No: 52, 2004, s.6-7.

TASNİF DIŞI

Ruble'nin yüksek oranlı devalüasyonu, ikinci ve en önemli nedeni ise petrol ve doğalgaz fiyatlarında görülen yüksek orandaki artışlardır.³⁰⁸

RF'nin ekonomisini düzeltmek için elinde bulundurduğu en büyük olanak, sahip olduğu önemli miktardaki enerji kaynaklarıdır. RF, dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine (48 trilyon metre küp), ikinci büyük kömür rezervlerine (173 milyar ton) ve sekizinci büyük petrol rezervlerine (BP'ye göre 60 milyar, Yukos'a göre 100 milyar varil) sahiptir. RF, dünyanın en büyük doğalgaz ihracatçısı ve ikinci sıradaki petrol ihracatçısıdır(yılda 325 milyon ton). Aynı zamanda üçüncü en büyük enerji tüketicisidir. RF, OPEC'e üye olmayışı dolayısıyla bağımsız hareket edebilen ve dünya petrol fiyatları üzerine etki edebilen büyük bir üreticidir.

SSCB döneminde, dönemin Sovyet Cumhuriyetleri'nin(şimdiki BDT ülkelerinin) tüm ihraç yollarının(boru hatları, demiryolları, su kanalları) RF topraklarından geçecek biçimde yapılandırılmış olması, RF'nin bu ülkeler üzerindeki hâkimiyetini sürdürmesine olanak sağlayan yaşamsal bir olgudur. Özellikle Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ekonomik (ve dolayısı ile siyasi) bağımsızlıklarını sağlayabilmelerinin tek seçeneği olan hidrokarbon kaynaklarını dünya pazarlarına ihraç etmek için RF'ye bağımlı durumdadırlar. Bu bağımlılığı günümüze kadar kırabilen tek ülke Azerbaycan olmuştur. Yukarıda sözü edilen devletler(Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan) zengin doğal kaynaklara sahip olmalarına rağmen, zengin ülkeler değildirler. Bunun bir nedeni ihraç yollarının RF'ye bağımlı olması ise diğer nedeni de bu kaynakları yeryüzüne çıkaracak teknolojiye ve yatırım için sermayeye sahip olmamalarıdır. İhraç yolları açısından genel olarak RF'ye bağımlı olunurken, teknoloji ve sermaye alanında da Batı ve özellikle ABD'nin çok uluslu(veya ulus üstü) petrol şirketlerine bağımlıdırlar.³⁰⁹

RF son dönemlerde oldukça yüksek seyreden petrol ve doğalgaz fiyatları nedeniyle ekonomik açıdan oldukça avantajlı bir dönem yaşamaktadır.2003 yılında GSMH'sı yüzde 7.3 büyüyen RF bu açıdan tüm G-8 ülkelerini geride bırakmıştır.(Tablo-6)

³⁰⁸ Hasan Selçuk, **Türkiye–Rusya Ekonomik İlişkileri**, İstanbul, TASAM Yayınları, 2005, s.10.

³⁰⁹ Necdet PAMİR, "Rusya Federasyonu ve Enerji", **Strateji**, TUSAM, 18 Ekim 2004.

TASNİF DIŞI

YILLAR	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
GSMH (yüzde)	-14.5	-8.7	-12.7	-4.1	-3.6	1.4	-5.3	6.3	10	5.1	4.7	7.3
KBMG (Dolar)	980	1133	1867	2343	2829	2953	1848	1268	1697	1750	1840	-

Tablo-6: RF GSMH'nın Gelişimi(Sabit Fiyatlarla)

Kaynak: World Economic Database, IMF, Nisan 2006.

RF 2000 yılında bütçe gelirlerinin yüzde 31'ini petrol ve doğalgazdan sağlamış ve bu iki ürün toplam ihracatın yüzde 52'sini oluşturmuştur.³¹⁰ Petrol ve doğalgaz sektörünün istihdamın yüzde 1'ini karşılamasına karşın, ekonomide bu denli ağırlığının bulunması ekonomik yapı açısından dengesiz bir durum ortaya çıkarmaktadır. Gazprom şirketi doğalgaz alanında RF'nin monopol şirketidir. Dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine sahip olan şirket, RF doğalgazının yüzde 98'ini üretmekte ve 93.000 mil uzunluğundaki doğalgaz dağıtım boru hatlarını kontrol etmektedir. Gazprom'un RF'de ve Avrupa'da üretim, pazarlama ve satış üzerine birçok ortaklıkları bulunmaktadır. Gazprom, 2002 yılı rakamlarına göre dünya doğalgaz üretiminin yüzde 20'sini gerçekleştirerek RF GSMH'nın yüzde 8'ini oluşturan, 17 milyar dolarlık yıllık ihracat yapmıştır. Federal vergi gelirlerinin yüzde 25'i Gazprom tarafından sağlanmaktadır. Gazprom'un yüzde 38.37'si RF'ye aittir.³¹¹

Dikkat edildiğinde görülecektir ki, Batılı çok uluslu enerji şirketlerinin tümü Hazar Havzası'nın petrolü ile ilgilenirken, bu bölgenin doğalgaz rezervleri ile ilgilenen şirket hemen hemen yok gibidir. RF'nin doğalgaz rezervlerinin büyük bir bölümü Sibiry'a da bulunmaktadır. Ancak RF, Orta Asya doğalgaz boru hatlarının tümünün topraklarından geçmesi nedeniyle, dünyanın önemli doğalgaz rezervlerinin bulunduğu bölgeyi tamamıyla kontrol etmektedir. RF doğalgaz piyasasında monopol güç olmak istemektedir. RF'nin sahip olduğu enerji rezervleri ve özellikle doğalgaz alanında tüm Avrupa ve yakın çevresi için monopol bir dağıtıcı konumunda olması, kendisine önemli avantajlar sağlamaktadır. Öncelikle yaptığı enerji ihracatı ekonomisini düzeltmesine olanak sağlamaktadır. İkinci olarak ise yaptığı enerji

³¹⁰Selçuk, **a.g.e.**, s.36

³¹¹Jan S. Adams, "Russia's Gas Diplomacy", **Problems of Post-Communism**, C. 49, No: 3, Mayıs Haziran 2002, s. 14-22.

TASNİF DIŞI

ihracatını -pazardaki tekel konumunun kendisine verdiği güvenle- bu ihracata bağımlı devletlere karşı bir siyasi baskı aracı olarak kullanmaktadır. RF özellikle son dönemde doğalgaz üzerindeki tekel konumunu bir dış politika aracı olarak kullanmaktadır. RF geçmişte BDT ülkelerine dünya piyasalarının çok altında bir fiyatla doğalgaz satarak bu ülkelerle olan ilişkilerine özel bir önem verdiğini göstermekte idi. Ancak BDT coğrafyasında meydana gelen renkli devrimler, BDT'nin etkinliğinin giderek azalması ve bu coğrafyada kendine meydan okumaların artması, RF'nin bu politikasını gözden geçirmesine neden olmuştur. RF, doğalgaz fiyatlarını bölge devletlerinin Moskova ile olan ilişkilerine göre ayarlayarak, doğalgazı ihracat yaptığı ülkelere karşı ödüllendirme ya da cezalandırma aracı olarak kullanmaktadır. RF doğalgazın fiyatını BDT'deki her ülke için özel olarak belirlemektedir.³¹²

RF sadece kendi doğalgaz ihracatını ve Hazar enerji kaynaklarının ulaştırılmasındaki tekel konumunu etkin bir silah olarak kullanmakla kalmamış, kendisine alternatif oluşturabilecek Hazar ve Orta Asya doğalgazını da, kendi açısından çok uygun koşullarla uzun süreliğine kontrolü altına almayı başarmıştır. RF bağımsızlıklarını kazanan eski Sovyet Cumhuriyetlerini(yakın çevresini), kendi çıkarları ile çatıştıklarında zaman kimi zaman elektriklerini ve doğalgazlarını keserek, kimi zamansa petrol ve doğalgaz ihraç yollarını “teknik” gerekçelerle engelleyerek “yola getirmeyi”, her zaman önemli bir dış politika aracı olarak kullanmıştır. Ukrayna ve Gürcistan'ın son dönemde yaşadıkları ilk olmadığı gibi son da olmayacaktır. ³¹³

(2) Siyasi Araçlar

RF genel olarak siyasi meselelerin çözümünde diplomasiyi ikinci planda tutan ve askeri ve ekonomik gücünü kullanarak çözümler üretmeye meyilli olan bir ülkedir. RF, BMGK'daki daimi üyeliğine büyük önem vermekte, Güvenlik Konseyi'nin etkisinin azaltılmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. RF, Güvenlik Konseyi'ni ve daimi üye olarak sahip olduğu veto hakkını savunmakta olduğu çok kutuplu dünya sisteminin kurumsal yapısı olarak görmektedir. Özellikle Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden Fransa ve Çin ile ABD'nin ve yakın müttefiki İngiltere'nin tek kutuplu dünya yaratma istemine karşı çıkmaktadır. RF, AGİT'i ABD'nin tek kutupluluk

³¹²Fatih ÖZBAY, “Rusya'nın Yeni Enerji Politikası”, **TASAM**, (Çevrimiçi) <http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=221>, 27 Şubat 2006.

³¹³ Necdet Pamir, İlyas Kamalov, “Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli”, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:70, Şubat 2006, s.23.

TASNİF DIŞI

tendenslerinin yumuşatılabileceği çok uluslu bir mekanizma olması dolayısıyla önemsemektedir.³¹⁴

BDT, RF için Sovyetler Birliği sonrasında en önemli örgüt olmuştur. 8 Aralık 1991'de RF, Ukrayna ve Beyaz Rusya devlet başkanları tarafından ilan edilen ve daha sonra 21 Aralık 1991'de Alma Ata'da kurucu antlaşması imzalanan BDT'ye Baltık ülkeleri ve Gürcistan dışında tüm eski Sovyet Cumhuriyetleri üye olmuşlardır. Azerbaycan antlaşmayı imzalamasına rağmen milli meclisinde onaylamamış, ancak RF'nin baskıları sonucunda 1993 yılında Gürcistan ile beraber BDT'ye katılmıştır. BDT'yi kuran antlaşmalar hem bir dağılma, hem de bir bütünleşme belgesidirler. Kurucu antlaşmaların her ikisinde de SSCB'nin yıkılarak yerine yeni bağımsız devletlerin kurulduğu vurgulanmaktadır.³¹⁵ Topluluğun amacı işbirliği yoluyla SSCB sonrasında ortaya çıkan sorunları çözümlenektir.³¹⁶ Ancak RF'nin, BDT'yi kurmaktaki asıl amacı post-Sovyet devletlerini kendi etki ve nüfuz alanında tutmak istemesidir. Bu stratejik amacı gerçekleştirmek için ekonomik birlik, Kollektif güvenlik, sınırların ortak korunması, gümrük birliği v.b. girişimleri kullanmaktadır.³¹⁷

BDT, RF tarafından başlangıçta İngilizlerin sömürge sonrası kurdukları bir yapı olan İngiliz Milletler Topluluğu şeklinde bir oluşum olarak düşünülmüştür. Ancak daha sonra siyasi ortamdaki değişim nedeniyle AB modeli ve tecrübesinden bahsedilmeye başlanmıştır.³¹⁸ Daha topluluğun kuruluş aşamasında, örgütün amacı konusunda kurucular arasında derin fikir ayrılıkları mevcuttu. Ukrayna'nın başını çektiği grup BDT'yi bir "medeni boşanma" kurumu yani ayrışmada son durak olarak görmekteydi. Buna karşın RF ve bazı Orta Asya ülkeleri BDT'yi kalıcı bir birliktelik yani bütünleşmenin ilk durağı olarak görmekteydiler.³¹⁹ RF, BDT'yi askeri ve ekonomik entegrasyona giden bir süreç olarak görmüştür. Özellikle 1993 yılında "yakın çevre" doktrininin ilanı ile RF, BDT'yi bu doktrini uygulamak amacıyla bir araç olarak kullanmıştır. Ancak RF ilerleyen süreçte BDT çerçevesinde bütünleşmenin mümkün olamayacağını görmüş, BDT üyesi ülkelere kendi eksenine yakın olanlar ile farklı hız ve alanlarda(askeri ve ekonomik çerçevede) ortaklıklar kurmaya yönelmiştir.

³¹⁴ İşyar, **a.g.e.**, s.662.

³¹⁵ Abdullah Demir, **Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1998, s.196.

³¹⁶ Tellal, "Rusya'yla İlişkiler", s.543.

³¹⁷ Hasan Kuliye, "Rusya'nın Azerbaycan Stratejisi", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.III, No:4, Kış 1996, s.197.

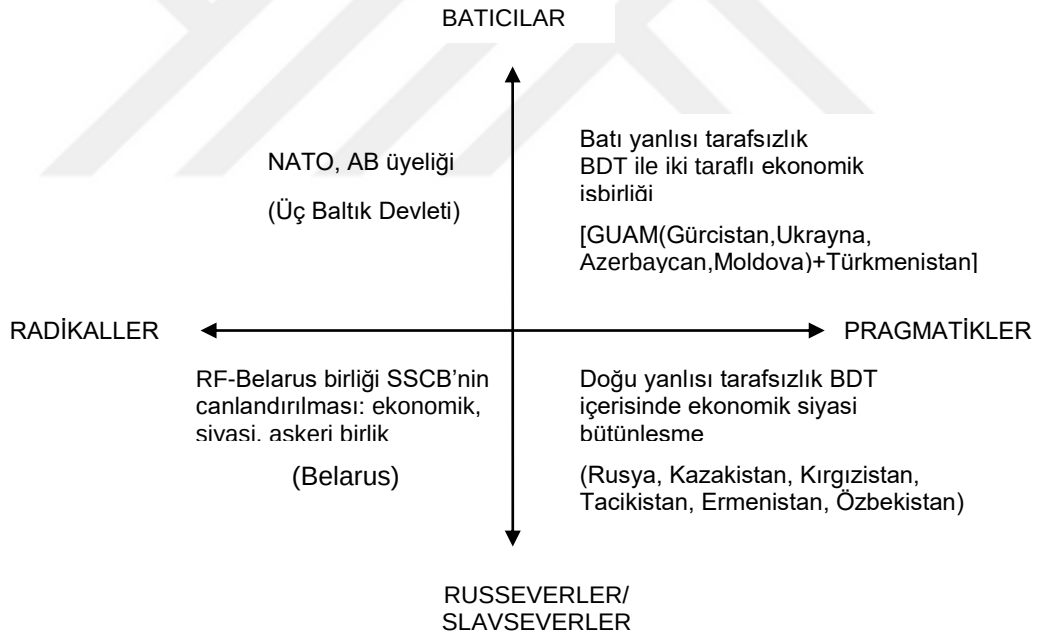
³¹⁸ Purtaş, **a.g.e.**, s.85.

³¹⁹ Demir, **a.g.e.**, s.196

TASNİF DIŞI

BDT'nin etkin çalışan bir örgüt olduğundan söz etmek mümkün değildir. 1991-2001 yılları arasında AB 60 antlaşma imzalarken, BDT 1200 antlaşma imzalamıştır. Buna karşın AB'de öneriler sonucunda 1500 adet üyeleri bağlayıcı yasa oluşturulurken, BDT'de benzer şekilde hiçbir bağlayıcı hüküm ortaya konmamıştır.³²⁰

Eski SSCB cumhuriyetlerinin BDT içerisinde RF'ye göre konumları şekil-5'deki gibidir. BDT şekil-6'da da görüldüğü gibi Batıcılar(Batı eğilimli) ve Russeverler/Slavseverler(RF eğilimli) olmak üzere iki zıt ekonomik, askeri ve siyasi bloğa bölünmüş durumdadır. Bu zıt kutupların ise radikal ve pragmatik olmak üzere iki kanadı bulunmaktadır. Belarus(Beyaz Rusya), radikal Russever/Slavsever olduğundan RF ile bütünleşmeyi istemektedir. Pragmatik Russeverler/Slavseverler, bir yandan hükümranlıklarını korumak isterken, diğer yandan da RF ile ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi çıkarları açısından uygun görmektedirler. Batıcıların radikal kanadını oluşturan Baltık ülkeleri BDT'ye katılmadıkları gibi, NATO ve AB'ye dâhil olarak bütünüyle Batı'ya entegre olmuşlardır. Pragmatik Batıcılar ise GUAM ve Türkmenistan'dan oluşmaktadır.

Şekil – 6: Eski Sovyet Cumhuriyetlerinin, RF'ye göre konumları.

Kaynak: Taras Kuzio, "Bağımsız Devletler Topluluğu İçinde Jeopolitik Çoğulculuk: GUUAM'ın Ortaya Çıkışı", **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, Ed: Yılmaz Tezkan, İstanbul, Ülke Kitapları, 2001, s.94.

Bazı BDT üyeleri RF'ye karşı takındıkları tutumlar nedeniyle örgütte eşit statü edinemedi, RF'nin ekonomik askeri ve siyasi baskısından kurtulmak için kendi

³²⁰Ludmilla Selezneva, "Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism", **European Security**, C.XI, No:4, London, A Frank Cass Journal, 2002, s.20.

aralarında örgütlenme yoluna gitmişlerdir. BDT içerisinde dikey entegrasyonu sağlayamayan RF'ye karşı muhalif gruplaşmalar ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi GUAM'dır.³²¹ BDT'ye üye devletlerin bütünleşme sürecine yönelik siyasi, ekonomik ve askeri görüşlerinin farklı olması BDT içerisinde iki grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan ilki, Kollektif Güvenlik Antlaşması'na taraf olan devletler(RF, Ermenistan, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Beyaz Rusya) oluşmaktadır. İkinci grup ise GUAM'a üye devletlerden (Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna ve Moldova) oluşmaktadır.³²² GUAM'a üye olan devletler, BDT üyeliğinin kendilerine ekonomik fayda ve en önemlisi güvenlik garantisi sağlamakta yetersiz kaldığını düşünmektedirler.³²³

GUAM, Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova arasında resmi nitelik taşımayan siyasi bir oluşum olarak 10 Ekim 1997'de Strasburg'da yapılan AB zirvesinde ortaya çıkmıştır. Bu oluşumu tetikleyen ana etken RF'nin 1997 yılı başlarında AKKA kanat indirimleri konusunda revizyona gitmeye başlaması olmuştur.³²⁴ 24 Nisan 1999 tarihinde Özbekistan da örgüte üye olmuştur. Ancak Özbekistan 2002 yılında örgütteki faaliyetlerini askıya almıştır. Bu örgütün kurulmasının ekonomik ve siyasi açıdan büyük önemi vardır. Her şeyden önce GUAM'a üye olan devletler BDT bünyesinde RF'nin baskılarına karşı koymak için siyasi platformda bir araya gelmişlerdir. GUAM'ın ortaya çıkmasının ardından BDT içinde bir tarafta RF'nin ve öteki tarafta da Ukrayna'nın başını çektiği iki farklı kutup oluşmuştur. Dolayısıyla BDT içerisindeki güç dengesi değişmiştir. Bugün BDT'yi zorlukla bir arada tutan tek unsur RF'nin sahip olduğu ekonomik, askeri ve siyasi üstünlüktür. Putin'in ifadesiyle "eski Sovyet cumhuriyetlerini medeni bir şekilde

³²¹BDT coğrafyasında bir yandan renkli devrimler sürerken diğer yandan da ABD'nin desteği ile Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova tarafından kurulan ve daha sonra etkinliğini yitiren GUAM'ın yerine Baltıklar'dan Karadeniz'e ve Hazar Denizi'ne uzanacak bir coğrafyayı kapsayacak "Demokratik Seçenek Topluluğu" adlı yeni bir oluşumun kurulması gündeme gelmiştir. Bu oluşumun ilk toplantısı Aralık 2005'de Kiev'de, ikincisi ise Mart 2006'da Tiflis'de yapılmıştır. Ayrıca, Romanya 2005 yılında "Karadeniz Diyalog ve Ortaklık Forumu" önerisini açıklamıştır. Karadeniz'de işbirliğine bir şemsiye olarak getirilmek istenilen, katılımcılığın ve serbestliğin esas olduğu, fazla kurumsal bir yapının düşünülmediği ve yaklaşık 700 üst düzey katılımcının davet edilmesinin planlandığı bu forumun 5 Haziran 2006'de Bükreş'te düzenlenecek bir zirveyle başlatılması planlanmıştır. Sinan Oğan, "Sovyetler Birliği'nin Mirası BDT'de Dağılıyor" TURKSAM, 29 Aralık 2005, (Çevrimiçi) <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=44&yazi=697>, 13 Mart 2006; Hasan KANBOLAT, "Pax Ottomana'dan Pax Americana'ya Doğru mu?:Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği", **Deniz Haber**, 11 Nisan 2006, (Çevrimiçi)<http://www.denizhaber.com/index.php?sayfa=konukyazargst&id=3765&yuzde20links=3765>, 16 Nisan 2006.

³²²Hatem Cabbarlı, "GUUAM: Bölgesel İşbirliği Açısından Yeni Bir Fırsat mı?" Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Kafkasya Masası İncelemesi.

³²³Alexander Rondeli, "Security Threats in the Caucasus: Georgia's View", **Perceptions**, Temmuz-Ağustos 1998, s.46.

³²⁴Nurşin A. Güney, "AKKA'nın Yeni Koşullara Uyarlanması ve Türkiye'nin Güvenliği" **Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: En Uzun On Yıl**, Ed: Gencer Özcan, Şule Kut, İstanbul, Buke Yayıncılık, 2000, 169.

TASNİF DIŞI

boşanması için bir araya getiren BDT'nin" tarihe karıştığına dair yorumlar yapılmaktadır. BDT'nin ileride ortadan kalkması halinde yerini alabilecek muhtemel örgütlerin Kollektif Güvenlik Örgütü, Tek Ekonomik Alan ve Şanghay İşbirliği Örgütü olabileceği değerlendirilmektedir.

GUAM'a üye ülkelerin devlet başkanları yayınladıkları Washington Bildirisi'nde örgütün başlıca prensipleri ve faaliyet planını açıklamışlardır. Bu bildiriye göre uluslararası örgütler ve forumlar ile işbirliği, NATO ile 'Barış İçin Ortaklık Programı' çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi, sorunların barış yolu ile çözülmesi, nükleer ve kimyasal silahların yayılımının önlenmesi, Avrupa-Kafkasya-Asya ulaşım koridorunun kurulması için işbirliği örgütün başlıca hedefleri arasındadır. GUAM, Batı ve özellikle ABD tarafından büyük ölçüde desteklenmiştir/desteklenmektedir. Tüm bunlara rağmen GUAM etkinlik kazanabilmiş bir oluşum değildir. GUAM'ın, ABD'nin, RF'ye karşı eski Sovyet coğrafyasında askeri, ekonomik ve politik anlamda üstünlük sağlamak amacıyla oluşturduğu bir yapı olduğu yönünde birçok analiz mevcuttur.³²⁵

Şanghay İşbirliği Örgütü son dönemde RF'nin önem verdiği diğer bir örgüttür. Şanghay İşbirliği Örgütü(Shanghai Cooperation Organization-SCO) RF, Çin, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşan altı üyeli bölgesel bir işbirliği örgütüdür.³²⁶ Örgüt başlangıçta beş üye ile kurulmuş daha sonra Özbekistan'ın katılımı ile "Şanghay Altılısı" adını almıştır. Bu altı ülke, 30 milyon km² ile Avrasya topraklarının 3/5'ini, 1,5 milyar nüfusuyla da dünya nüfusunun ¼'den fazlasını oluşturmaktadır. Dahası bu yeni örgütte BMGK'nın beş daimi üyesinden ikisi bulunmaktadır.³²⁷ Pakistan, Hindistan, İran ve Moğolistan örgütte gözlemci statüsündedirler.³²⁸

Bazı kesimlerce örgütün gerçek hedefinin ABD'nin bölgeye müdahale etmesine olanak tanıyacak problemlerin ortadan kaldırılması ya da oluşmasına engel olunması olduğu iddia edilmektedir.³²⁹ Bazı uzmanlar ise örgütün ABD'nin bölgedeki hegemonyasını kırma ve NATO'ya alternatif bir güvenlik örgütü olma

³²⁵Khatuna Giorgadze, "Russia:Regional Partner or Aggressor?" **The Review of International Affairs**, London, Frank Cass, C.II, No:1, Sonbahar 2002, s.64-79.

³²⁶Hasret Çomak, , "21'inci Yüzyılda Şanghay İşbirliği Teşkilatının Yeni Yönelimleri ve Türkiye ile Yeni İşbirliği Yaklaşımları", **Stratejik Öngörü**, TASAM, No:5, 2005,s.19.

³²⁷Kutay Karaca, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Yeni Güvenlik Kavramı, Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye'nin Bölgedeki Örgütlenmeye Bakışı", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, No:3, Şubat 2004,s.207.

³²⁸Barış Adıbelli, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Merkez Çevre Denkleminde Tehdit Algılaması ve Güvenlik Yapılanması", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2004,s.225.

³²⁹"Shanghai Cooperation Organization", Wikipedia, (Çevrimiçi) http://en.wikipedia.org/wiki/Shanghai_Cooperation_Organization, 27.06.2005.

TASNİF DIŞI

çabasında olduğu konusunda hem fikirdirler.³³⁰ NATO'nun, doğruya doğru genişleyerek 26 üyeli bir ittifak olması Şanghay İşbirliği Örgütü'nün önemini daha da artırmıştır. RF'nin bu örgütten temel beklentisi ekonomik merkezlerde nüfuz ve etki alanı oluşturmak, kaybettiği güç ve prestiji yeniden kazanmak ve mevcut güç dengesinde kendine daha iyi bir yer ve statü elde etmektir. Ayrıca SSCB'nin dağılmasının ardından RF dışında kalan Rus azınlığın haklarının korunması da RF'nin öncelikleri arasındadır. 5 Temmuz 2005'de gerçekleşen Astana Zirvesi tüm dünyanın dikkatini bu örgüt üzerine çekmiştir. Zirve sonunda yayınlanan bildiride üye ülke toprakları "Şanghay İşbirliği Örgütü toprakları" olarak nitelendirilmiş ve ABD'nin bu topraklardaki üslerini geri çekmesi için bir takvim belirlemesi istenmiştir.(Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan)³³¹

RF son zamanlarda üye ülkelerin devlet başkanlarının katıldığı siyasi bir forum halini alan BDT vasıtasıyla artık çıkarlarını koruyamayacağını farkındadır. RF muhtemelen kendine sadık dostları ile daha sıkı bağları olan derin bir entegrasyon sürecine girerken, diğerlerine karşı enerjiyi de içerecek geniş bir yelpazede baskı kurmaya ve bir ölçüde cezalandırmaya devam edecektir.

(3) Askeri Araçlar

RF dış politikasında askeri gücün önemli bir konumu vardır. Süper güç konumuna önce "yakın çevre"de sonrada dünya çapında ulaşmak isteyen RF dış politikasında silahlı kuvvetlerin rolü yadsınamaz. "Komşularını yuta yuta bir deve dönüşen" RF'de, askeri güç tarihte de her dönem önemli olmuştur. 1492–1992 yılları arasındaki 500 yıllık süreçte sadece 29 yılın savaşı geçirebildiği düşünülürse askeri gücün Rusya açısından önemi daha net anlaşılabilir.

Rusya, askeri gücü ile Avrupa'yı, Napolyon ve Hitler işgalinden kurtarmada büyük rol oynamış ve Avrupa'da büyük bir güç ve denge unsuru olduğunu ispat etmiştir. Askeri teknoloji ve silah sanayii, Çarlık Rusyası ve SSCB döneminde ekonomi ve endüstrinin gelişiminde temel itici güç olmuştur. SSCB, İkinci Dünya Harbi sonrasında ABD'den sonra nükleer silaha sahip olan ikinci ülke olmuştur. Günümüzde en çok nükleer savaş başlığına sahip olan ülke RF'dir.³³² SSCB'nin

³³⁰Ilyas Kamalov, "Şanghay Eksenli NATO'yu Dengeleyebilir mi?", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:69, Ocak 2006, s.12-13.

³³¹Hasret Çomak, "Küresel Kutuplaşma Çerçevesinde Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın Geleceği ve Bu Durumun Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", **Türkiye'nin Çevresindeki Sorunlar ve Türkiye'nin Güvenlik Politikasına Etkileri Sempozyumu**, Harp Akademileri, 9-10 Mart 2006, s.4. 21 Kasım 2005 tarihi itibarıyla ABD, Özbekistan'daki Hanabad üssünü boşaltmıştır.

³³²RF'nin, 6.000 tanesi stratejik nükleer silah olmak üzere 12.000-19.000 arası nükleer silahı bulunduğu bilinmektedir. Ted Flaherty "Current world nuclear arsenals", CDI, 2 January

yıkılmasının ardından RF'nin sahip olduğu binlerce nükleer silahın güvenliği ve bu silahların terörist gruplar ile nükleer silah edinmek isteyen ülkelerin eline geçme olasılığı başta ABD olmak üzere tüm dünyanın başlıca endişe kaynağı olmuştur.

Kızıl Ordu, SSCB döneminde komünist rejimin adeta sigortası olmuş, rejime karşı ayaklanmalar Macaristan, Çekoslovakya ve en son Bakü'de olduğu gibi Kızıl Ordu tarafından bastırılmıştır. P. Kennedy, muazzam askeri gücü olmasa SSCB'nin dünya için çok fazla önem taşımayacağını, ancak SSCB'nin sahip olduğu muazzam askeri güç ile başkalarının kendilerini güvensiz hissetmelerine yol açtığını ve kendi ekonomik geleceğine zarar verdiğini belirtmiştir.³³³ RF, SSCB'den yüksek konvansiyonel ve nükleer güç yeteneğine sahip bir silahlı kuvvetler devralmıştır. Ancak RF silahlı kuvvetlerinin, SSCB'nin son dönemde yaşadığı ekonomik darboğaz dolayısıyla teknolojik alanda nispeten ABD'nin gerisinde kaldığı doğru bir tespittir. Moskova 1998 ekonomik krizi sonrasında kadar bu konuda yeterli önlem alamamıştır.

I. Rus-Çeçen savaşında alınan yenilgi, 12 Ağustos 2000 tarihinde Barents denizinde Rus nükleer denizaltısı Kursk'un batması ve 118 denizcinin ölmesi ve son olarak da Rus mini denizaltısı Priz AS-28'in Büyük Okyanus'ta mahsur kalmasının ardından RF'nin dünyadan yardım istemek zorunda kalması ve denizaltının ancak İngiliz denizaltı robotu Scorpio tarafından kurtarılabilmesi, RF ordusunun içinde bulunduğu kötü durumu tüm dünyanın gözleri önüne sermiştir. RF, konvansiyonel yeteneklerindeki teknolojik geri kalmışlığa bağlı zaafiyetini ortadan kaldırmak amacıyla Soğuk Savaş döneminde verdiği nükleer silahı ilk kullanan taraf olmama taahhüdünü geri çekmiş ve nükleer silah potansiyelini, hem güvenlik hem de dış politika hususlarında ön plana çıkarmıştır.

RF askeri potansiyelini kendisi ile bu konuda kıyaslanamayacak kadar zayıf olan "yakın çevresi" üzerinde nüfuzunu yeniden tesis etmek için bir araç olarak kullanmıştır/kullanmaktadır. SSCB ordusunun, BDT ordusuna dönüştürülerek, BDT sınırlarının bu birlikler tarafından korunması RF'nin başlangıçtaki en önemli amaçlarından biri olmuştur. Ancak ilerleyen dönemde her ülkenin kendi ordusunu kurmaya başlaması RF'yi farklı arayışlara itmiştir. RF'nin girişimleriyle BDT çerçevesinde 15 Mayıs 1992'de Taşkent'de Kollektif Güvenlik Antlaşması³³⁴

1997,(Çevrimiçi) <http://www.cdi.org/nuclear/database/nukestab.html>, 19 Ocak 2006.

³³³ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çev: Birtane Karanıkçı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s.605.

³³⁴Antlaşmaya öncelikle altı ülke taraf olmuştur. Bu ülkeler; RF, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Ermenistan'dır. Daha sonra RF'nin baskıları sonucu 1993 yılı sonlarında Azerbaycan, Gürcistan ve Beyaz Rusya'da antlaşmaya taraf olmuşlardır. Ancak 5 yıllık yürürlük süresinin dolmasının ardından 1999 yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan antlaşmadan çekilmişlerdir.

TASNİF DIŞI

imzalanmıştır. Antlaşmaya göre üye ülkelerden birine yapılacak saldırı üyelerin tümüne yapılmış olarak varsayılacaktır. Ancak büyük oranda dış tehdit varsayımı üzerine dayanan bu antlaşma, antlaşmaya taraf ülkeler arasındaki çatışmaları önlemek konusunda yapıcı hiçbir faaliyette bulunmamış ve asıl düşmanın içte olduğu konusunda üye ülkeler arasında fikir ayrılığı doğmasına neden olmuştur. Bu nedenle Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan antlaşmadan 1999 yılında çekilmişlerdir. Bu antlaşma ile başlayan süreç Mayıs 2002'de Kollektif Güvenlik Örgütü'nün kurulması ile kurumsal bir boyut kazanmıştır.

RF, BDT sınırlarının üçüncü ülkelere karşı ortak korunması ve ortak hava savunması tesis edilmesi konusunda bazı BDT üyeleri ile çeşitli antlaşmalar imzalamıştır. Ayrıca Moskova çoğunluğunu RF birliklerinin oluşturduğu BDT barış gücü ile eski SSCB coğrafyasında bulunan çatışma bölgelerinde inisiyatifi elde bulundurmaya çalışmıştır. RF günümüze kadar dört bölgede barış gücü operasyonu gerçekleştirmiştir. Bunlardan Tacikistan ve Abhazya BDT barış gücü çerçevesinde, Trans-Dnyester ve Güney Osetya operasyonları ise RF'nin ilgili devletler ile imzalamış olduğu antlaşmalar doğrultusunda gerçekleştirilen operasyonlardır. Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde de Çin ve RF arasında ortak tatbikatlar düzenlenmeye başlanmıştır. Bu tatbikatların ilki "Barış Görevi - 2005" adıyla 18-25 Ağustos 2005 tarihleri arasında yapılmıştır. Tatbikata RF 1800, Çin 8000 asker ile katılmıştır. Üçüncü bir ülkedeki kargaşayı önleyip barış ve istikrarı yeniden sağlama amacı taşıyan tatbikata 100 savaş uçağı ve helikopter ile 70'den fazla gemi ve denizaltının katılması tatbikat senaryosu ile tatbikata katılan kuvvetlerin birbirine uyumluluğunun farklı çevrelerce sorgulanmasına neden olmuştur.³³⁵ Başkan Putin ise zaman zaman yaptığı açıklamalarla dünyada hiç kimsenin sahip olmadığı ve olamayacağı bir nükleer silaha sahip olduklarını dünyaya duyurmuştur. Bu açıklamalar RF'nin dikkate alınma çabaları olarak değerlendirilmektedir.

RF, NATO'nun genişlemesine yönelik itirazını sürekli muhafaza etmiştir ve etmektedir. RF Soğuk Savaş döneminde Avrupa'yı Sovyet tehdidine karşı korumak maksadıyla kurulan NATO'nun, SSCB'nin ortadan kalkması ile Avrupa'yı kime karşı koruduğunu anlayamamaktadır. RF'nin anlayamadığı diğer bir nokta, eğer ki NATO gelecekte tüm Avrupa'nın ortak güvenlik örgütü olacaksa, RF bu örgüte neden eşit haklara sahip bir tam üye olarak kabul edilmemektedir?³³⁶ RF, Baltık devletlerinin 2004 yılında NATO'ya dâhil olmasını kendi güvenliği açısından bir tehdit olarak

³³⁵Sinan Oğan, "Rus – Çin Ortaklığı ABD'yi Zorluyor", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:66, Ekim 2005, s.14.

³³⁶Gennadiy I. Chufrin, Harold H. Saunders, "Prevention in Russia and The Near Abroad", **The Washington Quarterly**, Autumn 1997, s.36.

algılamıştır. RF, NATO'nun doğuya doğru genişlemesini kendisi için bir tehdit olarak algılamakta, NATO ise RF askeri üslerinin Moldova ve Gürcistan'dan çıkarılmasını istemektedir. Moskova, NATO'nun Gürcistan ve Ukrayna'yı kapsayacak şekilde muhtemel bir üçüncü dalga genişlemesinden büyük endişe duymaktadır.³³⁷

RF-NATO ilişkileri, Mayıs 1997'de Paris'de kurulan NATO–Rusya Daimi Ortaklık Konseyi(JPC) ve Mayıs 2000'de Roma'da imzalanan "Yirmiler Komitesi' (19+1)" üzerine inşa edilmiştir. RF'nin 11 Eylül saldırıları ve sonrasında terörle savaş konusunda ABD'ye tam destek vermesi, NATO'nun Moskova ile ilişkilerini yeniden değerlendirmesine neden olmuştur. Bu çerçevede Mayıs 2002'de NATO–Rusya Daimi Ortaklık Konseyinin yerine NATO–Rusya Konseyi kurulmuştur. Yeni yapılanma ile terörizme karşı ortak mücadele, kriz yönetimi, sivil savunma, askeri, bilimsel ve istihbarat gibi alanlarda işbirliği öngörülmektedir. Ancak yine de tüm durumlarda RF'nin, NATO'nun herhangi bir sürecini etkileme imkânı yoktur. Diğer bir ifadeyle, Moskova'nın NATO'nun kararlarının herhangi birini veto etme hakkı bulunmamaktadır. Tüm antlaşmalarda ilke aynıdır: RF danışılan bir ülkedir ama NATO'ya dâhil değildir, dolayısıyla ittifakın kararlarını veto etme hakkına sahip değildir.³³⁸

e. Avrasya'da Soğuk Savaş Sonrası Meydana Gelen Değişimler ve Girişilen Güç Mücadeleleri

Soğuk Savaş sonrasında Avrasya'nın genel görünümüne göz atmak bize ABD'nin özellikle 11 Eylül sonrası takındığı aktif güç siyasetine karşı diğer bölgesel/küresel güçlerin nasıl tepki verdiği hakkında bir fikir verebilir. Avrasya'nın batısı(AB ve NATO'ya üye olan Avrupa ülkeleri) siyasi, ekonomik ve güvenlik alanında dünyanın en istikrarlı bölgesidir. ABD ile geliştirilen transatlantik ilişkiler ve AB ve NATO ile oluşturulan sağlam temellere dayalı kurumsal yapı nedeniyle Avrupa dünyada bir çekim merkezi konumundadır. Ancak Avrasya'yı oluşturan iki kanattan biri olan Asya'da, güvenliğin teorik ve politik boyutu günümüzde henüz oluşturulamamıştır. Temel bir ideolojik veya stratejik tehdidin yokluğu devletlerin giderek artan bir şekilde ulusal çıkarlarına dayalı dış politika izlemelerine yol açmaktadır. Günümüzde uluslararası sistem, ABD'nin önderliğindeki büyük güçler

³³⁷Sinan Oğan, "NATO – Rusya İlişkileri: Korkunun Ecele Faydası Yok", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No:52, 2004, s.43-49.

³³⁸ Lefebvre, **a.g.e.**, s.61-62.

TASNİF DIŞI

ile çok sayıda küçük devletin rekabet halindeki ulusal çıkarlarının birbirine üstün gelmesi, dengelenmesi veya uzlaşması ile ortaya çıkmaktadır.³³⁹

Soğuk Savaşın bitimiyle beraber Avrasya'da ortaya çıkan değişimleri şu şekilde sıralayabiliriz.³⁴⁰

- Orta Asya, Transkafkasya, Hazar, Afganistan v.b. bölgeler/ülkeler küresel gündemin merkezine taşınmıştır.
- Soğuk Savaş döneminde nükleer dengeye dayalı olarak bastırılmış gerilimler ve zorla oluşturulan istikrar aniden sona ermiştir. Yugoslavya'dan, Tacikistan'a kadar tüm Avrasya coğrafyasında istikrarsızlık, çatışma ve gerilimler ortaya çıkmıştır.
- SSCB'nin geride bıraktığı boşluğun doldurulması başlıca rekabet/mücadele konusu olmuştur. Orta ve Doğu Avrupa'daki boşluk NATO ve AB tarafından doldurulurken asıl mücadele SSCB'nin güneyindeki bölgeler üzerinde olmuştur/olmaktadır.
- Bahsedilen rekabette fiziksel kontrol ve siyasal nüfuzdan çok, ekonomik kontrol ve kültürel nüfuz ön plana çıkmıştır. Ekonomik nüfuz mücadelesi içerisinde ise özellikle enerji kaynakları, Avrasya coğrafyasındaki mücadelenin ana unsurunu oluşturmaktadır.
- ABD tüm dünyada izlediği politikalarda tek taraflılığa(ünivertirizme) doğru kaymaya başlamıştır ve 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik gerçekleştirilen terörist eylemler bu eğilimin daha fazla öne çıkmasını sağlamıştır.
- ABD'nin tek taraflılığına karşı bölgesel ve küresel düzeyde karşı koymalar ortaya çıkmaya başlamıştır ve bunların tümü Avrasya'dadır.

³³⁹ Kissinger, **a.g.e.**, s.782.

³⁴⁰ Mustafa Aydın, "Rus Siyasetinde Türkiye, Türk Siyasetinde Rusya Nasıl Görünüyor?", **Türkiye – Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı**, Ed. Nazım Cafersoy, Ankara, ASAM Yayınları, 2003, s.38 - 41.

4. RUSYA FEDERASYONU'NUN TRANSKAFKASYA'YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI

a. Transkafkasya'da RF'ye Yönelik Ortaya Çıkan Tehditler

RF'nin, Transkafkasya'da karşılaştığı jeopolitik güçlükler ve tehditler şunlardır:³⁴¹

- Ülkelerinin gelişimini ve geleceğini Batı ile işbirliğinde gören Azeri ve Gürcü liderlerin Batı yanlısı politikaları,
- Bölgeyi stratejik çıkar alanı olarak gören ABD ve NATO'nun küresel hırsları ve bölgede nüfuz edinme çabaları,
- Hazar Denizi enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması üzerinde devam eden yoğun çatışma,
- Çözülmemiş bölgesel problemler(Dağlık Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya v.b.),
- Kuzey Kafkasya'da ortaya çıkan ayrılıkçı terörist hareketler.

RF ordusunun Kuzey Kafkasya birlik Komutanı olan Y. Y. Ivanov, RF'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile olan ilişkilerinin birçok problem içerdiğini belirtmektedir. O'na göre her iki ülke de Batılı ekonomik ve politik sisteme entegre olmaya ve Atlantik temele dayalı güvenlik sisteminin içerisinde yer almaya çalışmaktadır. İvanov, Gürcistan'ın Atlantikçilik, Azerbaycan'ın ise pan-Türkizm ile iç sorunlarını çözümlemeye çalıştığını ve bu amaçla sıkça diğer güç merkezleriyle RF'nin aleyhine ortak hareket ettiklerini ifade etmektedir. ³⁴²

b. Rusya Federasyonu'nun Transkafkasya'ya Yönelik Dış Politikası

Bu bölüme geçmeden önce RF'nin Transkafkasya'ya bakışını etkileyen bazı algılamaları ele almak gerekmektedir. Bunlardan en önemlisi Rusya'nın ne olduğu sorusunda odaklanan Rus milletinin kimlik tanımlama sorunudur. Sergei Witte'nin belirttiği gibi "Petro'dan bu yana Rusya diye bir şey yoktur, yalnız ve sadece Rus İmparatorluğu vardır." Devlet geleneğinin imparatorluk ile özdeşleştiği RF'de bazı bölgelerin artık Rusya'ya ait olmaması çoğu kesim açısından kabul edilemez bir

³⁴¹Yu.Ye. Ivanov, "Russia's National Security Problems in Transcaucasia and the Era of Globalization", **Military Thought**, y.y., t.y., s. 42.

³⁴² A.e., s. 43.

TASNİF DIŞI

durumdur. RF içinde bulunduğu post emperyal dönemde halen dünyadaki konumunu ve eski SSCB cumhuriyetleri ile kurması gereken ilişkilerin niteliğini sorgulamaktadır.

RF'nin Transkafkasya politikası, tarihi "güney politikası"nın en önemli parçasıdır. RF için "güney" Balkan Yarımadası'nın kuzeyinden, Moğolistan'a kadar uzanan çok geniş bir coğrafi alanı ifade etmektedir. RF'nin "güney politikasının" temel hedefi "sıcak denizlere"³⁴³ ulaşmaktır. Rusya bu amaca ulaşmanın ancak Hint Okyanusu sahillerine kadar jeopolitik olarak yayılmakla mümkün olabileceğini düşünmektedir.³⁴⁴ Tarih boyunca Ruslar bu hedefe ulaşmak için Osmanlı İmparatorluğu ve İran'la savaşımıştır. Kimi zaman bu güçler tarafından durdurulan Rusya, bu güçleri saf dışı ettiği zamanlarda ise karşısında İngiltere'yi ve ABD'yi bulmuştur.³⁴⁵

Ruslar tarih boyunca "sıcak denizlere" inmek amacıyla çeşitli güzergâhları kullanmışlardır. Bunlardan ilki Balkanlar üzerinden İstanbul ve Çanakkale Boğazları vasıtasıyla Akdeniz'e inmektir. İkincisinde ise Ruslar Kafkasya'yı kullanarak Doğu Anadolu üzerinden İskenderun Körfezine ulaşmayı amaç edinmiştir. Üçüncü güzergâh ise yine Kafkaslar vasıtasıyla İran üzerinden Basra Körfezine çıkmak ve dolayısıyla Hint Okyanusuna bağlanmak olmuştur.³⁴⁶ Bu girişimlerin ilki II. Mahmut zamanında Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır valisi Mehmet Ali Paşa karşısında düştüğü zor durumdan kurtulmak için Rusya ile antlaşmak zorunda kalarak 1833 yılında Hünkâr İskelesi antlaşmasını imzalaması ile ortaya çıkmıştır. Rusya bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu'na karşı askeri müdahale hakkı kazanmanın yanında, Boğazları kendi savaş gemilerine açarken, diğer devletlerin savaş gemilerine kapatmıştır. Ancak bu durumu kendi çıkarları açısından uygun görmeyen Batılı devletler daha sonra Londra Boğazlar sözleşmesi ile Boğazların barış zamanında savaş gemilerine kapalılığını uluslararası yükümlülük altına almışlar ve Rusya lehine olan bu durumu dengelenmişlerdir.³⁴⁷ İkinci rota olan

³⁴³ Sıcak denizlere inmek I. Petro'dan itibaren tüm Rus imparatorlarının hayali olmuştur. Çok geniş coğrafya'ya sahip olan Rus imparatorluğu ve sonrasında SSCB, büyük bir kara gücü olmuştur, ancak hiçbir zaman tam anlamıyla bir deniz gücü olamamıştır. Dugin, "SSCB'nin çöküşünde ekonomik ve ideolojik sebeplerden çok jeopolitik faktörlerin etkisi olduğunu belirtmektedir. O'na göre SSCB'nin çöküşü; kara gücünün, deniz gücü karşısında topyekün yenilgisi sonucu gerçekleşmiştir. Dugin, Rusya'nın doğu ve kuzey yönlerinden denize çıkışı olduğunu, ancak bu denizlerin "soğuk deniz" olmaları dolayısıyla Rusya'ya dünya jeopolitiğinde oynamak istediği rolü tanımadığını düşünmektedir. Sıcak denizlere inmenin mutlaka işgal ve ilhak gibi despotça yöntemlerle elde edilmesinin gerekmediğini belirten Dugin, dost, koruyucu, müttefik ve anti - Atlantikçi bir ittifakın oluşumuyla da bu hedefin gerçekleştirilebileceği düşünmektedir. Dugin, **a.g.e.**, s.293.

³⁴⁴ Dugin, **a.g.e.**, s.177.

³⁴⁵ **A.e.**, s.365.

³⁴⁶ Yanar, **a.g.e.**, s.56.

³⁴⁷ Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, Ankara, İmge Yayınevi, 12. Bsk., 2003, s.302.

TASNİF DIŞI

Kaskaysa–İskenderun Körfezi istikametinde ise 1878 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması ile İngiltere'nin Kıbrıs'ı işgali, Rusya'nın planlarını suya düşürmüştür. Üçüncü rota olan Basra Körfezinde ise Rusya iki teşebbüste bulunmuştur. Bunlardan ilki 1907 tarihli İngiliz- Rus antlaşmasıdır. Çarlığın 1917'de yıkılması Rusya'yı bu antlaşmanın nimetlerinden mahrum bırakmıştır. İkinci teşebbüsü ise II. Dünya Savaşı sırasında Rusya-İngiltere- İran arasındaki ittifak antlaşması gereğince Kuzey İran topraklarının Rus işgali altına girmesi ve savaş sonrası Rusya'nın bu bölgeden çekilmek istememesi oluşturmıştır.³⁴⁸ Ancak 1946 yılında ABD'nin büyük baskıları sonucu Rusya bu bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır.³⁴⁹ Rusya bu rotada 1945 yılına kadar karşısında İngiltere'yi daha sonrada ABD'yi bulmuştur. "Sıcak denizlere" inmek maksadıyla Ruslar tarafından yapılan son hamle Afganistan olmuş, fakat bu girişim de SSCB açısından felaketle sonuçlanmıştır. Görüldüğü gibi Rusların teritoryal anlamda güneye inme amacına yönelik yaptığı tüm girişimler başarısızlık ile sonuçlanmış ve Ruslar tarihte hiçbir dönem Aras Nehrinin güneyine inememişlerdir. Dolayısıyla Rusların "sıcak denizlere ulaşmak" politikası gerçekleştirilemeyen bir hayal olarak Rus elitinin zihinlerinde yer edinmiştir.³⁵⁰

Jeopolitik hedefleri gereği RF süper güç konumunu koruyucu yayılcılık politikasını sürdürmek zorundadır. SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni jeopolitik durum RF'ye bazı durumları dikte ettirmektedir. NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, RF'nin bu yöne doğru genişlemesini teorik ve pratik açıdan imkânsız kılmaktadır. Batı yönünde ise Pasifik Okyanusu ve ABD bulunmaktadır. Bu nedenle jeopolitik bir gerçeklik olarak RF yayılcılığının esas "güney doktrini" aracılığıyla gerçekleşebilir. İlk hedef ise Transkafkasya'dır.³⁵¹

RF'nin Transkafkasya'daki amacını Dugin şu şekilde ortaya koymaktadır:³⁵²

"Avrasya'nın(RF'nin) hedefi, merkezci eğilimlerin tahkim edilmesi, tüm bu alanın Moskova'nın stratejik denetimi altında tutulması, esnek kontrol sistemi ve çok faktörlü metodolojisi sayesinde daima kendi nüfuzunu ve stratejik varlığını koruma ve kuvvetlendirme imkânı bulan Çarlık Rusya'sının jeopolitik geleneklerini sürdüren sağlam bir yapının kurulmasıdır."

³⁴⁸Sovyetler, İran Azerbaycan'ında 12 Aralık 1945 yılında Muhtar Azerbaycan Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.

³⁴⁹Fahir Armaoğlu, "Kafkaslarda Yeniden Yapılanma", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, No:337, s.4.

³⁵⁰İşyar, **a.g.e.**, s.129.

³⁵¹Hasan Kuliye, **a.g.e.**, s.195.

³⁵²Dugin, **a.g.e.**, s.366.

Transkafkasya ülkeleri ile olan ilişkiler diğer eski SSCB cumhuriyetleri(Baltık ülkeleri hariç) ile karşılaştırıldığında RF'nin en sorunlu ilişkilerini oluşturmaktadır.³⁵³ RF'nin Transkafkasya politikası, SSCB döneminde kurduğu Moskova merkezli yapının kendine sağladığı avantajlarla bölge ülkelerinin kendisine olan ekonomik bağımlılığını, politik nüfuzunu ve askeri gücünü kullanarak bölgedeki baskın konumunu ve nüfuzunu korumaktır. Transkafkasya'daki bölgesel çatışma ve sorunlar RF'nin bölgedeki askeri varlığı için gerekçe yaratmakta, bu sorunlara yönelik çözüm süreci ise RF dış politikasına bölgeye yönelik manevra yapma imkânı sağlamaktadır. Yine bölgesel çatışma ve gerginlikler nedeniyle istikrarlı bir şekilde gelişemeyen ülke ekonomilerinin, ekonomik açıdan Moskova'ya olan bağımlılığı devam etmektedir. Görüldüğü gibi bölgesel çatışmaları manipüle etmek RF'nin bölgedeki etkinliğini arttırmaktadır.³⁵⁴ Bölgesel çatışmalar nedeni ile istikrarın sağlanamıyor olması dış aktörlerin bölgede aktif rol oynamasını engellerken, Moskova'ya bölgeye müdahale edebilmek için yeni olanaklar sağlamakta ve elini güçlendirmektedir.³⁵⁵

RF, Kafkasya'nın güneyine ve kendi sınırları içerisindeki kuzeyine yönelik birbirine zıt iki politikayı aynı anda yürütmektedir. RF, kendi sınırları içerisindeki Kuzey Kafkasya'da toprak bütünlüğünü korumaya, barış ve istikrarı temin etmeye çalışırken; Transkafkasya'da müttefiki Ermenistan dışındaki ülkelerin toprak bütünlüğünü fiili olarak tanımamakta, istikrar ve güvenliği bozucu müdahalelerde bulunmaktadır.³⁵⁶ RF, Transkafkasya'da istikrarsızlık yaratan en önemli unsurdur. Bölgede Azerbaycan'ı dengelemek için Dağlık Karabağ savaşında Ermenistan'ı desteklemiş, Ermenistan'ın kendine olan bağımlılığını ise Erivan üzerine baskı kurmak için kullanmıştır.³⁵⁷ Dolayısıyla RF'nin uyguladığı(askeri-politik) politikalarla çıkarları gereği Transkafkasya'daki güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasında(troublemaker), devam etmesinde ve aynı zamanda çözülmesinde (çözumsuz kalmasında) (peacemaker) büyük rolü vardır.³⁵⁸

³⁵³ Oktay F. Tanrısever, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası", s.377.

³⁵⁴ Richard Giragosian, "Oil and Geopolitics in the Transcaucasus", **Contrast And Solutions In The Caucasus**, Ed: Ole Hoiris, Sefa Martin Yürükel, England, Aarhus University Press, 1998, s.59.

³⁵⁵ Oktay F. Tanrısever, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası", s.386.

³⁵⁶ Kamil Ağacan, "Değişim Zamanı: Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.VI, No:61, Mayıs 2005, s.54.

³⁵⁷ Mustafa Aydın, "New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus Causes of Instability and Predicament" **Center for Strategic Research(SAM)**, s. 13. (Çevrimiçi) <http://www.sam.gov.tr/perceptions/sampapers/NewGeopoliticsofCentralAsiaandtheCaucasus.pdf>,

³⁵⁸ Brenda Shaffer, **Security in the South Caucasus**, NATO Parliamentary Assembly Seminar, 25 November 2004, (Çevrimiçi) http://bcsia.ksg.harvard.edu/publication.cfm?ctype=presentation&item_id=84, 12 Şubat 2006.

RF bir yandan Transkafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını tanıırken, diğer yandan da bu ülkelerle ilişkilerinde ağabey-kardeş, merkez–eyalet sistemine dayalı eski pozisyonunu terk edememekte ve eşit statüde iki bağımsız devlet ilişkisi kurmakta zorlanmaktadır. RF, Transkafkasya ülkelerinin kendi iradeleri ile uluslararası ekonomik, siyasi ve güvenlik örgütlerine üye olmalarına ve gelişimleri için istedikleri modeli serbestçe seçmelerine engel olmaktadır.³⁵⁹ RF kendisinin oluşturmuş olduğu istikrarsız ortama, istikrar getirme adına bölgeye müdahale etmekte ve bu müdahalesinin de meşru bir hak olduğunu uluslararası kamuoyuna kabul ettirmeye çalışmaktadır.³⁶⁰

RF dış politikasının Transkafkasya boyutunun oluşumuna etki eden aktörler sanıldığı gibi yalnız RF Dışişleri Bakanlığı değildir. Aslında Rus dış politikasının bütün alanlarında etkili olabilen bu aktörleri Devlet Başkanlığı, Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, Enerji Bakanlığı, Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı, Güvenlik Konseyi, Rus petrol şirketi Lukoil, doğalgaz şirketi Gazprom ve boru hattı şirketi olan Transneft, Rossneft, Zarubezhneft ve RF’de bulunan Transkafkasya diasporası olarak sıralanabilir.³⁶¹ Bölgeye yönelik farklı aktörlerin çıkarlarının çatıştığı görülmektedir. Örneğin Rus ordusu Dağlık Karabağ savaşında Ermenistan’a gizlice yardımda bulunurken, Enerji Bakanlığı ve Lukoil, Hazar enerji kaynaklarının işletilip ulaştırılmasını kapsayan “Asrın Antlaşması”nda Azerbaycan’ı desteklemiştir. Çeşitli aktörlerin farklı çıkarları, bölgeye yönelik RF dış politikasının tutarlı bir yaklaşım sergilemesini zorlaştırmaktadır.³⁶² Bölgeye yönelik RF dış politikasına etki eden aktörleri iki grupta sınıflandırmak mümkündür. Bu gruplardan ilki RF’nin bölgede askeri gücünü ve varlığını kullanarak etkisini artırmasını savunan *stratejist* grup(Güvenlik Konseyi, Ordu, FSB v.b), diğeri ise RF sermayesinin Hazar enerji kaynakları projelerine katılımını ve bölge ülkeleriyle ekonomik alanda ikili ilişkilerin tesisi yoluyla ekonomik çıkarların korunmasını savunan *ekonomist-pragmatik*(Enerji Bakanlığı, Lukoil, Gazprom v.b) gruptur. RF’nin, Transkafkasya politikasının geçirdiği evrelere bakıldığında bu iki eğilimde

³⁵⁹Steven J Main, James Sherr, Mark A Smith, “The Pattern of Russian Policy in The Caucasus & Central Asia”, December 2003, **Conflict Studies Research Centre**, (Çevrimiçi) <http://www.da.mod.uk/CSRC/documents/Russian/OByüzde20101>, 16 Ocak 2006, s.2.

³⁶⁰ Acar, **a.g.e.**, s.173-174.

³⁶¹Robert O. Freedman, “1990’larda Rusya–İran ilişkileri”, **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.VI, No:4, 2001, s.358.

³⁶²M. A. Smith, “Geopolitical Challenges To Moscow in the Transcaucasus”, **Conflict Studies Research Centre**, September 1999, s.5.

TASNİF DIŞI

zaman zaman etkili olduğu görülmektedir.³⁶³ Yeltsin döneminde Transkafkasya politikasını Dışişleri Bakanlığı'ndan ziyade Savunma Bakanlığı yönlendirmiştir.³⁶⁴

SSCB'nin dağılması aşamasında RF'nin Transkafkasya'daki etkinliği 1917–1920 yılları arasındaki seviyeye düşmüştür. Ancak RF bu zayıflığına rağmen bile o dönemde bölgedeki en önemli güç olma pozisyonunu korumuştur. Esasında Batı bu dönemde SSCB'nin çöküşü sonrasında ortaya çıkan jeopolitik boşluk alanlarında istikrarın korunması için RF'ye Transkafkasya ve Orta Asya'da öncelik tanımıştır.³⁶⁵ Özellikle ABD, 1990'ların başında Clinton döneminin önemli isimlerinden Strop Talbott'un "önce Rusya" siyasetini izlemiştir. Dönemin ABD Başkanı Clinton, RF'nin Transkafkasya ve Orta Asya'da bir tür Monroe doktrini uygulamasına anlayışla bakmak gerektiğini ifade etmiştir.³⁶⁶ İzlenen bu politika RF'ye, Transkafkasya'da rahatlık ve geniş bir manevra alanı sağlamıştır.

1991–1993 yıllarını kapsayan ilk dönemde RF, Transkafkasya'ya fazla ilgi göstermemiş/gösterememiştir. Bu dönemde bölgeye yönelik RF dış politikası gelişmelere yönelik tepkisel eylemler şeklinde ortaya çıkmıştır. RF bölgede kendi çıkarları ile uyumlu hareket eden liderlerin devlet yönetimlerinde bulunmasına önem vermiştir. Moskova çıkarları ile uyumlu politika yürütmeyen liderleri gerek ülke içi muhalefete destek vererek gerekse de ülkedeki güvenlik sorunlarını manipüle ederek iktidardan uzaklaştırmıştır. Bu politika önce Gürcistan ve Azerbaycan'da daha sonra da bir ölçüde Ermenistan'da uygulanmıştır. Özellikle jeopolitik önemi ve sahip olduğu enerji kaynakları ile büyük öneme sahip Azerbaycan'ın yönetiminde(Bakü'de) kimin bulunacağı ile RF özel olarak ilgilenmiştir.³⁶⁷

Bu dönemde RF tarafından bölgeye yönelik izlenen dış politikanın diğer bir ayağını da Transkafkasya devletlerinin tümünün Moskova açısından SSCB sonrası askeri, siyasi ve ekonomik nüfuzunu devam ettirme aracı olarak görülen BDT'ye üye olmalarını sağlamak olmuştur. RF çıkarları ile uyumlu hareket etmeyen Azerbaycan ve Gürcistan'a karşı bu ülkelerdeki etnik ve ayrılıkçı hareketleri desteklemiştir. İki ülkede almış oldukları yenilgiler sonucunda RF arabuluculuğunda ayrılıkçı bölgeler ile ateşkes antlaşmaları imzalamak zorunda kalmışlardır. Sağlanan ateşkes antlaşmalarıyla çatışmaların yaşandığı sınır bölgelerine RF barış gücü askerleri

³⁶³Purtaş, a.g.e., s.558.

³⁶⁴Hasan Kanbolat, İyas Kamalov, "Rusya'dan Azerbaycan'a "İran Markajı"", s.85.

³⁶⁵Mediha Akarslan, a.g.e., s.148. Özellikle ABD, ilk dönemde RF için Dışişleri Bakan yardımcısı Strobe Talbott'un "önce Rusya" politikasını takip etmiştir. Bu stratejiye göre ABD, çıkarlarına tehdit oluşturmadığı sürece Orta Asya ve Transkafkasya'yı RF'nin etki alanı olarak görmüştür. Ağacan, "ABD'nin Kafkasya Politikası", s.35.

³⁶⁶ İlhan, a.g.e., s.48.

³⁶⁷ Macdougall, a.g.e., s.92-93.

TASNİF DIŞI

yerleştirilmiştir(Dağlık Karabağ dışında).³⁶⁸ Azerbaycan ve Gürcistan liderleri RF'nin tutumu karşısında BDT'ye üye olmak zorunda kalmışlardır. RF bir yandan eski SSCB cumhuriyetlerini kendi nüfuzu altındaki BDT'ye dâhil etmeye çalışırken diğer yandan da bu cumhuriyetlerin kendisinin dâhil olmadığı herhangi bir uluslararası örgüt, oluşum ve projeye katılmalarını ya da kendi aralarında RF'yi dışlayarak bir örgütlenmeye gitmelerini engellemeye çalışmıştır. Bu çerçevede BDT'ye üye olan ülkelerde RF askeri üslerinin bulunması ve bu ülkelerin sınırlarının üçüncü ülkelere karşı RF birlikleri ile ortak savunulması, RF'nin bölgeye yönelik temel hedeflerinden biri olmuştur. Bu hedef sadece Azerbaycan'da elde edilememiş ve bunun bedeli olarak da Dağlık Karabağ sorunu, Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası devamlılık arzeden bir sorunu haline gelmiştir.

RF'nin, Transkafkasya politikasının diğer ayağı ise rublenin ortak para olarak kullanımını devam ettirmek oluşturmıştır. Ancak bağımsızlıkları sonrasında tüm Transkafkasya devletleri ulusal paralarını tedavüle çıkarmışlardır. RF ekonomik yetersizliklerinin de etkisiyle uyguladığı ekonomi politikalarında 1998 yılına kadar başarılı olamamıştır. RF bu dönemde daha çok SSCB döneminde tesis edilen ülkelerin kendisine olan yapısal bağımlılıklarından yararlanmıştır. Ermenistan'ın tüm bu geçiş dönemini Gürcistan ve Azerbaycan'a nazaran daha istikrarlı atlattığı görülmektedir.³⁶⁹ Bunu bölgenin etkin gücü RF ile geliştirdiği stratejik müttefikliğe varan ilişkilerine borçlu olduğu düşünülmektedir.

1992'nin sonlarından itibaren *yakın çevre* stratejisini benimseyen RF, eski SSCB sahasını hayati çıkar alanı olarak ilan etmiş ve Transkafkasya'da yeniden etkin olmaya başlamıştır. Bu dönemde bölgede RF askeri varlığının güçlü bir şekilde korunmasını savunan *stratejist grup* Transkafkasya politikasına yön vermiştir. Bu amaçla RF, Türkiye ile sınırdaş olan Ermenistan ve Gürcistan'da askeri üsler elde etmiş ve Türkiye'nin stratejik müttefik olarak gördüğü Azerbaycan'da ise askeri üs edinmek istemiştir.³⁷⁰ Ayrıca RF bölgede AKKA tavanlarını aşmış, Türkiye'yi bölgeden ve Karabağ barış sürecinden uzak tutmaya çalışmıştır. Kabul edilen askeri doktrin ile ülke savunmasının RF sınırlarından değil, BDT sınırlarından başladığı ortaya konmuştur. Bölgeden çekilmesi ile oluşacak boşluğun diğer güçler tarafından

³⁶⁸ "Russia Squeezes Georgia", **Jane's Foreign Report**, No:2624, Ocak 2001, s.1.

³⁶⁹ Edmund Herzig, **The New Caucasus**, London, The Royal Institute of International Affairs, 1999, s.15.

³⁷⁰ Azerbaycan eski Sovyet cumhuriyetleri arasında tüm RF kuvvetlerinin ilk çekildiği ülke olmuştur. Aliyev iktidara geldiği ilk dönemde RF ile Bakü ve Gence'de iki Rus askeri üssünün açılması konusunda antlaşma imzalamış fakat ilerleyen dönemde bu antlaşmayı mecliste onaylamamıştır. Ancak RF için stratejik önemi olan Gebele radar üssü statüsü belirsiz olarak Azerbaycan'da varlığını sürdürmüştür. Ocak 2001 yılında Putin'in Azerbaycan ziyareti esnasında bu üs Azerbaycan tarafından RF'ye on yıllığına kiralanmıştır.

doldurulacağından endişe eden RF, BDT sınırlarının korunmasının, kendi sınırlarını daha güvenli kılacağını düşünmüştür. Bu açıdan Transkafkasya, RF'nin savunma alanı içerisinde kalmakta, adeta bir ileri üs/karakol görevi yapmakta, güneyinde tampon bir bölge oluşturmaktadır. RF, BDT sınırlarını korumanın kendi sorumluluğu olduğunu belirtmekle kalmamış, Mart 1993'de AGİT ve BM'den bu hakkın resmi olarak kendisine tanınmasını talep etmiştir.³⁷¹

RF bölgede barış ve istikrarın yalnız kendisi tarafından sağlanabileceğini iddia ederek, uluslararası örgütlerin çatışma bölgelerinde barış gücü bulundurma istek ve taleplerine şiddetle karşı çıkmıştır. Moskova, Batı'nın ve özellikle Türkiye'nin Dağlık Karabağ'a barış gücü gönderme isteğini reddetmiştir. Dolayısıyla uluslararası örgütlerin bölgeye barışı getirme çabaları, diplomatik çabaların ötesine geçememiştir.³⁷² RF bölgesel sorunların Kafkas dörtlüsü(RF, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan) arasında çözüme ulaştırılmasını istemektedir. Moskova bölgedeki çatışma noktalarına yönelik çözüm süreçlerine AGİT ve diğer uluslararası örgütler çerçevesinde katılarak, barış süreci üzerinde etkisini devam ettirmektedir.³⁷³

Bölge ülkelerinin RF'ye karşı bağımsızlıklarını güçlendirmek için giderek artan çabaları, Moskova'nın Kafkasya'da otoritesini yeniden tesis etmek amacıyla başlattığı I. Rus-Çeçen savaşının Çeçenlerce kazanılması ve Batı'nın bölgede giderek artan ölçüde siyasi, ekonomik etkinlik kurmaya başlaması RF'nin, Transkafkasya'daki nüfuzunun azalmasına neden olmuştur.³⁷⁴ Yine aynı dönemde BDT, RF'nin beklentilerine cevap vermekten uzak bir görüntü sergilemiş ve RF'ye karşı BDT içerisinde alternatif oluşumlar ortaya çıkmıştır. 1996 yılından itibaren BDT içerisinde iki askeri-politik kutup oluşmaya başlamıştır. Bunlar; Kollektif Güvenlik antlaşmasına taraf olan devletler ile GUAM'a üye olan devletler olarak sıralanabilir.³⁷⁵ Başından itibaren BDT sürecine ihtiyat ve şüphe ile yaklaşan Azerbaycan ve Gürcistan, GUAM'a üye olan Transkafkasya devletleridir. RF'nin askeri ve politik açıdan zayıf bir görüntü sergilediği bu dönemde bölgeye yönelik politikalarda *Ekonomist-Pragmatik* eğilim ağırlık kazanmıştır. Özellikle LUKOİL'in

³⁷¹Tuncer, **a.g.e.**, s.447; RF, BM'in NATO'ya, Avrupa'da tanıdığı hakların, BDT sınırları içerisinde kendisine de tanınmasını talep etmiştir. Oktay F. Tanrısever, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası", s.388.

³⁷²Fiona Hill: "Russian Foreign Policy and Conflict In the Caucasus", **The Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies Graduate Training and Research Program on the Contemporary Caucasus**, C.I, No:5, Summer 2005, s.4.

³⁷³Stepan Grigoryan, "US and Russian Interests in The South Caucasus", **Analytical Center on Globalization and Regional Cooperation**, (Çevrimiçi) <http://www.caucasusjournalists.net/>, 10 Mart 2006.

³⁷⁴Nazim Cafersoy, "Bağımsızlığın Onuncu Yılında Azerbaycan – Rusya İlişkileri", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.VII, No:1, 2001, s.314.

³⁷⁵Svante E. Cornell, "Kafkaslar ve Orta Asya'da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar", **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, Ed: Yılmaz Tezkan, Ülke Kitapları, 2000,s.162-164.

temsil ettiği bu grup Rus Dışışleri Bakanlığı üzerinde baskı kurmuştur. Bunun üzerine Dışışleri Bakanlığı Hazar'ın statüsü konusunda sergilediği sert tutumunu yumuşatmıştır.³⁷⁶

Putin'in RF Başbakanı olmasıyla, 1999'dan itibaren Kafkasya politikasında *stratejist* grubun ağırlığının arttığı görülmektedir. II. Çeçen Savaşı'nın başlatılması, Kosova harekâtı ve NATO'nun 2004 yılındaki son genişlemesi nedeniyle NATO ile ilişkilerin bozulması, RF'nin Transkafkasya'ya yönelik yeniden güç politikası izlemesinde etkili sebepler olmuştur. Ermenistan'la askeri işbirliğinin boyutunu genişleten RF, bu dönemde Gürcistan'daki üslerini boşaltma konusundaki taahhütlerini yerine getirmekte isteksiz davranmış ve bu ülkeye yönelik baskı politikasını devam ettirmiştir. RF'nin Gürcistan'daki askeri varlığının sona ermesi Transkafkasya'da kendine yönelik düşmanca eylemlere karşı reaksiyon süresini ve kabiliyetini önemli ölçüde azaltacak, BDT topraklarında ortak askeri güvenlik ve hava savunma sistemi kurma düşüncesini sona erdirecektir. Gürcistan'daki Rus askeri üslerinin geri çekilmesi ile Batı'nın ve özellikle NATO'nun önündeki bölgeye yönelik son bariyer ortadan kaldırılmış olacaktır.³⁷⁷ Gürcistan'daki RF askeri üslerinin geri çekilmesi ile RF'nin Ermenistan'daki üsleri anlam ve işlevini büyük ölçüde kaybedecektir. Ermenistan'la doğrudan kara bağlantısı bulunmayan RF, bu üslerle bağlantısını Gürcistan'ın izin verdiği ölçüde sağlayabilecektir.³⁷⁸

Putin, başbakan olmasının ardından hemen Çeçenistan harekâtını başlatmış ve bölgedeki kararlılığını ve kapasitesini ortaya koymuştur. Teröre karşı savaş bu dönemde RF'nin diğer ülkeler ile güvenlik alanında ortaklığa gitmesi için bir zemin oluşturmuştur. Putin bu dönemde BDT coğrafyasında aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. RF, Hazar enerji kaynaklarının çıkarılması ve ulaştırılması ile ilgili projelere kendi şirketlerini de dâhil ederek Batılı devlet ve şirketleri bölgede dengelemeye çalışmıştır. Ayrıca BDT içerisinde kendi yörüngesinden çıkan ve ABD'yi stratejik ortak olarak gören ülkelere karşı politikalarında öncelik vermiştir. Özellikle Azerbaycan bu politikanın temel hedefi olmuştur. Batı tarafından Hazar enerji kaynaklarına ulaşım için kilit önemi olan bu ülkenin, Moskova yanlısı bir politika izlemeye başlaması halinde bölgedeki tüm jeopolitik dengelerin

³⁷⁶ Purtaş, **a.g.e.**, s.230

³⁷⁷İvanov, **a.g.e.**, s. 48.

³⁷⁸Kamil Ağacan, "Gürcistan: "İvan, Evine Dön", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No:60, s.11.

değişebileceğinin farkında olan RF, Azerbaycan ile ilişkilerine özel bir önem vermektedir.³⁷⁹

10 Ocak 2001 'de Putin'in Azerbaycan'a yaptığı ziyaret RF'nin Transkafkasya politikasında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Putin'in Transkafkasya politikası genel olarak Gürcistan'a cephe almak, Ermenistan'ı çok sıkı bağlarla kendisine bağlamak ve Azerbaycan'ı dengelemek olarak formüle edilebilir.

RF, Batı'nın Hazar enerji havzasına girmesini önleyememesine karşın üretilen enerjinin dünya piyasalarına arzının mevcut bulunan RF merkezli boru hatları ile taşınmasını kendine öncelikli politika olarak belirlemiştir. Ancak Azerbaycan ve Gürcistan'ın, RF'nin siyasi ve ekonomik etkisinden kurtulmak istemeleri ve bu isteğe Türkiye ve Batı tarafından verilen destek, RF'nin bu politikasını başarısız kılmıştır. Azerbaycan, RF karşısında büyük bir kazanım sağlamış, Türkiye ve Batı ile olan stratejik ortaklığını önemli bir proje olan BTC ile kalıcı kılmıştır. RF, BTC boru hattını çıkarları açısından son derece zararlı bir proje olarak değerlendirmektedir. İlk olarak BTC, RF'nin Hazar enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması için mevcut olan ulaşım koridoru tekeline ortadan kaldırmıştır. İkinci olarak Hazar enerji kaynakları ve bölge üzerindeki nüfuzunu azalmıştır. Üçüncü olarak ise jeopolitik açıdan önemi büyük olan BTC hattının fiziki güvenliğinin sağlanması gerekmektedir. RF, BTC'nin güvenliğini sağlamak maksadıyla Batılı güçlerin ve özellikle NATO'nun bölgeye yerleşmesi olasılığından büyük endişe duymaktadır.³⁸⁰ Ayrıca bu bölgedeki petrol şirketleri ve çokuluslu şirketler kendi devletleri tarafından desteklenmekte ve devletlerinin ilgisini faaliyette bulundukları bu bölgeye çekmektedirler. ABD yönetimi defalarca Hazar bölgesinde faaliyet gösteren Amerikan şirketlerinin çıkarlarını koruyacağını açıkça ilan etmiştir.³⁸¹ Bölgede ağırlıklı olarak faaliyet gösteren Batılı şirketler vasıtasıyla Batılı güçlerin bölgedeki etkinliği giderek artmaktadır. Bu durum ise RF'nin çıkarları ile çatışmaktadır.

Moskova bölgede kendine karşı tehdit oluşturan iki jeopolitik güçlük algılamaktadır. Bunlar; NATO'nun bölgeye yönelik genişlemesi ve bölge ülkelerinin Moskova'nın yörüngesinden gittikçe uzaklaşmalarıdır. Bu iki olay birbiri ile yakından alakalıdır. Bölge ülkeleri Moskova'dan uzaklaştıkça, NATO'ya yönelmekte;

³⁷⁹Lena Jonson, "The New Geopolitical Situation in the Caspian Region" , **The Security of The Caspian Sea Region**, Ed: Gennady Chufirin, New York, Oxford University Press, 2001, s.15-16.

³⁸⁰Rusya bu endişelerinde çokda haksız sayılmaz. Çünkü Gürcistan NATO nezdinde Transkafkasya'dan geçen boru hatlarının korunması için girişimlerde bulunmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fariz İsmailzade, "Threats and Protection of the Energy Infrastructure in Azerbaijan", **Cornell Caspian Consulting**, 2004, s.6.

³⁸¹Ivanov, **a.g.e.**, s. 52.

TASNİF DIŞI

NATO'nun bölgeye yönelik ilgisi arttıkça da bölge ülkeleri RF'den uzaklaşmaktadır.³⁸²

RF bölgede kendi etkisinin azalmasıyla oluşan güç boşluğunu ABD'nin dolduracağı endişesini taşımaktadır. ABD ve RF ilişkilerinin Avrupa cephesinde yükselttiği tansiyon Transkafkasya cephesine de yansımıştır. NATO'nun 1999 yılında yeni stratejik konsepti ile Kosova'ya müdahale etmesi RF'de, NATO'nun gelecekte BDT topraklarında da aynı tür operasyonlara girişebileceği kaygısını yaratmıştır. Bu gelişme karşısında 2000 yılında ulusal güvenlik, dış politika ve askeri politika doktrinlerini yayımlanmıştır.³⁸³

RF bölgede her açıdan güçlenmek istemekte, Batı'nın bölgeye nüfuzunu engellemek amacıyla Ermenistan'ı daha fazla etkisi altına almaya çalışmakta ve Erivan'ı askeri yardım başta olmak üzere birçok konuda desteklemektedir. Buna karşın Azerbaycan ve Gürcistan'ı zayıf düşüren meşru ve gayrimeşru tüm seçenekleri kullanmaktadır. RF, Kuzey Kafkasya'da askeri varlığını ve operasyonlarını yoğunlaştırarak bölgede güçlü olarak bulunmak istemektedir. Çünkü Kuzey Kafkasya'da nüfuzunu kaybeden RF'nin, Transkafkasya'da varlık göstermesi mümkün değildir. RF, Kuzey Kafkasya'yı kaybetmesi halinde zaten Batı ile ilişkilerini her boyutta geliştirmek için çaba harcayan Azerbaycan ve Gürcistan üzerindeki kontrolünü tamamıyla kaybedecektir.³⁸⁴

RF'nin bölgede karşılaştığı en büyük zorluklardan biride, Transkafkasya devletlerini kendi nüfuzu altında tutmak için uyguladığı politikaların, Gürcistan ve Azerbaycan üzerindeki merkezkaç kuvvetini daha da güçlendirmesi ve Moskova'ya karşı duyulan güvensizlik ve düşmanlığın(Rus fobisinin) artmasına neden olmasıdır. RF'nin bölgedeki müttefiklerini kriz/çatışmalar vasıtasıyla destekleme ve böylelikle nüfuzunu koruma politikası bölgedeki diğer siyasal aktörleri kendine yabancılaştırmakta ve Moskova'nın politikasını meşruiyet zemininden uzaklaştırmaktadır.³⁸⁵ RF tarafından uygulanan politikalar sonucunda bu devletler hızla yönlerini Batı'ya dönmüşler ve RF nüfuzundan kurtulma çabası içerisine girmişlerdir. Azerbaycan ve Gürcistan, toprak bütünlüklerini tehdit eden ve istikrarı bozan sorunların kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmadığını, RF'nin bu ülkeleri

³⁸² Smith, **a.g.e.**, s.2.

³⁸³ Jonson, **a.g.e.**, s.15.

³⁸⁴ Rojan Menon, Graham E. Fuller, "Rusya'nın Tahripkâr Çeçen Savaşı", **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, Ed: Yılmaz Tezkan, İstanbul, Ülke Kitapları, 2001, s.208.

³⁸⁵ Oktay F. Tanrısever, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası", s.379.

kendi nüfuzu altında tutmak için bu sorunları ortaya çıkarıp devam ettirdiğini düşünmektedirler.³⁸⁶

RF günümüze kadar Transkafkasya'da iki büyük yenilgiye uğramıştır. Bunlardan ilki BTC hattının tesis edilmesi, ikincisi ise Gürcistan'daki "kadife devrim"dir. Her iki olayda bölgenin jeopolitiği üzerinde kalıcı ve derin etkiler yaratmıştır. Meydana gelen gelişmeler göstermektedir ki; RF, Transkafkasya'da giderek artan bir ABD etkisi ile karşı karşıyadır. Bölgede bundan sonra yaşanacak gelişmeleri; ABD ve RF arasında bölgeye hâkim olmak için girişilecek mücadelenin seyri belirleyecektir.

RF "arka bahçesi" olarak gördüğü Transkafkasya'da siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel açılardan hegemonyasını devam ettirmek istemektedir. Moskova, "yakın çevre"sine Türkiye, İran gibi bölge ülkeleri ve ABD, AB, Çin gibi küresel aktörlerin müdahalesine şiddetle karşı çıkmaktadır.³⁸⁷ Son dönemde RF'nin, Transkafkasya'da ileri hamleler yaptığı görülmektedir. Çin, Hindistan ve İran ile ABD'yi Avrasya'da dengelemeye yönelik geliştirilen ittifaklar, ülke ekonomisinin giderek istikrarlı bir zemine oturması (ABD'inde büyük ölçüde sebep olduğu yüksek seyreden petrol fiyatları nedeniyle) ve "yakın çevre"sine yönelik uyguladığı politikalarda sonucu sıfır toplamı stratejiler yerine etkinlik, maliyet ve sebep–sonuç ilişkisi irdelenmiş pragmatik politikalar izlemesi RF'yi, ABD karşısında giderek güçlü kılmaktadır.

Ayrıca son dönemde RF'nin geleneksel askeri–politik diplomasi tarzı yerini ekonomi-politik tarza bırakmıştır.³⁸⁸ Putin, Transkafkasya'da diplomasi–güvenlik–ekonomi(enerji) dengesini korumaya ve ikili ilişkilerde ekonomik konulara öncelik vermeye önem vermektedir.³⁸⁹ En son Ukrayna ve Gürcistan örneklerinde görüldüğü gibi RF kendisine cephe alan ve çıkarlarını gözetmeyen ülkeleri enerji kozu ile cezalandırmaktadır. RF, Transkafkasya ve Orta Asya'da, Çarlık ve Sovyet döneminde olduğu gibi bir etki alanı yaratmak istemektedir. Giderek neo-emperyal bir politikaya yönelen RF'nin, SSCB'nin yıkılışının ardından jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik önemi artan Transkafkasya'ya yönelik ilgisini kesmeyeceği ve artırarak devam ettireceği düşünülmektedir.

³⁸⁶ Ağacan, "Değişim Zamanı: Rusya Federasyonu'nun Günay Kafkasya Politikası", s.53.

³⁸⁷ RF'nin, BDT barış gücü kapsamında Güney Osetya ve Abhazya'da askerleri bulunmaktadır. RF, Transkafkasya'daki çatışma alanlarına kendisi dışında hiçbir devlet veya uluslararası örgütün barış gücü kapsamında asker göndermesini istememektedir.

³⁸⁸ Jeronim Perovic, "From Disengagement to Active Economic Competition: Russia's Return to the South Caucasus and Central Asia", **Demokratizatsiya**, Winter 2005, s.63.

³⁸⁹ Hasan Kanbolat, İlyas Kamalov, "Rusya'dan Azerbaycan'a "İran Markajı"", s.85.

(1) Rusya Federasyonu-Azerbaycan İlişkileri

RF ile ilişkilerin Azerbaycan için özel bir önemi vardır. Bu önem RF'nin Azerbaycan'ın büyük bir komşusu olmasının ötesinde tarihten kaynaklanan bir önemdir. Rusya, tarihi süreçte Azerbaycan'ı etkileyen en önemli ülke olmuştur.³⁹⁰

Buna karşın Azerbaycan'da, Rusya için her dönem önemli bir coğrafya olmuştur. Rusya açısından bunun nedenleri şunlardır:³⁹¹

- Azerbaycan üzerinde nüfuz tesis etmek; RF'ye kendi etkisini Yakın Doğu'ya ve Orta Doğu'ya yayma imkânı sağlamaktadır. Azerbaycan, RF askeri kuvvetleri için nitelikli bir üs olarak kullanılabilir.
- Azerbaycan'ın zengin doğal kaynakları, RF'nin ilgisini çekmektedir.
- Azerbaycan etki altında tutularak Türk dünyası parçalanabilir ve Türkiye'nin ve Batı'nın Orta Asya ve Kuzey Kafkasya'ya nüfuz etmesi önlenir.
- Azerbaycan üzerinde sağlanan etkinlik ile İran'ın, Müslüman ülkeye tesiri ortadan kaldırılabilir.
- Azerbaycan'da bulunan Rusların güvenliği sağlanmış olur.
- Azerbaycan'ın etki altına alınması İran ile direk irtibatı tesis eder.

Azerbaycan-RF ilişkileri başından beri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bağımsızlığın ilk döneminde Azerbaycan tarafından RF yanlısı bir dış politika izlenmiştir. AHC iktidarında ise tam aksine tamamen RF karşıtı bir politika takip edilmiştir. İzlenen her iki politikada Azerbaycan açısından olumlu sonuç vermemiştir. Üçüncü dönem olarak tanımlayabileceğimiz Aliyev döneminde ise geçmişte izlenen iki zıt politikanın bir sentezinin ortaya konduğunu ifade edebiliriz.

Bağımsızlık ilan edildiğinde Azerbaycan'ın başında bulunan Muttalibov, RF ağırlıklı bir dış politika izlemiştir. Muttalibov, 21 Aralık 1991 yılında BDT'ye üye olmak için Alma Ata Bildirisini imzalamıştır. Bağımsızlığı muhalefetin baskısıyla ilan eden Muttalibov, Dağlık Karabağ konusunda RF'den yardım göreceğini düşünmüştür. Bu süre zarfında RF, Azerbaycan'ı bağımsız bir devlet olarak tanımamış, adeta SSCB dönemindeki “eyalet-merkez” sistemini sürdürmek

³⁹⁰ Nazim Cafersoy, “Bağımsızlığın Onuncu Yılında Azerbaycan – Rusya İlişkileri”, s.287.

³⁹¹ A.e., s.288.

istemiştir. Azerbaycan'ın eşit koşullarda ilişki kurma ve antlaşma imzalama istekleri RF tarafından sürekli reddedilmiştir. RF'nin Hankendi'nde konuşlu 366. Motorize Zırhlı Alayı'nın, Hocalı katliamına Ermenilerin yanında aktif olarak katılması Muttalibov'un sonunu getirmiş ve yerine seçimlere kadar Meclis Başkanı Yagup Mehmedov vekâlet etmiştir. Mehmedov zamanında BDT'ye üyelik antlaşması parlamento tarafından reddedilmiş ve RF'ye karşı ihtiyatlı bir politika izlenmiştir. 1992 yılı başında RF'nin Azerbaycan stratejisinde olumlu bazı gelişmeler gözlenmiştir. RF ile Azerbaycan arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına ilişkin antlaşma 4 Nisan 1992'de imzalanmıştır.³⁹² Böylelikle RF, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan 108'inci ülke olmuştur.³⁹³

RF bu dönemde Azerbaycan'dan ülkedeki RF askeri varlığının devamını, Azerbaycan sınırlarının Rus ve Azeri kuvvetleri tarafından ortak korunmasını, Karabağ'da Rus askerinden oluşacak barış gücünün kabul edilmesini, Hazar Denizi'nde petrol çıkarma konusunda sadece Rus şirketlerinin çalışmasını ve çıkarılan petrolün dünya pazarlarına RF toprakları üzerinden taşınmasını istemiştir.³⁹⁴

7 Haziran 1992'de Azerbaycan'da yapılan devlet başkanlığı seçimi, Azerbaycan–RF ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Oyların yüzde 60'ını alan Azerbaycan Halk Cephesi lideri Elçibey'in³⁹⁵ RF politikası; Rus askerlerinin Azerbaycan'dan çıkarılması³⁹⁶, RF'nin sürekli olarak Azerbaycan'a baskı aracı olarak kullandığı Dağlık Karabağ sorunun RF'nin tekelinden çıkarılması, RF'nin siyasi, askeri ve ekonomik etki alanı olan BDT üyeliğini reddetmek ve RF ile eşit haklara sahip bağımsız bir devlet olarak politik ve ekonomik ilişkiler geliştirmek şeklinde sıralanabilir.³⁹⁷

³⁹²Purtaş, **a.g.e.**, s.231-232.

³⁹³Aslanlı, Hesenov, **a.g.e.**, s.22.

³⁹⁴Okan Yeşilot, "Azerbaycan'daki Çeçen Mülteciler ve Rusya ile İlişkilere Yansımaları", **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, Ed: Okan Yeşilot, İstanbul, Kitabevi, 2005, s.194.

³⁹⁵Ebulfez Elçibey(1938-2000); filolog, düşünür ve devlet adamıdır. Azerbaycan Halk Cephesi kurucusu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin seçimle işbaşına gelmiş ilk cumhurbaşkanıdır. Devlet adamı olarak bütün meseleleri Türklük açısından değerlendiren, bu çerçevede Türk kimliğinin ve Türk dilinin siyasi alanda hamisi olan Elçibey, Bütöv Azerbaycan ülküsünün temellerini atan düşünürdür. Kendini Atatürk'ün bir askeri olarak tanımlayan Elçibey, Atatürk için "O Türk Dünyasının siyasi peygamberidir.....Kıymetli tablolar yakından seyredilmez, büyük dağların haşmeti de onların eteğinden görünmez. Siz Atatürk'ü gelip buradan seyredin" demekteydi. Alışık, **a.g.e.**, s.142; Yaşar Kalafat, **Güney Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, Ankara, ASAM Yayınları, 2000, s.186.

³⁹⁶Azerbaycan, RF askerlerinin eski Sovyet coğrafyasında en erken çekildikleri ülke olmuştur. Hatta RF askerleri Azerbaycan'dan çekildiği esnada birleşen Almanya'nın doğusunda hâlâ Rus askerleri bulunuyordu. Araz Arslanlı, "Azerbaycan'daki İç Siyasi Gelişmeler ve Rusya", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.IV, No:40,s.20.

³⁹⁷Nazım Cafersoy, **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001, s.97.

TASNİF DIŞI

Yukarıda sayılan RF'nin istekleri ile Elçibey'in RF politikasının birbirine taban tabana zıt olduğu açıkça görülmektedir. RF, Elçibey'in izlediği politikaları tamamen çıkarları aleyhinde ve fazlasıyla Türkiye ve Batı yönelimli bulmuşsa da, doğrudan Azerbaycan ile karşı karşıya gelmek istememiştir. Bu nedenle Ermenistan'a, Dağlık Karabağ konusunda destek vermiş ve müsamaha göstermiştir. Moskova ayrıca Azerbaycan'ın kuzeyinde Lezgi, güneyinde de Talişlerin ayrılıkçı hareketlerine ve iktidar muhalifi Albay Suret Hüseyinov'a destek vermiştir.

Azerbaycan başından beri Dağlık Karabağ sorununun doğrudan RF ile alakalı bir sorun olduğunu ve Rusya ile Ermenistan'ın tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de Azerbaycan'a karşı ortaklaşa hareket ettiklerini düşünmektedir. RF'nin, 1992 sonlarında ortaya koyduğu "yakın çevre" doktrini ve müteakibinde RF destekli Gence isyanı(4 Haziran 1993) Elçibey iktidarının sonunu getirmiştir. Azerbaycan'da, Rusya'ya muhalif bir yönetim ancak bir yıl süre ile iktidarda kalabilmiştir. Elçibey'in yerini Nahçıvan Milli Meclis Başkanı Haydar Aliyev almıştır.

Aliyev iktidara geldiğinde RF'ye karşı iki aşamalı bir politika izlemiştir. Birinci aşama olan Haziran 1993 ve Şubat 1994 arasında RF'yi yatıştırma politikası takip edilmiştir.³⁹⁸ RF karşıtı politika izlemenin Azerbaycan'a faydadan çok zarar vereceğini düşünen Aliyev, önce 9 Eylül 1993'de Kollektif Güvenlik Antlaşması'nı sonrada 24 Eylül 1993'de Moskova'da BDT'ye üyelik antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Ancak Azerbaycan BDT'nin askeri-siyasi bir birliğe dönüşmesine sürekli ihtiyatla yaklaşmıştır. İkinci aşamada ise RF'nin Azerbaycan üzerindeki bazı çıkarları karşılanarak, RF'yi kızdırmama ve bunun paralelinde Batı ile Elçibey'in kurduğu ilişkileri geliştirme politikası takip edilmiştir.³⁹⁹ RF'nin bazı çıkarları gözetilerek izlenen bu politika bile Azerbaycan'ın Ermenistan karşısındaki toprak kayıplarını önleyememiştir. Bu da göstermektedir ki RF'nin Ermenilere verdiği destek sadece Azerbaycan karşıtı değil büyük ve temel oranda Türkiye ve Batı karşıtı bir nitelik taşımaktadır. Haydar Aliyev bunun üzerine RF ile kurulan ilişkilerde 1994'ün başlarından itibaren bir denge tesis etmeye başlamış ve böylece RF'yi yatıştırma politikası sona ermiştir. Aliyev iktidara gelişinden 2003 yılında görevi bırakıncaya kadar geçen 10 yıllık sürede dört darbe girişimi ile karşı karşıya kalmıştır.

RF'nin Aliyev dönemi Azerbaycan politikası, AHC döneminde bozulan ilişkilerin "yakın çevre" doktrini çerçevesinde onarılması, bu bağlamda RF

³⁹⁸ İlk iş olarak Elçibey'in Batılı şirketlerle yaptığı antlaşmaların askıya alındığı açıklanmıştır.

³⁹⁹ Cafersoy, "Bağımsızlığın Onuncu Yılında Azerbaycan – Rusya İlişkileri", s.294-295.

TASNİF DIŞI

ordusunun yeniden Azerbaycan'a konuşlanması ve Batı'nın ülkeye ulaşmasının engellenmesi olmuştur.⁴⁰⁰ Bu dönemde Gürcistan ve Ermenistan'da elde edilen askeri üsler dikkate alındığında RF'nin, Azerbaycan'da bu konuda başarısız olduğu ortaya çıkmaktadır.

Azerbaycan–RF ilişkilerinde günümüze kadarki süreçte en önemli problem sahaları Dağlık Karabağ, enerji kaynakları ve aktarımı, Hazar'ın statüsü ve Çeçenistan sorunları olmuştur. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ savaşında başarı kazanması ve Azerbaycan'ın yüzde 20'sinin işgal edilmesi adeta Rus ordusunun Azerbaycan'dan çıkarılması nedeniyle RF'nin Azerbaycan'a kestiği bedeli ağır bir faturadır. RF bu aşamadan sonra devamlı surette Rus ordusunun bölgeye barış gücü olarak geri dönebilmesinin yollarını aramıştır. RF, Dağlık Karabağ sorununa uluslararası kuruluşların müdahil olmasıyla sorunun kendi tekelinden çıkmasına rağmen belirleyici rolünü hâlâ muhafaza etmektedir. Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan'ın "RF'den kurtuluşunu" zorlaştırmakta ve geciktirmektedir.⁴⁰¹ RF'nin arabuluculuğu ile Mayıs 1994'de ateşkes sağlanabilmiştir. RF'nin AGİT Minsk Grubu çerçevesinde Dağlık Karabağ sorununun çözümüne ilişkin politikaları 4 bölümde incelenebilir:

Haziran 1993 – Aralık 1994: RF sorunun çözümünü Minsk grubundan tekrar kendi tekeline alma girişimlerinde bulunmuştur. RF böylelikle Azerbaycan üzerinde önemli ölçüde kaybettiği etkinliğini yeniden kazanmak ve barış gücü olarak ordusunu Azerbaycan'a göndermek istemiştir.

Aralık 1994 – Aralık 1996: RF sorunun çözümündeki başat rolünü AGİT Minsk grubu çerçevesinde sürdürmüştür. Aralık 1994'de yapılan AGİT Budapeşte zirvesinde Minsk grubunda ikili eş başkanlık sistemi benimsenmiş ve daimi eş başkan RF olmuştur. Bu suretle RF 1996 yılı sonuna kadar sorunun çözümünde tek inisiyatif sahibi ülke konumunda olmuştur.

Aralık 1996 – Mart 1999: RF bu dönemde Minsk grubundaki başat konumunu kaybetmiş, Batılı Devletler ve özellikle ABD sürece etkin bir şekilde dâhil olmuştur. AGİT Lizbon zirvesinde Minsk grubunun eş başkanlık sayısı üçe çıkarılmış ve diğer eş başkanlar Fransa ve ABD olmuştur. Mart 1999'dan günümüze kadar uzanan süreçte ise RF, ABD'nin sorunun çözümündeki başat konumunu kırmaya çalışmaktadır.

⁴⁰⁰ A.e., s.295.

⁴⁰¹ Kulişev, a.g.e., s.191.

TASNİF DIŞI

Elçibey döneminde petrol antlaşmalarından dışlanan RF bölgedeki petrol çıkarma ve ulaştırma tekelini geliştirmiş teknolojiye ve büyük sermaye birikimine sahip Batılı şirket ve devletlere kaptırmıştır. Azerbaycan tarafından Türkiye ve Batı ile geliştirilen yakın ilişkiler sonucunda 20 Eylül 1994'de imzalanan "Asrın Antlaşması"nda Rus Lukoil şirketine yüzde 10 hisse verilmiştir.⁴⁰² Bu gelişmede RF içerisinde etkili olan enerji lobisinin büyük rolü vardır. Başını Lukoil ve Gazprom gibi büyük enerji şirketlerinin çektiği bu lobi, Azerbaycan ile ilişkilerin özellikle ekonomik boyutunun ön plana çıkarılmasını ve Azerbaycan'daki tüm projelere ortak olunmasını istemiştir. Ancak RF Dışişleri Bakanlığı "Asrın Antlaşması"nın uluslararası hukuka aykırı ve geçersiz olduğunu iddia etmiştir. RF, Batı'nın bölgede etkinlik kurmasına yol açacağı düşüncesiyle petrol antlaşmalarına karşı çıkmıştır. Lukoil, projede sahip olduğu payı 2003 yılında Japon Inpex şirketine satmıştır. Bunun nedeni bize göre RF'nin konsorsiyumda sahip olduğu pay sayesinde ana ihraç petrol boru hattını kendi topraklarından geçirmek için verdiği mücadeleyi kaybetmiş olmasıdır.

RF öncelikle erken petrolün yalnızca kendi üzerinden mevcut Bakü-Novorossyisk hattı ile ulaştırılmasını istemiş, ancak Azerbaycan, ABD'nin de desteğiyle hem Bakü-Supsa hem de Bakü-Novorossyisk boru hatlarının erken petrol için kullanılmasına karar vermiştir. RF, Azerbaycan'ın enerji kaynakları için ana ihraç boru hattı olarak Bakü-Novorovsski hattını kullanılmasını istemiştir.

Azerbaycan-RF ilişkilerinde diğer bir sorun alanı ise Çeçenistan olmuştur. RF özellikle 1994-1996 yılları arasında devam eden I. Rus-Çeçen savaşında Azerbaycan'ı Çeçenlere yardım etmekle suçlamıştır. Bu suçlamalar Azerbaycan tarafından reddedilse de, RF tarafından Dağıstan sınırı tek taraflı olarak kapatılarak 3 yıl süreyle Azerbaycan'a büyük ekonomik kayıplara yol açan ilan edilmemiş bir ambargo uygulanmıştır. I. Çeçen - Rus savaşının sonunda 1996 yılında imzalanan Hasavyurt Antlaşması ile sorun ortadan kalkmıştır. Ancak 1999 yılında başlayan II. Rus-Çeçen Savaşı sorunu yeniden alevlendirmiştir. Hatta RF Hava Kuvvetlerine bağlı savaş uçakları 1 Ekim 1999'da Azerbaycan'ın kuzeyindeki Gıdır Köyü'nü bombalamıştır.⁴⁰³

⁴⁰²Ayrıca Rus Lukoil şirketine Azerbaycan tarafından verilen diğer ortaklıklar şu şekildedir: Karabağ: yüzde12,5; Şahdeniz: yüzde 10, Yalama: yüzde 32,4, İnam: yüzde 12,5. Cafersoy, "Bağımsızlığın Onuncu Yılında Azerbaycan - Rusya İlişkileri", s.306; Hagani Memmedov, **Azerbaycan Devleti'nin Dış Politika Stratejileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2004, s.242-251.

⁴⁰³ Aslanlı, Hesenov, **a.g.e.**, s.186.

Hazar'ın statüsü konusunda ise RF, İran ve Türkmenistan ile beraber ortak kullanım prensibini ortaya atarak Azerbaycan'ın Hazar enerji kaynaklarını işletmesine ve bu bölgeye Batılı enerji şirketlerinin girmesine engel olmaya çalışmıştır. 1998 yılında Kazakistan ile imzalanan deniz yatağının milli sektörlere ayrılması ve su kütlesinin ortak kullanıma yönelik antlaşma RF'nin pozisyonunda bir yumuşamanın oluştuğunu göstermektedir. Hazar'ın statüsü konusunda Eylül 2002'de Azerbaycan ve RF arasında yukarıda anlatılan esaslar dahilinde(deniz yatağının milli sektörlere ayrılması, su kütlesini ortak kullanımı) bir antlaşma imzalanmıştır.

Azerbaycan'a bağımsızlığını kazanmasının ardından gelen ilk RF Devlet Başkanı olan Putin ile Azerbaycan–RF ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. 2001 yılında gerçekleşen bu görüşmede iki tarafta birbirlerinin hassasiyetlerini dikkate almıştır. Bu ziyaretin karşılığı olarak 2002 yılında Haydar Aliyev Moskova'yı ziyaret etmiştir. Burada yapılan antlaşmalar ile Gebele Radar İstasyonu 10 yıllığına RF'ye kiralanmıştır. Ayrıca Putin, Azerbaycan'da Rusça ve Rus kültürünün korunması ile ilgili isteklerini ortaya koymuştur. Bu görüşmelerde her iki tarafında stratejik ortaklıktan bahsetmesi dikkat çeken diğer bir konu olmuştur.

20–21 Şubat 2006 tarihinde Putin ikinci kez Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir. Putin bu ziyaret ile Azerbaycan'da 2006 yılında kutlanacak "Rusya Yılı"nın açılışını yapmıştır.⁴⁰⁴ Putin'in ziyaretinde bölgesel sorunlar(İran, Dağlık Karabağ, GUAM), enerji(elektrik enerjisi, metalurji, Bakü–Novorosiysk Ham Petrol Boru Hattı Projesi, Aktau–Bakü Ham Petrol Boru Hattı Projesi) ve askeri(Gebele Askeri Radar İstasyonu, askeri sanayi) işbirliği gibi önemli konular görüşülmüştür. Aliyev her fırsatta Çeçenistan'ı RF'nin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü ifade ederken, Putin Dağlık Karabağ konusunda benzer bir yaklaşımı Azerbaycan'a karşı göstermemiştir. Moskova, Azerbaycan'ın ABD ile işbirliği yaparak İran'a karşı bir müdahaleye katılmasından çekinmektedir. Azerbaycan'daki ABD varlığı hem RF'nin bölgedeki etkinlik ve nüfuzunu kıracak hemde müttefiki İran'ı büyük çapta tehdit edecektir.⁴⁰⁵

Musa Gasimov, RF'nin Azerbaycan stratejisinin aşağıdaki nedenlerden ötürü dezavantajlara sahip olduğunu düşünmektedir.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ 2005 yılı RF'de Azerbaycan yılı olarak kutlanmıştır.

⁴⁰⁵ Kanbolat, Kamalov, "Rusya'dan Azerbaycan'a "İran Markajı"", s.85.

⁴⁰⁶ Musa Gasimov, "Rusya'nın Azerbaycan Politikası", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.VII, No:4, s.267-268.

TASNİF DIŞI

- Zengin doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen RF ekonomik açıdan hâlâ Batı'ya bağımlıdır.
- RF çok etnili(Etnik unsur sayısı fazla) bir devlettir ve 143 milyon olan nüfusunun büyük kısmı Türk ve Türk olmayan Müslümanlardan oluşmaktadır.
- RF, Soğuk Savaş döneminde olduğu kadar askeri açıdan güçlü değildir.
- Azerbaycan'da RF'ye muhalif büyük bir kesim vardır.

Gasimov'a göre RF'nin Azerbaycan stratejisi aşağıdaki nedenlerle avantajlara sahiptir:

- Putin yönetiminin uygulamaya koyduğu pragmatik dış politika,
- RF'nin mali ve ekonomik açıdan Batı bloğundan zayıf ve ona bağımlı olmasına karşın Azerbaycan'dan bu alanda defalarca güçlü olması,
- Batı bloğu Azerbaycan'a yönelik ekonomik çıkarlarını net olarak ortaya koysa da, siyasi çıkarlar konusunda netleşmeyen tavrı,
- Azerbaycan'da SSCB döneminden kalan yöneticilerin iş başında bulunması ve demokratikleşmenin yavaş ilerlemesi,
- Batı'nın Azeri-Ermeni çatışmasında Ermeniler tarafında bulunması ve ABD'nin 2001 yılına kadar Azerbaycan'a uyguladığı ambargo RF'nin elini güçlendirmektedir.

RF'nin, Ermenistan ile stratejik ortaklık seviyesinde ilişkileri mevcuttur. Dağlık Karabağ sorunda Ermenistan'a örtülü destek sağlamaktadır. Moskova'nın bölgedeki enerji kaynaklarının çıkarılması ve ulaştırılması konusunda Azerbaycan ile çıkarları çatışmaktadır. Azerbaycan'ın ise özelde Türkiye ve genelde Batı ile geliştirdiği stratejik ortaklık seviyesinde ilişkileri mevcuttur. Yukarıda sayılan faktörlere bir de Azerbaycan'ın güvenlik bağlamında NATO'ya yönelmesi eklendiğinde RF ile Azerbaycan arasında bir stratejik ortaklıktan bahsetmek mümkün görünmemektedir. RF, Transkafkasya'da Gürcistan'ı tamamen kaybetmiştir ve günümüzde Tiflis ile açıkça çatışmaktadır. RF, Azerbaycan'ı da aynı şekilde kaybetmemek için bu ülke ile ilişkilerini belirli bir dengede tutmaya ve mümkün olduğunca bu ülkenin Batı'ya yönelmesini teşvik edecek davranışlardan kaçınmaya dikkat etmektedir. Çünkü Azerbaycan'ın Transkafkasya'daki radikal anti-Rus

cephesine katılması, RF'nin bölgedeki nüfuzunun önemli ölçüde azalmasına yol açacaktır.

(2) Rusya Federasyonu - Gürcistan İlişkileri

RF ile Gürcistan ilişkileri bağımsızlık sonrası sürekli gergin bir ortamda devam etmiştir. RF, BDT ülkeleri içerisinde siyasi ve politik açıdan en fazla Gürcistan ile çatışmıştır/çatışmaktadır. Bu çatışmanın odak noktasını RF'nin, Gürcistan içerisindeki ayrılıkçı hareketlere verdiği destek oluşturmaktadır. Gürcistan, RF'nin Transkafkasya'ya yönelik güvenlik politikasında anahtar ülke konumundadır. Gürcistan önce Çarlık daha sonra SSCB döneminde, Rusya'nın güneyindeki ileri karakolu olmuştur. RF, SSCB sonrasında Gürcistan'da bulunan askeri varlığını sürdürmek için büyük çaba harcamaktadır.⁴⁰⁷ RF Karadeniz'deki varlığını korumak, Türkiye ve Batı yanlısı politikalar izleyen Azerbaycan üzerinde baskı kurabilmek ve tarihi müttefiki Ermenistan ile bağlantı kurabilmek için Gürcistan'a büyük önem vermektedir. Gürcistan, Hazar enerji kaynaklarının Batı'ya ulaştırılmasında kullanılacak boru hatları güzergahında bulunması nedeniyle de Moskova açısından büyük öneme sahiptir.⁴⁰⁸

Gürcistan'da komünizm karşıtı muhalefetin SSCB'nin son dönemlerinde yaptığı eylemler ve izlediği politika bağımsızlığın kazanılmasında büyük rol oynamıştır. Gürcistan bağımsızlığı ilan ettiğinde iktidarda, Mayıs 1991'de(SSCB dağılmadan önce) yapılan seçimlerde oyların yüzde 86'sını alan milliyetçi Zviad Gamsakhurdia bulunmakta idi. Gamsakhurdia, iç ve dış politika da RF ile karşı karşıya gelen milliyetçi bir politika izledi.⁴⁰⁹ İşgalci güç olarak nitelediği Rus kuvvetlerinin derhal ülkeden çekilmesini istedi.

Bu dönemde RF'nin Gürcistan politikası, Gamsakhurdia yönetimi ile her türlü ilişkinin kesilmesi ve iç muhalefetin desteklenmesi şeklinde olmuştur. Askeri Konsey çevresinde toplanan RF destekli Gürcü muhalefet Jaba İoseliani ve Tengiz Kitovani liderliğinde Ocak 1992'de Tiflis'de yönetimi ele geçirerek, Gamsakhurdia'yı ülkeyi terke zorladı. 10 Mart 1992'de Askeri Konsey, tüm yetkilerini ülkenin başına geçmesi için RF'den davet ettiği Eduard Şevardnadze'ye bıraktı. ⁴¹⁰ Ekim 1992'de yapılan

⁴⁰⁷Purtaş, **a.g.e.**, s.238.

⁴⁰⁸Yelda Demirağ, "Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri", **Uluslararası İlişkiler**, C.II, No:7, 2005, s.133.

⁴⁰⁹Oktay F. Tanrısever, "Rusya - Gürcistan İlişkilerindeki Artan Gerilim: Bir Sağırılar Diyalogu mu?", Stradigma, No:7, Ağustos 2003, (Çevrimiçi)http://www.stradigma.Com/turkce/agustos2003/makale_08.html, 17 Kasım 2005.

⁴¹⁰ Purtaş, **a.g.e.**, s.238.

TASNİF DIŞI

seçimlerde oyların yüzde 95'ini alarak iktidara gelen Şevardnadze, hükümete reformcu kimliği ile tanınan kimseleri getirdi.

RF ile Gürcistan arasındaki diplomatik ilişkiler Şevardnadze'nin iktidara gelmesinin ardından Temmuz 1992'de kuruldu. Gürcistan'ın bağımsızlık sonrası karşılaştığı ilk sorun Güney Osetya'da ortaya çıktı. Gamsakhurdia'nın izlemiş olduğu milliyetçi politika çerçevesinde Gürcistan parlamentosu Aralık 1990'da Güney Osetya'nın otonom statüsünü kaldırdı. Buna cevaben Güney Osetya, kuzeyinde RF'ye bağlı bir özerk cumhuriyet olan Kuzey Osetya ile birleşmek için harekete geçti. Gürcü ve Osetler arasında çıkan çatışmalar Yeltsin'in arabuluculuğu ile sağlanan ateşkes ile sona erdi. Gürcistan, RF destekli Güney Osetya birlikleri karşısında yenilgiye uğradı ve geri çekildi. Müteakiben 14 Temmuz 1992'de bölgeye RF, Gürcistan ve Güney Osetya birliklerinden oluşan bir barış gücü yerleştirildi. Bu olay RF'nin eski Sovyet sınırları içerisinde yaptığı ilk askeri müdahale olması nedeni ile dikkat çekicidir. Sağlanan ateşkes durumu günümüzde halen yürürlüktedir.

Tiflis yönetimine diğer bir başkaldırı da Abhazya'dan geldi. Gürcistan'a bağlı özerk bir cumhuriyet olan Abhazya'daki bağımsızlık istekleri cumhuriyetteki Abhaz ve Gürcüler arasında çatışmalara yol açtı. Temmuz 1992'de Abhazya bağımsızlığını ilan edince Gürcistan duruma müdahale etti. Gürcistan kuvvetleri, Abhazya'nın başkenti Suhumi'yi ele geçirdilerse de, Eylül 1993'de RF destekli Abhazya güçleri başkenti tekrar geri aldı. Bu sırada ülkenin içinde bulunduğu zor durumdan faydalanmak isteyen eski lider Gamsakhurdia Megrelya'da harekete geçti. Ayrılıkçı hareketlere verdiği destek nedeniyle RF'yi suçlayan Şevardnadze aslında Abhazlarla değil RF ile savaştığını ve Gürcistan'ın kapasitesinin RF ile baş etmeye olanak vermeyeceğini bildiğinden ülkesinin toprak bütünlüğünü koruyarak bağımsız bir devlet statüsünü sürdürebilmesi için BDT üyeliğini kabul etmek zorunda kaldı.⁴¹¹ Şevardnadze, 22 Ekim 1993'de BDT antlaşmasını ve müteakiben de Kollektif Güvenlik antlaşmasını imzaladı. Ancak bu sayede RF tarafından verilen askeri destek ile Gamsakhurdia saf dışı edildi ve Abhazya ile Gürcistan arasında RF'nin arabuluculuğu ile ateşkes sağlanabildi. 20 Haziran 1994'den itibaren yürürlükte olan ateşkese göre Abhaz-Gürcü sınırını oluşturan İnguri nehrini, BDT barış gücü kapsamında RF birlikleri korumaktadır.⁴¹²

⁴¹¹Demirağ, a.g.e., s.130.

⁴¹²Oktay F. Tanrısever, "Rusya - Gürcistan İlişkilerindeki Artan Gerilim: Bir Sağırlar Diyalogu mu?", Stradigma, No:7, Ağustos 2003, (Çevrimiçi)http://www.stradigma.Com/turkce/agustos2003/makale_08.html, 17 Kasım 2005.

TASNİF DIŞI

Şevardnadze döneminde Gürcistan BDT'ye katılarak bağımsızlığını kazanmasının ardından karşılaştığı güvenlik sorunlarına geçici bir süre için çözüm getirdi. 1993'den, 11 Eylül 2001'e kadar süren bu statüko döneminin en belirgin özelliği Gürcistan'ın, RF ile açık bir şekilde karşı karşıya gelmekten kaçınması ve ayrılıkçı cumhuriyetlerle yaşanan problemleri dondurması oldu.⁴¹³ Yani diğer bir ifadeyle bu dönemde Gürcistan sorunlarını çözemedi, sadece erteledi. Şevardnadze döneminde uygulanan askeri, siyasi ve iktisadi politikalar ülkeyi tam bir kaosa sürükledi ve ülke "başarısız devlet" kavramına örnek olarak gösterilmeye başlandı.

RF bu dönemde bir yandan Gürcistan'ın kendi güneyinin güvenliği için istikrarlı bir durumda bulunması gerektiğini dile getirmekte, diğer yandan da ayrılıkçı hareketlere askeri destekte dâhil olmak üzere tüm konularda yardım etmekte idi. RF, Gürcistan'da geleneksel havuç-sopa tekniğini uyguluyordu. Sopa ülkedeki ayrılıkçı güçlere verilen örtülü ve dolaylı destek, havuç ise RF çıkarlarına uyumlu hareket edilmesi şartıyla Gürcistan'a garanti edilen güvenlik ve istikrardı. Çünkü RF ancak bu şekilde Gürcistan'ı kendi nüfuz alanı içerisinde tutabiliyordu. RF bu dönemde bölgede hem sorun çıkaran hem de istikrar sağlayan bir güç konumunda idi. 3 Şubat 1994'de RF ile Gürcistan arasında askeri işbirliğini de içeren "Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması" imzalandı. Bu antlaşma çerçevesinde RF, Gürcistan'da 25 yıllığına dört askeri üs bulundurma ve Gürcistan sınırlarını Gürcü askerler ile ortak koruma olanağını elde etti.⁴¹⁴ Böylece RF bölgede Türkiye ve İran'ı kontrol etmek için SSCB döneminde sahip olduğu gibi askeri üslere sahip oldu. RF bu antlaşma çerçevesinde elde ettiği üsler şunlardır:

- Tiflis'in 30 km güneyindeki Vaizani'de bulunan 137. askeri üs,
- Acaristan'ın başkenti Batum'daki 12. askeri üs,
- Ermenilerin yoğunluklu yaşadığı Javakheti vilayetine bağlı Ahılkelek'de bulunan 62. askeri üs,
- Abhazya Gudauta'da bulunan 50. askeri üs.

⁴¹³Alexander Rondeli, **Regional Security Prospects In The Caucasus**, New York and London, Routledge, 2000, s.48-54, akt: Oktay F. Tanrısever, "11 Eylül 2001 Sonrası Dönemde Gürcistan'ın İç ve Dış Siyasetinde Meydana Gelen Son Gelişmelerin Türkiye Açısından Önemi", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, No:4, Aralık 2004, s.104.

⁴¹⁴Ufuk Cerrah, "Gürcistan'daki Cevahatya Sorunu ve Türkiye'ye Etkileri", **Harp Akademileri Dergisi**, No:16, Ocak 2006, s.60.

TASNİF DIŞI

Ayrıca Transkafkasya'daki RF kuvvetlerinin ana karargâhı Tiflis'e kurulmuştur.⁴¹⁵ RF askeri üslerinin bulunduğu bölgelerin çoğunda güvenlik ve istikrar sorunlarının bulunması dikkat edilmesi gereken diğer bir noktadır.

Şevardnadze zorunlu olarak RF ile kurduğu ilişkilere karşın ülkesinin ancak Batı ile bütünleşerek sorunlarından ve RF'nin baskısından kurtulabileceğini düşünmekte idi. Bu yönde adımlarda yavaş yavaş atılmaya başlandı. NATO ile geliştirilen ilişkiler bu hedefin temel aracı olmuştur. Gürcistan yönetimi NATO'ya tam üye olma istemini giderek daha çok vurgular hale geldi. RF'nin, Abhaz ve Osetlerin ayrılıkçı hareketlerine verdiği geniş destek Gürcistan'ı zorunlu olarak NATO'ya itti. Bunun yanında Gürcistan, Batı'yla ve Türkiye ile ilişkilerini her boyutta geliştirmeye başladı. Şevardnadze devlet başkanlığı süresince iki suikast girişimine maruz kaldı. Ekim 2001'de Washington'da "Gürcistan'ın, RF'nin güney kanadı değil, aksine Türkiye'nin kuzey kanadı" olduğunu ilan etmesinden bir gün sonra Kodori Geçidi, RF tarafından bombalandı.⁴¹⁶

Zaten gergin bir ortamda yürüyen RF-Gürcistan ilişkileri, RF'nin bölgede ve küresel ölçekte etkinliğini yeniden artırma amacını güden Putin'in RF devlet başkanı olması ile daha da kırılgan hale geldi.⁴¹⁷ Ancak ilişkilerde ve Transkafkasya jeopolitiğinde asıl kırılma Kasım 2003 Gürcistan'da yapılan parlamento seçimleri ile ortaya çıktı. 2 Kasım 2003'de Gürcistan'da yapılan parlamento seçimlerini iktidardaki "Yeni Gürcistan" bloğu yüzde 21'lik oy oranı ile kazandı. Saakaşvili liderliğindeki muhalefet aldığı yüzde 18'lik oy oranı ile üçüncü olmuşken, seçim sonuçlarını tanımadığını ilan etti. Tiflis'de yapılan geniş kapsamlı gösteriler sonucunda Şevardnadze 23 Kasım 2003'de iktidarı bırakmak zorunda kaldı. Gürcistan'da, Batı ve özellikle ABD destekli olduğu tüm çevrelerce kabul gören ve "kadife(gül) devrim" olarak bilinen bir süreç yaşandı.

Şevardnadze'nin yerine ABD'de eğitim görmüş olan Mikhail Şaakaşvili cumhurbaşkanı olarak seçildi. RF açısından Saakaşvili ve Şevardnadze arasında kendine karşı takip edilen politika açısından bir fark bulunduğu söylenemez. Yani her ikisi de RF karşıtı ve Batı yanlısı bir politika izlemektedirler. Hatta Şevardnadze birçok Rus generali tarafından SSCB'nin dağılmasından sorumlu iki numaralı şahsiyet olarak görülmektedir. Moskova'nın "kadife devrim"den duyduğu

⁴¹⁵Güray Değerli, "Kafkasya'daki Rus Matruşkaları: Ermenistan ve Gürcistan", **Military Science&Intelligence**, No:4, 2005, s.21.

⁴¹⁶Demirağ, **a.g.e.**, s.131-132.

⁴¹⁷Oktay F. Tanrısever, "Rusya - Gürcistan İlişkilerindeki Artan Gerilim: Bir Sağırlar Diyalogu mu?", Stradigma, No:7, Ağustos 2003, (Çevrimiçi)http://www.stradigma.Com/turkce/agustos2003/makale_08.html, 17 Kasım 2005.

TASNİF DIŞI

rahatsızlığının temelinde ABD'nin, BDT coğrafyası içerisinde bir ülkenin iktidarını RF'ye rağmen değiştirebilmesi yatmaktadır. RF açısından sorun Gürcistan'ın bu konuda cezalandırılmasından öte ABD'nin bölgede nasıl sınırlandırılacağıdır.⁴¹⁸

Gürcistan arasındaki tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen RF'ye birçok konuda bağımlıdır ve ilişkileri belirli bir düzeyde tutmak zorundadır. Bu bağımlılık politikalarına etki etmekte ve bir ölçüde de sınırlamaktadır. Bu sebeple Gürcistan'ın önümüzdeki dönemde ABD ile uyumlu politikalar geliştireceği düşünülmekte ise de daima RF faktörünü göz önüne alması gerektiği değerlendirilmektedir.⁴¹⁹ Nitekim Saakaşvili'nin ilk yurtdışı ziyaretinin RF'ye yapması düşüncemizi destekler niteliktedir. Gürcistan'ı RF'ye bağımlı kılan nedenler şu başlıklar altında sıralanabilir: Ülkede bulunan Rus askeri üsleri, RF'nin Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne karşı takındığı tutum, enerjide RF'ye olan bağımlılık, RF'nin Gürcistan'a karşı uygulamaya koyduğu vize rejimi ve ticari ilişkiler.

RF ile Gürcistan arasında halen devam eden sorunlardan belki en önemlisi Gürcistan'daki RF askeri üsleridir. Moskova'nın, Tiflis'e uyguladığı başlıca baskı unsuru Gürcistan'daki RF askeri üslerini kapatmaktaki gecikmedir.⁴²⁰ 1999'da İstanbul'da düzenlenen AGİT zirvesinde RF, 31 Aralık 2000 tarihine kadar Gürcistan'daki askeri varlığını 241 zırhlı araç ve 140 topa indirmeyi ve Tiflis yakınındaki Vaziani ile Abhazya'daki Gudauta üslerini kapatmayı ve Ahılkelek ile Batum'daki üslerin durumlarını da 2000 yılı içerisinde kesinleştirmeyi kabul etmiştir.⁴²¹ Ayrıca Ahılkelek ve Batum'daki iki askeri üsle ilgili olarak da Gürcistan Hükümeti ile görüşülerek bir çekilme planı hazırlanması kararlaştırılmıştır.⁴²² 1 Temmuz 2001 itibarıyla Vaziani üssü boşaltılmıştır ancak Gudautu üssü, Abhazya'da BDT gücü kapsamında bulunan Rus askerlerinin konuşlanması maksadıyla kullanılmaktadır.

Ahılkelek ve Batum'daki Rus askeri üslerinin operasyonel hazırlık seviyeleri düşüktür ve bu üslerden çalışanların büyük bölümünü Ermeni asıllı Gürcistan

⁴¹⁸Ümit Özdağ, **Kafkasya'daki Son Gelişmeler ve Türkiye Sempozyumu**, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 10 Mart 2004, s.23-24.

⁴¹⁹Cihangir Gürkan Şen, "Gürcistan'da Yeni Bir Dönem (mi)?", **Panorama**, No:2, Mart 2004, s.4, (Çevrimiçi) http://www.panoramadergisi.com/mart2004/dunyayabakis2_pdf.pdf, 15 Aralık 2005.

⁴²⁰Oktay F. Tanrısever, "11 Eylül Sonrası Dönemde Gürcistan'ın İç ve Dış Siyasetinde Meydana Gelen Son Gelişmelerin Türkiye Açısından Önemi", s.109.

⁴²¹Ağacan, "Gürcistan: 'İvan, Evine Dön'", s.10.

⁴²²Gürcistan'daki üslerin RF için askeri açıdan önemi çok azdır. 1995'de en çok askerin bulunduğu dönemde bu üslerdeki personel sayısı 20.000 olmuştur. [145. Motorlu Piyade Tümeni(Batum), 128. Piyade Tümeni(Ahılkelek)]. 1996'da bu sayı 8600'e düşmüştür ve Haziran 2005 itibarıyla bu sayı 3000 civarındadır. Mark Galeotti, "Russia Clings onto its Influence in the Caucasus", **Janes Intelligence Review**, June 2005, s.48.

vatandaşları oluşturmaktadır.⁴²³ Bu üslerin RF açısından önemi nüfuzunun bu bölgeye yansımaları sağlaması ve siyasi bir baskı unsuru olmalarından kaynaklanmaktadır. Mayıs 2005’de varılan antlaşma uyarınca üslerden RF askerlerinin çekilmesi 2005 yılı bitiminden önce başlayacak ve 2008 yılına kadar üç yıl içerisinde sonlandırılacaktır.⁴²⁴

RF, Gürcistan’daki etnik çatışma ve ayrılıkçı hareketleri destekleyerek Gürcistan’ı zayıf ve istikrarsız bir ülke konumuna getirmeyi, Batılı devlet ve şirketlerin Hazar enerji havzası kaynaklarını Gürcistan üzerinden pazarlamalarına engel olmayı ve Tiflis yönetiminin ülke içindeki etnik ve ayrılıkçı tehditlere karşı Moskova’nın korumasını kabul etmesini sağlamaya çalışmıştır.⁴²⁵ RF etnik grupları destekleyerek ve ülkedeki askeri üslerinin devamını sağlayarak bölgedeki etkisini sürdürme çabasıdadır. Moskova, Abhazya ve Güney Osetya’nın kendine dâhil olmasındansa(çünkü dâhil olduklarında bu durum Kuzey Kafkasya Halklarını Moskova’ya karşı daha güçlü kılabilir ve gelecekte RF için bir tehdit oluşturabilir) Gürcistan’a bağlı sorunlu bölgeler olarak kalmasını yeğlemektedir. Gürcü–Abhaz savaşından beri kapalı olan RF ile Abhazya arasındaki demiryolunun onararak yeniden açılması Moskova’nın ayrılıkçı bölgelere karşı Tiflis yönetimine rağmen izlediği destek politikasının küçük bir göstergesidir. RF ayrıca bu ayrılıkçı bölgelerin ekonomilerini sübvansiyeye etmekte ve bu bölgeleri silahlandırmaktadır. RF izlediği bu politikalar ile Gürcistan’a ne kadar savunmasız ve RF’ye bağımlı olduğunu göstermek istemektedir.

Gürcistan–Çeçenistan sınırında bulunan Pankisi vadisi⁴²⁶ RF ile Gürcistan arasında sorun olan diğer bir konudur. RF, I ve II. Rus–Çeçen savaşları boyunca Pankisi vadisinden Çeçenlere lojistik destek sağladığı gerekçesiyle Tiflis yönetimini suçlamıştır. RF savaş uçakları Pankisi vadisini Temmuz ve Ağustos 2002’de iki kez bombalamıştır. Eylül 2002’de ise RF, Pankisi vadisinde Çeçen teröristlerin bulunduğu iddiasıyla bu bölgeye askeri harekât düzenleyebileceğini açıklamış, bunun üzerine Gürcistan düzenlediği bir askeri harekât ile yakaladığı teröristleri RF ve ABD’ye teslim etmiştir. Bu olaylar ABD’nin, Gürcistan ile askeri ilişkilerini genişletmesine ve ABD askerinin bölgeye yerleşmesine neden olmuştur. Kendi nüfuz alanı olarak gördüğü bölgede yabancı bir ülkenin silahlı kuvvetlerinin

⁴²³ Örneğin Ahılkelek’deki RF askeri üssünde çalışan personelin 1/3’ü Ermeni asıllıdır.

⁴²⁴ Galeotti, **a.g.e.**, s.48.

⁴²⁵ Tavkul, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, s.83.

⁴²⁶ Pankisi, Gürcistan’ın kuzeydoğusunda Borbalo dağından Alazani nehri boyunca uzanan, 34 kilometrelik bir vadidir. Fehim Taştekin, “Büyük Fırtınanın Küçük Vadisi: Pankisi”, (Çevrimiçi) <http://www.kafkas.org.tr/hakkinda/pankisi.html>, 13 Ocak 2006.

TASNİF DIŞI

konuslanması, RF'nin büyük tepkisini çekmiştir. Hatta Duma'da, Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgeleri olan Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsız devletler olarak tanınması dahi müzakere edilmiştir. ABD'nin, Irak'a yönelik uluslararası hukuka aykırı ve meşru olmayan müdahalesi Transkafkasya ülkelerinden Azerbaycan ve Gürcistan'ı endişelendirmiştir. Çünkü RF'nin tıpkı ABD gibi söz konusu ülkelere karşı Çeçenlere verilen desteği bahane ederek önleyici vuruş hakkını hiçbir meşruiyet zemini aramadan kendinde görebileceği düşünülmüştür.⁴²⁷

Gürcistan'ın özellikle doğalgaz ve elektrik enerjisinde RF'ye olan bağımlılığı büyüktür. RF bu bağımlılığı siyasi baskı unsuru olarak kullanmaktadır. 22 Ocak 2006'da RF'den Gürcistan'a doğalgaz ulaştırılan boru hattında meydana gelen patlama ile Gürcistan ve Ermenistan enerji arzı açısından sıkıntılı duruma düşmüşlerdir. Saakaşvili bu patlamanın bir sabotaj olduğunu iddia ederek RF'yi suçlamıştır. RF uygulamaya koyduğu yeni enerji politikası çerçevesinde yaptığı fiyat ayarlaması ile Gürcistan'a sattığı doğalgazın fiyatını 63 dolardan 110 dolara çıkarmıştır.⁴²⁸ RF, Gürcistan'ın 150 milyon dolar tutar ile en fazla borçlu olduğu ülkedir(2005 yılı itibariyle).⁴²⁹

RF, 5 Aralık 2000 tarihinden itibaren Gürcistan'a vize uygulamaya başlamıştır.⁴³⁰ Uygulanan vize rejimi ile RF'de çalışan yaklaşık 1 milyon Gürcünün yılda yaklaşık 1 milyar dolara varan parayı ülkelerine aktarmalarında sorunlar yaşanmaktadır. Ancak bu uygulamada Gürcistan'ı rahatsız eden en önemli konu RF'nin, Abhazya ve Güney Osetya'yı bu uygulama dışında bırakmış olması ve Acaristan'a daha imtiyazlı bir rejimi uyguluyor olmasıdır.⁴³¹ Ayrıca RF, Abhazya ve Güney Osetya'da yaşayan halka RF vatandaşlığı ve pasaportu vermektedir. Güney Osetya halkının yüzde 98'nin RF pasaportu taşıyor olması⁴³² Gürcistan'ın endişelerine haklılık payı kazandırmaktadır. Şaakaşvili yönetimi karşı karşıya olduğu sorunlar arasından ilk olarak diğerlerine göre çözümü nispeten daha kolay olan Acaristan'a yönelmiş ve bu bölgede merkezi otoriteyi yeniden tesis etmiştir. Sağlanan bu gelişmede RF'nin olaylar karşısında tarafsız kalmasının büyük payı vardır. Bu başarı ve yönetimin aynı tür diğer sorunlara karşı öncelikli ve aktif bir

⁴²⁷Gökçen Ekici, "Rusya Federasyonu'nun Terör Kartı: Irak Kafkasya'ya Emsal Olabilir mi?" **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.IV, No:37, 2003, s.68.

⁴²⁸Pamir, Kamalov, "Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli", s.20.

⁴²⁹Georgia's Foreign Debt Shrinks 6,6 % in 2005", Interfax, 20 February 2006, (Çevrimiçi)http://www.interfax.ru/e/B/finances/26.html?id_issue=11468213, 22 Mart 2005.

⁴³⁰Gürcistan, Rusya'nın BDT içerisinde vize uygulaması yaptığı Türkmenistan'dan sonraki ikinci ülkedir. Türkmenistan'a uygulanan vize rejimi, Türkmenistan'ın da aynı uygulamayı RF'ye karşı yapıyor olmasıdır. "Russia's Sphere of Influence" **Jane's Foreign Report**, No: 2633, Mart 2001, s.3.

⁴³¹Ivanov, **a.g.e.**, s.48

⁴³²Ramil Memmedov, "Kafkasya'da Neler Oluyor", TASAM, 28 Eylül 2004, (Çevrimiçi)<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=21>, 19 Ocak 2006.

politika takınması, ülke içi kamuoyu ve uluslararası ortamda bu yöndeki diğer sorunlarında yakın bir zaman içerisinde çözüme ulaşacağı konusunda bir beklenti yaratmıştır. Nitekim bu beklentiler gerçekleşmemiştir. Çünkü diğer sorunlar Acaristan'a göre daha karmaşık ve çok boyutludur. Bu sorunların çözümü Gürcistan'ın iç dinamiklerinin ötesindedir. Ancak son dönemdeki gelişmelerin gösterdiği kadarıyla Güney Osetya Şaakaşvili'nin öncelikli gündeminde bulunmaktadır(Güney Osetya'daki RF barış gücünün bölgeden çıkarılması konusu gündemdedir). Gürcistan'da barış ve istikrarın önündeki en büyük engel RF'nin bu sorunlara yönelik tutumudur.

(3) Rusya Federasyonu - Ermenistan İlişkileri

Öncelikle önemli olduğu değerlendirilen bir tespitte bulunmakta fayda görülmektedir. Ermenistan'ın RF elinde bir maşa-araç ya da uydu olduğunu düşünmenin doğru bir yaklaşım tarzı olmadığı değerlendirilmektedir. İleride de görüleceği gibi Ermenistan, RF ile ilişkilerini kendi çıkarlarını elde etmek amacıyla kullanmaktadır. Ancak bu RF'nin, Ermenistan dış politikasının algılama ve uygulamalarına tesir etmediği şeklinde de anlaşılmamalıdır. Diğer bir ifadeyle şu an iki ülke arasında süren stratejik ortaklık seviyesindeki ilişkiler, her iki tarafında çıkarlarına hizmet etmektedir.

Ermenistan BDT devletleri arasında RF'nin ilk diplomatik ilişki kurduğu devlet olmuştur. SSCB'nin dağılma sürecini yaşadığı 1980'lerin sonları ve 1990'ların başında Ermenistan'ın SSCB ve devamında RF ile ilişkileri iyi bir seviyede olmamıştır. Bunun nedenlerini artan Ermeni milliyetçiliğine paralel olarak, Ermenistan'ın Rusya'yı bağımsızlığı için en büyük engel olarak görmesi ve Dağlık Karabağ konusunda kendisine çıkardığı zorluklar(Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanmasına onay vermemesi gibi) şeklinde sıralamak mümkündür.

Ermenistan'ın içinde bulunduğu coğrafi konum, jeopolitik durumu, tarihsel olarak benimsediği "Haydat" doktrini ve ulusal hedefleri dış politikasının oluşumuna etki etmektedir. Ermenistan coğrafi konumu nedeniyle Transkafkasya'da jeostratejik önemi en az olan ülkedir. Denize çıkışı olmayan Ermenistan'ın coğrafi mahkumiyet psikolojisi içerisinde olduğu görülmektedir. Erivan, dış dünyaya açılmak için komşularına muhtaçtır.⁴³³ Ermenistan, etnik ve dini açıdan da izole olmuş

⁴³³Michael A. Weinstein, "Armenia's Dreams and Realities" **International Relations and Security Network**, (Çevrimiçi) <http://www.isn.ch/news/sw/details.cfm?ID=9775>, 17 Şubat 2005.

durumdadır. Üç tarafı Müslüman ülkeler olan İran⁴³⁴, Türkiye ve Azerbaycan ile çevrelenmiştir. Elverişsiz ve doğal kaynaklardan yoksun bir coğrafyaya sahiptir. Sözde soykırımı seçilmiş bir travma olarak benimseyen Ermeniler kendi kimliklerini bu olay çerçevesinde tanımlamakta, kendilerini kurban edilmiş bir halk olarak görmekte ve mağduriyet psikolojisi⁴³⁵ içerisinde Türkleri düşman olarak algılamaktadırlar.⁴³⁶ 1920–1990 tarihleri arasında SSCB'nin işgali altında bulunan Ermenistan, bu süreçte Türkiye'yi bir tehdit olarak algılamamıştır. Ancak bağımsızlığını kazanmasının ardından Ermenistan için Türkiye güvenlik politikalarına yön veren temel unsur olmuştur.⁴³⁷

Ermeniler arasında “denizden denize büyük Ermenistan” hedefi hâlâ hafızalarda canlı bir şekilde muhafaza edilmektedir. Ermenistan'ın bağımsızlık sonrası komşularıyla olan ilişkilerinde bu hedefin örneklerini görmek mümkündür. Azerbaycan topraklarını işgal altında tutması, Türkiye sınırını tanımaması ve toprak talebinde bulunması bunlardan sadece bazılarıdır. SSCB sonrası çöken ekonomi ve sürekli olarak dışa verilen göç sonucunda azalan nüfus Ermenistan'ın en büyük problemlerinden biridir. Ayrıca Azerbaycan topraklarını işgalinden ötürü Türkiye, Ermenistan'a ekonomik ambargo uygulamaktadır ve Türkiye-Ermenistan sınır kapısı kapalıdır. Görüldüğü gibi Ermenistan'ın sahip olduğu milli güç unsurları, ulusal hedeflerini gerçekleştirmesine olanak tanımamaktadır. Dolayısıyla Ermenistan'ın bu amaçlara ulaşmak için bir müttefike ihtiyacı vardır.

RF cephesine baktığımızda ise Moskova, SSCB'nin dağılması ile Transkafkasya ülkeleri üzerindeki mutlak hâkimiyetini kaybetmiştir. Bölgede azalan RF nüfuzuna karşın, Batı'nın nüfuzu giderek artmaktadır. RF “arka bahçesi” olarak gördüğü bu coğrafyada kendinden başka bir gücün baskın ve etkin olmasını istememektedir. Azerbaycan ve Gürcistan, Batı'ya yönelerek bölgede RF'nin etkisini

⁴³⁴ Dini inanç farklılıkları, İran ve Ermenistan arasında herhangi bir sorun yaratmamaktadır. İki ülkenin ilişkileri ileri düzeydedir.

⁴³⁵ Yahudi Soykırımı nedeniyle İkinci Dünya Savaşı sonrası bazı hukukçuların insan hakları çağı diye niteledikleri bir hukuksal anlayış ve ona bağlı mağduriyete yüksek pirim veren, mağdur rolünü teşvik edici yeni bir ideolojik ve psikolojik atmosfer ortaya çıkmıştır. Bu atmosfer günümüzde Ermeniler tarafından istismar edilmektedir. İki Dünya Savaşı'nı çıkaran Batı medeniyeti ise Ermenilerin mağduriyet haline mazuriyet psikolojisi ile yaklaşmaktadırlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sevinç Göral, “Türk Ermeni Meselesi: Mağduriyet Psikolojisi ve Büyük Grup Kimliği”, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:66, Ekim 2005, s.91.

⁴³⁶ Nazmi Gül, Gökçen Ekici, “Azerbaycan ve Türkiye ile Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan'ın Dış Politikası”, **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.VII, No:1, s.373.

⁴³⁷ 59. Hükümet döneminde Balıkesir milletvekili olan Turan Çömez, 9–12 Haziran 2005 tarihleri arasında Ermenistan'a gayri resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Turan'ın gezi izlenimlerini anlattığı makalesinde çok ilginç ve çarpıcı noktalar bulunmaktadır. Bu tespitlerden biri de Ermeni halkının çoğunluğunun günün birinde Türkiye'nin, Ermenistan'ı tekrar işgal edeceğini düşünmesi ve hatta bazılarının bu nedenle korkudan erkek çocuklarını sünnet ettirmesidir. Turan Çömez, “Ermenistan İzlenimleri”, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.VI, No:63, Temmuz 2005, s.68.

TASNİF DIŞI

sınırlamaktadırlar. RF'nin kendi açısından stratejik önem taşıyan bölgede tutunabilmesi için bir müttefike ihtiyacı vardır. Yukarıda ortaya konan nedenlerden ötürü her iki ülkenin bölgedeki çıkarları örtüşmüş ve aralarında stratejik ortaklığa varan bir ilişki ortaya çıkmıştır. RF'nin, Ermenistan ile kurduğu stratejik boyuttaki ilişkiler ile ulaşmak istediği amaçlar şunlardır:⁴³⁸

- RF için stratejik önemi olan bölgedeki gelişmelere müdahale olanağı kazanmak,
- Transkafkasya'daki askeri ve siyasi varlığını korumak,
- Ermenistan'da konuşlanan Rus askeri üsleri sayesinde Azerbaycan ve Gürcistan'ı kontrol altında tutmak,
- Hazar havzası enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılmasında Transkafkasya'dan geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Supsa petrol boru hatlarının mevcut RF boru hatlarına alternatif konumunu zayıflatmak,
- Azerbaycan ve Gürcistan'ın, RF'yi dışarıda bırakan yeni güvenlik mekanizmalarına üye olmalarını engellemek(NATO),
- Ermenistan üzerinden bölgede daha etkili siyasi, ekonomik ve askeri politika uygulamak ve bölgedeki etnik sorunları kontrol etmek.

Ermenistan bağımsızlığını kazanmasının ardından da RF'ye karşı ihtiyatlı politikalarını sürdürmüştür. Bu dönemde Azerbaycan'da RF yanlısı Muttalibov'un iktidarda bulunması Dağlık Karabağ konusunda RF'nin Azerbaycan'ı desteklemesine yol açmıştır. İlerleyen dönemde Ermenistan, RF'nin bölgedeki etkinliğini görmüş ve Azerbaycan'da Mayıs 1992'de RF karşıtı Azerbaycan Halk Cephesinin iktidara gelmesi Ermenistan ve RF'yi tekrar birbirine yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşmanın diğer bir nedeni de 1992 yılı ortalarından itibaren RF'nin Batı'ya dönük dış politikasının terk ederek "yakın çevre" doktrinini benimsemesi, milliyetçi, komünist ve merkezci politik akımların yükselişe geçmesi olmuştur.⁴³⁹ Gelişen süreç

⁴³⁸Hatem Cabbarlı, **Bağımsızlık Sonrası Ermenistan – Rusya İlişkileri**, Ankara, ASAM Yayınları, 2004, s.7.

⁴³⁹Ömer Kocaman, "Rusya'nın Ermenistan Politikası: Tek Boyutlu Siyasetten Çok Boyutlu Siyasete Doğru" TURKSAM, 18 Şubat 2006, (Çevrimiçi)<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=7&yazi=797>, 11 Mart 2006.

TASNİF DIŞI

içerisinde Ermenistan BDT'ye üye olmuş ve 1992 yılında Kollektif Güvenlik Antlaşması'nı imzalamıştır.⁴⁴⁰

Bu dönemden sonra RF, Dağlık Karabağ sorunu da dâhil olmak üzere birçok konuda sürekli Ermenistan'ı desteklemiştir. RF, Ermenistan'a karşı Türkiye ve Türk düşmanlığı propagandası yapmıştır. Ermeniler köklü bir geçmişe dayanan Türk düşmanlığı duyguları sebebiyle Rusların bu propagandasının etkisinde kalmıştır. Ermeniler, Türklere karşı ancak Rusya gibi büyük bir devlet ile müttefik olunarak varlıklarını devam ettirilebileceklerine inandırılmışlardır. Rusya, Ermenistan'ı büyük düşmanı Türkiye'ye karşı savunan koruyucu rolünü oynamıştır/oylamaktadır. RF'nin Ermenistan'daki siyasi ve askeri varlığı Ermenilerin Türkiye düşmanlığı üzerine inşa edilmiştir.⁴⁴¹ Yani bir anlamda RF, Ermenistan'ı kendine tarihi rakip ve düşman olarak gördüğü Türkiye'ye karşı bir taşeron olarak kullanmaktadır. Bu sayede doğrudan Türkiye ile karşı karşıya gelmemekte, Türkiye ve Türk dünyası politikalarını Ermenistan üzerinden uygulayabilmektedir.

RF ile Ermenistan arasında 29 Aralık 1991'de "Dostluk İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması imzalanmıştır. ⁴⁴² Bu antlaşma süresi dolması nedeniyle 1997 yılında yenilenmiştir. Bu antlaşmalar uyarınca üçüncü bir devlet Ermenistan veya RF'ye karşı askeri müdahalede bulunursa her iki ülkede birbirine yardım etme taahhüdünde bulunmuşlardır. Azerbaycan ve Gürcistan'ın sahip oldukları ekonomik potansiyellerini ve jeopolitik konumlarını (Azerbaycan'ın sahip olduğu Hazar enerji kaynakları ve Gürcistan'ın Karadeniz'e kıyısının bulunması açısından) göz önünde bulundurarak RF karşıtı politikalar izlemesi, Moskova'yı Ermenistan ile işbirliğine yönelten en önemli nedenlerden biridir. 1991'den itibaren hukuken bu devletler üzerindeki egemenliğini kaybeden RF, Transkafkasya'daki varlığını ve nüfuzunu devam ettirmek için Ermenistan'ı ciddi şekilde desteklemiştir.⁴⁴³

Ancak 1990'ların ortalarına gelindiğinde Petrosyan, RF'ye olan bağımlılığın ülkesini zor durumda bıraktığını, uluslararası ve bölgesel ortamdan dışladığını, ekonomik, siyasi ve güvenlik sorunlarına çözüm getirmediği düşüncesiyle RF–Ermenistan ilişkilerini sorgulaya başlamıştır. Nitekim 1997'de Dağlık Karabağ

⁴⁴⁰Shireen T. Hunter, "The Evolution of The Foreign Policy of the Transcaucasus", **Crossroad and Conflict Security and Foreign Policy in the Caucasus and Central Asia**, Ed: Gary K. Bertsch, London, Routledge, 2000,s.35.

⁴⁴¹Cabbarlı, **Bağımsızlık Sonrası Ermenistan–Rusya İlişkileri**, s.15.

⁴⁴² Purtaş, **a.g.e.**, s.235.

⁴⁴³ Cabbarlı, **Bağımsızlık Sonrası Ermenistan–Rusya İlişkileri**, s.17.

TASNİF DIŞI

sorunun çözümüne yönelik AGİT'in önerisine olumlu yaklaşması, muhalefetin ve RF'nin baskıları sonucu istifa etmek zorunda kalmasına neden olmuştur.⁴⁴⁴

Petrosyan'ın yerine geçen ve önceki dönemde Dağlık Karabağ yönetimi cumhurbaşkanlığı ve müteakiben de Ermenistan başbakanlığı yapan Robert Koçaryan, RF ile ilişkilerini her boyutta genişletmeye ve derinleştirmeye çalışmıştır. Türkiye'ye karşı sözde soykırım kartını önkoşul olarak dayatan Koçaryan, Dağlık Karabağ sorunundaki çözüm sürecini de sona erdirmiştir. Koçaryan'ın iktidarında Ermenistan'ın RF'ye olan bağımlılığı daha da artmıştır. RF – Ermenistan ilişkilerinin daha çok askeri ve ekonomik boyutta ilerlediğini söylemek mümkündür. RF'nin güvenlik doktrininde güney bölgelerden gelebilecek saldırıların önlenmesi için Transkafkasya'nın büyük önemi vardır. Bölgenin bu jeopolitik özelliği RF'nin, Ermenistan'daki askeri varlığını zorunlu kılmaktadır. RF'nin, Ermenistan ile askeri alanda ilişkileri geliştirmesinin diğer bir nedeni de uzun vadede Transkafkasya'daki askeri-siyasi varlığının devam etmesini sağlamaktır.

Ermenistan BDT çerçevesinde oluşturulan tüm güvenlik mekanizmalarına dâhil olmuştur. Şubat 1992 tarihinden beri Ermenistan'ın Türkiye ve İran sınırları RF sınır birlikleri tarafından korunmaktadır. Ermenistan, RF sınır birliklerinin masraflarının yüzde 30'unu kendisi karşılamaktadır. Ermenistan sınır birliklerinde ise 1500'e yakın Rus subay görev yapmaktadır. Ermenistan ve RF arasında 21 Ekim 1994'de imzalanan antlaşma ile RF'ye, Gümrü ve Erivan'da iki askeri üs kurma izni verilmiştir.⁴⁴⁵ Askeri üsler konusunda ikinci bir antlaşma 16 Mart 1995'de imzalanmıştır. Antlaşma gereğince Gümrü'de bulunan 102. Rus askeri üssüne yaklaşık 4300 personelden oluşan bir askeri birlik, 74 tank, 158 zırhlı araç, 84 roket, MiG-23 savaş uçağı filosu, hava savunma birlikleri ve S-300 füzeleri konuşlandırılmıştır.⁴⁴⁶ Ermenistan, SSCB'nin dağılma sürecine girmesinden itibaren ulusal ordusunu kurmak için çalışmalara başlamıştır. Ermenistan'ın elinde 13 adet Mig-29, 16 adet ise Su-25 savaş uçağı bulunmaktadır.⁴⁴⁷ Ayrıca Ermenistan nükleer enerjiye sahip bir ülkedir. Ülkede Türkiye sınırına sadece 16 km. uzaklıkta bulunan ve ilk nesil Rus teknolojisine sahip olan Metsamor nükleer santrali, teknik ömrünü

⁴⁴⁴Demir, **Türk Dış Politika Perspektifinden Güney Kafkasya**, s.111.

⁴⁴⁵Bu üsler 25 yıl süre ile karşılıksız olarak RF'ye kiralanmıştır. Antlaşma eğer süre bitiminde taraflar tarafından geçersiz sayılmaz ise 5'er yıllık süreler halinde uzatılacaktır. Ermenistan Rus üslerinin harcamalarının yüzde 30'unu karşılamayı taahhüt etmiştir. "Duma Ratifies Treaty on Russian Military Bases in Armenia", **The Jamestown Foundation**, C.III, No: 78, 21 April 1997 , (Çevrimiçi) http://www.jamestown.org/publications_details.php?search=1&volume_id=2&issue_id=103&article_id=1228, 13 Mart 2006.

⁴⁴⁶Hatem Cabbarlı, "Ermenistan Silahlı Kuvvetleri", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No:53, 2004, s.75.

⁴⁴⁷"Armenia", **World Defence Almanac**, İstanbul, Military Technology, C.XXIX, No: 1, s.201.

TASNİF DIŞI

tamamlamıştır. 1998 yılındaki Ermenistan depreminden sonra 5 yıl kapalı kalan santral, BM Atom Enerjisi Ajansı ve AB tarafından dünyanın en tehlikeli nükleer santrali olarak nitelenmektedir.⁴⁴⁸

Bunların dışında Ermenistan, Kollektif Güvenlik Antlaşması kapsamında ortak hava savunma sistemine dâhil olmuştur. RF antlaşmalar uyarınca son dönemde Gürcistan'dan çektiği asker ve silahlarını Ermenistan'a(Gümrü'ye) sevk etmektedir. Günümüzde RF'nin, Ermenistan'ın Gümrü şehrinde 12, Ahuryan'da 4, Aragaç'ta 2, Eşterek'de 1, Erivan'da 7, Kafan'da 1 ve Nubaraşen kasabasında 2 olmak üzere toplam 29 askeri birliği bulunmaktadır. Rus askeri birliklerinin yerleştiği bölgelere dikkat edildiğinde, 14 tanesinin Türkiye sınırına yakın bölgelerde konuşlandığı görülmektedir. Ermenistan ve RF arasında 2000 yılında Gümrü'deki askeri üssün gayrimenkullerinin 25 yıllığına RF tarafından karşılıksız kullanılması ile ilgili antlaşma imzalanmıştır. RF 1993–1996 yılları arasında Ermenistan'a karşılıksız olarak yaklaşık 1 milyar dolarlık silah hibe etmiştir.⁴⁴⁹ Ermenistan ülkesinde bulunan RF askeri üslerini ulusal güvenliğinin en büyük dayanağı olarak görmektedir.⁴⁵⁰ 2006 yılında yayınlanan “Ermenistan Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenlik Stratejileri” adlı resmi belgede, RF ile yapılan askeri işbirliğinin ve özelliklede ülkede bulunan RF askeri üslerinin Türkiye'den gelen tehdidi dengelediği belirtilmektedir.⁴⁵¹ Ermenistan, RF ile kurduğu askeri ortaklık ile hem kendisi için maliyetleri azaltmakta(algıladığı tehditlere karşı ülkesini savunabilecek yeterlilikte bir ordunun kurulmasının ülke ekonomisine getireceği yük göz önüne alındığında), hem de kendi açısından Transkafkasya'da dengeleri korumaktadır.⁴⁵²

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere bakıldığında daha çok Ermenistan'ın enerji alanında RF'ye olan bağımlılığı ve RF'ye olan borçları ön plana çıkmaktadır. Ermenistan'ın herhangi bir doğalgaz ve petrol rezervi yoktur. Bu yüzden RF'den petrol ve doğalgaz satın almaktadır. Ayrıca tükettiği elektriğinde büyük bir bölümünü yine RF'den almaktadır. RF'nin, Ermenistan üzerinde enerji sağlama açısından sahip olduğu monopol, siyasi ve askeri açıdan da kendisine avantajlar sağlamaktadır. Ermenistan enerji piyasasında RF'nin monopol konumunu kırmak

⁴⁴⁸Sinan Oğan, “Türkiye ile Rusya Arasında Ermenistan ve 90. Yıl Tartışmaları”, **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, Ed: Okan Yeşilot, İstanbul, Kitabevi, 2005, s. 104-105.

⁴⁴⁹Cabbarlı, **Bağımsızlık Sonrası Ermenistan–Rusya İlişkileri**, s.21-24.

⁴⁵⁰“Russian Military Base is Stable Guarantor of Armenia's Defense”, Regnum News Agency, 27 January 2006, (Çevrimiçi) <http://www.regnum.ru/english/580292.html>, 22 Şubat 2006.

⁴⁵¹“Armenia-Russia Cooperation Neutralizes Military Threat Coming from Turkey”, TODAY- AZ, 7 March 2006, (Çevrimiçi) http://www.today.az/view_day.php?date=2006-3-7, 29 Mart 2006.

⁴⁵²Erhan Büyükkakıncı, “Ermenistan Dış Politikasından Uluslararası Sistem Değişkenlerine Bakış”, **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, Ed: Okan Yeşilot, İstanbul, Kitabevi, 2005, s.132.

için İran'dan doğalgaz alma projesi yürütmektedir.⁴⁵³ RF'nin yeni enerji politikasından payını en yakın müttefiki olan Ermenistan'da almıştır. RF, Ermenistan'a sattığı doğalgazın bin metrekübü için 110 dolar fiyat istemiştir(eski fiyat 54 dolardır). Eski fiyattan satışa devam edilmesi karşılığında ise Ermenistan'ın gaz dağıtım şebekesinin tümünü kontrol altına almak istemiştir. Neticede RF, İran-Ermenistan doğalgaz boru hattının yüzde 45'ine sahip olmuş ve İran gazının Ermenistan-Gürcistan-Ukrayna-Avrupa hattı üzerinden ihracı üzerinde kontrol tesis etmiştir.⁴⁵⁴

Ermenistan'ın RF'ye olan borçları iki ülkenin ekonomik ve ticari ilişkilerini etkileyen en önemli sorunlardan biridir. 1988 yılında yaşanan deprem felaketi ile ekonomisi daha da kötü duruma düşen Ermenistan, RF'den, ABD'den⁴⁵⁵ ve uluslararası kuruluşlardan aldığı krediler ve diasporanın gönderdiği maddi yardım ile ayakta kalabilmiştir. Ancak bir süre sonra RF'ye olan borçlar ödenemez duruma gelmiştir. İki ülke arasında devam eden uzun görüşmeler sonucunda Koçaryan, 100 milyon dolarlık borç karşılığında Ermenistan'ın büyük askeri sanayi tesisi olan Nairit, Mars ve ülke elektrik ihtiyacının yüzde 40'nı üreten Hrazdan hidroelektrik santrali başta olmakla beş büyük sanayi tesisini RF'ye vermeyi kabul etmiştir. 17 Temmuz 2002'de bu konudaki antlaşma taraflarca imzalanmıştır. RF alacakları karşılığında edindiği bu stratejik kuruluşlar ile Ermenistan üzerindeki nüfuzunu kalıcı kılmış ve Ermenistan daha fazla oranda RF'ye bağımlı hale gelmiştir.⁴⁵⁶

27 Kasım 2005'de Ermenistan'da gerçekleştirilen Anayasa referandumu ile getirilen yeni düzenlemeler RF-Ermenistan ilişkilerinin politik boyutuna ciddi bir derinlik kazandırmıştır. Zira yeni anayasa ile getirilen düzenlemelere göre "diaspora" Ermenileri çifte vatandaşlık hakkını elde etmişlerdir. Böylece diaspora önümüzdeki dönemde Ermenistan'da yapılacak seçimlerde seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. RF'de yaşamakta olan yaklaşık 2 milyon Ermeni vatandaşı⁴⁵⁷ ve bunların

⁴⁵³"Caucasus Region", Energy Information Agency, December 2004, (Çevrimiçi) <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caucasus.html>, 13 Ocak 2006.

⁴⁵⁴ Pamir, Kamalov, **a.g.e.**, s.25.

⁴⁵⁵ Ermenistan, İsrail'den sonra ABD'nin dünyada en fazla (kişi başına düşen yardım cinsinden) yardım yaptığı ülkedir. ABD'nin Ermenistan'a yaptığı yardım miktarının 2006 yılında 55 milyon dolardan, 75 milyon dolara çıkması beklenmektedir. Michael Mainville, "Second-Largest Recipients of U.S. Aid, Armenians Fight to Get Ahead", **The New York Sun**, 9 August 2005, (Çevrimiçi) http://www.nysun.com/article/18286?page_no=2, 19 Mart 2006. Rusya'nın 110 milyon dolar alacağı karşısında Ermenistan'ın stratejik tesislerini ele geçirmesine karşın, ABD'nin her sene bu rakamın yarısından daha fazla bir miktarı Ermenistan'a hibe etmesi, Ermenistan'da farklı tepkilere yol açmaktadır. Ermenistan'da büyük bir kesim, Rusya'nın alacaklarına yönelik Ermenistan'a bu şekilde davranmasının müttefiklik ve dostluğa sığmadığını düşünmektedir.

⁴⁵⁶ Cabbarlı, **Bağımsızlık Sonrası Ermenistan-Rusya İlişkileri**, s.16.

⁴⁵⁷Rusya, dünyada Ermeni nüfusunun en fazla olduğu ülkedir. 2002 nüfus sayımına göre Rusya'da Ermenilerin sayısı 1.130.000'dir. Ancak Ermeni kaynakları bu sayının 2.200.000 olduğunu iddia etmektedirler. Rusya'da Ermeni nüfuz çoğunlukla Moskova ve Krasnodar'da yaşamaktadır.

TASNİF DIŞI

RF ile olan sıcak ilişkilerini göz önüne alındığında, önümüzdeki dönemde Moskova'nın, Ermenistan'daki seçimlere dolaylı olarak etki edebileceğini söylemek mümkündür. Buda demektir ki; önümüzdeki dönemde RF, Ermenistan'ın sadece dış politikasında değil, iç politikasında da etkin bir konumda olacaktır.⁴⁵⁸ Görüldüğü gibi Erivan'ın izlediği dış politikanın kendi ulusal çıkarlarından daha çok RF'nin bölgesel çıkarlarına hizmet ettiği ortadadır. Çünkü Ermenistan'ın RF gibi büyük bir devlet ile dengeli ilişkiler kurabilecek kapasitesi(gücü) yoktur.

ABD'nin Transkafkasya'da artan nüfuzu nedeniyle Ermenistan'ın RF yanlısı politikasını devam ettirmesinin ilerleyen dönemde daha da zor olacağı yapılan değerlendirmeler arasındadır. Ermenistan'ın sosyo-ekonomik ve diğer önemli sorunları Batı ile ilişkilerini geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak Ermenistan, Batılı ülke ve kurumlar ile ilişkilerini geliştirirken RF ile olan askeri- politik ortaklığını her zaman göz önünde bulundurmak zorundadır. Ermenistan'da izlenen RF yanlısı dış politikanın ülkeye ancak fakirlik ve sefalet getirdiğini, yeni düşmanlar kazandırdığını, RF'nin ülkeyi kendi politikaları doğrultusunda bir silah deposuna dönüştürmekten başka bir şey yapmadığını düşünen geniş bir kesim bulunmaktadır. RF yanlısı dış politika Ermenistan'ı uluslararası alanda izole etmekte ve güç durumunda bırakmaktadır. Erivan, RF'nin de karşı olduğu doğu-batı ekseninde gelişen iktisadi ve ulaşım projelerine dâhil olamamaktadır.

Sonuç olarak Ermenistan, Transkafkasya'da RF için hayati öneme haiz bir müttefiktir. RF, Transkafkasya'daki son kalesi olan Ermenistan'ı kaybetmesi hâlinde kendisi için en büyük kâbus olarak görülen Kafkas sıradağlarının gerisine düşerek, etnik antlaşmazlıklar manzumesi halindeki Kuzey Kafkasya'da tutunma mücadelesi vermek zorunda kalacaktır.⁴⁵⁹

Yukarıda ifade edilenlerden de anlaşıldığı üzere Çar ve Bolşeviklerin halefi olan RF'nin Transkafkasya'ya yönelik politikası biçim olarak farklı olsa dahi içerik ve özü itibarıyla aynıdır, değişmemiştir. Bu politikanın özü ise bölgenin Moskova'nın çıkarları yönünde yapılandırılmasıdır.

Günümüzde en iyimser tahminle ve Ermenistan'ın resmi rakamlarıyla Ermeni nüfusu 3 milyondur. Ermenistan dışında yaşayan Ermeni nüfus ise değişik kaynaklara göre 9-12 milyon arasında değişmektedir. Ortadaki bu tablo bize Ermenistan'ın dış ve iç politikasında diasporanın ağırlığı hakkında bir fikir vermektedir. Fatih Özbay, **Ermeni Diasporası ve Türkiye – Rusya İlişkileri**, s.4.

⁴⁵⁸Ömer Kocaman, "Rusya'nın Ermenistan Politikası: Tek Boyutlu Siyasetten Çok Boyutlu Siyasete Doğru", TURKSAM, (Çevrimiçi)<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=7&yazi=797>, 19 Mart 2006.

⁴⁵⁹"Tehlikeli İttifak Hattı: İran-Rusya-Ermenistan", Turkhaber, (Çevrimiçi)<http://www.turkhaber.org/249.html>, 15 Şubat 2006.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL/BÖLGESEL GÜÇLERİN VE TÜRKİYE'NİN TRANSKAFKASYA'YA YÖNELİK POLİTİKALARININ İNCELENMESİ

1. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN TRANSKAFKASYA BÖLGESİNE ARTAN İLGİSİ VE MENFAATLERİ

SSCB'nin dağılması yalnızca Komünist Bloğun yıkılmasına yol açmamış⁴⁶⁰, Atlantik'den Pasifik'e kadar tüm dünyada uluslararası ilişkilerin dengesini bozmuştur.⁴⁶¹ Soğuk Savaşın sonucunda tartışmasız olarak ortaya konulabilecek tek gerçek SSCB'nin(ve onun merkezi olan Rusya Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyeti'nin), ABD karşısında almış olduğu yenilgidir. ABD komünizmin ideolojik ve SSCB'nin jeopolitik meydan okumalarının aynı zamanda üstesinden gelmiştir.⁴⁶² Elde ettiği bu zafer ABD'yi sadece “düşmansız” bırakmakla kalmamış, tarihte ilk kez karşısında tanımladığı “öteki” den de mahrum bırakmıştır.⁴⁶³ Tarihte hiçbir zaman yenen ve yenilen arasında eşit bir ilişkinin kurulduğu görülmemiştir.⁴⁶⁴ Bu nedenle doğal olarak ABD iki süper güçten birinin dizlerinin üzerine çökmesi üzerine, dünyadaki tek süper güç olarak ortaya çıkmıştır. ABD bu pozisyonunu mümkün olduğu kadar uzun süre korumak niyetindedir.

Ancak insanlık tarihinin başından bu yana kurulan tüm imparatorluklar toprak genişliği, nüfusunun çokluğu, siyasi ve askeri başarıları, sosyo-kültürel ve iktisadi imkânları ne kadar büyük olursa olsun daima aynı kaderi paylaşmışlardır.⁴⁶⁵ Kurulma, yükselme, duraklama, gerileme, çökme ve dağılma dönemlerini kapsayan bu hayat çizgisinin ABD için de kaçınılmaz olduğunu söylemek doğru bir tespit olacaktır.⁴⁶⁶ ABD günümüzde dünyanın tek süper gücü ve hegemon devletidir. Robert Cooper'a göre; dünya jeopolitiğinin günümüzdeki ana gerçeği ABD'nin askeri

⁴⁶⁰Francis Fukuyama, Soğuk Savaş'ın bitmesi ile dünyanın, ideolojik evrimin son noktası ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olan Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonuna tanıklık ettiğini belirtmektedir. Francis Fukuyama, “Tarihin Sonu mu?”, Çev: Yusuf Kaplan, **Tarihin Sonu mu?**, Ed: Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Ankara, Vadi, 4. bsk., 2003, s.23.

⁴⁶¹Nadir Özbek, “Rus Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Türk Cumhuriyetleri”, **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları C.III, No:4, , 1996, s.8.

⁴⁶² Kissinger, **a.g.e.**, s. 781.

⁴⁶³ Mesut Hakkı Çaşın, “Türkiye-ABD ilişkilerinde Krizden İşbirliğine Çözüm Arayışları”, s.12.

⁴⁶⁴Elman Nasırov, “Rusya'nın Jeostratejik Seçimleri”, **Stradigma**, 7, Ağustos 2003 (Çevrimiçi) http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_10.html, 22 Ekim 2005.

⁴⁶⁵İlker Alp, “SSCB'den BDT'ye”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 336, s.81

⁴⁶⁶Henry Kissinger, ABD'nin XXI. yüzyılda en büyük ve en güçlü fakat akranları olan bir devlet olacağını yani primus inter pares(eşitler arasında birinci) konumunu koruyacağını işaret etmektedir. Kissinger, **a.g.e.**, s.786.

gücüdür. ABD dünyadaki askeri kapasitenin yüzde 38'ine sahiptir ve günümüzde küresel stratejisi olan tek devlettir. Her ülke stratejisini oluştururken ABD'yi dikkate almak zorundadır.⁴⁶⁷ Yeryüzünün tümünün ABD'nin hem ilgi hemde etki sahasına girdiğini söylemek mümkündür.

Günümüz uluslararası sisteminde güç üç boyutlu karmaşık bir model içerisinde dağılmıştır. Soğuk Savaş sonrası ilk boyut olan askeri kapasite açısından ABD'nin tek kutupluluğu ortaya çıkarken, ikinci boyut olan ekonomik alanda AB, NAFTA, ve ASEAN gibi bölgesel ekonomik örgütlenmeler nedeniyle çok kutuplu bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır.⁴⁶⁸ Üçüncü boyut ise hükümetlerin denetimi dışında yer alan uluslar üstü ilişkilerin alanıdır.⁴⁶⁹ Üçüncü boyutta en etkin olan unsurlar çok uluslu şirketlerdir. Yukarıda sayılan üç boyut açısından da ABD'nin günümüzde açık ara önde olduğu söylenebilir.

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ortaya çıkan tehdit algılamaları ile ABD uluslararası sisteme “güvenlikçi sistem” bakış açısını yansıtmaktadır. ABD'nin “demokrasi”, “insan hakları” ve “özgürlük” söylemlerinin arkasında aradığı gerçek hedef “güvenliktir”.⁴⁷⁰ Uluslararası kurumlar yerine ulusal askeri güce dayanan, ekonomik potansiyelini bir güç elde etme mekanizması olarak kullanan, uluslararası normları ve değerleri dikkate almayan, meşruiyet zeminini “ulusal çıkar” çerçevesinde sunan bu yaklaşım neo-con Amerikan yönetiminin tercihidir.⁴⁷¹ Amerikan güç siyaseti(match-politik) Soğuk Savaş dönemine hâkim olan güç dengesinden kayarak⁴⁷², dünya çapında tek taraflı politikalar izleyen ve rızadan çok, güce/zorlamaya öncelik veren yoğun bir güç projeksiyonu haline dönüşmüştür.⁴⁷³ Bu projeksiyondan dünyada en fazla etkilenen bölge Avrasya olmuştur. Çünkü Avrasya, ABD'nin XXI. yüzyıldaki üstünlüğüne meydan okuyabilecek aktörlerin bulunduğu bir

⁴⁶⁷Robert Cooper, **Ulus Devletin Çöküşü: 21. Yüzyılda Düzen ve Kaos**, Çev.Berrin Karahan, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2005, s.54.

⁴⁶⁸Dağı, **a.g.e.**, s.80.

⁴⁶⁹NYE, **a.g.e.**, s.47-48.

⁴⁷⁰Ramil Memmedov, “Büyük Orta Doğu Projesi ve Güney Kafkasya Üzerine”, **Stratejik Öngörü**, TASAM, No:2, 2004, s.87.

⁴⁷¹Deniz Ülke Arıboğan, “Güvenliksiz Barıştan, Barışsız Güvenliğe”, **ABD'nin Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ed: Toktamış Ateş, Ankara, İzgi, 2004, s.61.

⁴⁷²ABD'nin Soğuk Savaş'ın galibi olarak dünyada tek süper güç haline gelmesi ABD'yi, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan ve statükoyu devam ettiren uluslararası sistemden uzaklaştırmaya başlamış ve revizyonist politikalar izlemesine yol açmıştır. RF ve diğer büyük güçler(Çin, Fransa, vb) ABD'nin güvenlik politikalarını kendileri için bir tehdit olarak algılayarak ve ABD karşısındaki zayıflıklarının farkında olarak statükonun devamını istemekte ve çok kutuplu bir dünya düzenini savunmaktadırlar.Deniz Ülke Arıboğan, **a.g.e.**, s.38-57.

⁴⁷³Vassilis K. Fouskas, “Avrasya'da ABD'nin Macht-politik'i(Güç Siyaseti) ve Büyük Ortadoğu'nun Yeniden Şekillenmesi”, **Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu**, Ed: Bülent Aras, İstanbul, TASAM, 2004, s.13.

TASNİF DIŞI

coğrafyadır.⁴⁷⁴ ABD'nin günümüze kadar Avrasya'da izlediği stratejiyi özetlemek gerekirse, ABD askeri bakımdan dünyada benzeri olmayan gücünü önce dünya ekonomik ve iktisadi sisteminin merkezi olan petrol zengini Ortadoğu'ya(I. Körfez Savaşı), daha sonra da dünya hâkimiyet teorilerinin ve üç büyük Avrasya gücünün(Rusya, Çin, Hindistan) merkezinde bulunan Orta Asya'ya(Afganistan'a) yöneltmiştir.

ABD'nin Transkafkasya politikası Balkanlar-Karadeniz-Transkafkasya-Orta Asya jeopolitik mihverinin bir bölümü olarak ele alınmalıdır. ABD'nin Orta Asya'daki varlığı ve Karadeniz üzerinde özellikle 11 Eylül 2001'in ardından artan etkisi Transkafkasya politikalarını etkilemekte ve aynı zamanda tamamlamaktadır.

Transkafkasya'nın ABD için önemi birbiriyle yakın ilişki içerisinde olan birçok sebebi içermektedir. Bağımsızlıkları desteklenerek serbest piyasa ekonomisi ve demokrasinin bölge ülkelerinde sağlam temellere oturtulması, bölgesel çatışmalarda arabuluculuk ve işbirliğinin desteklenmesi, bölgede ABD'nin ekonomik güvenliğinin sağlanması, müttefik devletler ile Hazar enerji kaynaklarının dünya pazarlarına kesintisiz olarak aktarımı, bölgede faaliyet gösteren ABD kökenli şirketlerin çıkarlarının korunması, RF'nin ve İran'ın geleceği ve askeri üslerin durumu bunların başlıcalarıdır.⁴⁷⁵

Günümüzde ABD Transkafkasya ülkelerini RF'ye karşı desteklemektedir. Bu destek Transkafkasya'da jeopolitik çoğulculuğa verilen destektir. ABD'nin Transkafkasya ve Orta Asya'da uyguladığı politikalar bir anlamda geçmişte SSCB'ye uygulanan "çevreleme stratejisi"nin RF'ye uyarlanmış halidir. ABD bölgeye yönelik politikalarını RF'nin tepkisini asgari düzeye indirmek amacıyla NATO aracılığıyla uygulamaktadır.⁴⁷⁶ ABD'nin uluslararası sistemdeki tek kutuplu düzeninin devamını mümkün kılmak için ortaya attığı projelerden biri olan "Büyük Ortadoğu Projesi" Transkafkasya'yı da kapsamaktadır. ABD'nin bölgeye yönelik uzun dönemli hedefi RF'nin bölge üzerindeki politik, ekonomik ve askeri varlığını ortadan kaldırmaktır. ABD eski Sovyet cumhuriyetlerini Avrupa-Atlantik yapısına eklemlenmeye çalışmaktadır.⁴⁷⁷ Washington, Baltık ülkeleri (Letonya, Litvanya, Estonya) ile Transkafkasya ülkeleri(Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan) arasında "Vilnius

⁴⁷⁴Mustafa Aydın, "Rus Siyasetinde Türkiye, Türk Siyasetinde Rusya Nasıl Görünüyor?", **Türkiye – Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı**, Ed. Nazim Cafersoy, Ankara, ASAM Yayınları, 2003, s.37.

⁴⁷⁵Naumkin, **a.g.e.**, s.126.

⁴⁷⁶Mehmedov, "Güney Kafkasya'daki Yeni Stratejik Oyunun Güvenlik Yapılanması ve Azerbaycan", s.56

⁴⁷⁷Goncharenko, **a.g.e.**, s.3.

TASNİF DIŞI

Zirvesi"⁴⁷⁸ adıyla bir eylem planı oluşturmuştur. Amaç NATO 'ya ve AB 'ye üye olmayı başarmış ilk SSCB ülkeleri olan Baltık cumhuriyetlerinin ekonomik, sosyal, siyasal reformlar konusunda bilgi ve deneyimini Transkafkasya'ya aktarmak ve bu ülkeleri NATO'ya ve AB'ye üyelik sürecine hazırlamaya katkıda bulunmaktadır. Programda Litvanya ile Gürcistan, Letonya ile Azerbaycan ve Estonya ile Ermenistan eşleştirilmiştir. Bu programın ana koordinatörü ise Polonya'dır.⁴⁷⁹

Küresel üstünlüğünü Avrasya egemenliğine, Avrasya egemenliğini ise bu coğrafyanın en stratejik bölgeleri olan Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar Havzası enerji kaynaklarının, enerji ve deniz ulaştırma hatlarının kontrol altına alınmasına, pazarların geliştirilmesine ve kendisini dengeleyebilecek koalisyonların önlenmesine adayan ABD'nin⁴⁸⁰ bölgeye yönelik politikasını yalnız RF'nin bölgedeki etkisini kırmak/sınırlamak olarak görmek konuyu oldukça basitleştirmek olur. ABD'nin, İran'a yönelik uyguladığı politikada da Transkafkasya'nın büyük önemi vardır. Gürcistan'ın İran'la sınırı olmaması, Ermenistan'ın, İran ve RF ile olan ilişkileri göz önüne alındığında, ABD'nin, İran'a karşı izlediği politikalarda Azerbaycan'ın önemi oldukça artmaktadır. Zira ABD'nin, Azerbaycan'dan askeri üs taleplerinde bulunduğu ancak Azerbaycan yönetiminin bu taleplere sıcak bakmadığı bilinmektedir. Ayrıca ABD, İran'da bulunan 30 milyon civarındaki Azeri Türküne karşı uygulanacak psikolojik harekât içinde Azerbaycan'a ihtiyaç duymaktadır. Haydar Aliyev'in SSCB döneminde önemli mevkilere sahip olması hassas küresel ve bölgesel dengeleri okumasında kendisine yardımcı olmuştur. Böylelikle İran'a karşı ABD tarafından yapılacak askeri bir harekâta ülkesinin katılmasını veya yardımcı olmasını kesinlikle reddetmiştir. Haydar Aliyev'in de bu politikayı devam ettireceği değerlendirilmektedir.

ABD için diğer önemli bir unsur ise Hazar enerji havzasıdır. Hazar enerji havzasındaki petrol rezervleri dünya ispatlanmış petrol rezervlerinin yüzde 1,4 - yüzde 3'ü, doğalgaz rezervleri ise yüzde 8,8 gibi mütevazî rakamlardır.⁴⁸¹ ABD için önemli ama hayati olmayan bu rezervler küresel petrol arzında çeşitlilik yaratmak ve OPEC dışı petrol olması dolayısı ile petrol fiyatları üzerinde kontrol sağlamak açısından önem arz etmektedir. ABD, Hazar enerji kaynaklarının üretim ve ulaştırılmasında söz sahibi olmak istemektedir. ABD büyük petrol şirketleri vasıtasıyla Azerbaycan petrolünün üretimine yönelik "Asrın Antlaşması"na ortak olurken, çıkarılan petrolün dünya pazarlarına aktarılması için RF'ye karşın, Türkiye'nin ortaya koyduğu BTC'yi

⁴⁷⁸Suat Kınıklıoğlu, "Karadeniz'de Bölgesel Arayışlar ve Zihinsel Altyapıları", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:73, Mayıs 2006, s.52.

⁴⁷⁹Kanbolat, "Kafkasya Jeopolitiğinde Değişim Sinyalleri", s.87.

⁴⁸⁰Nejat Eslen, "Çin – Rusya Ortak Askerî Tatbikatı", **Jeopolitik**, No:20, Eylül 2005, s.36.

⁴⁸¹Pamir, "Güney Kafkasya'nın Enerji Boyutu", s.18.

maliyeti en yüksek seçenek olmasına rağmen jeopolitik öncelikleri dikkate alarak desteklemiştir. Ancak ABD'nin küresel çapta etkili olan çok uluslu şirketlerini de dikkate alarak çoklu boru hatları stratejisini benimsediğini ve bu çerçevede RF üzerinden de enerji kaynaklarının ulaşımını desteklediğini belirtmek gerekmektedir. Çok sayıda boru hattının ABD'nin çıkarları doğrultusunda dünya pazarlarına enerji kaynağı taşınması, arz güvenliği açısından hayati önem taşımaktadır.

Transkafkasya, ABD'nin denizaşırı üsler ağıının yeniden konuşlandırılmasında önemli bir konuma sahiptir. Bölge ABD'nin, Orta Asya ve Afganistan'daki üslerine ulaşması için transit geçiş güzergâhıdır. Soğuk Savaş sonrası I. Körfez Harekâtı ile Ortadoğu'ya yerleşen ABD, Afganistan müdahalesinden sonra Orta Asya'da da konuşlanmıştır. Pentagon, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan koşullara göre üsler coğrafyasına yeni alanlar eklemek istemekte ve bazı üslerini değişen jeopolitik durum karşısında yeniden konuşlandırılmaktadır. Bu süreçte Transkafkasya ön plana çıkmaktadır. Afganistan müdahalesi sırasında Azerbaycan hava sahasını kullanan ABD'nin, 907 sayılı ek maddeyi askıya almasının ardından Azerbaycan'la da askeri ilişkiler hızla gelişmeye başlamıştır.

Burada 907 sayılı ek maddeden bahsetmek isabet olacaktır. ABD, 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile bağımsızlıklarını kazanan eski Sovyet cumhuriyetlerine yardım yapılması için "Bağımsızlığın Desteklenmesi Yasası"nı(Freedom Support Act) çıkarmıştır. Bu yasa gereğince Transkafkasya ülkelerinin tümüne ekonomik yardım yapılması amaçlanmışsa da Ermeni lobisinin ve diasporasının Senato ve Kongrede yaptıkları propaganda sonucunda Azerbaycan'ın Ermenistan'a ambargo uygulaması nedeniyle(Bir ülkenin topraklarını işgal eden ve hâlâ savaş durumunun geçerli olduğu diğer bir ülkeye karşı ambargo uygulaması ne kadar mümkünse?) Azerbaycan'a yönelik özel bir uygulamaya gidilmiş ve yasaya çıkartılan 907 sayılı ek madde ile Azerbaycan'a yardım yapılması yasaklanmıştır. ABD Kongresi, 19 Aralık 2001'de ABD Başkanı'nın 907 sayılı maddeyi her yıl gözden geçirmesi ve gerekli gördüğü halde askıya almasına olanak tanıyan bir yasayı kabul etmiştir. 1991–2004 yılları arasında ABD, Ermenistan'a 1,2 milyar dolar(kişi başına 350 dolar), Azerbaycan'a ise 165 milyon dolar(kişi başına 20 dolar) yardımda bulunmuştur. Ayrıca ABD bu yasa kapsamında sözde Dağlık Karabağ yönetimini bağımsız bir devlet olarak tanımış ve bu bölgeye yönelik özel mali yardım koordine etmiştir. Ancak Azerbaycan'ın itirazları üzerine yardım projesinin adına

“Dağlık Karabağ bölgesi de içinde olmak kaydıyla Azerbaycan’a yardım” denilmesi ile uzlaşma sağlanmıştır.⁴⁸²

Eski SSCB Cumhuriyetlerinin zayıf devlet geleneğine sahip olmaları ve güçlü ordularının bulunmaması sonucu bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından bölgede güç boşluğu oluşmuştur. Bölgede güç boşluğunun kim tarafından ve nasıl doldurulacağı en temel sorun olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye, İran ve çeşitli Avrupa ülkeleri bu yönde bazı girişimlerde bulunsalar da, asıl rekabet süper güç olma isteğinden vazgeçmeyen bölgenin Soğuk Savaş sonrasına kadar tek hâkimi olan ve bu konumunu günümüzde de devam ettirmek isteyen RF ile merkezini ABD’nin oluşturduğu Batı arasında olmuştur.⁴⁸³ Brezezinski ABD’nin bütün potansiyel meydan okuyucularının Avrasya’da olduğunu işaret etmektedir. O’na göre, Avrasya’da zayıflayan duruma rağmen büyük bir jeostratejik güç olan RF’nin, Avrupa’ya sıkıca bağlı demokratik bir ülkeye dönüşmesi, ABD’nin çıkarına en uygun olanıdır. RF’nin, ABD için Avrasya’da yaratacağı en büyük tehdit ise yeniden bir Avrasya imparatorluğu özlemi ile Transkafkasya’nın da içinde olduğu “güney” üzerinde kontrolü yeniden elde etmesi ve büyük Doğulu oyuncular(Çin, Hindistan) ile ittifak kurmasıdır.⁴⁸⁴ Dolayısıyla Batı(AB+ABD) bir yandan RF’nin serbest piyasa ekonomisini ve demokrasiyi benimsemesini sağlamaya çalışırken, diğer yandan da Moskova’nın süper güç olarak izole edilmesi ve zayıflatılması uğraşını vermektedir.⁴⁸⁵

ABD’nin günümüze kadar bölgeye yönelik izlediği politikaları genel olarak üç bölümde inceleyebiliriz.

a. 1991–1995 dönemi: Bu dönemde ABD’nin Transkafkasya’ya yönelik politikası Moskova merkezli olmuştur. ABD, SSCB’nin çökmesinin ardından Transkafkasya bölgesinde direkt etkinlik göstermemiş ve RF öncelikli bir politika izlemiştir. Washington bu dönemde SSCB’nin dağılmasının, ABD açısından ortaya çıkardığı olumsuz etkileri ortadan kaldırmaya öncelik vermişti. ABD’nin öncelikleri arasındaki konular; RF’nin ve nükleer silahların geleceği, Dağlık Karabağ sorunu ve Hazar havzasındaki enerji kaynaklarıydı.

Clinton yönetiminin göreve gelmesi ile Sovyetolog Strobe Talbott tarafından ortaya konulan “Önce Rusya” yaklaşımının amacı, RF’yi Batı’ya yakın tutmak,

⁴⁸² Cabbarlı, “Güney Kafkasya’da Güç Mücadelesi ve ABD’nin Azerbaycan’dan Üs İsteği”, s.67.

⁴⁸³ Ağacan, “ABD’nin Kafkasya Politikası”, s.31-32.

⁴⁸⁴ Brezezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s.91.

⁴⁸⁵ Wolfgang Seiffert, **Putin**, İstanbul, Gendaş, 2004, s.91.

TASNİF DIŞI

NATO'nun genişlemesine karşı çıkmasını engellemek ve nihai olarak dünyadaki ABD hegemonluğuna karşı çıkmasını önlemektir. Bu yaklaşıma göre ABD'nin çıkarlarını doğrudan tehdit etmediği sürece Kafkasya ve Orta Asya RF'nin nüfuz alanı olarak kabul edilmiş ve RF'nin bölgedeki askeri müdahalelerine göz yumulmuştur.⁴⁸⁶

Bu dönemde ABD güçlü Ermeni lobisi nedeniyle Dağlık Karabağ sorununa ilgi göstermiştir. ABD'deki Ermeni lobisinin etkinliği ve Ermenilerin Hristiyan olmalarından dolayı Ermeni lobisinin faaliyetleri başarı ile sonuçlanmış, 24 Ekim 1992'de kabul edilen "Özgürlüklere Yardım Yasası"na eklenen 907 sayılı ek madde ile Azerbaycan'a doğrudan yardımlar durdurulmuştur. Yardımların tekrar başlaması için "Azerbaycan'ın, Ermenistan ve Dağlık Karabağ'a yönelik uyguladığı tüm ambargoları ve her türlü kuvvet kullanımını sona erdirmesi koşulu ortaya konmuştur.⁴⁸⁷

Bölgede ABD'nin ilgisini çeken diğer nokta ise Hazar enerji kaynakları olmuştur. ABD şirketlerinin enerji kaynaklarının üretimi konusunda oluşturulan konsorsiyumlardan büyük paylar alması yönetimin bölgeye olan ilgisinin artmasına neden olmuştur. ABD'nin bu dönemde bölgede önceliği RF'ye vermesi ve RF'nin "yakın çevre" doktrini ile şekillenen bölgeye yönelik politikası dolayısıyla Azerbaycan ve Gürcistan'ın Batı'yla ve özelde ABD ile ilişkileri sınırlı olmuştur.

b. 1995–2001 dönemi: Bu dönemde ABD'nin bölgeye yönelik politikası değişmiş, bölgeye yönelik çıkarların tanımlanmasında jeopolitik unsurlar ön plana çıkmıştır. ABD bu dönemde bölgede etkinlik kurmaya çalışırken, Türkiye'nin bölgedeki tarihsel etkinliğini göz önüne alarak Türkiye ile işbirliği içerisinde olmuştur. Bunun bir göstergesi olarak ABD bölgedeki enerji kaynaklarının RF üzerinden değil, Türkiye üzerinden dünya piyasalarına aktarılması yönünde politikalar üretmiştir. Talbott 1990'ların başındaki "Önce Rusya" düşüncesini terk ederek Temmuz 1997'de Kafkasya ve Orta Asya'yı, ABD'nin stratejik hayati çıkarlarının bulunduğu bir bölge olarak tanımlamıştır. ABD'nin bölgeye yönelik politikasındaki radikal değişimde RF'nin, SSCB dağılması sonrası geçirdiği şok dönemini bir ölçüde atlatarak süper güç retoriğine dayalı küresel politikaya ilişkin reflekslerinin giderek Amerikan karşıtlığına doğru kayması etkili olmuştur. RF'de tarihi eskilere dayanan Avrasyacı görüş yükselişe geçmesiyle Moskova, ABD'nin bölgedeki etkisini

⁴⁸⁶ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İstanbul, İletişim Yayınları, C.II, 8.bsk, 2005, s.208.

⁴⁸⁷ Hayk Kotanjan, "Armenian Security and U.S. Foreign Policy in the South Caucasus", **Connections**, C.III, No:2, June 2004, s.16.

TASNİF DIŞI

sınırlandırmak için Avrasya'da anti–Amerikan bir ittifak oluşturma stratejisi benimsemiştir.

ABD bu dönemde Orta Asya ve Transkafkasya'yı RF'nin nüfuz alanı olarak görme politikasını terk etmiş ve bölge ülkelerine öncelik vermeye başlamıştır. Güvenlik ikili ilişkilerin temel parametresini oluşturmuştur. Azerbaycan ile ilişkilerde 907 sayılı ek madde ilişkilerin geliştirilmesinde engel teşkil ederken, Mart 1998'de ABD ve Gürcistan arasında “Askeri ve Güvenlik İşbirliği Antlaşması” imzalanmıştır. Bu dönemde Batı'nın ve özelde ABD'nin çıkarları, RF etkisinden kurtulup Batı'ya açılmak isteyen Azerbaycan ve Gürcistan ile örtüşmüş ve ilişkilerin yoğunluğu ve derinliği artmıştır.

c. 2001 sonrası dönem: Bush yönetiminin iktidara gelmesi ile ABD uluslararası alanda daha aktif rol üstlenmeye başlamıştır. ABD'nin Bush yönetiminde bölgeye yönelik ilk hamlesi Dağlık Karabağ sorununun çözümüne ilişkin Key West görüşmelerini başlatması olmuştur.

Yeltsin döneminde NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, yine NATO'nun Kosova harekâtı gibi nedenlerle krize giren ABD–RF ilişkileri, 11 Eylül 2001 saldırılarından itibaren yerini iki ülke arasında terörle savaş odaklı bir ortaklığa bırakmıştır. ABD ve Batı, Çeçenistan'ın RF'nin bir iç meselesi olduğunu ve Çeçenlerin yaptıkları eylemlerin terörist eylemler olduğunu kabul etmiştir.⁴⁸⁸ 11 Eylül sonrasında oluşan konjonktürden yararlanan ABD, Kuzey Kafkasya'da RF'yi tamamen serbest bırakırken, Moskova'dan Orta Asya'ya yerleşme tavizini almıştır. Bu süreçte terörle mücadele konusunda Mayıs 2002 tarihinde Gürcistan'ın 2000 askerinin eğitilmesini hedefleyen 64 milyon dolar tutarındaki “Gürcistan Eğitim ve Donanım Programı” başlatılmıştır.⁴⁸⁹ ABD, Nisan 2004'de biten bu programın yerine 16 ay sürecek ve 2000 Gürcü askere eğitim vermeyi amaçlayan “Destekleme ve Güvenlik Operasyon Programı”nı başlatmıştır.⁴⁹⁰

Ayrıca Irak savaşının sonrasında ortaya çıkan ve günümüze uzanan İran'a müdahale ve Avrupa'daki Amerikan üslerinin yeniden konuşlandırılması gibi konularda Azerbaycan ve Gürcistan ön plana çıkmıştır. ABD, BTC hattının güvenliğini sağlamak amacıyla özellikle Azerbaycan'da bir askeri üs edinmek istemektedir. ABD'nin bu talebinin asıl amacının İran'a müdahale imkânı elde

⁴⁸⁸ İlyas Kamalov, **Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığına**, İstanbul, Kaknüs, 2004, s.122.

⁴⁸⁹ Ilan Berman, “The New Battleground: Central Asia and the Caucasus”, **The Washington Quarterly**, Winter 2004-2005, s.62.

⁴⁹⁰ Güner Özkan, “Türk-Amerikan İlişkilerinde Kafkasya Faktörü”, **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.XI, No:2, s.156.

etmeye yönelik olduğu değerlendirilmektedir.⁴⁹¹ Özellikle Azerbaycan üzerinde artan ABD'nin üs talepleri sonucu İlham Aliyev, Ağustos 2004'de Azerbaycan Milli Güvenlik Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur. Bu kanunun Azerbaycan sınırları içerisinde yabancı devlet askerlerinin bulunmasını yasaklaması, Azerbaycan'ı, ABD talepleri karşısında rahatlatmış ve RF ile İran'ın endişelerini yatıştırmıştır.⁴⁹² Ancak Eylül 2005'de ABD'nin, Azerbaycan'ın Hazar kıyısındaki kuzey ve güney sınırlarında (Hızı'da ve Astara'da) iki radar üssü kurmuş olduğu açıklanmıştır.⁴⁹³ RF'nin Azerbaycan büyükelçisi, Azerbaycan'ın ABD'ye, ülkesinde üs kurması için izin vermesi halinde Dağlık Karabağ sorununun çözümünde ciddi sorunlarla karşılaşabileceği şeklinde tehdit etmiştir.

2003 yılında Gürcistan'da meydana gelen ve ABD'ye yakın bir hükümetin işbaşına gelmesi ile sonuçlanan devrim RF ve ABD'nin bölgedeki karşıtlığını ve mücadelesini açıkça ortaya çıkarmıştır. Bu gelişme sonrasında ABD ve RF arasında 11 Eylül 2001 sonrası ortaya çıkan ve her iki tarafında çıkarlarına hizmet eden ve ortak paydasını küresel terörle mücadelenin oluşturduğu ittifak sona ermiştir. Özellikle ABD'nin 2003 yılında Irak'a müdahalesi sonrasında RF'nin, ABD'yi en çok korkutan senaryo olan Doğu'nun büyük gücü Çin ile olan stratejik ortaklığının boyutu derinleşmeye ve genişlemeye başlamıştır. ABD ise bu dönemde RF'yi birçok alanda eleştirmeye başlamıştır. ABD Dış İlişkiler Konseyi'nin hazırladığı bir raporda RF ile ilgili şu olumsuzluklara yer verilmiştir:⁴⁹⁴

⁴⁹¹ABD'nin Azerbaycan'dan birçok talebi bulunmaktadır. Bunlar; Hazar Denizi'nde "Caspian Guard" gücü oluşturmak, petrol-doğalgaz hatlarında ve gemi ticaretinde yeni imtiyazlar elde etmek, Ermenistan'a uygulanan ambargoyu kaldırtmak, sınır kapılarını açtırtmak, Karabağ'ın bağımsızlığına karşılık Ermenileri işgal edilen diğer Azerbaycan topraklarını boşaltma konusunda ikna etmek ve bunu Bakü'ye kabul ettirmek, Erivan'ı ulaşım ve enerji projelerine eklemlmek, İran için üs elde etmek, Güney Azerbaycan Türklerini İran'da iç karışıklık çıkarma amaçlı kullanmak ve Tebriz'den Tahran'a inen hattı açmak olarak sıralanabilir. Güray Değerli, "Türkiye'nin Güvenliği Azerbaycan'dan Geçer", **Military Science&Intelligence**, No:8, 2005, s.59.

⁴⁹²Azerbaycan'da ABD'nin, Dağlık karabağ dışında Ermenilerin işgali altında bulunan 7 Rayondan üçü olan Cebayıl, Fuzuli ve Zengilan'da geçici üs kurmak istediği, taraflar arasında bu konuda antlaşmaya varıldığı ve ayrıntılar üzerinde görüşmelerin devam ettiği belirtilmektedir. Ancak bölgedeki dengeler açısından, bunun mümkün olabilmesi için ABD'nin en temel gereksinim duyduğu şey RF'yi bu konuda ikna etmek olacaktır. Cabbarlı, "Güney Kafkasya'da Güç Mücadelesi ve ABD'nin Azerbaycan'dan Üs İsteği", s.68.

⁴⁹³Araz Aslanlı, "Azerbaycan zorlanıyor", TUSAM, 23 Ocak 2006, (Çevrimiçi)<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=402&sayfa=4>, 25 Nisan 2006; Cenk Başlamış, "ABD, Azerbaycan'da 2 Radar Üssü Kuruyor", **Milliyet**, 25 Eylül 2005, (Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/2005/09/25/dunya/axdun02.html>, 17 Kasım 2005.

⁴⁹⁴"Russia's Wrong Direction: What the United States Can and Should Do", Independent Task Force, **Council of Foreign Relations**, 2006, s.4.

TASNİF DIŞI

- RF politik sisteminin giderek otoriter bir hal alması,⁴⁹⁵
- RF'nin, enerjiyi dış politika aracı(silahı) olarak kullanması ve Ukrayna'nın içişlerine karışması, devletin enerji sektöründe giderek baskın hale gelmesi ile enerjinin gelecekte daha sık bir dış politika aracı olarak kullanılma olasılığının artması,
- RF'nin teröre karşı yürüttüğü politikada ABD çizgisinden ayrılıyor olması(ABD ve AB'nin Hamas ile yüksek düzeyde temas kurmama kararına rağmen, Putin'in Hamas'ı Moskova'ya davet etmesi),
- RF'nin periferisindeki ülkelere(Transkafkasya ve Orta Asya) karşı geliştirdiği politikalar ile demokratik reformlar, enerji gibi diğer konularda ABD'nin RF'ye yönettiği eleştiriler arasında bulunmaktadır.

16 Mart 2006'da yayınlanan ABD'nin yeni ulusal güvenlik doktrininde de aynı şekilde RF'nin ülke içinde ve çevresinde demokrasi ve özgürlüğün gelişimine destek olması gerektiği belirtilmiş, iki ülke arasındaki ilişkilerin bu konular karşısında RF'nin atacağı adımlara göre şekilleneceği vurgulanmıştır.⁴⁹⁶

Kanaatimizce, ABD'nin Transkafkasya politikası çelişkilerle dolu bir görünüm sergilemektedir. ABD, Batı'yla bütünleşmeyi öncelikli hedefleri olarak belirleyen Azerbaycan ve Gürcistan ile kendisine bölgede rakip olan Kuzey–Güney eksenine destek veren Ermenistan'a karşı aynı mesafede durmaktadır. ABD'nin, Ermenistan'a gösterdiği bu özel yaklaşımın nedeni Ermenistan'ı zamanla ve askeri bir çatışma olmadan RF–İran ekseninden çıkarmak istemesidir. Ancak ABD'nin bu yaklaşımı Ermenistan'a bölgede uyguladığı politikaların yanlışlığını anlama olanağı vermemektedir. Minsk grubu eş başkanlarından biri olan ABD, Dağlık Karabağ konusunda hemen bir çözüm bulunarak antlaşmaya varılmasını istemektedir. Bu noktada ABD ve Azerbaycan çıkarları uyuşmaktaysa da, ABD sadece antlaşmaya bir an önce varılmasını istemekte, antlaşmanın muhteviyatı kendisini ilgilendirmemektedir. Bunun en büyük sebebi ABD şirketlerinin Azerbaycan'a yaptıkları yatırımlardır. Bu yatırımların tehlikeye düşmemesi için bu ülkedeki siyasi ve güvenlik risklerinin ortadan kalkması gerekmektedir. Dağlık Karabağ meselesi bu açıdan ABD çıkarları için bölgede ki en büyük tehdit kaynağıdır.

⁴⁹⁵ Brzezinski, 1988 yılında kaleme aldığı Büyük Çöküş adlı eserinde, komünizm sonrası Marksist – Leninist diktatörlerin tedrici olarak çoğulcu demokrasiye mi, yoksa milliyetçi sıkı bir yönetimemi yol alacağını sorgulamaktadır.(Bu durum günümüzde hâlâ netlik kazanmamıştır.) Yazar komünizm dönemini geride bırakmaya çalışan bu devletlere Batı'nın iyi hazırlanmış bir strateji ile destek olması gerektiğine işaret etmektedir. Zbigniew Brzezinski, **Büyük Çöküş**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s.281.

⁴⁹⁶ "The National Security Strategy of United States of America", 16 Mart 2006, s.39.

Bugüne kadar ki gelişmeler ve ABD'nin küresel hegemonyasını devam ettirme niyet ve kararlılığı göz önüne alındığında ABD'nin bütün potansiyel rakiplerinin bulunduğu Avrasya'nın merkezi olan Transkafkasya'da bulunması ve varlığını devam ettirmesi bir zorunluluktur. Transkafkasya'nın her geçen gün giderek daha fazla Amerikan nüfuz alanı haline geldiğini söylemek yanlış bir tespit olmamakla beraber bu durumun geleceğinin RF ile olan ilişkilerin gelişimi doğrultusunda şekilleneceği değerlendirilmektedir. RF, SSCB'den kalma nükleer gücü, Avrupa'ya coğrafi yakınlığı ve Çin ve Hindistan'la ittifak kurma ihtimali nedeniyle ABD ile işbirliği yapma veya ona sorunlar çıkarma potansiyeline sahiptir. Ancak RF'nin şu anki potansiyeli itibarıyla dünya genelinde SSCB döneminde olduğu gibi ABD'nin rakibi olamayacağı değerlendirilmektedir.⁴⁹⁷

2. AVRUPA BİRLİĞİ VE GÜÇLER MÜCADELESİNDEKİ ROLÜ

Soğuk Savaşın sona ermesinde İkinci Dünya Harbi sonrasında Avrupa'yı siyasi, askeri ve ekonomik açıdan ikiye bölen Berlin Duvarının yıkılmasının büyük etkisi olmuştur. Berlin duvarının yıkılması ile iki Almanya birleşmiş ve bu olay Avrupa'nın bütünleşmesi yönünde atılmış ilk adım olmuştur. 21 Aralık 1991'de SSCB'nin hukuki varlığının ortadan kalkması, Avrupa'yı ikiye bölen demir perdeyi ortadan kaldırmıştır. AB bu dönemde genişleme stratejileri geliştirmiş ve SSCB'nin bıraktığı güç boşluklarını doldurmaya başlamıştır. AB'nin siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan doldurduğu boşluğu, NATO'da aynı istikamette genişleyerek güvenlik açısından tamamlamıştır. Ancak genişleyen AB derinleşme sorunu ile karşılaşmaktan kendini kurtaramamıştır.

Ekonomik ortaklık yoluyla Avrupa'da güvenlik ve istikrarın sağlanması için Atlantik ötesi güç olan ABD'nin desteği ile kurulan AB, Soğuk Savaş sonrasında siyasi ve askeri açıdan da ulus üstü bir yapıya evrilme sürecine girmiştir. Ortak para sistemine geçilmesi ve ortak güvenlik ve savunma politikası oluşturma gibi gelişmeler Avrupa'yı bu konuda cesaretlendirmiş, Avrupa ordusunun kurulması dahi gündeme gelmiştir. Entegrasyonda en son aşama olarak karşımıza çıkan Avrupa Anayasası her ne kadar Fransa ve Hollanda'da referandum engeline takılsa da, kısa zamanda önemli bir mesafe kat edildiğini göstermesi açısından önemlidir. AB'nin bugüne kadar geldiği noktaya dünya da ulaşabilen başka bir ulus üstü örgüt veya yapılanma bulundurmamaktadır. Bu gelişmeler yapılan kimi analizlerde AB'nin de küresel bir güç olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Ekonomik açıdan bir dev,

⁴⁹⁷ NYE, a.g.e., s.33.

TASNİF DIŞI

ortak dış politika ve askeri yeterlilik bakımından ise bir cüceyi andıran AB'ye bu özellikleri hem avantaj hem de dezavantaj sağlamaktadır. Askeri kapasitesi ve ortak dış politika oluşturmada ki yetersizliği diğer küresel güçler ile küresel rekabette konumunu zayıflatırken, sahip olduğu ekonomik ve kültürel etki ve gücü kendine büyük avantaj sağlamaktadır. Ekonomik ve kültürel gücü ağır basan AB birçok kesim tarafından bir tehdit olarak değil, bir ortak olarak algılanmaktadır.

Transkafkasya uzun bir dönem süresince AB için öncelikli bir bölge olmamıştır. Bunun en önemli nedeni bölgenin coğrafi olarak uzakta olması nedeniyle Avrupa'ya bir tehdit oluşturmayacağına düşünülmesi olmalıdır. Diğer nedenleri ise bölgenin içinde bulunduğu etnik çatışma ve yerel savaşlar, bölgede birçok küresel ve bölgesel aktörün mücadele ediyor olması ve AB'nin ortak dış politika izleme konusunda karşı karşıya olduğu sorunlar olarak sıralamak mümkündür. Aynı şekilde Transkafkasya ülkeleri de AB'ye üyelik perspektifi taşımamışlar ve AB'yi ekonomik yardım yapan ve bölgenin sosyo-ekonomik açıdan gelişmesine dönük projeler üreten bir aktör olarak görmüşlerdir.

Transkafkasya'nın Avrupa için önemi değerlendirildiğinde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır. Transkafkasya enerji ve ticaret ulaşım hatları üzerinde stratejik önemi olan bir coğrafyadır. AB'nin enerjiye olan bağımlılığı(kaynak çeşitliliği ve enerji arz güvenliği dikkate alındığında), Asya'nın yükselen pazar olması ve bölgenin bu pazarlara ulaşım için önemli bir güzergâhta bulunması AB'nin, Transkafkasya ile ilişkilerini geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. 2004 yılı genişlemesinin ardından, 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın da birliğe dâhil olacak olması, Transkafkasya'nın önemini artıran diğer önemli bir unsurdur. AB bu dönemden sonra Transkafkasya'dan kendisine yönelik tehdit algılamaya da başlayacaktır.

AB'nin 1999 yılına kadar Transkafkasya'ya yönelik herhangi bir politikası oluşmamış, daha çok üye ülkelerin bireysel olarak bölge ülkeleri ile kurduğu ilişkiler ön planda olmuştur. Bölge ülkeleri ile AB arasındaki ilişkiler 1 Temmuz 1999'da yürürlüğe giren "Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları" çerçevesinde yürütülmüştür.⁴⁹⁸ Bu antlaşmaların temel mali aracı da TACIS(BDT Ülkelerine Yönelik Teknik Yardım Programı) olmuştur. AB, TACIS programı çerçevesinde 2003 yılına kadar Ermenistan'a 290 milyon, Azerbaycan'a 330, Gürcistan'a ise 350 milyon Euro

⁴⁹⁸ Esra Hatipoğlu, "Avrupa Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya Boyutu", **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, Ed: Okan Yeşilot, İstanbul, Kitabevi, 2005, s.23.

yardımlar yapmıştır.⁴⁹⁹

11 Mart 2003 tarihinde AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB Dışişleri Bakanları tarafından kabul edilen Daha Geniş Avrupa (Wider Europe Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours) programı çerçevesinde AB, Transkafkasya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme yönünde ciddi adımlar atmaya başlamıştır. "Daha Geniş Avrupa" programı demokrasiye geçiş sürecini teşvik eden ve Kopenhag kriterleri benzeri koşulları yerine getirmeleri karşılığında bölge ülkelerine "AB'ye üyelik dışında hemen her şeyin teklif edildiği" bir zemine oturmaktadır. Teklif edilen hukuki çerçeve ile Transkafkasya ülkelerine "ortaklıktan ziyade, üyelerin sahip olduklarından daha sınırlı bir dizi hakların" verilmesi öngörülmüştür.⁵⁰⁰

Son dönemde meydana gelen özellikle AB kaynaklı gelişmeler bölgeye yönelik AB politikaları üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. 2004 yılında AB'nin tarihindeki en büyük genişlemeyi gerçekleştirmesi ve ardından Avrupa Anayasasının oluşturulması çabaları, AB'nin kendi içinde bir dönüşüm yaşamasına sebep olduğu gibi dış ilişkilerini de önemli ölçüde etkilemiştir. Genişleyen sınırları AB'yi eskiden kendisine uzak olarak gördüğü bölgelere daha da yakınlaştırmış, ilgi ve etki sahasını genişletmiştir. Sınırlarının genişlemesinin Brüksel açısından olumlu sonuçları olduğu gibi birçok problemli bölge ile komşu olması gibi olumsuz sonuçları da ortaya çıkmıştır. Son genişleme sonrası Transkafkasya'da, AB'nin ilgi sahasına girmiştir. Bunun en bariz göstergesi 1 Mayıs 2004 tarihinde birliğin 10 ülkeyi içine alarak genişlemesinin hemen ardından 14 Haziran 2004'de toplanan AB Dışişleri Konseyi'nin Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı Komşuluk Politikasına⁵⁰¹ dâhil etmiş olmasıdır.⁵⁰² Transkafkasya'nın, AB güvenlik stratejisi dışında bırakılamayacak kadar önemli bir coğrafya olduğu AB tarafından anlaşılmıştır. Transkafkasya'ya artan ilginin diğer bir nedeni de "Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları"nın bölge ülkelerinin dönüşümüne yeterince yardımcı olamadığının fark edilmiş olmasıdır. Bütün bu saptamalar sonrasında AB'nin bölgeye yönelik politikasını şu şekilde özetleyebiliriz: Düşük profilli, düşük beklentili ancak uzun dönemli bir politik yaklaşım. Özellikle bölgedeki çatışmaların çözümü için elverişli bir

⁴⁹⁹Harri Kämäräinen, "How the EU Can Contribute to Security and Stability in South Caucasus?" **Baltic Defence Review Special Issue**, 2003, s.16-17.

⁵⁰⁰Kanbolat, "Kafkasya'nın Jeopolitiğinde Değişim Sinyalleri", s.89.

⁵⁰¹"Genişletilmiş Avrupa" kavramına üzerine inşa edilen Avrupa Komşuluk Politikası'nın amacı, AB'nin genişlemesinin yeni bölünme hatları yaratmaması ve AB ile komşuları arasında ekonomik, politik ve güvenlik ilişkilerinin geliştirilmesidir. Projenin kapsadığı ülkeler Filistin Yönetimi dâhil Barcelona sürecine katılan Akdeniz ülkeleri ile Belarus, Rusya, Ukrayna ve Moldova ve Transkafkasya devletleridir.

⁵⁰²Hatipoğlu, **a.g.e.**, s.19-22.

ortamın yaratılması AB'nin bölgeye yönelik politikasının öncelikleri arasındadır.⁵⁰³

Şimdi AB'nin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından Transkafkasya ülkelerine yönelik geliştirdiği önemli projeleri ele alalım.

a. TACIS(Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States)/ Bağımsız Devletler Topluluğu'na Yönelik Teknik Yardım

Bağımsız Devletler Topluluğu ve Moğolistan için teknik destek programı olan TACIS eski Sovyet Cumhuriyetleri ile Moğolistan'a bağımsızlık sonrası yaşadıkları travmatik durumların önlenmesi için 15 Temmuz 1991 tarihinde Avrupa Topluluğu Konseyi'nin düzenlemesi ile geliştirilmiştir ve işlevsel olarak AB'nin 1992 yılından beri Transkafkasya'daki en önemli teknik yardım projesidir. TACIS kapsamında verilen yardımlar hibe şeklinde olup eğitim, enerji, ulaştırma, gıda üretimi ve dağıtımı ile sanayi ve ticari işletmelere destek sağlanması olmak üzere beş alanda yoğunlaşmaktadır. 2000–2006 dönemi bütçesi 3 milyar 100 milyon Euro'dur.

b. TRACECA[Transport Corridor Europe – Caucasus – Asia(Yeni İpek Yolu)]/ Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru

Mayıs 1993'de Brüksel'de toplanan AB üyeleri TRACECA projesini başlatma kararı almışlardır. Projenin amaçları aşağıdaki şekilde ortaya konmuştur:

- Batı Avrupa ile bölge arasındaki bağlantının güçlendirilmesi ve RF üzerinden ilerleyen kuzey koridoruna, Türkiye - İran üzerinden ilerleyebilecek güney koridorunu alternatif olarak yaratarak, bölge ülkelerinin bağımsızlığını güçlendirmek,
- Bölge ülkelerinin ekonomilerini güçlendirmek,
- Bölgesel işbirliği ve istikrarın güçlendirilmesi,
- Bölgenin mineral ve enerji potansiyelinin geliştirilmesi.

TRACECA projesi genel olarak kuzey – güney ekseninde inşa edilmiş ve edilecek boru hatları projelerini, doğu–batı eksenine çevirmeyi ve bu amaçla da aşağıdaki altyapının oluşturulmasını amaçlamaktadır:

⁵⁰³ Dov Lynch, **The South Caucasus: A Challenge for the EU**, Institute for Security Studies, Chaillot Papers, No:65, December 2003, s.191.

TASNİF DIŞI

- Bakü ve Karadeniz limanları arasındaki ana koridor,
- Almatı'dan, Mari'ye; Türkmenistan'dan, İran'a ve Türkiye'ye uzanan karayolu,
- Almatı'dan Orta Asya boyunca RF'ye uzanan demiryolu.⁵⁰⁴

c. INOGATE(Interstate Oil and Gas to Europe)/ Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı

TRACECA projesinin önemli ayaklarından birini oluşturan INOGATE, petrol ve doğalgaz boru hatları ile ilgilidir. 1996 yılında gündeme gelen bu proje ile boru hatlarının işletilmesi ve doğalgaz transferinin iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.

AB'nin, Transkafkasya'da güvenlik ve istikrarın sağlanarak, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarının desteklenmesi maksadıyla uyguladığı politika ve stratejiler bölgenin geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak Transkafkasya bölgesinin en önemli sorunu olan etnik ve bölgesel çatışmaların çözümüne yönelik AB'nin doğrudan arabuluculuk yapmak gibi bir teşebbüste bulunmayacağı değerlendirilmektedir. AB'nin bölgede her açıdan aktif olan ABD ve RF ile bölge odaklı rekabete girişmeyeceği, bu aktörlerle uyum içerisinde hareket edeceği düşünülmektedir. Ayrıca AB'nin bölgeye yönelik uzun vadeli siyasi bir yaklaşım benimseyeceği ve riski daha düşük olan ekonomik ve teknik yardım amaçlı bir strateji izleyeceği değerlendirilmektedir.

3. İRAN'IN TRANSKAFKASYA POLİTİKASI

İran; doğuda Afganistan ve Pakistan, kuzeyde Türkmenistan, Hazar Denizi, Azerbaycan ve Ermenistan, doğuda Irak ve Türkiye, güneyde Basra ve Umman Körfezi ile çevrelenmiştir. Yüzölçümü 1,648 milyon km², nüfusu ise 68 milyondur. İran halkının yüzde 51'i Fars'tır. Farslar dışında nüfusun çoğunluğunu Azeri Türkleri(yüzde 24) oluşturur. Ayrıca ülkede Kürt, Türkmen ve Araplar da bulunmaktadır.⁵⁰⁵ İran bulunduğu coğrafya nedeniyle jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük öneme sahiptir. Kanıtlanmış 125,8 milyar varil petrol rezervi ile dünya rezervlerin yüzde 10'una sahip olan İran dünyanın en önemli petrol üreticilerinden

⁵⁰⁴Vişne Korkmaz, "Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Bölgesine Yönelik Politikaları", **Stratejik Öngörü**, TASAM, No:3, 2004, s.163.

⁵⁰⁵"Iran", The World Factbook CIA, 20 April 2006, (Çevrimiçi), <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ir.html#People>, 22 Nisan2006.

biridir. 940 trilyon feet küp (cubic feet) ispatlanmış doğalgaz rezervi ile dünyada RF'den sonra ikinci büyük rezerve sahip ülke konumundadır.⁵⁰⁶

1979 yılında meydana gelen İslam devrimi sonucu Şah Pehlevi devrilmiş ve İran'da Batı karşıtı bir İslami rejim tesis edilmiştir. Tahran, İslam devrimi ile “siyasal İslam, devrim ihracı, terörizmi destekleme ve kitle imha silahları elde etme” çabaları nedeniyle hem komşuları hem de büyük güçler ile sürekli sorun yaşamıştır. İran'daki rejim kendisine en büyük rakip olarak laik, çağdaş ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti'ni görmüştür.⁵⁰⁷ İran rejim kimliği, devletin bölgesel ve küresel düzeyde farklı arayışları nedeni ile sıcak savaşta dâhil olmak üzere büyük krizler yaşamıştır. İran'da 1989'da Rafsancani ile başlayan ve 1997'den 2005'e kadar Hatemi ile pekişen “Batı ile pragmatist uyum” süreci yaşanmıştır. Ancak yapılan son seçimlerle İran Cumhurbaşkanı olan Ahmedinejad dış politikada izlenen pragmatist çizgiyi terk etmiştir. Yeni cumhurbaşkanı bir yandan şüpheyle bakılan nükleer enerji elde etme faaliyetine devam etmekte ısrar ederken diğer yandan da İsrail'i yok edilmesi gereken bir devlet olarak tanımlayarak tüm dünyanın tepkisini üzerine çekmiştir. Radikal söylemleri AB ile İran arasındaki olumlu ilişkileri sonlandırmış ve İran konusunda AB'yi, ABD'ye yakınlaştırmıştır.⁵⁰⁸

İran İslam Cumhuriyeti, Transkafkasya'da önemli bir aktördür. Geçmişte üzerinde hâkimiyet kurduğu bu bölge ile İran'ın tarihi, kültürel ve dini bağları vardır. Transkafkasya birçok yönü ile İran açısından önem taşımaktadır. SSCB'nin dağılması ile İran'ın RF ile olan kara sınırı ortadan kalkmıştır ve iki ülke arasındaki bağlantı Hazar Denizi vasıtasıyla sağlanabilmektedir. Transkafkasya'da bağımsızlığını kazanan devletlerden ikisinin(Ermenistan ve Azerbaycan) İran ile ortak sınırı bulunmaktadır.

Bu jeopolitik değişim İran açısından çeşitli fırsatlar ortaya koyduğu gibi çeşitli sakıncalar da ortaya çıkarmıştır. Tahran için fırsatlardan ilki ve en önemlisi SSCB'nin dağılması ile bu bölgede üç tane bağımsız fakat zayıf ülkenin ortaya çıkmış olmasıdır. İran bu ülkelerle geliştirilen siyasi ve ekonomik ilişkiler vasıtasıyla içinde bulunduğu izolasyon durumundan kurtulmayı umut etmiştir. İkinci fırsat ise İran ile tarihi ve kültürel bağları bulunan Azerbaycan'ın, nüfusunun büyük bir bölümünün Şii olmasıdır. İran yukarıda sayılan nedenlerden ötürü Azerbaycan

⁵⁰⁶Hüsamettin Danış, “Petrol Üreten Ülkelerin Enerji Politikaları”, **Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne olmalıdır Sempozyumu**, Harp Akademileri, 26-27 Ocak 2006.

⁵⁰⁷Mehmet Saray, **Türk-İran İlişkileri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s.170.

⁵⁰⁸Arif Keskin, “Ahmedinejad Dönemi İran Dış Politikası:”Saldırganlığın Rasyonelleşmesi”, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:70, Şubat 2006, s.72-73.

TASNİF DIŞI

üzerinde etki kurabileceğini düşünmektedir. Öte yandan ortaya çıkarabileceği olumsuzluklar nedeniyle İran'ı en fazla tedirgin eden durum ise kuzeybatısında yaşayan ve ülke nüfusunun yüzde 24'ü gibi önemli bir bölümünü oluşturan Azerbaycan Türklerinin(Güney Azerbaycan'ın)⁵⁰⁹ bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti ile birleşme olasılığıdır. İran bir benzetim yapmak gerekirse Aras Nehri üzerindeki "Berlin Duvarının"⁵¹⁰ yıkılarak, ikiye bölünmüş Azerbaycan'ın birleşmesinden büyük endişe duymaktadır. İran açısından diğer bir olumsuzluk ise SSCB'nin çökmesi ile jeopolitik boşluk alanına dönüşen Transkafkasya ve Orta Asya'ya, Batılı devlet ve şirketlerin girmesi olmuştur. ABD tarafından "haydut devlet" olarak tanımlanan İran, Irak ve Afganistan'dan sonra kuzeyinden(Transkafkasya'dan) çevrilme olasılığı nedeniyle büyük endişe içerisindedir.

İran'ın bölge ülkeleri ile olan ilişkileri değişken bir durum sergilemektedir. Kara sınırı olmaması dolayısıyla İran'ın, Gürcistan ile ilişkileri ticaret ve ulaşım güzergâhı olmasının dışında siyasi ve ekonomik açıdan oldukça sınırlıdır. İran'ın, Ermenistan ile kurduğu ilişkiler ise çok ileri düzeydedir. İran ve Ermenistan'ın en önemli ortak paydası ortak tehdit algılamalarıdır. Ermenistan gibi İran da bölgede güçlü ve iktisadi cazibe merkezi olan bir Azerbaycan istememektedir. Bunun yanında Tahran, Türkiye'nin ve ABD'nin bölgede artan etkinliğini kendi güvenliği açısından bir tehdit olarak değerlendirmektedir.⁵¹¹ İran ile Ermenistan arasındaki ilişkilerde enerji, ulaşım ve ticaret büyük önem taşımaktadır. İran, Irak'taki kaos ve Türkiye ile istikrarlı olmayan ilişkileri nedeniyle Ermenistan'ı, Gürcistan üzerinden Karadeniz'e ve dolayısıyla Avrupa'ya açılmak için stratejik bir koridor olarak görmektedir. İran ile Ermenistan arasında Mayıs 2004'de İran doğalgazını Ermenistan'a ulaştıracak 140 km'lik boru hattı için antlaşmaya varılmıştır. İran hattın 100 km'lik bölümünün yapımına başlamış ve 2007 yılında hattı tamamlamayı planlamaktadır. Ermenistan bu proje ile RF doğalgazına olan bağımlılığını azaltmayı amaçlamaktadır. Ermenistan ile İran elektrik enerjisi ve hidroelektrik santral alanında da işbirliğini

⁵⁰⁹İran Azerbaycan'ı(Güney Azerbaycan), iki vilayetten oluşmaktadır. Bunlar merkezi Tebriz olan Doğu Azerbaycan ve merkezi Urumiye olan Batı Azerbaycan'dır. 1993 yılında alınan bir karar ile Doğu Azerbaycan'da ikiye bölünmüştür. Demir, **Türk Dış Politika Perspektifinden Güney Kafkasya**, s.131.

⁵¹⁰Elin Suleymanov, **Emergence of New Political Identity in the South Caucasus: Energy Security, Strategic Location and Pragmatism**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The Fletcher School, 2004, s.47.

⁵¹¹Fred Halliday, "Condemned to React, Unable to Influence: Iran and Transcaucasia", **Transcaucasian Boundaries**, Ed: John F. R. Wright, v.d., London, UCL Press, 1996, s.88.

TASNİF DIŞI

sürdürmektedir. Ermenistan için İran iç güvenlik sorunları yaşayan Gürcistan'a nazaran dış dünyaya açılmasında daha büyük öneme sahiptir.⁵¹²

İran ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler ise gergin, şüpheli ve ihtiyatlı bir seyir izlemektedir. Azerbaycan, halkının büyük kısmının Şii olması dolayısıyla İran'ın, Transkafkasya'da dikkatini yönelttiği en önemli ülke olmuştur. İran'da, Azerbaycan'da yaşayan Azerilerin yaklaşık iki katından daha fazla Azeri Türkü yaşamaktadır. Özellikle Elçibey döneminde ortaya çıkan "Bütöv/Vahit Azerbaycan" politikası iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. İran'ın, RF ve Ermenistan ile ittifak halinde bulunması Azerbaycan açısından diğer bir olumsuzluktur. İran'ın, Azerbaycan'a karşı kullanabileceği en önemli araç dini propagandadır. İslam'ı ideolojik ve siyasal bir araç olarak kullanan Tahran rejimi, Azerbaycan'da Şii fanatizmi güçlendirmek ve nihayetinde teokratik bir rejimin oluşmasını sağlamak istemektedir. İran'ın, Dağlık Karabağ konusunda tarafsız gibi duran fakat daha çok Ermenistan'a meyleden politikası ve iki ülke(Ermenistan- İran) arasında gelişen yoğun enerji, ulaşım ve ticari ilişkiler Azerbaycan'ı, İran'a karşı ihtiyatlı politika uygulamaya sevk etmektedir.⁵¹³

Hazar Denizi'nin statüsü konusunda da Azerbaycan ve İran'ın görüşleri birbirlerine tamamen zıttır. İran, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ni milli sektörlere bölünmesi tezine karşılık, ortak kullanım tezini savunmaktadır. Hatta Hazar Denizi hakkında farklı görüşler İran'ın askeri müdahalesine bile yol açmıştır. 23 Temmuz 2001'de Alov yatağında araştırma yapan Azerbaycan'a ait "Jeofizik 3" ve "Alif Hacıyev" isimli araştırma gemileri İran silahlı kuvvetlerine bağlı savaş uçakları ve savaş gemileri tarafından taciz edilmiştir.⁵¹⁴ Ayrıca İran, Basra Körfezi'nin Hazar enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaşması açısından en kısa ve güvenli yol olduğunu ileri sürerek kuzey ve batı güzergâhlarına alternatif olarak güney güzergâhını öne sürmüştür. Ancak ABD'nin İran'ı çevreleme politikası ve bu ülkeye yönelik uyguladığı D'Amato yasası⁵¹⁵ bu güzergâhın gerçekleşmesini engellemiştir. İran, Azerbaycan, Türkiye ve ABD'nin desteklediği BTC hattı ile Transhazar doğalgaz boru hattına şiddetle karşı çıkmıştır. İran, Hazar Havzası enerji

⁵¹²"Armenia: Internal Instability Ahead", International Crisis Group, No:158, 18 October 2004, s.25, (Çevrimiçi)http://www.crisisgroup.org/library/documents/europe/caucasus/158_armenia_s_internal_in_stability_ahead.pdf, 11 Şubat 2006.

⁵¹³Tadeusz Swietochowski, "Azerbaijan: Perspectives From the Crossroads" **Central Asian Survey**, No: 18(4), 1999, s.428.

⁵¹⁴Oğan, "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", s. 174.

⁵¹⁵ABD'nin 1996 tarihli D'Amato Yasası, 'derörizmi destekledikleri gerekçesiyle' İran ve Libya'nın enerji sektörüne 20 milyon dolardan fazla yatırım yapan firmalara çeşitli cezalar uygulanmasını öngörmektedir. Beş yıllık bir süreyi kapsayan D'Amato Yasası, 26 Temmuz 2001'de ABD Senatosu tarafından beş yıl süreyle uzatılmıştır.

TASNİF DIŞI

kaynaklarını kendi coğrafyasından geçirerek dünya piyasalarına ulaştırmakla jeopolitik ve jeostratejik önemini ve küresel petrol piyasasındaki etkinliğini artırmak istemiştir. İran'ın, Azerbaycan politikasını kısaca özetlersek; İran güçlü bir Azerbaycan istememekte, Azerbaycan'ı zayıflatmak amacıyla yıkıcı faaliyetlerde bulunmakta, Ermenistan'a gizli ve açık yardımlar yapmaktadır.

İran'ın Transkafkasya politikasına RF ve Türkiye önemli ölçüde etki etmektedir. İran'ın bölgeye İslami radikalizmi ihraç tehlikesine karşı James Baker'ın önerdiği Türkiye modelinin Kafkaslar'da artacak siyasi, ekonomik ve kültürel etkisine karşı ittifak ihtiyacı hisseden İran, Soğuk Savaş döneminde düşmanı olan RF ile ilişkilerini güçlendirmiş ve Ermenistan'ı dolaylı olarak Türkiye ve Azerbaycan'a karşı desteklenmiştir.⁵¹⁶ İran ile RF'nin bölgede birçok konuda örtüşen çıkarları vardır. Batı'nın ve özellikle ABD'nin Transkafkasya ve Orta Asya'da genişleyen etkisi, NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, Batı ve Amerikan karşıtı İran ile RF'yi stratejik ortaklığa taşıyan bir süreci başlatmıştır. İran, Rus silahları ve nükleer reaktör teknolojisi için iyi bir pazar durumundadır.⁵¹⁷ Ayrıca RF, İran politikası ile ABD'den bağımsız dış politika yapabildiğini ortaya koymak istemektedir.⁵¹⁸ İran'ın son zamanlarda Batı ve ABD tarafından özellikle nükleer silah geliştirme iddiasıyla suçlanması, Tahran için Moskova'nın diplomatik desteğini zorunlu kılmaktadır. İran ve RF'nin, Türkiye'nin Transkafkasya ve Orta Asya'daki üstünlüğünü ve Azerbaycan irredantizmini⁵¹⁹ ve bağımsızlığını kontrol altına almak gibi ortak çıkarları vardır. Bu ortak çıkarlar Transkafkasya merkezli bir Moskova-Erivan-Tahran jeopolitik mihverinin oluşmasına yol açmıştır.

İran, Türkiye'yi Batı'nın bir ileri karakolu olarak görmekte, Türkiye'nin Türk dünyası ile muhtemel bir beraberliğinden endişelenmektedir. Ayrıca Tahran, Türkiye'yi politik ve askeri açıdan bölgede kendisine rakip olarak görmektedir.⁵²⁰ Bunun yanı sıra Türkiye'nin Transkafkasya'da ekonomik girişimlerini durdurmak amacıyla Azerbaycan pazarına girme politikası izlemekte ve ülke içinde dini ideolojik

⁵¹⁶Mesut Hakkı Caşın, "İran'ın İki Deniz Jeopolitiğine Dayalı Stratejik Değişim Arayışları", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.V, No:3, 1999, s.294.

⁵¹⁷Robert O. Freedman, "1990'larda Rusya-İran ilişkileri", s.357.

⁵¹⁸Robert O. Freedman, "Russian Policy Toward the Middle East Under Putin: The Impact of 9/11 and The War in Iraq", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, C.II, No:2, Summer 2003, s.84.

⁵¹⁹Dil, gelenek-görenek, kültürel değerler bakımından belirgin bir türdeşlik gösterdiği halde anayurt sınırları dışında kalmış, toprakların anayurtla birleştirilmesi gerektiğini savunan milliyetçi hareketlerin genel adıdır. "irredantizm", Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi) <http://www.tdk.org.tr/tdksozluk/sozbul.asp?kelime=irredantizm>, 23 Nisan 2006.Dış politikasını böyle bir temele oturtan bir devletin tutumuna **irredantizm** denir.

⁵²⁰Ivanov, **a.g.e.**, s. 53.

propaganda yapmaktadır.⁵²¹ İran'ın bölgede Türkiye'ye karşı en büyük avantajı Transkafkasya ile ortak sınırının bulunmasıdır.

İran'ın özelde Dağlık Karabağ sorununda genelde ise bölgeye yönelik politikasının bütününde Müslüman bir devlet olan Azerbaycan'ı değil de, Hristiyan Ermenistan'ı desteklemesi ekonomik faydanın ve pragmatizmin, dini ideolojiye baskın geldiğini ortaya koymaktadır. Ancak İran'ın bölgede etkinliğini kısıtlayan bazı hususlar da mevcuttur. Azerbaycan laik yapısıyla İran'ın dini rejimine karşıdır. Ayrıca İran'ın karşıtı olduğu Türkiye, Batı ve ABD günümüzde Azerbaycan'ın önemli partnerleridir. İncelenen İran odaklı tüm olumlu ve olumsuz parametreler göstermektedir ki; Transkafkasya, İran için hayati öneme haiz bir bölgedir ve bölgedeki gelişmeler İran açısından büyük önem taşımaya devam edecektir.

4. YÜKSELEN GÜÇ ÇİN

Çin son yıllarda uluslararası sistemde ekonomik, siyasi ve askeri kapasitesi başta olmak üzere tüm yönleriyle dikkat çeken bir güç haline gelmiştir. Çin, 9.596.960 km² yüzölçümü ile RF ve Kanada'dan sonra dünyada en büyük yüzölçümüne sahip olan üçüncü ülkedir. 1,3 milyarı aşan nüfusu ile Çin dünya nüfusunun yüzde 22'sini oluşturmaktadır ve nüfus bakımından dünyanın en büyük ülkesidir.⁵²² Diğer yandan BMGK'daki veto gücü, nükleer silah kapasitesi ve son dönemde uluslararası politikayı etkileme kapasitesindeki belirgin artış Çin'i, uluslararası politik arenada belli başlı aktörler arasına sokmaktadır. Çin'in önemli bir küresel aktör olarak ortaya çıkmasındaki temel itici güç şüphesiz gerçekleştirmiş olduğu ekonomik atılımdır.⁵²³ Çin ekonomisi 1978–2000 yılları arasında dört kat büyümüştür ve önümüzdeki 20 yılda da aynı oranda büyümeyi hedeflemektedir.⁵²⁴ 1980 ve 2002 yılları arasında Çin'in küresel ihracat ve ithalat içindeki payı yüzde 1,2 ve yüzde 1,1'den sırasıyla yüzde 5,2 ve yüzde 4,2'ye yükselmiştir.⁵²⁵ Çin, Batı ile entegrasyon sürecinde bir taraftan izolasyonist politikayı terk ederken, diğer yandan bağımsızlığın korunması ve insiyatifin kendi elinde muhafazası ilkesinden yola çıkarak, "açıklık" politikasını uygulamakta ve halkın hayat standartlarının

⁵²¹ İbrahimli, a.g.e., s.65.

⁵²² "China", CIA Factbook, (Çevrimiçi) <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ch.html#People>, 26 Şubat 2006.

⁵²³ M. İnanç Özekmekçi, "Türkiye'nin Doğu Sınırında Yeni Bir Güç: Çin", **Dış Politika Forumu**, (Çevrimiçi) <http://www.dispolitikaforumu.com/cin.pdf>, 7 Ocak 2006.

⁵²⁴ Necdet Pamir, "Çin ve Enerji Güvenliği", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:66, Ekim 2005, s. 64.

⁵²⁵ Mesut Hakkı Caşın, Can Kiroğlu, "Çin'in Yeni Küresel Ekonomi Politikasında Oyuncak Sektöründen Havacılık ve Uzaya Sıçrayan Yükselişi", **Stratejik Öngörü**, İstanbul, TASAM, No:8, 2006, s.95.

yükseltilmesi ile ekonomik büyümenin eş zamanlı yürütülmesini amaç edinmektedir.⁵²⁶

Soğuk Savaşın sona ermesi ABD–RF–Çin ilişkilerinde köklü değişikliklere neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye karşı 1972 Nixon Doktrini ile oluşturulan ABD–Çin ittifakı 1991 sonrası yerini ABD'nin hegemonyasına karşı RF–Çin birlikteliğine bırakmıştır.⁵²⁷ Soğuk Savaş dönemi güç denkleminde varlığı pek hissedilmeyen ancak iki kutuplu sistemin çökmesiyle beraber uluslararası sistemdeki ağırlığı ortaya çıkan Çin'in günümüzde iki hassasiyeti bulunmaktadır. Bunlardan ilki günümüzün tek süper gücü olan ABD'nin XXI. yüzyılda kendisine en büyük tehdit olarak gördüğü Çin'i çevreleme politikası, ikincisi ise Çin'in enerji açısından dışa bağımlı olması ve son gelişmeler ile ABD'nin, Çin'in enerji sağladığı bölgeler üzerinde hâkimiyet kurmasıdır. Ancak tüm bu menfaatleri aksine gelişen olaylara rağmen Çin, günümüzde ABD ile doğrudan çatışmaktan çekinmektedir. ABD seviyesinde ileri teknoloji üretememesi ve ticari olarak ABD'ye olan bağımlılığı Çin'i bu konuda sınırlamaktadır. Ayrıca Çin dış politikasının en belirgin özelliği olan çatışmadan uzak durma, karşıt ittifakların her biriyle ilişkilerini sürdürme, sabır ve uzun erimli amaçlar yine bu hususta kendini göstermektedir.⁵²⁸ Çin'in, Arap enerjisi ile İsrail askeri teknolojisini aynı anda ithal edebilmesi, Rus silahları ile ABD sermayesini paralel şekilde ülkesine çekebilmesi bunun en önemli göstergelerindendir.⁵²⁹

Bu noktada RF–Çin ilişkilerine göz atmak gerekmektedir. RF ve Çin arasında gelişen stratejik ortaklığın ve 1996 yılında temelleri atılan Şanghay İşbirliği Örgütü'nün ortaya çıkmasının temel nedeni iki ülkenin Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan ve ABD'nin üstünlüğüne dayanan tek kutuplu dünya düzeninden duydukları rahatsızlıktır. Batı tarafından ciddi bir rahatsızlık konusu olan bu ortaklık her iki nükleer gücün, BMGK'daki pozisyonlarını koordine etmek üzere antlaşmaları şeklinde algılanmıştır. Çin ve RF kurdukları stratejik ortaklık ile ABD'ye olan bağımlılıklarını dengeleme arayışındadırlar. RF, Çin'e Tayvan konusunda destek olurken, Çin'de, RF'ye NATO'nun genişlemesini engelleme konusunda destek olmaktadır. Aslında RF kendinden beş kat büyük ekonomisi, dokuz kat büyük

⁵²⁶Mesut Hakkı Caşın, "Değişen Uluslararası Konjonktür ve Çin Ulusal Güvenlik Stratejilerinin Yeni Parametreleri", **Geleceğin Süper Gücü Çin**, Ed: Atilla Sandıklı, İhan Güllü, İstanbul, TASAM Yayınları, 2005, s.2.

⁵²⁷Burcu Değirmen, "Çin–Rus Ekseninde ABD'ye Meydan Okuyor", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:64, Ağustos 2005, s.14-15.

⁵²⁸Esat Arslan, "Askeri Gücünü Öne Çıkararak Çin Nereye Koşuyor?", **2023**, Atılım Yayıncılık, No:53, 2005, s.68-73.

⁵²⁹Araz Aslanlı, "Çin–Güney Kafkasya Ülkeleri İlişkileri", TUSAM,15 Ağustos 2005 (Çevrimiçi) <http://www.tusam.net/makaleler.asp?ld=257&sayfa=6>, 11 Aralık 2005.

TASNİF DIŞI

nüfusu ve hızla gelişen teknolojik kapasitesi yüksek ordusu olan Çin'i kendisi için uzun vadede bir tehdit olarak algılamaktadır.⁵³⁰ Ancak her iki ülkenin de kendi dinamikleriyle ABD'nin, Avrasya politikalarına karşı duracak gücü yoktur. Bu çerçevede RF'nin gelişmiş silah teknolojisi ve Çin'in gelişen ekonomisi birbirini tamamlar niteliktedir.⁵³¹ ABD ve AB'nin, Çin'e silah satmaması RF açısından Çin'i silah ihracatı için önemli bir pazar haline getirmektedir. 2001 yılında imzalanan "İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması", iki ülke arasındaki sıkı ilişkilerin nedenlerini açıkça ortaya koymaktadır. Bunlar;⁵³²

- ABD'ye karşı ortak hareket etmek,
- İki ülke arasındaki sınır sorunlarını çözmek⁵³³,
- Silah satışı ve teknoloji transferi gerçekleştirmek,
- Enerji ve hammadde alanında işbirliği yapmak,
- Orta Asya'da radikal İslam'ın yükselişine engel olmaktır.

3 Temmuz 2005'de bir araya gelen Putin ve Hu Jintao "21. Yüzyılda Dünya Düzeni" adlı ortak bir bildiri imzalamışlardır. Bildiride uluslararası sistemde tek taraflı hareketlerden kaçınılması, BM'in rolünün artırılması ve terörle mücadelede işbirliği konuları vurgulanmıştır.⁵³⁴

Soğuk Savaş sonrası Çin'in Hazar havzasına yönelik politikalarının büyük bir bölümünün Orta Asya'ya odaklandığını söylemek mümkündür. Ancak 11 Eylül 2001 sonrası meydana gelen gelişmeler ve özellikle de ABD'nin Irak işgali ile başlayan süreç Çin'in ilgisinin Transkafkasya'ya da kaymasına neden olmuştur. Çin, 27 Aralık 1991'de Transkafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını tanımıştır. Pekin açısından Transkafkasya ülkeleri ile geliştirilecek ilişkiler aşağıdaki nedenlerden ötürü önemlidir:

⁵³⁰Nüfusu çok yüksek olan Çin'den, RF'nin düşük yoğunluklu nüfus barındıran bölgelerine(özellikle Sibiry bölgesine) yoğun bir yasadışı göç yaşanmaktadır. RF'nin bu bölgelerinde XXI. yüzyılın ortalarında birkaç milyon hatta on milyonlarca Çinli'nin yaşayacağı tahmin edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vladimir I. Dyatlov, "Sibiry'ya Çinli Göçü ve Yeni Bir Diaspora Oluşumunun Başlangıcı", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.VI, No:4, s.322-323.

⁵³¹ABD'nin 2004 yılı askeri bütçesi 419 milyar dolar, RF'nin 12,8 milyar dolar, Çin'in ise 29 milyar dolardır. **World Defence Almanac**, İstanbul, Military Technology, C.XXIX, No: 1. ABD ve AB, 1989 Tian Anmen olaylarından bu yana Çin'e silah ve savunma teknolojisi satmamaktadır. Nuraniye Hidayet Ekrem, "Çin'e Yönelik Silah Ambargosunun Kaldırılması ve Uluslararası Dengeler", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No:59, Mart 2005, s.83-89.

⁵³²Değirmen, **a.g.e.**, s.14.

⁵³³Mart 1969'da SSCB ve Çin arasında sınır antlaşmazlığı nedeniyle sınır çatışmaları yaşanmıştır. İki ülke arasındaki sınır, 1997 ve 1998 yılında yapılan antlaşmalar ile kesinlik kazanmıştır.

⁵³⁴"World Order in the 21st Century", **Military Technology**, C.XXIX, No:9, 2005, s.4-5.

TASNİF DIŞI

- Çin, RF'nin Transkafkasya'daki mutlak hâkimiyetinin kaybolması ile ekonomik, siyasi, askeri, kültürel alanlarda oluşan boşlukların Batı ülkeleri (ABD ve AB) tarafından doldurulmasından rahatsızdır. Bu nedenle Çin, Transkafkasya devletleri ile ilişkilerine giderek daha fazla önem vermektedir. Batı'nın ve Türkiye'nin, Gürcistan ve Azerbaycan'a öncelik vermesinden dolayı Çin, bu güçleri dengelemesi amacıyla bölgede RF ile birlikte Ermenistan ve İran'a destek vermektedir. Çin, Transkafkasya üzerinden kendisine yönelebilecek tehditleri(özellikle ABD'nin Çin'i kuşatma girişimlerini) sınırlamak istemektedir. Çin'in diğer hedefleri ise;
- Bölge ile ilişkilerini üçüncü ülkelerle ilişkilerinde pazarlık aracı olarak kullanmak,
- Küresel güç olma yolunda yeni bir pazara ve genel olarak ekonomik çıkar alanına sahip olmak,
- Her yıl yaklaşık yüzde 10 seviyelerine varan büyüme oranı ile ortaya çıkan enerji açığını kapatmak için bölgedeki enerji kaynaklarına ulaşmak ve kaynak çeşitliliği sağlamak,
- Bölgeyi Batı'ya giden alternatif yollardan biri olarak kullanmaktır.⁵³⁵

Çin'in bölge politikasında dikkat çeken hususlardan biri, başlangıçta tüm Transkafkasya ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışırken özellikle Azerbaycan'a ağırlık vermek istemesi olmuştur. Fakat Çin'in bölge ülkeleri arasında önemli sorunlar yaşadığı tek ülke Azerbaycan olmuştur. Elçibey döneminde Azerbaycan yönetiminin "Doğu Türkistan" söylem ve politikaları Pekin'i rahatsız etmiştir. Çin, Azerbaycan'ın "Doğu Türkistan" söylem ve hareketlerinden o kadar rahatsız olmuştur ki, toprak bütünlüğüne önem verme konusunda aynı noktada buluştuğunu düşündüğü Azerbaycan ile ilişkilerini soğutmadan Ermenistan ile ilişkilerine daha fazla ağırlık vermeye başlamıştır. Haydar Aliyev'in iktidara gelmesi ile Azerbaycan'ın "Doğu Türkistan" söyleminin önemli ölçüde ortadan kalkması Çin'i rahatlatmış, Azerbaycan ve Çin yetkilileri tüm ikili görüşmelerde bu iki ülkeyi ilgilendiren tüm meselelerin devletlerin toprak bütünlüğü ilkesi çerçevesinde çözülmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Pirsaat petrol yatağının işletilmesi konusunda 2002 ortalarından itibaren görüşmeler yapan ve 4 Haziran 2003'de Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ile antlaşma imzalayan Çin petrol şirketi Shengli Oil, 18 Haziran 2004'de imzalanan antlaşmayla Karaçukur petrol yatağının işletilmesine ortak olmuştur.

⁵³⁵Araz Aslanlı, "Çin-Güney Kafkasya Ülkeleri İlişkileri", **TUSAM**, (Çevrimiçi)<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=257&sayfa=6>, 11 Aralık 2005.

Çin, Ermenistan ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek için adımlar atmaktadır. Sentetik kauçuk üretimi konusunda 15 Ekim 2001 tarihinde China Shanxi Synthetical Rubber Group Co. ile Ermenistan Nairit firması arasında 100 milyon dolarlık Çin-Ermenistan ortak yatırım antlaşması imzalanmıştır. Çin, Transkafkasya'daki bölgesel projelere de talip olmaktadır. Erivan'a giden Çin'in Uanbao Engineering firması İran-Ermenistan arasında yapılması düşünülen doğalgaz boru hattına 120 milyon dolar krediyi temin ederek inşa etmek istediğini belirtmiştir. Çin-Ermenistan ilişkilerinde dikkat çeken diğer bir alan askeri boyut olmuştur Çin, Mayıs 1999'da RF'nin izni ve yardımıyla Ermenistan'a 60–80 km menzilli 8 adet "Tayfun" füzesi satmıştır. 3 Haziran'da Azerbaycan'ın bu durumu nota ile protesto etmesi sonrası Çin Halk Kongresi Başkanı Lee Pen'in, 22 Haziran'da ziyaret ettiği Azerbaycan'da "Çin'in Azerbaycan'ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğünden yana olduğunu ve Azerbaycan ile aktif işbirliği yapmak istediklerini" ve aynı silahları Azerbaycan'a da satmaya da hazır olduklarını belirterek Azerbaycan'ı küstürmemeye özen göstermiştir.⁵³⁶

Çin'in Transkafkasya politikası çoğunlukla RF ile paralel olmasına rağmen, RF'den farklı olarak Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü desteklemektedir. Çin'in, BMGK'nın beş daimi üyesinden biri olması, Abhazya ve Güney Osetya sorunlarını BM aracılığı ile çözmek isteyen Gürcistan açısından önemlidir. Büyük İpek yolu Projesi çerçevesinde de iki ülke işbirliği yapmaktadır. Çin, Kars-Tiflis demiryolu hattına da büyük önem vermekte ve projeyi mali yönden destekleyeceğini belirtmektedir. Gelecek dönemde Çin'in, Transkafkasya ülkeleriyle ilişkilerinde en önemli hususu Transkafkasya ülkelerin genel dış politik yönelimleri ve bu bağlamda özellikle ABD ve RF ile ilişkilerinin seyri belirleyecektir.

5. TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL GÜÇ OLARAK İSTİKRAR ROLÜ

Soğuk Savaşın bitmesiyle yeniden şekillenmeye başlayan uluslararası sistemden ilk etkilenen devletlerden biri Türkiye olmuştur. Türkiye'nin, tarihsel olarak Batı açısından önemi SSCB'nin güneyindeki stratejik konumundan, komünist sistemin kontrolündeki Karadeniz'e bağlantıyı sağlayan stratejik Boğazları(İstanbul ve Çanakkale Boğazları) kontrol etmesinden ve Batı'nın güvenlik sistemine(NATO'ya) sıkı sıkıya bağlı olmasından kaynaklanmıştır.⁵³⁷Jeopolitik

⁵³⁶Hasan Kanbolat, Kamil Ağacan, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kafkasya'ya Artan İlgisi ve Ekonomik Boyutları", Circassian Canada, (Çevrimiçi) http://www.circassiancanada.com/tr/arastirma/cin_halk_cumhuriyenin_kafkasyaya_artan_igisi.htm, 14 Şubat 2006.

⁵³⁷Jan O. Lesser, Graham E. Fuller, **Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000, s.209.

TASNİF DIŞI

açından önemini yıllardır Avrupa'nın güneydoğusundaki konumuyla özdeşleştiren Türkiye, 1991 sonrası dönemde Doğu Avrupa'dan, Batı Çin'e kadar Türk halklarından oluşan ve hızla değişen jeopolitik bir bölgenin merkezi konumuna gelmiştir.

Türkiye Soğuk Savaşın bitmesinin ardından kısa bir süre jeopolitik öneminin azaldığını ve bu nedenle Batı ile oluşturulan sıkı müttefiklik bağının çözülmeye başladığını düşünmüştür. Hatta Huntington Soğuk Savaşın bitimiyle Türkiye'nin artık kuzeyden gelen büyük tehdide(Rusya'ya) karşı bir tampon oluşturmayıp, daha ziyade I. Körfez Savaşı'nda olduğu gibi güneyden gelebilecek küçük tehditlerle uğraşırken yardımına başvurulabilecek olası bir partner olduğunu belirtmiştir.⁵³⁸ Ancak gerçeğin böyle olmadığı çok geçmeden anlaşılmıştır. Türkiye'yi çevreleyen Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya'da SSCB'nin dağılması sonrasında jeopolitik boşluk alanları oluşmuş, istikrarsızlıklar ve bölgesel çatışmalar meydana gelmiştir. Türkiye demokratik, laik ve serbest piyasa ekonomisini benimseyen istikrarlı yapısı ile bölgesel ve küresel ölçekte ön plana çıkmış ve önemini korumuştur. Daha genel bir ifadeyle Soğuk Savaş sonrası özellikle Orta Asya, Kafkasya, Karadeniz ve Balkanların değişen jeopolitik düzlemi Türkiye'ye stratejik önem kazandırmıştır.⁵³⁹

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren dış politika alanında yüzünü Batı'ya çevirmiştir. Bu dönem aynı zamanda Doğu'nun ihmal edildiği bir dönem olmuştur. Ankara, 1921 Kars ve Moskova Antlaşmaları'ndan sonra Kafkaslar ve Orta Asya'da Moskova'nın egemenliğini kabul etmiştir. Dolayısıyla bu coğrafya Soğuk Savaşın bitimine kadar olan süre zarfında Türkiye'nin ilgi ve etki sahası dışında kalmıştır.⁵⁴⁰

Cumhuriyetin kuruluşundan 1991'e değin SSCB hâkimiyetindeki bu bölgelerde yaşayan ve dil, din, kültür ve ırk beraberliği bulunan bu topluluklarla iletişim kurulamamış ve bu coğrafya âdeta yokmuş gibi politikalar üretilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında Soğuk Savaş süresince uluslararası alana hâkim olan iki kutuplu sistemin büyük etkisi olmuştur. Türkiye ve SSCB bu süreçte karşıt blokların içerisinde yer almış, Türkiye, SSCB tarafından Batı sisteminin ileri karakolu olarak görülmüş, bu sebeple de geniş boyutlu işbirliği ve diyaloga dayalı sağlıklı ilişkiler kurulamamıştır.

⁵³⁸Huntington, **a.g.e.**, s.207.

⁵³⁹Ayşegül Sever, "Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkilerinde Çatışma, Rekabet ve İşbirliği", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.VII, No:3, 2001, s.227-228.

⁵⁴⁰Erel Tellal, "Türk Dış Politikası'nda Avrasya Seçeneği", **Uluslararası İlişkiler**, C.II, No:5, Bahar 2005, s.49-50.

Türkiye günümüzde Transkafkasya'ya yönelik çeşitli kimliklerle politika üretmektedir. Türkiye bölgede hem ABD'nin müttefiki hem bir NATO üyesi hem de bağımsız bir aktör olarak bulunmaktadır. 1991 sonrası ilk dönemde Türkiye'nin farklı Transkafkasya ve Orta Asya politikaları olmadığını genel olarak bir Türk dünyası politikası izlediğini söyleyebiliriz. SSCB'nin dağılmasını müteakip Orta Asya ve Kafkasya'da ortaya çıkan bağımsız devletler ve bu bölgede yaşanan jeopolitik ve jeostratejik değişimler Türkiye'yi büyük boyutta etkilemiştir. Huntington'a göre bu dönemde Mekke'yi reddeden ve Brüksel tarafından reddedilen Türkiye, yüzünü yeni bağımsızlığını kazanan Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine çevirmiştir.⁵⁴¹ Türkiye Transkafkasya'ya yönelik politikalar üreterek yeni Türki Cumhuriyetler ile her yönüyle çok boyutlu ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Bu yönde atılan ilk adım bu devletleri tanıyan ilk ülkenin Türkiye Cumhuriyeti olmasıdır. Türkiye bu ülkelerde ilk büyükelçilik açan ülke olmuş ve uluslararası platformda bu ülkelerin sözcülüğünü yapmıştır. Bu dönemde Türkiye Batı tarafından söz konusu ülkelerin bir an önce demokrasiyi ve serbest piyasa ekonomisini benimsemelerini sağlamak ve radikal İslami akımların ve İran rejimine benzer devletlerin ortaya çıkmasını engellemek amacıyla bu coğrafyaya bir model olarak gösterilmiş, Türkiye'de bu rolü benimsemiştir. Türkiye'nin bölgeye yönelik izlediği politikaları şu başlıklar altında sıralayabiliriz:⁵⁴²

- Türkiye bölgeye yönelik politikalarına kurumsal bir boyut kazandırmak için Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'nı(TİKA) kurmuştur.⁵⁴³
- Türkiye'nin diğer bir çabası ise yeni bağımsızlığını kazanmış bu devletlerin çeşitli uluslararası kuruluşlara üye olmalarını destekleyerek bağımsızlıklarını güçlendirmelerine yardımcı olmak olmuştur. Türkiye, İran ve Pakistan'ın üyeleri olduğu Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne 1992 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan üye olmuşlardır.
- Yine bu çerçevede Türkiye'nin girişimleriyle oluşturulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na⁵⁴⁴ Transkafkasya ülkeleri de üye olmuşlardır. Türkiye, Türk

⁵⁴¹Huntington, **a.g.e.**, s.209.

⁵⁴²Mehmet Tütüncü, "Turkish Foreign Policy in The Caucasus", **Contrasts and Solutions in the Caucasus**, Ed: Ole Hoiris, Sefa Martin Yüksel, London, Aarhus University Press, 1998, s.470.

⁵⁴³24 Ocak 1992 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Dışişleri Bakanlığına bağlı bir kuruluş olarak kurulan TİKA, 28 Mayıs 1999'da Başbakanlığa bağlanmıştır. TİKA günümüzde ilgili devlet bakanlığına karşı sorumlu ve tüzel kişiliğe haiz bir kuruluştur. TİKA, Türkiye'nin özellikle bağımsızlığını yeni elde eden Türk Cumhuriyetlerine kültür, eğitim, teknoloji ve ekonomi alanlarında verdiği desteğin organizasyonu ile ilgilenmektedir. Utku Yapıcı, **Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları: Orta Asya ve Kafkasya**, İstanbul, Otopsi, 2004, s.228. Ayrıntılı bilgi için bkz. **TİKA**, <http://www.tika.gov.tr/hakkinda.asp>

TASNİF DIŞI

Cumhuriyetlerini BM, AGİT ve NATO'nun BİO programına katılmaları yönünde teşvik etmiştir.⁵⁴⁵

- İlki 1992 yılında olmak üzere 1996 yılına kadar beş kez Türk liderleri zirvesi yapılmıştır. Gayri resmi olarak gerçekleştirilen bu zirvelerin örgütsel bir yapıya dönüştürülmesi mümkün olamamıştır.
- Türkiye, bölgeye yönelik yayın yapan TRT Avrasya kanalını kurmuştur.
- Türk Cumhuriyetlerinden 10.000 öğrenciye Türkiye'de öğrenim görme imkânı sağlanmıştır.
- Türkiye bu ülkelere krediler vererek ekonomilerinin gelişmesine yardımcı olmuştur.

Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında belirlediği gerçekçi olmayan hedef ve abartılı beklentiler zamanla yerini realist ve rasyonel politikalara bırakmıştır. Bağımsızlık sonrası ilk dönemde RF'nin içinde bulunduğu şok ve yüzünü Batı'ya dönmesi nedeniyle bölgede İran ve Türkiye rekabet etmişlerdir. Ancak çok geçmeden her iki ülkenin de siyasi, ekonomik, askeri ve teknolojik kapasitesinin bu coğrafyaya nüfuz edinebilmelerine olanak tanımadığı ve RF'ninde sanıldığı gibi bu coğrafyada etkisinin tamamen yok olmadığı ortaya çıkmıştır. Özellikle Orta Asya ülkelerinde Türkiye'nin kendilerine iyi bir gelişme modeli oluşturup oluşturmadığı konusunda bazı tereddütler ortaya çıkmış ve bu durum Türkiye üzerinde büyük hayal kırıklığı yaratmıştır.⁵⁴⁶ Türkiye 1990'lı yıllar boyunca Azerbaycan ile Orta Asya ülkelerine askeri, ticari, telekomünikasyon ve çeşitli kültürel programlar çerçevesinde büyük yardımlarda bulunmuştur. Ancak tüm bunlara rağmen bölgede politik açıdan belirleyici ve hâkim bir pozisyona gelememiştir. Diğer bir deyişle Türkiye bölgede yumuşak gücünü, sert güce dönüştürememiştir.⁵⁴⁷ Kanaatimizce Türkiye'nin bölgede uğradığı başarısızlığın temel nedeni bölgeye yönelik uygulanan politikaların

⁵⁴⁴Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, 25 Haziran 1992'de İstanbul Deklarasyonu ile Arnavutluk, Azerbaycan, Ermenistan, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, RF, Ukrayna ve Türkiye arasında kurulan ve bölgesel işbirliğini amaçlayan bir uluslararası örgüttür. Nisan 2004'de, Sırbistan Karadağ'da örgüte katılmıştır. Belarus, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Almanya, İsrail, İtalya, Polonya, Slovakya, Tunus ve ABD gözlemci ülke statüsündedirler. Daimi sekreteryası İstanbul'da olup, çalışma dili İngilizcedir. Tanış Bleda, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı", **Avrasya Dosyası**, AŞAM Yayınları, C.VII, No:1, İlkbahar 2001, s. 494-502; "Black Sea Economic Cooperation", (Çevrimiçi) http://www.bsec-organization.org/main.aspx?ID=About_BSEC, 14 Şubat 2006

⁵⁴⁵Ümit Haluk Bayülken, "Turkey's Geopolitical Interests in the Black Sea and Central Asia", **Insight Turkey**, C.II, No:2, April-June 2000, s.80.

⁵⁴⁶Scott A. Jones, "Introduction", **Crossroads and Conflict Security and Foreign Policy in the Caucasus and Central Asia**, Ed: Gary K. Bertsch v.d., London, Routledge, 2000, s.17.

⁵⁴⁷Fiona Hill, "Seismic Shifts in Eurasia: The Changing Relationship Between Turkey and Russia and its Implications for the South Caucasus", **Seismic Shifts in Eurasia**, Frank Cass, s. 62.

başarısızlığından çok, başlangıçta belirlenen abartılı ve gerçekçi olmayan hedeflerin gerçekleştirilememiş olmasındandır. Türkiye'nin bölgede istenildiği şekilde etkin olamamasının sebepleri Türkiye, bölge ve uluslararası sistem kaynaklı nedenler olmak üzere aşağıda sıralanmıştır.

a. Türkiye Kaynaklı Nedenler

- Türk ekonomisinin(sermaye eksikliği ve kriz dönemleri) ve bilimsel–teknolojik kapasitesinin izlenen politikaları destekleyecek düzeyde güçlü ve yeterli olmaması bölgeye yönelik politikalarda karşılaşılan önemli sıkıntılardan biri olmuştur. Türkiye'den gelebilecek yardımın hacmi ve niteliği konusunda Türk Devletlerinin beklentileri tümüyle gerçekleşmemiştir.
- Türkiye'nin iç sorunları olan; politik istikrarsızlık, ayrılıkçı terör, demokratik ve laik rejim aleyhtarlığı Türk sivil ve askeri bürokrasisinin yoğun bir şekilde bu konulara odaklanmasına yol açmış ve bölge üzerindeki dikkatini dağıtmıştır.
- Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında Batı Avrupa, Kıbrıs, Ege, Balkanlar ve Ortadoğu'da karşı karşıya kaldığı dış ve güvenlik politikası sorunları ve bu sorunların tümünün Türkiye'nin hayati ulusal çıkarlarıyla ilgili olması, Türkiye'nin aynı anda birçok cephede birden savaşmasına ve Transkafkasya üzerinde sıklet merkezi oluşturamamasına sebep olmuştur.
- Türkiye'nin bölgeye yönelik politikası 1990'ların ortasından itibaren büyük oranda ABD eksenli olmuştur. Bunun neticesi olarak bölgedeki en önemli güç unsuru olan RF bölgeye yönelik sürdürülen politikalarda çoğunlukla dışlanmış. Türkiye bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını elde etme ve tanınma döneminde, kendi inisiyatifinde politikalar geliştirerek bu sürece katkıda bulunmuş, bölgeye diğer güç odakları, uluslararası kuruluşlar ve çok uluslu şirketler girdiğinde ise açıkça ABD'nin yanında yer almıştır.
- Model olma sevdası/görevi Türkiye'nin sağlıklı politikalar üretmesine engel olmuş, bölge tarafından da tepkiyle karşılanmıştır.
- 70 yıllık ihmal ve bölgeye ilgisiz kalınması, bölge hakkında bilgisiz kalınması sonucunu doğurmuş ve bu durum Türkiye'nin bölge ülkelerinin bağımsızlık sürecine hazırlıksız yakalanmasına yol açmıştır.⁵⁴⁸

⁵⁴⁸Tellal, "Türk Dış Politikası'nda Avrasya Seçeneği", s.60-63.

b. Bölge(Transkafkasya) Kaynaklı Nedenler

- RF'nin bölgede her alanda mevcut olan varlığı ve etkinliği Türkiye'yi bölgede sınırlamıştır. Türk Cumhuriyetleri'nden hiçbirisi Türkiye ile geliştirecekleri ileri seviyedeki ilişkiler nedeniyle RF ile çatışmak istememiştir. Gürcistan ve Ermenistan'daki RF askeri üsleri ve RF'nin bölgeye yönelik politik hedefleri, Türkiye'nin ulusal çıkarları ile çatışmıştır. Konvansiyonel kapasitesindeki zayıflığa rağmen nükleer silah gücüne sahip olan RF'ye karşı Türkiye daha uzlaşmacı politikalar izlemek zorunda kalmıştır.
- Bölge ülkelerinin ekonomik gelişmelerinin yavaş bir süreçte ilerlemesi, mafya türü yapılanma ve yolsuzlukların oldukça yaygın olması Türkiye'nin bu ülkelerle ticari ve ekonomik ilişkiler geliştirme kapasitesini sınırlamıştır.
- Bağımsızlığını yeni kazanan Türk Cumhuriyetlerinde SSCB devrinden kalma tek adam iktidarlara mevcuttur. Tüm ülke yönetiminin tek bir kişiye endeksli olmuş olması, Türkiye'nin bu liderle olan ilişkisinin tümüyle iki ülke arası ilişkilere yansımaya yol açmıştır. Türkiye; Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan ile bu konunun tatsız örneklerini yaşamıştır.
- Bölge ülkelerinin kendi aralarında mevcut bulunan sorunlar ise Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasında diğer bir engeli oluşturmaktadır.⁵⁴⁹

c. Uluslararası Sistemden Kaynaklanan Nedenler

- Bölgede önce İran ve Türkiye arasında süren mücadeleye daha sonra RF güçlü bir şekilde katılmış ve zamanla küresel güçler de bölgeye yönelik politikalar geliştirmeye başlamıştır. Kısaca belirtmek gerekirse bölge kurulan yeni dünya düzeni için küresel güçlerin en belirgin hesaplaşma alanlarından biri haline gelmiştir.
- Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında takındığı aktif tutum başta İran, RF ve Çin olmak üzere birçok ülke tarafından şüpheyle karşılanmıştır. "Adriyatikten Çin Denizine Türk dünyası"(dönemin Başbakanı S. Demirel tarafından Şubat 1992'de dile getirilmiştir.) sloganı ve diğer bazı eylemler ile Türkiye'nin bölge üzerinde pan-Türkist ve Osmanlı İmparatorluğu'na benzer emperyal yayılmacı kimliğine bürünme olasılığı, RF ve İran açısından büyük endişe yaratmıştır. Türkiye bu ve benzeri birçok sebepten ötürü 1990'lı yılların ortasından itibaren Türk Dünyası

⁵⁴⁹ A.e., s.63-65.

TASNİF DIŞI

politikasının içinde daha çok Transkafkasya ağırlıklı bir dış politika izlemeye başlamıştır.⁵⁵⁰

Transkafkasya, Türkiye'nin jeopolitik çıkarları için başlıca üç nedenden ötürü önemlidir:

- Bölge, Orta Asya'ya açılan kapıdır.
- Transkafkasya, RF ile Türkiye arasında tampon bir bölgedir.
- Bölge, Hazar enerji kaynaklarına ulaşım açısından büyük önem taşımaktadır.
- Bölge devletleri olan Azerbaycan ve Gürcistan'ın bağımsızlıkları ve toprak bütünlükleri hem Transkafkasya hem de Orta Asya'da istikrar ve güvenliğin sağlanması açısından Türkiye için büyük öneme haizdir.

Bölgede büyük bir güç olan RF ile çıkarları çatışan Türkiye kendi aleyhindeki bu durumu dengelemek amacıyla bölgeye yönelik politikalarını ABD ile uyumlu yürütmüştür. ABD, Transkafkasya odaklı Türkiye-RF ilişkilerinde en önemli etkiye sahip dış parametredir. Ancak ABD'nin küresel çıkarları, Türkiye'nin Transkafkasya'daki bölgesel çıkarları ile bire bir örtüşmemiştir. ABD ve Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarını dört ana başlık altında toplayabiliriz: RF faktörü, Dağlık Karabağ sorunu, BTC ve Gürcistan'ın önemi. Türkiye ve ABD'nin, RF faktörü ve Dağlık Karabağ konusunda farklı yaklaşımları varken, BTC ve Gürcistan'ın önemi konusunda ortak tutum sergilemektedirler. ABD her ne kadar RF'yi kendine güçlü bir rakip olarak görüp sınırlandırmak istese de bunu geçmişte olduğu gibi günümüzde de RF'yi karşısına almadan gerçekleştirmek istemektedir. ABD'nin bu tutumu kimi zaman Türkiye ve Gürcistan ile Azerbaycan'ı RF karşısında yalnız bırakmaktadır. Dağlık Karabağ konusu ise Türkiye ve ABD arasında bölge odaklı en büyük sorundur. ABD, Dağlık Karabağ sorununu Dağlık Karabağ Ermenileri ile Azerbaycan arasında bir etnik antlaşmazlık olarak görmekte ve Ermenistan'ı tamamıyla sorunun dışında tutmaktadır. ABD mevcut durumda Ermenileri değil, Azerbaycan'ı saldırgan taraf olarak görmektedir. ABD'nin Azerbaycan'a karşı 907 sayılı ek yasa ile uyguladığı ambargo, Minsk Grubu eş başkanı olarak sergilediği tavır ve Ermenistan ile kurdudğu ilişkiler incelendiğinde belirtilen husus rahatlıkla görülebilir. Buna karşın ABD ve Türkiye'nin Transkafkasya'daki ortaklığının simgesi BTC'dir. Gürcistan ve

⁵⁵⁰ Aydın, "New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus: Causes of Instability and Predicament", s.16.

TASNİF DIŞI

BTC'nin önemi birbirini tamamlamaktadır ve her iki ülkede bu iki konuya büyük önem vermektedirler.⁵⁵¹

Türkiye'nin Transkafkasya'ya yönelik politikalarında enerjinin de büyük önemi vardır. Türkiye'nin petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarına sahip olmadığı göz önüne alındığında bölgedeki enerji kaynaklarının Türkiye açısından önemi daha iyi anlaşılabilir. Enerjide dışa bağımlı olan Türkiye hem bu bölgeden enerji ihtiyacını karşılamak hem de bu enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılmasında rol almak istemiştir. Hazar enerji kaynaklarının ulaştırılmasında farklı güzergâhlar söz konusu olduysa da en önemli rekabet Türkiye'nin önerdiği BTC ve RF'nin önerdiği Bakü – Novorossiysk arasında yaşanmıştır.

BTC'nin inşa edilmesine başlangıçta SOCAR(Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi) ve TPAO dışında tüm kesimler karşı çıkmıştır. Bu muhalefetin en önemli iki nedeni ulaştırılması düşünülen mevcut rezervlerin yetersizliği ve diğer rotalara göre BTC'nin daha maliyetli olmasıdır. RF ve İran ise ulusal çıkarları açısından bu projeye karşı çıkmışlar ve projelerin gerçekleşmesi ile Türkiye'nin ve dolayısıyla Batı'nın bölgede artan etkinliğinden endişe duymuşlardır. Ancak daha sonraki dönemde Türkiye'nin tarife indirimi(transit geçiş ücreti) ve kendi topraklarındaki yapım çalışmalarının 1,4 milyar dolarlık kısmını karşılama taahhüdü ile Kazakistan'da ve Azerbaycan'da keşfedilen yeni yataklar ile Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in 15 milyon ton ile BTC'ye katkı sağlayacağını açıklaması projeyi uygulanabilir kılmıştır. Ekonomik faktörlerin yanında politik faktörler de boru hatlarının seçimi sürecinde etkili olmuş ve ABD'nin bölgede RF'nin etkisini kırma ve İran'ı çevreleme politikası BTC'yi ön plana çıkaran en önemli unsurlar olmuştur.⁵⁵²

Türkiye'nin BTC hattına verdiği önemin asıl nedeni ekonomik çıkarların ötesinde jeopolitik çıkarlar sağlamak amacını gütmektedir. BTC'nin Türk topraklarından geçmesi Ankara'nın bölgeye yönelik etki ve nüfuzunu arttırmasına yol açtığı gibi Transkafkasya, Orta Asya ve Avrupa arasındaki stratejik konumunu da sağlamlaştırmaktadır.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber Türkiye'nin, Azerbaycan ile ilişkileri tarihe dayalı siyasi ve kültürel bağlar nedeni ile hızla gelişmiştir. Bu dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasında ilişkilerin gelişmesi için uygun bir uluslararası ortam mevcuttu.

⁵⁵¹ Özkan, **a.g.e.**, s.138-158.

⁵⁵² Ali Karaosmanoğlu, "Turkey's Objectives in the Caspian Region", **The Security of the Caspian Sea Region**, Ed: Gennady Chufrin, New York, Sipri, 2001, s.156-157.

SSCB yeni dağılmış ve halefi RF büyük bir şok içerisinde idi. Kendi sorunları nedeniyle Transkafkasya ile ilgilenmesi mümkün olmuyordu. Yeni bağımsızlığını elde eden Türk Cumhuriyetleri, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek ve başta demokrasi olmak üzere çağdaş değerlere sahip olmak istiyorlardı. Ancak bu fırsatlardan aşırı duygusallık, radikal söylem ve politikalar neticesinde yararlanmak mümkün olamamıştır. Ebülfeyz Elçibey ile Turgut Özal döneminde ilişkilere hâkim olan duygusallık, Haydar Aliyev'in iktidara gelişi ile yerini pragmatizme bırakmıştır.⁵⁵³

Türkiye'nin, Azerbaycan ile kurduğu ilişkiler genel olarak tüm Türk Cumhuriyetleri içerisinde en yoğun olanıdır. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler her iki ülke içinde stratejik önem taşımaktadır. Azerbaycan, Türkiye için Türk dünyasına açılan kapı, Azerbaycan için ise Türkiye, Batı'ya açılan kapı ve aynı zamanda en büyük müttefiklerdir.⁵⁵⁴ Ayrıca Azerbaycan, Türkiye'nin Transkafkasya siyasetinin temel taşı olma özelliğini taşımaktadır.⁵⁵⁵ Her iki ülkenin(Türkiye ve Azerbaycan) Ermenistan ile ciddi sorunları bulunmakta ve Moskova'nın ve Tahran'ın bölge politikalarından rahatsız olmaktadır. Sayılan güvenlik kaygılarının ve politik algılamaların benzerliğine ortak ırk, dil, din, kültür ve tarih bağları da eklenince iki ülke arasındaki ilişkiler stratejik müttefiklik düzeyine ulaşmaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasında Mayıs 1997'de "Stratejik İşbirliği Deklarasyonu" imzalanmıştır. Günümüzde Türkiye ve Azerbaycan arasında, Ermenistan ve RF arasında olduğu gibi bir askeri güvenlik antlaşması bulunmamaktadır. Ancak Türkiye gerek Türk Harp Okulları'nda gerekse de Azerbaycan'da kurulan Harp Okulu'nda Azerbaycan subaylarını yetiştirmektedir.

Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası karşılaştığı en büyük sorun olan Dağlık Karabağ konusunda Türkiye başlangıçta tarafsız kalıp arabuluculuk yapmayı tercih ettiyse de, Ermenistan'ın saldırgan tutumunu sürdürerek işgali genişletmesi ve geri adım atmayarak RF ile birlikte hareket etmesi, Türkiye'nin Azerbaycan'ın yanında yer almasını zorunlu kılmıştır. Türkiye her ne kadar savaşta Azerbaycan'a askeri yardımda bulunamamışsa da, Ermenistan sınırını kapatarak bu konudaki kararlılığını ve tavrını açıkça ortaya koymuştur. Halen süren barış görüşmelerine aktif olarak katılan Türkiye sorunun barışçı yollardan ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözümü için büyük çaba harcamaktadır. Ancak sorunun çözümü için AGİT çerçevesinde oluşturulan Minsk Grubu, eş başkanlar olan ABD, Fransa ve RF'nin etkisi altındadır ve bu durum Türkiye'nin barış sürecini etkileme

⁵⁵³ **Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları**, s.10.

⁵⁵⁴ **A.e.**, s.9.

⁵⁵⁵ Mehmet Alpargu, "Güvenlik Boyutunda Türkiye – Azerbaycan İlişkileri", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, No:3, 2004, s.4.

potansiyelini sınırlamaktadır. Türkiye, Azerbaycan'ı İran ile arasındaki Hazar Denizi sorunu da desteklemiştir. İran savaş gemilerinin Hazar Denizi'nde araştırma yapan iki Azerbaycan gemisini taciz etmesi üzerine Türk Yıldızları Akrobasi Timi, 2001 yılında Bakü üzerinde gösteri uçuşu gerçekleştirmiştir.

Azerbaycan diğer bir bağımsız Türk Cumhuriyeti olan KKTC ile ilgili yeni açılımlar gerçekleştirmiştir. Temmuz 2005'den itibaren kalabalık iş adamı, sanatçı ve bürokratlardan oluşan heyetler KKTC'ye gitmiş, iki ülke arasında çeşitli protokoller imzalanmış ve iki ülke arasında ilk doğrudan uçuş gerçekleştirilmiştir.⁵⁵⁶ Gerçekleştirilen BTC projesi ve yapımı halen süren doğalgaz Güney Kafkasya Doğalgaz boru hattı ve planlanan Kars–Tiflis–Bakü demiryolu projesi Azerbaycan ile Türkiye arasındaki stratejik ortaklığı daha da güçlü kılmaktadır. Azerbaycan'ın, RF etkisinden kurtulması, toprak bütünlüğünün korunması, ekonomik ve sosyal sorunlarını çözerek kendi ayakları üzerinde durabilmesi Türkiye'nin Transkafkasya'daki en önemli önceliğidir.

Türkiye'nin Transkafkasya'nın diğer bir bağımsız devleti olan Ermenistan ile ilişkilerinde, Ermenistan'ın sözde Ermeni soykırımı iddialarını içeren tarihsel sorunlar ve özellikle SSCB sonrası Dağlık Karabağ sorunu dolayısıyla herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır. Ter Petrosyan döneminde Dağlık Karabağ engeline takılan ilişkilere, Koçaryan'ın iktidara gelişi ile sözde Ermeni soykırımı iddialarının da eklenmesi ilişkilerin büyük bir çıkmaza girmesine neden olmuştur. İki ülke arasında diplomatik ilişki kurulamadığı gibi sınır kapısı da kapalı bulunmaktadır.

Ermenistan bağımsızlığını kazanır kazanmaz politikalarını Türkiye karşıtlığı üzerine oluşturmaya başlamıştır. 23 Ağustos 1990 tarihli bağımsızlık bildirgesinin 11. maddesinde "*Ermenistan Cumhuriyeti; Osmanlı Türkiye'si ve Batı Ermenistan'da 1915 Ermeni soykırımının uluslararası alanda kabul edilmesi için sürdürülecek çabaları destekleyecektir*" denilmektedir. Ermenistan parlamentosu, Türkiye ile Rusya arasındaki 16 Mart 1921 tarihli Moskova Dostluk Antlaşması'nı feshetmiştir. Ermenistan, aldığı bu karar ile dolaylı olarak Moskova Antlaşması'na atıf yapan ve Türkiye–Ermenistan sınırını belirleyen 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması'nı da

⁵⁵⁶Transkafkasya'nın hassas dengelerini gözetken, Yunanistan-Ermenistan ittifakının derinleşmesine yol açmaktan ve KKTC-Karabağ benzetmelerinden çekinen Azerbaycan'dan, kısa vadede uluslararası toplumdan bağımsız olarak KKTC'nin bağımsızlığını tanınması beklenmemelidir. Hasan Kanbolat, "Türkiye-Azerbaycan-KKTC: "Bir Millet Üç Devlet", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:67, Kasım 2005, s.47-52.

geçersiz kılmıştır.⁵⁵⁷ Ayrıca Ermenistan anayasasının 13. maddesinin ikinci paragrafında, devlet armasında Ağrı Dağı'nın bulunduğu ifade edilmektedir.⁵⁵⁸

Ermenistan'ın sözde soykırım⁵⁵⁹ konusunda Türkiye politikasını Ermenistan Cumhurbaşkanı Koçaryan, "Türkiye'den soykırım dolayısıyla tazminat ve gasp edilen toprakların iadesi yönünde yapılacak talepler, soykırımın Türkiye tarafından resmen kabul edilmesi sonrasında ele alınacak hususlardır." şeklinde açıklamaktadır. Koçaryan, Batı Ermenistan'ın Türkler tarafından işgal altında tutulduğunu açıkça belirtmektedir.⁵⁶⁰ Erivan yönetimi sözde soykırımın tanınması konusunu dış politikasının en önemli öğelerinden biri haline getirmiştir. Ermenistan dost ve müttefik ülke olan Azerbaycan'ın topraklarının yüzde 20'sini işgal etmiştir. Dağlık Karabağ bölgesinden yaklaşık dört kat büyük Azerbaycan toprağı, Ermenistan'ın işgali altındadır ve bu bölgelerde yaşayan 1 milyonu aşkın Azeri kendi ülkelerinin topraklarında mülteci durumuna düşmüşlerdir. Görüldüğü gibi Ermenistan resmi söylem ve politikalarıyla Türkiye'nin toprak bütünlüğünü, varlığını ve milli çıkarlarını tehdit eden bir ülkedir. Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanımayan bir ülke ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler kurması düşünülemez. Bu nedenle Türkiye'nin günümüzdeki Ermenistan politikası kanaatimizce en uygun olanıdır.

AB'ye giriş sürecinde ve ABD ile ilişkilerde sözde Ermeni soykırımının Türkiye tarafından kabul edilmemesi ve Türk-Ermeni sınırının kapalı olması, Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanılmaktadır. Ankara'ya son dönemde Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirilmesi için yapılan baskılar artmıştır.⁵⁶¹ Hâlbuki asıl ilişkilerini normalleştirilmesi gereken taraf Ermenistan'dır. Normal olmayan Ermenistan'ın, komşusu Azerbaycan'ın topraklarını işgal etmesi ve diğer bir komşusu olan

⁵⁵⁷1993 yılında Ermenistan Savunma Bakan Vekili Manukyan, Ermenistan'ın sınırların değişmezliği ilkesini kabul etmediğini, bu ilkenin iki dünya savaşı sonucu(I ve II. Dünya Savaşları) oluşmuş olan Batı ve özellikle Avrupa sınırları için geçerli olduğunu, eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin rasgele kalem darbeleriyle çizilen sınırlarının aynı ilkelere göre tanımlayamayacağını ifade ederek yayılcı ve işgalci politikaları resmi söyleme taşımıştır. Şenol Kantarcı, "Türkiye – Ermenistan'a Sınır Kapılarını Açmalı mı?(Siyasi ve Ekonomik İlişkiler Açısından)", s.73.

⁵⁵⁸Haluk Selvi, "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Geleceği", Stradigma, (Çevrimiçi) http://www.stradigma.com/turkce/özel/print_03.html, 1 Mart 2006.

⁵⁵⁹Ermenistan sözde Ermeni soykırımını uluslararası alanda tanınması amacıyla yoğun bir faaliyet yürütmektedir. Ülkelerinde yaşayan Ermenilerin desteğini kazanmak ve Türkiye üzerinde çıkarları gereği baskı kurmak isteyen ülkeler, sözde Ermeni soykırımını parlamentoları vasıtasıyla kabul etmektedirler. 2005 yılı sonu itibarıyla sözde Ermeni soykırımını tanıyan ülkeler şunlardır: Arjantin, Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İsveç, İsviçre, İtalya, Kanada, Lübnan, Rusya Federasyonu, Slovakya, Uruguay, Yunanistan, Polonya. Ayrıca Kıbrıs Rum Yönetimi ve Avrupa Parlamentosu'da sözde Ermeni soykırımını kabul eden kararlar almışlardır.

⁵⁶⁰Doğu Silahçioğlu, **Kuşatılmış Türkiye**, İstanbul, Günizi Yayıncılık, 2005, s.207.

⁵⁶¹ABD, Ermenistan'ın kendisi ile yakın ilişkiler kurmasına rağmen, stratejik ortak olarak seçimini RF tarafına yapmasından rahatsızlık duymaktadır. Bu nedenle ABD, Türk-Ermeni ilişkilerinin iyileşmesi ve iki ülke arasındaki kapalı durumda bulunan sınır kapısının açılması ile Ermenistan'ın, Rusya yürügesinden çıkarılabileceğini düşünmektedir. Ayşen Atasir, "ABD'nin Kafkasya Politikasında Son Gelişmeler ve Türkiye", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.IV, No:37, Mayıs 2003, s.78.

Türkiye'ye haksız ve temelsiz soykırım suçlamaları yöneltmesi ve toprak bütünlüğünü tanımamasıdır. Ermenistan sözde soykırım iddialarını ve sınırın kapalı bulunması konusunu Türkiye üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanarak Türkiye'yi, Azerbaycan topraklarının işgali konusunda pasifize etmeyi amaçlamaktadır.⁵⁶²

Ülkenin sosyo–ekonomik durumunun zayıflığı ve sürekli dışa verilen göç Koçaryan'ı, Türk düşmanlığı üzerine politika yaparak ülke içi sorunların üstünü örtmeye itmektedir. Türkiye'ye karşı yürüttüğü politikalar ve Azerbaycan topraklarını işgal etmesi, Ermenistan'ı askeri açıdan RF'ye, ticari açısından da İran'a ve ekonomik açıdan da diasporaya, bağımsız bir ülkenin egemenlik sınırlarını aşacak düzeyde bağımlı kılmaktadır. Ermenistan halkı Türklerle kan davası olan bir millet görüntüsünden çıkıp, uluslararası sistemde yer almak ve bunu da Türkiye üzerinden yapmak istemektedir. Ermeni halkı iş, refah ve daha iyi yaşam koşulları istemekte, tarihe gömülüp kalan sorunlar ve yayılmacı, saldırgan politikaların bunun önünde en büyük engel olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Ermenistan yönetimi şunu bilmelidir ki; geçmişten XIX. yüzyılın sonuna kadar birlikte huzur içinde yaşayan Ermeni ve Türkleri birbirine düşman eden asıl unsur dönemin emperyalist büyük güçleri olmuşlardır. Günümüze kadar süren Türk–Ermeni sorunu büyük güçlerin(Rusya'nın, İngiltere'nin, ABD'nin) menfaatlerine hizmet etmiş, Türk ve Ermeni milletlerine zarar vermiştir.⁵⁶³ Türkiye–Ermenistan ilişkilerinde asıl sorun; Ermenistan'ın normalleşememesi, uluslararası hukukun temel ilkelerini tanımaması, komşularına yönelik yayılmacı ve saldırgan politika izlemesinden kaynaklanmaktadır.

İki ülke arasında ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik bazı girişimlerde bulunulmuştur. 9 Temmuz 2001'de ilk müzakerelere başlayan Türk–Ermeni Uzlaşma Komisyonu, 12–14 Ocak 2004 tarihleri arasında Londra'da gerçekleşen toplantı sonrası yapılan Moskova görüşmesi ile kendini feshetmiştir. Son dönemde özellikle sözde soykırım konusunda Türkiye'nin aktif politikalar izlediği görülmektedir. 2005 yılının sözde soykırımın 90. yılı olması nedeniyle Ermeniler tarafından istismar edilebileceği düşüncesiyle başlatılan bu girişimler çerçevesinde 24 Mart 2005 tarihinde TBMM'de(Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde) “Ermeni Sorunu Gerçeği Konferansı” düzenlenmiştir. Müteakiben 13 Nisan 2005'de TBMM'de konu

⁵⁶²Vügar İmanov, “Türkiye–Ermenistan İlişkilerinde Sorun Ne?”, **Stratejik Öngörü**, TASAM, No:6, 2005, s.94.

⁵⁶³Bugünkü Ermenistan devletinin resmi ideolojisinin(Haydat) 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında ortaya çıkması ve SSCB döneminde etkisini kaybetmeden devam etmesinin bir nedeni de, Rusya'nın ve Avrupalıların Ermenileri, Türklere karşı bir ileri karakol olarak düşünmüş olmalarıdır. Bu yaklaşım günümüzdeki Türk–Ermeni gerginliğinde temelini oluşturmaktadır. Hasan Oktay, “Komşumuz Ermenistan: Ermenistan Seyahatinin Düşündürdükleri”, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No:55, Kasım 2004, s.89.

hakkında genel görüşme yapılmıştır. Aynı gün yayınlanan bir bildiri ile her iki ülkenin tarihçilerinden oluşacak ortak bir komisyon kurularak tüm arşivlerin hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmadan açılması ve yapılacak araştırmaların sonuçlarının dünya kamuoyuna açıklanması isteği dile getirilmiştir. Bu arada yine TBMM, “Mavi Kitap” olarak bilinen “*Treatment Towards Armenians in the Ottoman Empire Between 1915 – 1916*” başlıklı çalışmanın I. Dünya Harbi sırasında İngiliz Savaş Propaganda Ofisi tarafından kullanılmak amacıyla hazırlandığının açıklanmasını, İngiliz parlamentosundan talep etmiştir. 13 Nisan 2005’de T.C. Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından yazılan ve ortak komisyon önerisini içeren mektup Erivan’a iletilmiştir. Türkiye, Ermenistan ile ilişkilerin normalleşebilmesi için Ermenistan’ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmesini ve sözde Ermeni soykırımı konusundaki politikasını değiştirerek, Türkiye’nin toprak bütünlüğüne yönelik taleplerinden vazgeçmesini istemektedir.

Bağımsızlıklarının hemen ardından Türk Cumhuriyetlerine büyük bir heyecanla yönelen Türkiye için Gürcistan bir süreliğine ikinci planda kalmıştır. Ancak çok geçmeden iki ülke bölgede birbirleriyle sıkı ilişkiler kurmanın menfaatleri açısından gerekli olduğunun farkına varmışlardır. 1993 yılında RF destekli Abhazya karşısında yenilgiye uğrayan ve RF tarafından BDT’ye katılmak zorunda bırakılan Gürcistan, Türkiye’ye daha fazla yaklaştırmaya başlamıştır. Aynı dönemde Ermenistan’ın, Azerbaycan topraklarının bir bölümünü işgal etmesi sonucu Ermenistan sınırını kapatan Türkiye için Azerbaycan ve Orta Asya’ya açılmak yalnız Gürcistan üzerinden mümkün olabilmektedir.

Türkiye, Gürcistan’ın güvenlik sorunlarına yönelik ilkin tarafsız bir tutum takınmışsa da ilişkilerin gelişimine paralel olarak Gürcistan’ın toprak bütünlüğünü savunmuştur.⁵⁶⁴ Türkiye’de azımsanamayacak bir Kafkas diasporasının bulunması⁵⁶⁵ Türkiye’nin Gürcistan’daki gelişmelere kayıtsız kalamamasına yol açmaktadır. 1994 yılından itibaren ikili ilişkiler yükselen bir seyir izlemiştir. Gürcistan, Türkiye’nin de içinde bulunduğu Batı’ya entegre olma çabası içerisindedir. Türkiye ile Gürcistan arasında Mart 1999’da “Askeri Yardım ve İşbirliği Antlaşması” imzalanmıştır. Türk Hava Kuvvetleri uçakları Mart 2000’den bu yana Gürcistan’ın Marneuli askeri havaalanını kullanmaktadır. Türkiye, Gürcistan ile olan askeri boyuttaki ilişkilerini Azerbaycan ile olduğu gibi NATO şemsiyesi altında geliştirmeye,

⁵⁶⁴Gela Charkviani, “Georgia, The Transcaucasus and Beyond”, **Perceptions**, September-November 1996, s.42.

⁵⁶⁵Abhazya Özerk Cumhuriyetinde günümüzde yaşayan Abhazların sayısı 200.000’dir. Türkiye’de yaşayan Abhazların sayısının ise 500.000 civarı olduğu bilinmektedir. Görüldüğü gibi Türkiye en büyük Abhaz ülkesidir.

RF'nin tepkisini çekmeme amacıyla büyük önem vermektedir. Türkiye, Gürcistan'da, ABD'den sonra en çok yatırımı olan ve RF'den sonrada Tiflis ile en çok ticaret yapan ülkedir.⁵⁶⁶ Türkiye, Ahıska Türklerinin ana yurtlarına geri dönmesi için Gürcistan hükümetinin yaptığı çalışmaları desteklemekte ve sürecin daha hızlı ilerlemesi için tüm yardımları yapmaktadır.⁵⁶⁷

Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan'ın kader birliğinin farkındadır. Bu iki ülkenin gelecekleri birbiri ile bağlantılıdır. Bu nedenle Türkiye, Gürcistan'a, RF'nin siyasi, askeri ve ekonomik nüfuzundan kurtulması için destek vermektedir. Özellikle Hazar enerji kaynaklarının RF'yi "by-pass" eden güzergâhlardan ulaştırılması açısından Gürcistan kilit önemdedir. Türkiye erken petrolün yalnız RF üzerinden ulaştırılmasını istemediğinden, Bakü–Supsa hattını desteklemiştir. Tesis edilen BTC hattı ve yapımı halen süren Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı(Şah Deniz'deki doğalgazı Gürcistan üzerinden Erzurum'a getirecek) ilişkilerin gelişmesi açısından büyük öneme sahiptir. Ayrıca son dönemde gündemde olan Kars–Tiflis-Bakü demiryolu ilişkilerde diğer bir açılım noktasıdır.⁵⁶⁸ İlişkilerde geline son noktada Gürcistan 10 Şubat 2006 tarihinden itibaren 3 aydan daha az süreler için geçerli olmak üzere Türkiye'ye karşı vize uygulamasına son vermiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin derinleşmesine neden olan etkenlerden birincisi Transkafkasya'da RF'yi dengelemek isteğidir. İkincisi ise ABD tarafından Türkiye ve Gürcistan'a birbirleri ile ilişkilerini geliştirmeleri yönünde verilen tam destektir.

⁵⁶⁶Çolakoğlu, a.g.e., s.34.

⁵⁶⁷Gürcistan, 1999'da Avrupa Konseyi'ne üye olurken iki yıl içinde Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüşünü ve Gürcü vatandaşlığına kabulünü mümkün kılan bir yasa çıkarmayı, üç yıl içinde bu süreci başlatmayı ve Ahıska Türklerinin geri dönüş işlemlerini 12 yıl içinde tamamlamayı Avrupa Konseyi'ne taahhüt etmiş ve böylece Gürcistan'ın yerli halkı olan eski komşuları Ahıska Türkleri ile yeniden birlikte yaşama yönünde bir irade göstermiştir. Ancak süreç yukarıda belirtilen takvime göre çok yavaş ilerlemektedir. Gürcü yetkililerin tümü Ahıska Türkleri hakkında verilen taahhütlerin yerine getirileceğini belirtmekte ancak yer, zaman, sayı hakkında bilgi vermekten kaçınmaktadırlar. 1944'de Gürcistan'dan sürülen Ahıska Türklerinin yerlerine Ermeniler yerleştirilmiştir. Ermeniler, Ahıska Türklerinin geri dönecek olmalarından büyük rahatsızlık duymaktadırlar. Mahmut Niyazi Sezgin , "Ahıska Türkleri Sorununda Son Gelişmeler", Ahıskalı, 4 Haziran 2002, (Çevrimiçi)<http://www.ahiskali.com/yazi3.php?id=127>, 22 Şubat 2006; Rasim Bayraktar, "Gürcistan'ın Türk Politikası ve Cavaheti-Ahıska'da Otoriter Tehditler", 2023, Ankara, Atılım, No: 59, 2006, s.70-73.

⁵⁶⁸Kars-Tiflis-Bakü demiryolu projesi haricinde, Batum-Hopa demiryolu ile Türkiye-Gürcistan-RF ve Samsun-Poti hattı ile de Türkiye-Gürcistan arasında yük taşımacılığına olanak sağlayacak alternatif ağların kurulması gündemdedir. Hasan Kanbolat, "Türkiye Kafkasya'ya Demir Ağlarla Bağlanacak mı?", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:65, Eylül 2005, s.55.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE – RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ VE RUSYA FEDERASYONU’NUN TRANSKAFKASYA’YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASININ TÜRKİYE’YE ETKİLERİ

1. TÜRKİYE – RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ

a. Türkiye–Rusya İlişkilerinin Geçmişi

Türkiye'nin kuzey komşusu Rusya ile ilişkileri tarihin çeşitli dönemlerinde yoğunluğu ve niteliği değişmekle birlikte, Türkiye gündeminde her zaman belli bir ağırlığa sahip olmuştur. Adı ve siyasi rejimi tarihsel süreç içerisinde değişmekle birlikte Rus Çarlığı, SSCB ve RF döneminde Rusya, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne karşı genellikle en "tehditkâr" ülkelerden birisi olarak algılanırken; yine aynı "tehditkâr" ülke özellikle Batı ile ilişkilerde sorunlar yaşandığı dönemlerde gündeme gelen denge politikalarının da merkezine oturmuştur.⁵⁶⁹ Türkler ve Ruslar aynı coğrafyada yüzyıllar boyu beraber yaşamalarına rağmen ilişkileri genelde rekabet ve savaş üzerine kurulu olmuştur. İstanbul'un Türkler tarafından fethi ikili ilişkilerde bir dönüm noktası olmuştur. Bu çok önemli olaydan sonra Türk ve Rus İmparatorlukları farklı medeniyetlerin temsilcileri olmuşlardır(Türk/İslam – Slav/Ortodoks).⁵⁷⁰

Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı İmparatorluğu Kafkaslar, Balkanlar ve Karadeniz'in kuzeyinde sürekli savaşmışlar ve Osmanlı İmparatorluğu her savaş sonrasında coğrafi alan ve siyasi - askeri güç açısından kayba uğramıştır. Rusya'nın yayılması ve Balkanlarda Slav milliyetçiliğinin önderliğini yapması XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kaybının temel sebebi olmuştur.⁵⁷¹ XIX. yüzyıldaki Türk–Rus savaşlarının tümünde tarafların birbirlerine karşı ileri sürdükleri hak talepleri kadar, Avrupa'daki uluslararası politikanın da büyük etkisi olmuştur. Hatta bu dönemde iki ülke arasında tüm barış antlaşmaları uluslararası konferanslarda imzalanmıştır. Bu da göstermektedir ki; dönemin uluslararası

⁵⁶⁹Cihanşir Gürkan Şen,“ Türk - Rus Ekonomik İlişkileri:Mevcut Durum, Sorunlar ve Perspektifler”, **Stradigma**, No:7, Ağustos 2003, (Çevrimiçi) http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_01.html , 15 Mayıs 2005

⁵⁷⁰Duygu Bazoğlu Sezer, “Turkish-Russian Relations: The Challenges of Reconciling Geopolitical Competition With Economic Partnership”, **Turkish Studies**, London, Frank Cass, C.I, No:1, Spring 2000, s.61.

⁵⁷¹F. Stephen Larrabee, Ian O. Lesser, **Türk Dış Politikası**, Çev: Mustafa Yıldırım, İstanbul, Ötüken, 2004, s.147.

diplomasisi(İngiltere) bu iki ülkenin sorunlarını karşılıklı olarak çözmelerine izin vermemiştir.⁵⁷² 1917 Bolşevik Devrimi sonrasında ve Milli Mücadele döneminde Rusya ile Türkiye ortak tehdit olarak algılanan Batı emperyalizmine karşı birlikte mücadele etmişlerdir. Rusya bu dönemde Türkiye'ye askeri ve mali açıdan yardımında bulunmuş ve 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Antlaşması ile Türkiye'nin Misak-ı Milli çerçevesinde toprak bütünlüğünü tanıyan ilk büyük ülke olmuştur. Böylelikle Ankara Hükümeti Doğu sınırlarını güvence altına almış ve bütün askeri kuvvetini Batı cephesine yoğunlaştırma imkânına kavuşmuştur.⁵⁷³

1920–1934 yılları arasında iki ülke arasında bir yakınlaşma görülmüşse de, SSCB'nin Türkiye'ye ideolojisini ihraç etmek istemesi, ilişkileri gergin ve mesafeli kılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsızlığını itinayla korumaya çalışan Türkiye, Boğazlar ve eski toprak taleplerini(Kars, Ardahan) gündeme getiren⁵⁷⁴, savaş sonrası kendi kutbunu oluşturan ve Türkiye'nin hemen yanı başında nükleer bir güç olarak ortaya çıkan SSCB'yi birinci derecede askeri ve siyasi tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Büyük Rus tehdidi karşısında Türkiye, Atatürk'ün tarafsızlık politikasını terk ederek Kore Harbine katılmış ve Batı'nın güvenlik şemsiyesi olan NATO'ya dâhil olmuştur. Böylece Türkiye, ABD'nin bir müttefiki ve NATO'nun, SSCB ile komşu olan kanat ülkesi durumuna gelmiştir. 1991 yılına kadar SSCB ile yürütülen ilişkiler en alt düzeyde soğuk ve güvensiz bir zeminde devam etmiştir.⁵⁷⁵

b. Siyasi İlişkiler

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber, uluslararası sistemde büyük bir değişim yaşanmaya başlanmıştır. Kontrol edilemeyen ve önlenemeyen bu değişimin tüm dünya devletleri açısından olumlu ve olumsuz sonuçları ortaya çıkmıştır. Uluslararası sistemin temel aktörü olan devletler kendileri açısından olumlu sonuçları geliştirmeye çalışırken, olumsuz sonuçlarını ise etkisiz kılma çabası içerisindeyler. Bu süreçte Türkiye ve SSCB'nin halefi RF arasındaki ilişkiler de

⁵⁷²S. F. Oreşkova, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, Ed: Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.31.

⁵⁷³Erel Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, Ed: Baskın Oran, İstanbul, İletişim, C.II, 10. bsk., 2004, s.155-176.

⁵⁷⁴SSCB, 19 Mart 1945 tarihinde, 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık antlaşmasını resmen feshetmiştir. Dönemin SSCB Dışişleri Bakanı Molotof, Postdam Konferansı'nda 22 Temmuz 1945'de, 1921 yılında Sovyet Ermenistan'ı ve Gürcistan'ından, Türkiye'ye verilen Kars ve Ardahan'ı geri istediklerini, ayrıca Boğazlarda serbest geçiş haklarını garanti edecek üs talep ettiklerini resmen açıklamıştır. Suat Bilge, **Güç Komşuluk**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992, s.289.

⁵⁷⁵Ertan Efeğil, "Türk – Rus İlişkileri: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, Ed: İdris Bal, İstanbul, Alfa, 2001, s.305-306.

TASNİF DIŞI

farklı boyutlarda yeni açılımlara sahne olmuştur.⁵⁷⁶ RF ile Türkiye arasında gelişen ilişkiler genelde Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ilişkilendirilir. Bu doğru olmakla birlikte eksik bir tespittir. 1965'den itibaren gelişen ilişkiler, 1980'lerde önemli bir aşama kaydetmiş ve 1990'lı yıllardaki gelişmenin temelini oluşturmuştur.⁵⁷⁷ Soğuk Savaş'ın bitmesiyle her iki ülke arasında tarihte sık görüldüğü üzere devam eden yıkıcı ve yok edici düşmanlık, Avrasya'da jeopolitik rekabete dönüşmüştür.⁵⁷⁸

SSCB'nin dağılmasının hemen ardından RF'nin Batı ile iyi ilişkiler kurmayı amaçlaması, liberal ekonomiyi benimseme yönünde adımlar atması ve azalan bir güvenlik tehdidi olması nedeniyle Türkiye tarafından potansiyel bir partner olarak algılanmıştır. SSCB'nin dağılma sürecine girdiği 1989'dan, 1993 yılında "yakın çevre" doktrini uygulanmaya başlanıncaya kadar geçen sürede Türkiye–RF ilişkileri genel olarak pozitif bir atmosferde devam etmiştir. Bu doğrultuda SSCB dağılmadan 11–16 Mart 1991 tarihleri arasında dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, Moskova ziyareti esnasında "Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır. Bu dönemde RF, Türkiye'nin Transkafkasya ve Orta Asya devletleriyle ilişkilerini geliştirmesini olumlu karşılamış, hatta iki ülke arasında 1991 ve 1992'de imzalanan antlaşmalar ile Türkiye'nin, Orta Asya ve Transkafkasya devletleriyle ilişkilerini geliştirmesi öngörülmüştür. Ne var ki RF, 1993 yılında uygulamaya koyduğu "yakın çevre" doktriniyle Türkiye'nin bölgeye ilgisine olumlu bakan tavrını değiştirmiştir. Türkiye'nin dil, din, kültür ve tarih birliği bulunan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Azerbaycan'a yönelik politikaları iki ülke arasındaki ilişkilerde gerilimi arttırmıştır. Moskova'nın "yakın çevre" politikasının ilanı ile eş zamanlı olarak Türkiye'nin, Türk Cumhuriyetlerini sahiplenici ve liderlik öngören tutumu çok geçmeden iki ülkeyi bölgede karşı karşıya getirmiş ve rekabet ortamı doğurmuştur.

RF "yakın çevre" doktrininin ilanıyla Türkiye'yi hayati çıkarlarının bulunduğu bölgeler olan Balkanlar, Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu'da NATO'nun ileri karakolu ve tarihi rakip olarak görmeye başlamıştır. Moskova benimsediği yeni güvenlik ve dış politika doktrini çerçevesinde "yakın çevre"de kendisini hegemon olarak benimsetmeye çalışırken, Türkiye'yi bölge dışında tutmaya yönelik politikalar

⁵⁷⁶İlter Turan, "Ukraine, Russia and Turkey: Rivalry or co-operation?", **Insight Turkey**, C.II, No:2, April-June 2000, s.153.

⁵⁷⁷Tellal, "Rusya'yla İlişkiler", s.549.

⁵⁷⁸Hill, "Seismic Shifts in Eurasia: The Changing Relationship Between Turkey and Russia and its Implications for the South Caucasus", s. 61.

TASNİF DIŞI

izlemiştir.⁵⁷⁹ RF, Türkiye'nin tarihi ve kültürel yakınlığı kullanarak Orta Asya ve Kafkasya'da Pan-Türkizm tarzı siyaset izlemesinden çekinmiştir.

İki ülke arasında 1990'lı yıllar boyunca bütünüyle zıt iki perspektif bir arada yürümüştür. Bir tarafta jeopolitik bir rekabet olanca hızıyla sürerken, diğer yanda da ticari ve ekonomik ilişkiler sürekli artış göstermiştir. Karşılıklı yürütülen üst düzey temaslar ilan edilmemiş jeopolitik rekabeti dengeleyen en önemli faktörlerden biri olmuştur. Bu ziyaretlerde liderler karşı tarafın haklarına duydukları saygıyı ifade etmişler, gergin ortamı yumuşatmaya özen göstermişler ve iki ülke arasındaki mevcut işbirliği potansiyeline olumlu katkıda bulunmuşlardır. 11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin, Orta Asya'da üsler edinmesine seyirci kalan, BTC hattının devreye girmesine engel olamayan, Gürcistan'da "Kadife devrimi" önleyemeyen, Abhazy'a da güç kaybeden ve Ukrayna krizinden kayıpla çıkan RF'nin, Avrasya coğrafyasında Türkiye ile iyi ilişkiler kurmaya ihtiyacı vardır. Diğer yandan AB ile ilişkileri sürekli aksayan ve zor bir süreçte devam eden Türkiye, AB'ye bir alternatif teşkil etmese de, bölgesel düzeyde RF ile işbirliğine gitmenin, AB ile devam eden zorlu süreçte kendi konumunu güçlendireceğini düşünmektedir.⁵⁸⁰ Türkiye-RF ilişkilerinin, günümüze kadar olan gelişimi göz önüne alındığında üç evre geçirdiği ifade edilebilir. İki ülke arasında, SSCB'nin dağılmasından RF'nin "yakın çevre" doktrinini benimsemesine kadar devam eden süreçte, işbirliği; "yakın çevre" doktrininin benimsenmesinden, 1998 ekonomik krizine kadar, rekabet; 1998 ekonomik krizi sonrası ve Putin'in iktidara gelmesi ile ivme kazanan ve günümüze kadar gelen süreçte ise yeniden işbirliği dönemi yaşanmıştır.⁵⁸¹ Günümüze kadar iki ülke arasında yapılan üst düzey temaslar ve ilişkilerde önemli köşe taşları şunlardır:⁵⁸²

a) Başbakan Süleyman Demirel tarafından Moskova'ya yapılan ziyarette "Türkiye-Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları" hakkında yeni bir antlaşma 25 Mayıs 1992'de imzalanmıştır.

b) Aralık 1997'de RF Başbakanı Viktor Çernomirdin tarafından Ankara'ya yapılan ziyarette ele alınan temel konular iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler ve Mavi Akım projesi olmuştur.

⁵⁷⁹ Tuncer, **a.g.e.**, s.446.

⁵⁸⁰ Sinan OĞAN, "Putin'in Ardından", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No:57, 2005, s.49.

⁵⁸¹ Freedman, "Russian Policy Toward the Middle East Under Putin:The Impact of 9/11 and The War in Iraq", s.84.

⁵⁸² Sezer, **a.g.e.**, s.66.

TASNİF DIŞI

c) Kasım 1999'da Başbakan Ecevit'in Moskova ziyareti karşılıklı ziyaretler arasında Türk tarafında en tepki toplayanı olmuştur. Bu ziyaretin RF'nin, II. Rus – Çeçen savaşında saldırılarını yoğunlaştırdığı bir döneme rastlaması özellikle Kafkas kökenli Türk vatandaşları arasında tepki toplamıştır. Ziyaret esnasında terörizmle mücadele konusunda bir ortak deklarasyon yayınlanmış, bunun yanında iki ülke arasında enerji alanında yakın işbirliğine gitme kararı alınmıştır.

d) 2000 yılında RF Başbakanı Mihail Kasyanov, Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

e) İki ülke dışişleri bakanları 16 Kasım 2001 tarihinde New York'ta "Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı"nı imzalamıştır. "İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa" başlığını taşıyan planda dünyada meydana gelen köklü değişikliklerin Türkiye ile RF'ye ikili ve bölgesel işbirliğini her alanda dostluk ve karşılıklı güven ruhuyla geliştirecekleri yeni bir dönem açtığı ve bu çerçevede iki ülkenin, mevcut ilişkilerini güçlendirilmiş yapıcı ortaklık düzeyine taşımak hususunda kararlı oldukları vurgulanmıştır.

f) RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, 5-6 Aralık 2004 tarihlerinde Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Başkan Putin'in ziyareti 1972 yılında dönemin Yüksek Sovyet Başkanı Podgorni'nin Türkiye'yi ziyaretinden bu yana Rusya'dan Türkiye'ye en üst düzeyde ilk ziyaret niteliğini taşımaktadır. Ziyaret sırasında, Cumhurbaşkanı Sezer ve Başkan Putin arasında "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon" imzalanmıştır. Güncel sorunların çok daha ötesinde ziyaretin asıl önemi iki ülke arasında en üst düzeyde sağlanan yakınlaşma ile ilişkilerin derinleştirilmiş çok boyutlu ortaklık statüsüne kavuşturulması ve sağlanan doğrudan temaslar ile "algılama" sorunun aşılması olmuştur.⁵⁸³

g) Bu ziyaretten kısa bir süre sonra, Başbakan Erdoğan 10-12 Ocak 2005 tarihlerinde Moskova'daki Türk Ticaret Merkezi'nin açılışını yapmak üzere, 8-9 Mayıs 2005 tarihlerinde ise Moskova'da düzenlenen II. Dünya Savaşı zaferinin 60. yıldönümü törenlerine katılmak üzere RF'ye tekrar gitmiştir. Erdoğan, 17-18 Temmuz 2005 tarihleri arasında RF'ye bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiş ve Soçi şehrinde, Başkan Putin ile görüşmüştür.⁵⁸⁴

⁵⁸³ OĞAN, "Putin'in Ardından", s.52.

⁵⁸⁴ "Türkiye-Rusya Federasyonu Siyasi İlişkileri", T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Çevrimiçi) http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/DoguAvrupa/RusyaFederasyonu/Turkiye_e_RusyaFederasyonu.htm, 27 Mart 2006.

TASNİF DIŞI

Türk-Rus ilişkileri, Çarlık Rusyası ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaşlar, Soğuk Savaş dönemi ve SSCB sonrası Avrasya odaklı rekabetten sonra, günümüzde sürekli artan ticaret rakamları, karşılıklı yatırımlar ve ortak projeler ile yakın dönemde stratejik ortaklığın bile tartışılabildiği bir noktaya ulaşmıştır. Özellikle ABD'nin Irak işgalinden sonra Türkiye ve RF arasında ilişkilerin daha da yakınlaştığı ve iki ülkenin kendilerini çevreleyen coğrafyaya karşı geliştirdikleri politikalarda ortak duruş sergiledikleri görülmektedir. ABD'nin, Irak'a kuzeyden müdahale etmesine imkan verecek olan 1 Mart 2003 teskeresinin TBMM tarafından reddedilmesi, Washington-Ankara ilişkilerinde büyük sarsıntı yaratırken, Moskova'ya hâkim olan Türkiye'nin her koşulda ABD'nin sarsılmaz müttefiki olduğu düşüncesinin yavaş yavaş değişmeye başlamasına neden olmuştur.

ABD'nin, Irak'ı işgal etmesi sonrasında bölgede Kürtleri en yakın müttefik olarak görmesi ve Irak'ın kuzeyindeki PKK terör örgütü varlığına karşı Türkiye'nin beklediği hassasiyeti göstermemesi ilişkilerin onarılmasına engel olmuştur. Irak'ın işgali sonrasında gündeme gelen ABD'nin Suriye ve İran'a müdahale etme durumu ise Türkiye tarafından rahatsızlık ve ihtiyatla karşılanmıştır. Irak'tan sonra Suriye ve İran'ın da kaos ortamına sürüklenmesinin kendi ulusal güvenliğine büyük zarar vereceğini düşünen Türkiye bu konuda kendisi ile farklı amaçlarla da olsa aynı şekilde düşünen RF ile yakınlaşmıştır. RF, İran'ı nükleer teknolojisi ve silah sanayisi için bir pazar, ABD karşıtı bir müttefik ve sıcak denizlere inmek için bir güzergâh; Suriye'yi ise SSCB döneminden kalma eski bir müttefik ve Orta Doğu politikasında bir basamak olarak görmektedir. Türkiye ve RF, Irak'taki savaşı teröre karşı bir savaş olarak değil, ulusal güvenliklerine zarar veren ve kaosa yol açan gelişmeler olarak görmektedirler. Ankara ve Moskova açısından kendi güvenliklerini tehdit eden El-Kaide'den daha tehlikeli, yakın ve somut terörist tehditler mevcuttur(PKK ve Kuzey Kafkasya'daki terör). Türkiye'nin AB'ye giriş sürecinin de paradoksal olarak Türkiye'yi, RF'ye yakınlaştırdığını söylemek mümkündür. AB'ye duyulan güvensizlik ve geleceği AB üzerine inşa edememe, Türkiye'yi farklı arayışlara itmektedir.⁵⁸⁵

ABD'nin "Genişletilmiş Karadeniz ve Hazar Havzası" bölgesinde giderek daha fazla oranda var olma çabası hem Türkiye hemde RF'yi rahatsız etmektedir. ABD'nin girişim ve desteğiyle bölge ülkelerinin demokratikleşme yolunda ilerlemeleri, dış dünyaya açılmaları ve RF'nin etkisinin kontrol altına alınması, Türkiye'yi memnun etmektedir. Ancak, bu süreçlerin sıklıkla siyasi ve askeri istikrarsızlıkları beraberinde getirmesi, azalan RF nüfuzunun yerini ABD nüfuzunun

⁵⁸⁵Fiona Hill and Omer Taspınar, "Turkey and Russia: Axis of the Excluded?", **Survival**, C. XLVIII, No:1, Summer 2006, s.81–92.

doldurması ve Türkiye'nin bölgesel çıkarlarının, ABD'nin küresel çıkarları ile çoğunlukla çatışıyor olması Ankara açısından rahatsızlık yaratmaktadır.⁵⁸⁶ ABD'nin Karadeniz'e yönelik hamlelerine⁵⁸⁷ karşı her iki ülke de(RF ve Türkiye) Karadeniz'i kendi etki alanı olarak görmektedir. ABD'nin Karadeniz politikası Türkiye'nin kurucu antlaşmalarından biri olan Montrö Antlaşması'nın yeniden değerlendirilmesi durumunu ortaya çıkarma potansiyeline sahiptir. Türkiye Montrö Antlaşması'nın yeniden düzenlenmesi konusunu, pandoranın kutusu olarak görmektedir. Montrö Antlaşması'nın revize edilmesi gibi bir gelişmeye Türkiye kesinlikle olumlu yaklaşmayacaktır. Karadeniz'deki güç dengesini bozacak ve süren istikrarı sona erdirecek bu girişim hem RF hemde Türkiye tarafından kabul edilmemektedir.

Gülten Kazgan, Türk–Rus ilişkilerinin her iki ülkenin Batı dünyası ile kurduğu ilişkilerin geleceğine göre şekilleneceğini belirtmektedir. İki ülkenin Batı ile ilişkilerinin gelecekteki düzeyleri hakkında çeşitli senaryolar ortaya koyan ve Türk–Rus ilişkilerini bu denklemde yerine oturtarak farklı sonuçlar elde eden Kazgan'a (ve bize) göre en mümkün olan senaryo şöyledir:⁵⁸⁸

AB, Türkiye'yi siyasi taleplerini karşılamadığı gerekçesi başta olmak üzere çeşitli nedenlerle tam üye olarak kabul etmez. Türkiye'nin bu durumda iki boyutu olan bir politika izlemesi söz konusu olacaktır. Birinci boyutta ulusal güvenlik gerekçesiyle Türkiye, ABD ile varolan stratejik ortaklık çerçevesinde, ABD'nin Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya politikalarına eşlik edecektir. İkinci ayakta ise Türkiye – RF ilişkileri, sık sık çekişmeler sergileyecektir. Ancak Türkiye, RF'ye olan enerji bağımlılığı dolayısıyla tam olarak ABD düzleminde yer alamayacaktır. RF, Türkiye'nin ulusal güvenliğine bir tehdit oluşturmadıkça; Türkiye, ABD yanlısı politikasını ekonomik çıkarları açısından süzgeçten geçirebilecektir. RF'nin tehdit

⁵⁸⁶Mustafa Aydın, "Dönüşen Dünya, Direnen Türkiye: Dış Politikası'nda Kırılmadan Esnemek Mümkün mü?", **Panorama Dergisi**, Stradigma, No:16, Mart 2006, (Çevrimiçi) http://www.panoramadergisi.com/kasim2005/yazdir.php?dosya=mustafa_aydin_print, 26 Mart 2006.

⁵⁸⁷Sorun, çoktandır Türkiye kamuoyunda tartışılmakla beraber, 2 Mart 2006'da ABD'nin Akdeniz'de terörizm ve suçla mücadele kapsamında faaliyet gösteren NATO Aktif Çaba Operasyonu(Operation Active Endeavor)'nun görev alanını Karadeniz'e de genişletmek istemesi ve Ankara ile Moskova'nın buna karşı çıkması ile yeniden ve yoğun bir şekilde gündeme taşınmıştır. Ancak, "Karadeniz Uyum Harekatı"(Black Sea Harmony) adı altında Karadeniz'de ulusal düzeyde ve "Karadeniz İşbirliği Görev Grubu" adı altında ise Karadeniz'e kıyı devletler ile uluslararası ortamda deniz operasyonlarını sürdüren Türkiye, Karadeniz'in terörle mücadele kapsamında bir NATO operasyonuna konu edilmesini gereksiz bulmaktadır. 3 Mart'da da ABD'nin Ankara Büyükelçisi Ross Wilson, Montrö Antlaşması'nın, uluslararası bir su olan Karadeniz'e askeri güç girmesi konusunda açık olduğuna dikkat çekerek, Karadeniz'in uluslararası sularda bulunmasından kaynaklanan haklardan yararlanmak istediklerini belirtmiştir. 16 Mart'da ise Türkiye ile RF arasında, "Karadeniz Uyum Harekatı"na RF'nin de katılmasını öngören bir protokolün imzalandığı açıklanmıştır. Hasan Kanbolat, "Pax Ottomana'dan Pax Americana'ya Doğru mu?:Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği", **Deniz Haber**, (Çevrimiçi)<http://www.denizhaber.com/index.php?sayfa=konukyazargst&id=3765&yüzde20links=3765>, 16 Nisan 2006.

⁵⁸⁸Kazgan, **a.g.e.**, s.178-179.

TASNİF DIŞI

oluşturan tavırlarıysa Türkiye'yi ABD'nin politikalarının birebir izleyicisi durumuna düşürebilecektir.

Türkiye ve RF arasında günümüzde görülen yakınlaşma, özellikle Türkiye açısından Batı'ya alternatif oluşturabilecek düzeyde değildir. Konjonktürel gelişmelerin iki ülkeyi birbirine yakınlaştırdığı söylenebilir. İki ülke arasındaki yakınlaşma çoğunlukla liderler seviyesinde kalmış, bürokrasi ve önemli kurumlara yayılamamıştır. Her iki ülke arasındaki önemli sorunların başında gelen birbirine güvenememe durumu halen devam etmektedir. Her iki ülke de bölgesel ortaktan ziyade, doğal rakiptirler. Moskova, Türkiye'nin, ABD ile yaşadığı sorunlar nedeniyle ortaya çıkan konjonktürden kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmak istemektedir. Özellikle Türkiye özelde ABD genelde ise Batı ile ilişkiler gerginleştiği dönemlerde sürekli olarak Transkafkasya, Orta Asya ve RF bağlamında Doğu kartını oynamakta ve Avrasya kimliğinin Asya boyutunu öne çıkarma eğilimine girmektedir. Türkiye açısından paralel yürütülmesi gereken bu ilişkilerin birbirlerine karşı alternatif olarak düşünülmesi doğru olmayan bir yaklaşım tarzıdır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin jeopolitik konumu itibarıyla çok yönlü bir dış politika izlemesi gerekmektedir.⁵⁸⁹ Bu çerçevede son dönemde iki ülke arasında yoğunlaşan ve yakınlaşan ilişkilerin stratejik işbirliği boyutunda algılanmaması gerekir. Zira ilişkilerin stratejik seviyeye ulaşması için Türkiye açısından üç önemli engel vardır.⁵⁹⁰ Bunlar; Türkiye'nin NATO üyesi olması, Avrupa Birliği'ne üyelik müzakerelerine başlamış olması ve ABD ile yarım yüzyılı aşan güçlü stratejik işbirliğidir.⁵⁹¹

Coğrafi, tarihi ve jeopolitik açıdan durum bir bütün olarak değerlendirildiğinde Orta Asya ve Transkafkasya'nın hem RF hemde Türkiye'nin çıkar alanları dışında düşünülemeyeceği açıkça ortaya çıkmaktadır. ABD'nin bölgede RF'yi dışlama ve Türkiye'yi tümüyle kendi politikaları paralelinde kullanma girişimleri Türk-Rus ilişkilerinin sürekli çatışma potansiyeli barındırmasına ve Transkafkasya'da karışık olan durumun daha da istikrarsızlaşması gibi sorunlara yol açabilecektir.⁵⁹²

⁵⁸⁹ Esra Hatipoğlu, "Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye – Rusya İlişkilerinin Geleceği", **Stratejik Öngörü**, İstanbul, TASAM, No:4, 2005, s.137-138.

⁵⁹⁰ Yeni Müsavat Gazetesi, 27.11.2005.

⁵⁹¹ Atilla Kıyat, "Türkiye'nin Dış Politika Alternatifleri ve Avrupa Birliği", Küreselleşme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler, Ed: Bilal Karabulut, İstanbul, Alfa, 2003, s.127.

⁵⁹² Yegorov, **a.g.e.**, s.165.

c. Ekonomik İlişkiler

Kurtuluş Savaşı döneminde Rusya, Türkiye'ye siyasi ve askeri desteğin yanında, ekonomik yardımda da bulunmuştur. Bu amaçla Sovyet Rusya, Türkiye'ye yaklaşık 5 milyon altın rublelik⁵⁹³ yardım göndermiştir⁵⁹⁴. Cumhuriyetin ilanı ile sağlanan siyasi bağımsızlığın ardından ekonomik bağımsızlık mücadelesine giren 1930'ların genç Türkiye'sindeki sanayileşme hamlesinde Sovyet ekonomik yardımlarının ve SSCB desteğiyle kurulan ilk sanayi tesislerinin rolü şüphesiz yadsınamaz niteliktedir. 1960 sonrasında özellikle Kıbrıs sorunu ile bağlantılı olarak Batı dünyası ile ilişkilerin krize dönüştüğü bir dönemde Türk ekonomisinin ihtiyaç duyduğu ve Batı dünyasından temin edilemeyen çeşitli teknik ve teknolojik imkânların Sovyetler Birliği'nden sağlanması yoluna gidilmiştir. Böylelikle Türkiye açısından o tarihlerde büyük önem arz eden İskenderun Demir Çelik Fabrikası, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Aliağa Petrol Rafinerisi, Orhaneli Termik Santrali gibi önemli sanayi kuruluşlarının tesisi için finansman ve teknoloji transferi sağlanmıştır.⁵⁹⁵

Soğuk Savaş dönemi boyunca siyasi alandaki inişli çıkışlı dönemler ekonomik ilişkilerin de seyrini etkilemiştir. Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler genelde siyasi ilişkilerin paralelinde bir gelişme göstermiştir. Ancak bu durum 1990 sonrasında giderek değişen bir hal almıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, SSCB'nin dağılması ve RF'nin SSCB'nin mirasını devralması ile iki ülke arasındaki ilişkilerde siyasi ilişkiler kadar ekonomik ilişkilerin de ağırlık kazanmaya başladığı ve kimi zaman siyasi ilişkilerin, ekonomik ilişkiler tarafından belirlendiği ve yönlendirildiği gözlenmektedir.⁵⁹⁶

Soğuk Savaş sonrası iki ülke ilişkilerinde bir yandan Transkafkasya ve Orta Asya odaklı jeopolitik rekabet sürerken diğer yandanda yoğun bir ekonomik işbirliği mevcuttur.⁵⁹⁷ Ekonomik ilişkiler iki ülke arasında işbirliğinin ortaya çıktığı en önemli alandır. RF, AB'den sonra Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıdır. Türkiye'nin, RF ile yaptığı ticaret, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Azerbaycan ile yaptığı ticaretten daha büyük hacimdedir. İki ülke ekonomik işbirliği açısından 1990'lı yılların başında

⁵⁹³Mesut Hakkı Çaşın, "1921 Türkiye- Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasının Çağdaş Türk Dış Politikasındaki Önemi", **Jeopolitik**, 2002,s.66.

⁵⁹⁴Vadim Markuşin,(Rus gazetesi, 30 Ekim 2003), **Radikal**, 04.11.2004.

⁵⁹⁵Bülent Şahinalp, "Türkiye-Rusya Federasyonu Ekonomik ve Ticari İlişkileri", Dış Ticaret Müsteşarlığı, (Çevrimiçi)<http://www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/nis97/1.htm>, 15 Mayıs 2005

⁵⁹⁶Cihangir Gürkan Şen, "Türk - Rus Ekonomik İlişkileri:Mevcut Durum, Sorunlar ve Perspektifler", (Çevrimiçi), http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_01.html, 15 Mayıs 2005

⁵⁹⁷Nazim Cafersoy, **Türkiye – Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı**, Ed. Nazim Cafersoy, Ankara, ASAM Yayınları, 2003, s.8.

TASNİF DIŞI

önemli adımlar atmışlardır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı(KEİ) bunun en somut örneğidir. Kuruluşunda Türkiye belirgin olarak daha fazla inisiyatif almış olsa da, KEİ'nin oluşumunda iki ülke de iyi bir işbirliği sergilemiştir. KEİ'nin 25 Haziran 1992'de yapılan ilk zirvesine Yeltsin de katılmıştır. KEİ kendinden beklenileni büyük ölçüde verememiş olsa da Soğuk Savaş sonrası işbirliğini artırma yolunda kararlılığı ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Türkiye ve RF arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler, 1998 yılında RF'de, 1999–2001 yıllarında ise Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerden olumsuz etkilenmişse de SSCB'nin çöküşünün ardından genel olarak yükselen bir seyir izlemiştir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere ivme kazandıran hareket noktası enerji ve özellikle doğalgaz alanındaki işbirliğidir. Petrol, Soğuk Savaş sonrası iki ülke arasında rekabet konusu olurken, doğalgaz Türkiye ve RF'yi birbirine bağlayan en güçlü köprü olmuştur.⁵⁹⁸ 1984'de Türkiye'nin, SSCB'den doğalgaz alması amacıyla imzalanan bir antlaşmayla başlayan süreç 1987 yılında Türkiye'ye doğalgaz sevkiyatının başlaması ile büyük bir aşama kaydetmiştir. Bu antlaşmada SSCB'den alınan doğalgazın bedelinin yüzde 70'lik kısmının Türk mal ve hizmetleri ile ödenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak, 1992 yılından sonra RF, SSCB döneminde Türkiye'yi doğalgaz alma konusunda özendirmek için alınan bu kararı uygulamadan kaldırarak, politik-stratejik bir antlaşmayı ticari bir antlaşmaya dönüştürmüştür.⁵⁹⁹ 15 Aralık 1997 tarihinde iki ülke arasında imzalanan antlaşma uyarınca Karadeniz'in tabanına döşenecek boru hattı vasıtasıyla Türkiye'nin RF'den 25 yıl süreyle yılda 16 milyar metreküp doğalgaz satın almasını öngören Mavi Akım projesi başlatılmıştır. 2002 yılından bu yana Türkiye'ye RF doğalgazını taşıyan hattın açılışı 17 Kasım 2005 tarihinde yapılmıştır. RF bu tarihten günümüze uzanan süreçte Türkiye'nin en önemli doğalgaz sağlayıcısı olmuştur.⁶⁰⁰

Türkiye şu anda RF'den iki hat üzerinden doğalgaz almaktadır(Mavi Akım ve Batı Hattı). Ancak, enerji konusunda yoğunlaşan ilişkilerin Türkiye açısından yarattığı dört olumsuz durum mevcuttur.

⁵⁹⁸Hill, "Seismic Shifts in Eurasia: The Changing Relationship Between Turkey and Russia and its Implications for the South Caucasus", s. 63.

⁵⁹⁹Natalya Y. Ulçenko, "Rusya ve Türkiye'nin Stratejik Güvenliğinin Sağlanmasında Enerji Hammaddelerinin İhracat ve İthalatının Rolü", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, Ed: Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.183.

⁶⁰⁰Türkiye, 2005 yılında Avrupa'da, Almanya ve İtalya'nın ardından Gazprom'dan en çok doğalgaz ithal eden üçüncü ülkedir. BDT coğrafyası da dâhil edildiğinde Ukrayna, Almanya'dan sonra ikinci olmakta ve Türkiye dördüncü sırada yer almaktadır. "Gazprom:Questions & Answers", 14 July 2005, (Çevrimiçi)<http://eng.gazpromquestions.ru/page10.shtml>, 14 Ocak 2006.

TASNİF DIŞI

- Türkiye'nin RF'ye doğalgaz alanında yüzde 65'e varan oranda bağımlılığı, Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından risk oluşturmaktadır.⁶⁰¹ 2006 yılı başında RF ile Ukrayna, Gürcistan ve Moldova arasında yaşanan doğalgaz krizleri, Türkiye'nin RF'ye olan bağımlılığının ciddi şekilde sorgulanmasına yol açmıştır.⁶⁰² Çünkü enerji politikalarının tartışmasız temellerinden biri olan kaynak çeşitliliği hususunun bu noktada göz ardı edildiği düşünülmektedir.
- Doğalgaz ihtiyacının artmasına paralel olarak RF'den artan ithalat, dış ticaret açığının büyümesinde en büyük paya sahiptir.
- Türkiye'nin Rus doğalgazına verdiği öncelik, Hazar geçişi Türkmenistan–Türkiye–Avrupa doğalgaz boru hattı projesinin yapımına engel olan nedenlerden biridir. Doğalgazını bu hat ile pazarlayamayan Türkmenistan, piyasa fiyatının çok altına 25 yıllık antlaşmalar ile doğalgazını RF'ye satmak zorunda kalmıştır. Yaptığı çok sayıda antlaşma ile satacağı doğalgazın üretiminde sıkıntı çeken RF, Türkmenistan'dan satın aldığı ucuz doğalgaz ile bu eksikliğini gidermiştir.
- Abartılı tüketim projeksiyonlarından yola çıkarak RF ile 25 yıl gibi uzun vadelerle “al ya da öde” tarzında yapılan doğalgaz alım antlaşmaları nedeniyle tüketime çok üzerinde doğalgaz alınması ve ihtiyaç fazlası kısmın re-export(üçüncü ülkelere ihraç) edilememesi Türkiye ekonomisini uzun vadeli ve büyük bir yük altına sokmuştur.⁶⁰³

Son dönemde(özellikle Mavi Akımın tesis edilmesinden sonra)RF, enerji alanında Türkiye'yi sadece bir pazar olarak değil, aynı zamanda bir ortak olarak görmeye başlamıştır. Rus enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa ve Ortadoğu'ya taşınmasına yönelik projeler yürütülmektedir.(Örneğin Samsun-Ceyhan hattı Türkiye'nin üzerinde durduğu bir projedir.)

⁶⁰¹Türkiye'nin doğalgaz üretimi bulunmamaktadır. Dolayısıyla tükettiği gazın tümünü dışarıdan ithal etmektedir. Türkiye, tükettiği toplam enerjinin yüzde 23'ünü doğalgazdan sağlamaktadır. Türkiye'nin elektrik tüketiminde doğalgazın payı ise yüzde 44'tür. Türkiye 2005 yılında 27 milyar metreküp civarında doğalgaz tüketmiştir. Bunun 13 milyar metreküpüne yakınına sadece RF'den satın almıştır. “Yıllar İtibarıyla Doğal Gaz ve Lng Alım Miktarları”, **BOTAŞ**, (Çevrimiçi)http://www.botas.gov.tr/faliyetler/dg_ttt.asp, 12 Şubat 2006.

⁶⁰²Uluslararası enerji kaynakları ticaretinin karakteristik özelliği, ticari ve politik yönlerinin iç içe geçiyor olmasıdır. Özellikle Türkiye gibi kendi enerji kaynakları kısıtlı olan ülkeler için enerji hammaddelerinin ithalindeki istikrar, ülkenin ekonomik güvenliğinin temel taşlarından biridir. Ulçenko, **a.g.e.**, s.183.

⁶⁰³Elnur Soltan, “Mavi Akım Antlaşmazlığı”, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.IV, No:40, 2003, s.10.

TASNİF DIŞI

YILLAR	İHRACAT (X)	İTHALAT (M)	X/M	DENGE	HACİM
1992	441.9	1,040.8	0.42	-598.5	1,482.7
1993	504.7	1,542.3	0.33	-1,037.6	2,047.0
1994	820.2	1,046.0	0.78	-225.8	1,866.2
1995	1,238.1	2,082.4	0.60	-844.3	3,320.5
1996	1,482.0	1,846.0	0.80	-364.0	3,328.0
1997	2,049.3	2,048.4	1.00	0.9	4,097.7
1998	1,347.5	2,154.9	0.63	-807.5	3,502.4
1999	586.6	2,371.9	0.25	-1,785.3	2,958.5
2000	643.9	3,886.0	0.16	3,242.1	4,529.9
2001	924.1	3,435.6	0.26	-2,511.5	4,359.7
2002	1,163.0	3,855.0	0.30	-2,692.0	5,018.0
2003	1,363.3	5,420.4	0.25	-4,057.1	6,783.7
2004	1,851.6	8,995.5	0.21	-7,143.9	10,847.1
2005	2,371.4	12,817.6	0.19	-10,446.2	15,189.0

Tablo - 7: Türkiye-Rusya Federasyonu Arasındaki İkili Ticaret Verileri (milyon dolar)

Kaynak: "Türkiye-Rusya Federasyonu Ticari ve Ekonomik İlişkileri", DEİK/Türk-Rus İş Konseyi Raporu, Mart 2006, s.2.

2005 yılına kadar neredeyse yok denebilecek Türkiye’de ki RF yatırımları bu tarihten itibaren artmaya başlamıştır.⁶⁰⁴ Bu yatırımların en önemlisi Rus Alfa grubunun Turkcell’in yüzde 13.22’lik hissesini satın almıştır.⁶⁰⁵ Son yıllarda Türkiye ve RF arasındaki ticaret dengesi Türkiye’nin aleyhine gelişmektedir. Toplam ticaret hacmindeki yükseliş büyük ölçüde Türkiye’nin RF’den gerçekleştirdiği ithalattaki artıştan kaynaklanmaktadır. 2003 ve 2004 yıllarında olduğu gibi, 2005 yılında da ithalat, ihracattan daha fazla artmıştır. 2005 yılında Türkiye’nin ihracatı yüzde 28 artarak 2,4 milyar dolara yükselirken, ithalat yüzde 42 artarak 12,8 milyar dolara ulaşmıştır.⁶⁰⁶(Tablo-7)

Türk girişimcilerin RF’de faaliyet gösterdikleri alanlara bakıldığında gıda, tekstil ve inşaat sektörlerinin yoğunluğunu görmek mümkündür. Know-how bakımından kolay transfer edilebilen bu sektörlerde yakın bir zamanda Rus firmalarının rakip olarak ortaya çıkması ve Türk firmalarının iş hacminin orta vadede yerinde sayması ve uzun vadede gerilemesi olasılıklar dâhilindedir. Türkiye’nin, RF için büyük önemi olan enerji sektöründe yatırım yapma potansiyeli ise yok denecek kadar sınırlıdır.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin diğer boyutları ise bavul ticareti, inşaat ve turizm alanlarıdır. 1990’ların başında, özellikle Türkiye ile RF arasında en yoğun

⁶⁰⁴Özgen Acar, “Çok Kutuplu Dünya Düzeni İçin Küresel Ortaklık Kuruyoruz”, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:68, s.44.

⁶⁰⁵“Turkcell’e Ortak: Yüzde 13.22’si Rus Alfa’nın”, **Radikal**, 29 Aralık 2005.

⁶⁰⁶“Türkiye-Rusya Federasyonu Ticari ve Ekonomik İlişkileri”, DEİK/Türk-Rus İş Konseyi Raporu, Mart 2006, s.4.

TASNİF DIŞI

ticaret şekli olan bavul ticareti, RF tarafından alınan önlemlerle son yıllarda giderek zayıflamaya başlamıştır⁶⁰⁷(Tablo–8).

YILLAR	GELİR(Milyar dolar)
1996	8,842
1997	5,849
1998	3,689
1999	2,255
2000	2,944
2001	3,040
2002	4,068
2003	3,953
2004/7	2,167
2005/7	1,905

Tablo – 8: Türkiye'nin Bavul Ticareti Gelirleri

Kaynak: Türkiye–Rusya Federasyonu Ticari ve Ekonomik İlişkileri”, DEİK/Türk–Rus İş Konseyi Raporu, Mart 2006, s.3.

2004 yılı sonuna kadar geçen 16 yıllık dönemde Türk müteahhitleri tarafından RF’de 14 milyar dolar tutarında 750’den fazla inşaat projesi üstlenilmiş ve 1998 ekonomik krizinin olumsuz etkileri nedeniyle duran bazı projelere rağmen bunun 2/3’ü gerçekleştirilmiştir. 2005 yılında ise Türk müteahhitleri RF’de 2,54 milyar dolar değerinde müteahhitlik projesi üstlenmişlerdir.⁶⁰⁸

Turizm de iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde önemli bir yere sahiptir. 2002 yılında yaklaşık 945 bin turist ile RF, Almanya ve İngiltere’nin ardından Türkiye’ye en fazla turist gönderen üçüncü ülke olmuştur. 2003 yılında ise, 1.28 milyon Rus vatandaşı Türkiye’yi ziyaret etmiş ve böylece RF, Türkiye’ye gelen yabancı turist sıralamasında İngiltere’yi geride bırakarak ikinciliğe yükselmiştir. Son iki yılda da bu konumunu koruyan RF’den 2004 yılında 1,6 milyon, 2005 yılında ise 1,86 milyon

⁶⁰⁷ A.e., s.4.

⁶⁰⁸ A.e., s.5.

turist Türkiye'yi ziyaret etmiştir.⁶⁰⁹ Türkiye, RF vatandaşlarının turizm amaçlı olarak en çok ziyaret ettikleri ülke durumundadır.⁶¹⁰

Görüldüğü gibi iki ülke arasındaki jeopolitik rekabeti frenleyen ve belirli bir seviyede tutan ekonomik ilişkilerde son yıllarda Türkiye aleyhine büyük bir olumsuzluk ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Rus yetkililer Türkiye'nin RF'ye karşı verdiği dış ticaret açığının, Türkiye'ye gelen Rus turistler, bavul ticareti ve RF'deki Türk yatırımları ve hizmetler sektörü ile dengelendiğini ifade etseler de, durum Türkiye açısından kaygı vericidir. Çünkü Türkiye RF'den büyük oranda doğalgaz ithal etmekte ve bunu elektrik üretimi, sanayi/endüstri ile evlerde ısınma amaçlı kullanmaktadır. Bu sistemlerin yapılması için yapılan yatırımların maliyeti yüksektir ve kalıcı bağımlılıklar yaratmaktadır. Kısacası enerji tüketilmek zorundadır. Ancak, son yıllarda RF'nin aldığı önlemler ile bavul ticareti hacmi büyük oranda düşmüştür. Turizm sektörü ise kırılgandır. Rus halkının refah seviyesi arttıkça Türkiye gibi ucuz tatil merkezlerine gelmek eski cazibesini kaybedebilir. Ayrıca turizm merkezlerine yönelik muhtemel terörist eylemler, turist sayısını bir anda azaltabilir. Kısaca anlatılmak istenen nokta şudur: Türkiye ekonomik açıdan RF'ye olması gereken den daha fazla bağımlı durumdadır ve bu bağımlılık RF'nin Türkiye'ye olan bağımlılığından kat kat fazladır. Türkiye bir an önce Rus doğalgazının büyük bir tüketicisi olmaktan çıkmalı, Rus doğalgaz ve petrolünün dünyaya açıldığı(re-export edildiği) bir enerji merkezi olmalıdır. Bu suretle RF'nin de Türkiye'ye bağımlılığı yaratılmalıdır.

d. Askeri İlişkiler

RF'nin, Türkiye'ye silah satma girişimleri ve savunma sanayinde işbirliği son dönemde ikili ilişkilerde ortaya çıkan önemli bir unsurdur. RF'nin gelişmiş silah endüstrisi SSCB'nin dağılması sonrasında girdiği krizden çıkarak kendini toparlamaya başlamıştır. 30 Ekim 1993'de imzalanan antlaşma ile Türkiye, RF'den zırhlı araç, uzun namlulu silah, gece görüş dürbünü ve 19 adet helikopter almıştır. Almanya ve Batı'nın insan haklarının ihlal edildiğini iddia ederek Türkiye'ye silah satışını durdurduğu sırada alınan bu silahlar PKK terör örgütü ile mücadelede

⁶⁰⁹"2003-2005 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Turistlerin Milliyetlerine Göre Karşılaştırılması", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (Çevrimiçi) <http://www.turizm.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF670AAAC19264C5A89312FEB68290DD11>, 25 Şubat 2006.

⁶¹⁰"Türkiye-Rusya Federasyonu Ticari ve Ekonomik İlişkileri", s.5-6.

TASNİF DIŞI

önemli rol oynamıştır. Türkiye ise RF'den silah satın alan ilk NATO ülkesi olmuştur.⁶¹¹

Diğer yandan RF 1996 yılından beri Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın taarruz helikopteri edinme projesine ilgi göstermekte ve projeyi kazanmak için mücadele etmektedir. 145 adet taarruz helikopteri alımını kapsayan ve maliyetinin 2,5–4,5 milyar dolar arasında olması beklenen proje için RF, RF – İsrail ortak yapımı Ka - 52 Kamov(Erdoğan) helikopterini teknoloji transferi ve üretim açısından geniş imkânlarla Türkiye'ye sunmaktadır.⁶¹² Askiya alınan projede Mayıs 2004 tarihli karar öncesinde yürütülen ihalede Kamov firmasıyla sözleşme müzakereleri yürütülmüştür.⁶¹³

İki ülkenin güvenlik alanında ortaya çıkardıkları somut işbirliği Karadeniz İşbirliği Görev Grubu'dur(BLACKSEAFOR). BLACKSEAFOR, Karadeniz'de barış ve istikrarın temini çerçevesinde bölgesel işbirliği faaliyetlerinin artırılması ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik olarak Türkiye, RF, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan'ın katılımıyla 2 Nisan 2001 tarihinde kurulmuştur. 18 Mayıs 1998'de dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı beş günlük bir ziyaret için RF'ye gitmiştir. İki ülke arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu için yapılabilecek işbirliğinin ele alındığı ziyarette iki ülke arasında askeri işbirliği antlaşması imzalanmasına yönelik çalışmalara başlanması kararlaştırılmıştır. Ziyaret iki ülke arasındaki en önemli sorunların başında gelen güvenlik konusunda yaptığı açılımlar ile siyasi açıdan da büyük önem taşımıştır.⁶¹⁴

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Ocak 2002'de, RF Genelkurmay Başkanı Orgeneral Anatoly Kvash Türkiye'yi ziyaret etmiştir. SSCB'nin yıkılışından bu yana ilk kez yüksek rütbeli bir Rus generali Türkiye'ye gelmiştir. Ziyaret esnasında iki ülke arasında askeri işbirliğini öngören antlaşma ile birlikte taraflar karşılıklı olarak diğer ülke topraklarında faaliyet gösteren terör örgütlerinin faaliyetlerini kendi topraklarında yasaklama taahhüdünde bulunmuşlardır.⁶¹⁵

⁶¹¹Tellal, "Rusya'yla İlişkiler", s.544.

⁶¹²Oğan, "Putin'in Beklenen Türkiye Ziyareti", s.8.

⁶¹³"Taarruz / Taktik Keşif Helikopteri (ATAK)", **Savunma Sanayi Müsteşarlığı**, (Çevrimiçi) [⁶¹⁴Tellal, "Rusya'yla İlişkiler", s.549.](http://www.ssm.gov.tr/sub02b_tr.asp?prjid=19&parent=yüzde3Ca+classyüzde3Dyüzde27pathyüzde27+hrefyüzde3Dyüzde27sub02ayüzde5Ftryüzde2Easpyüzde3Fcategoryüzde3D20021117172047yüzde27yüzde3EHAVA+ARAYüzdeC7LARlyüzde3Cyüzde2Fayüzde3E, 22 Şubat 2006.</p></div><div data-bbox=)

⁶¹⁵Hill, "Seismic Shifts in Eurasia: The Changing Relationship Between Turkey and Russia and its Implications for the South Caucasus", s. 61.

d. Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasındaki Sorunlar

Türkiye ve RF arasında 1990'lı yıllar boyunca devam eden sorunları şu başlıklar altında inceleyebiliriz:⁶¹⁶

- Etnik ayrılıkçılığa verilen destek iddiaları: Türkiye, RF'yi PKK terör örgütüne verdiği destek iddiasıyla, RF'de Türkiye'yi Çeçenlere verdiği destek iddiası ile suçlamıştır.
- Boru hatları dolayısıyla yaşanan gerilim: Hazar enerji kaynaklarının uluslararası piyasaya aktarımı için RF, Bakü-Novorossisky güzergâhını önerirken, Türkiye Bakü–Tiflis–Ceyhan hattını desteklemiştir.
- RF, Türkiye'nin Boğazlarla ilgili yapmış olduğu düzenlemelere petrol taşımacılığını sekteye uğrattığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır.
- Türkiye, Gürcistan ve Ermenistan'daki RF askeri üslerini kendi güvenliği açısından bir tehdit olarak değerlendirmiştir.
- Türkiye, Transkafkasya'daki çatışma alanlarında görev yapan ve çoğunluğunu RF askeri birliklerinin oluşturduğu BDT Barış Gücü Kuvvetleri'nin uluslararası güçler tarafından(BM Barış Gücü v.b.) değiştirilmesini istemiştir. Bu istek RF tarafından kendi nüfuz alanına müdahale olarak algılanmıştır.
- RF, SSCB döneminde Karadeniz'de sahip olduğu donanma gücünü kaybetmesi ile Türkiye'nin Karadeniz'de artan deniz gücünden endişe duymuştur.⁶¹⁷
- RF'nin, Çeçenistan savaşı sırasında AKKA Antlaşması'na göre kanatlarda bulundurması gereken kuvvet miktarını aşması, iki ülke arasında güvenlik ile ilgili ortaya çıkan diğer bir sorun olmuştur.
- RF'nin bölgedeki güç dengelerini bozacak şekilde Türkiye'nin komşularına silah satma girişimleri(Güney Kıbrıs Rum Yönetimine S–300 füzesi satma girişi ve İran'ın tartışmalı nükleer silah edinme çabalarına verdiği destek) Türkiye tarafından kendisine yönelik tehdit olarak algılanmaktadır.
- RF, Transkafkasya'da İran'ı, Türkiye'ye karşı bir müttefik olarak görmektedir.

⁶¹⁶“Turkish-Russian Relations and South Caucasus”, Center for Strategic Research and Development, March 2002, Friedrich-Ebert-Stiftung, (Çevrimiçi) <http://www.fes.ge/eng/archive/publications2002.php>, 18 Ocak 2006.

⁶¹⁷Karadeniz SSCB'nin dağılmasından sonra büyük ölçüde bir Türk denizine dönüşmüş durumdadır. Bu denizdeki en güçlü donanmaya sahip olan Türkiye, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını kontrol etmek suretiyle askeri üstünlüğünü sağlamış bulunmaktadır. Ardan Zentürk, “Karadeniz’de Krize Doğru”, **Military Science&Intelligence**, No:4, 2005, s.4.

İki ülke arasındaki ilişkilerin Osmanlı– Rus savaşlarıyla hafızalarda yer edinen tarihsel arka planı dikkate alındığında uzlaşa ve işbirliğinden, çatışma ve rekabet yoğunluklu bir biçime dönüşmesi hiç de zor olmamıştır.⁶¹⁸

1993–2000 yıllarını kapsayan süreçte iki ülke arasında eski ve yeni birçok sorun ortaya çıkmıştır. Bu sorunların bazılarının varoluş nedeni tarihsel sürece dayanırken, bazıları ise konjonktürel çıkar çatışmaları dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Ancak, 1990'lı yılların en önemli özelliği tüm siyasi sorunlara rağmen ekonomik ilişkilerin bir şekilde bundan etkilenmemiş olmasıdır.⁶¹⁹

Uluslararası ve bölgesel gelişmeler Türkiye ve RF'yi ya direkt olarak ya da küçük müttefikleri destekleme şeklinde(küçük grupları himaye etme şeklinde) karşı karşıya getirmiştir. Azeri–Ermeni çatışması, Çeçenistan, PKK, Bosna Hersek ve Kosova sorunları bu konuda örnek verilebilecek durumlardır.

RF için yakın dönemde en çok sıkıntı yaratan sorun Çeçenistan olmuştur. 1991 sonbaharında Çeçen–İnguş Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesi RF'de büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Çeçenistan'ın ve Çeçenistan'a karşı yürütülen mücadelenin RF için önemi büyüktür. Hazar enerji kaynaklarının ulaşım hatları üzerinde bulunan coğrafi konumu Çeçenistan'ı RF için önemli kılmaktadır. Çeçenistan'ın diğer önemi ise RF'nin sonunun SSCB gibi olup olmayacağı ile alakalıdır. Çünkü RF'nin, Çeçenistan üzerinde merkezi yönetimin otoritesini yeniden tesis edememesi, Federasyon içerisindeki hassas dengeleri sarsarak yeni bağımsızlık isteklerini ortaya çıkarabilir. Bunun farkında olan RF Aralık 1994'de başlattığı askeri harekât ile Çeçenistan üzerinde hâkimiyetini yeniden tesis etmek istemiştir. Birinci harekâtta hedeflerine ulaşamayan RF, Kasım 1999'da yeniden Çeçenistan'a saldırmıştır. Türkiye, Çeçenistan sorununda bir ikileme karşı karşıya kalmıştır. Bir yandan Çeçenlerle, Türk halkının yakın bağlarından dolayı onların sıkıntı, kaygı ve davalarına kayıtsız kalınamazken, diğer yandan resmi olarak en yetkili ağızlardan Çeçenistan'ın RF'nin bir iç sorunu olduğu ve RF'nin toprak bütünlüğü çerçevesinde çözümlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Türkiye'nin Çeçenistan'a karşı yapılan Rus harekâtına resmi tepkisi Çeçen sivillere karşı aşırı güç kullanılması ve RF'nin sert tutumu konularında olmuştur.

⁶¹⁸Osmanlı İmparatorluğu tarihinde ilki 1639, sonuncusu ise 1914 -1917 olmak üzere Ruslarla 14 defa savaşmış ve bu savaşlar 49 yıl sürmüştür.

⁶¹⁹Erhan Büyükkakıncı, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye–Rusya İlişkileri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Ed: Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der, 3. bsk, 2004, s.699.

RF ise zaman zaman Türkiye'nin, Çeçenistan'a askeri yardımda bulunduğunu iddia etmiş ve Türkiye'yi suçlamıştır. RF, Türkiye'nin Çeçenleri desteklediğini iddia ederek ülkesinde ayrılıkçı/bölücü örgüt taraftarlarını himaye etmiş, faaliyetlerine izin vermiştir. 22 Şubat 1994'de bölücü terör örgütü PKK'nın siyasi kanadı Moskova'da "Kürdistan Tarihi" konulu bir konferans düzenlemiş, RF bu konferansta bakan yardımcısı düzeyinde temsil edilmiştir. Bu konferanslar müteakip yıllarda da düzenlenmeye devam etmiştir. 30 Ocak 1995'de Yaroslov'da Kürt evi açılmış, Kasım 1995'de sürgünde Kürt parlamentosu Moskova'da toplanmıştır. 26 Eylül 1997'de ise Duma yaptığı bir açıklamayla Türkiye'yi, Kürtlere karşı soykırım yapmakla suçlamıştır. Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin bölücü terör ile yoğun mücadele içinde olduğu dönem içerisinde olmuş ve Ankara'nın bu konularda rahatsızlığını beyan eden açıklama ve uyarıları Moskova üzerinde beklenen etkiyi doğurmamıştır. Bölücü terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın 17 Ekim 1998'de Suriye'den sınır dışı edilerek RF'ye gitmesi ve siyasi sığınma talebinde bulunması ilişkilerde en kritik devrelerden birinin yaşanmasına neden olmuştur. Duma üyeleri oybirliği ile terör örgütü liderine sığınma hakkının verilmesini isterken, Başkan Yeltsin ve Başbakan Primakov'un çabaları ile bu karar uygulanmamış ve terör örgütü lideri 12 Kasım 1998'de RF'den ayrılmak zorunda kalmıştır.⁶²⁰ Böylece Türk-Rus ilişkileri önemli bir kırılma noktasını zarar görmeden atlatabilmiştir. Terör örgütü liderinin Türkiye tarafından yakalanması ile birlikte PKK'nın büyük bir çöküntü yaşaması, ilişkilerdeki bu gerilim noktasını önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır. Ancak, burada belirtilmesi gereken önemli bir husus halen RF'nin resmi olarak PKK'yı terör örgütü olarak tanımadığıdır. Çünkü RF sadece RF toprakları içerisinde eylemler gerçekleştiren örgütleri "terörist örgüt" olarak kabul etmektedir. Bu yüzden, RF kanunlarına göre PKK terörist örgüt olarak kabul edilmemektedir.⁶²¹

Türkiye ve RF arasındaki jeopolitik rekabetin gözle görünür biçime bürünmüş hali Azerbaycan petrolünün Batı'ya hangi güzergâhtan aktarılacağı konusunda ortaya çıkmıştır. Türkiye BTC'yi öne sürerken, RF Bakü-Novorossisk hattında ısrar etmiştir. Rekabeti kazanan taraf bölgesel ve uluslararası boyutta büyük üstünlük

⁶²⁰Tellal, "Rusya'yla İlişkiler", s.543-546.

⁶²¹Rusya tarafından "terörist" olarak kabul edilen ve Rusya topraklarında faaliyetleri yasaklanan 15 örgütün listesi 14 Şubat 2003 tarihinde Yüksek Mahkeme tarafından resmi olarak yayınlanmıştır. Listede şu örgütler bulunmaktadır: "Vişşiy Voyenniy Meclisul Şura Obyedinennih sil mojahidov Kafkaza"; "Kongres Narodov İçkerii i Dagistana"; "El Kaide"; Lübnan kökenli "Asbat el Ansar"; Mısır kökenli "El Cihad"; Mısır kökenli "El Cemaal İslamiye"; "İhvan-ul Müslimin"; "Hizbut Tahrir el İslami"; Pakistan kökenli "Laşkar i Tayba"; Pakistan kökenli Cemaati İslami"; "Taliban", İslamskaya Partiye Turkistana"; Kuveyt kökenli "Cemaat el İslah el İçtimai", Kuveyt kökenli "Camiat İhya et-Turaz el İslami", Suudi Arabistan kökenli "El Hameyn". Fatih ÖZBAY, "HAMAS'ın Seçim Zaferi ve Rusya'nın Ortadoğu Hamlesi", TASAM, (Çevrimiçi)<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=230>, 23 Mart 2006.

TASNİF DIŞI

sağlarken, diğer taraf için ise büyük bir kayıp ve yenilgi ortaya çıkmıştır. Hatta bu rekabet ülkelerin ulusal sınırlarını aşarak küresel bir boyut kazanmış ve “yeni büyük oyun” olarak adlandırılmıştır. Bölgesel ve küresel düzeyde devam eden süreçte bu rekabet bölgesel istikrarsızlıkları da tırmandırmıştır. Özellikle bu dönemde, Türkiye’nin kuzeydoğusunda BTC hattının geçeceği bölgede PKK terör örgütünün yaptığı eylemlerde artış görülmüştür.⁶²²

Türkiye BTC hattını savunarak enerji ulaşım hatlarının üzerinde bulunmak suretiyle jeostratejik ağırlığını artırmak istemiştir. Türkiye ayrıca bu hattı desteklemekle, Azerbaycan başta olmak üzere bölgenin RF’ye olan bağımlılığını azaltmayı, Boğazların yükünü hafifletmeyi, önemli ölçüde artan enerji ihtiyacını ucuz ve kolay olarak sağlamayı amaç edinmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekmektedir ki; Türkiye’nin bu hattın gerçekleştirilmesi için gösterdiği çaba, hattın ekonomik getirisinin ötesinde daha çok jeopolitik ve jeostratejik öneminden kaynaklanmıştır. ABD başından beri Türkiye’ye bu konuda açık destek vermiştir. ABD, Hazar enerji kaynaklarının RF’nin tekelinde olmaksızın dünya piyasalarına sunulması ve böylece bölgede yeni ortaya çıkan devletlerin bağımsızlıklarının güçlendirilmesi yönünde bir politika takip etmiştir.

Türkiye ayrıca Türkmenistan doğalgazının Hazar Denizi’nin altından Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Türkiye’ye, oradan da Batı’ya naklini hedefleyen Trans–Hazar doğalgaz boru hattının da gerçekleşmesini istemektedir. Bu boru hattıyla ilgili olarak 11 Ekim 1998’de iki ülke dışişleri bakanları arasında imzalanan antlaşmaya göre Türkmenistan’ın 2002 yılından itibaren Türkiye’ye yılda 30 milyar m³ doğalgaz ihraç etmesi öngörülmüştür. Ancak proje bugüne kadar hayata geçirilememiştir.

Türkiye’nin, RF ile arasında antlaşmazlık yaratan diğer bir konu da Türk Boğazları olmuştur. Günümüzde RF’nin deniz yoluyla yaptığı dış ticaretin yüzde 65’ini Türk Boğazları kanalıyla gerçekleştirdiği göz önüne alındığında Boğazların, RF için jeostratejik ve jeo-ekonomik önemi daha iyi anlaşılmaktadır.⁶²³ Türkiye, Boğazların güvenliğini artırmak amacıyla Ocak 1994’de yürürlüğe giren “Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkında” bir tüzük hazırlamıştır. RF bu tüzüğün Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nin ticari gemilerin Boğazlardan serbest geçiş ilkesini ihlal ettiği gerekçesiyle Türkiye’ye nota vermiş ve protesto etmiştir. Buna karşın Türk Hükümeti, Boğazların kendi ulusal egemenlik sınırları içerisinde

⁶²²Sezer, **a.g.e.**, s.72-73.

⁶²³Büyükkakıncı, “Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye – Rusya İlişkileri”, s.702.

TASNİF DIŞI

olduğunu savunarak RF'nin isteklerini geri çevirmiştir. Sorun Mayıs 1998'de Uluslararası Denizcilik Örgütü(IMO) toplantısında varılan uzlaşma ve Kasım 1998'de yürürlüğe giren yeni "Türk Boğazları Deniz Trafik Tüzüğü" ile çözümlenmeye çalışılmıştır. İki ülke arasında bu soruna yönelik gerginlik azalmışsa da sorun hâlâ devam etmektedir.⁶²⁴

Türkiye, RF'nin yakın çevresine gelişmiş silah teknolojisi transfer etmesinden rahatsızlık duymaktadır. Bu konuda en bariz örnek 1997 yılında RF'nin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne(GKRY) S-300 füzelerini satma girişiminde görülmüştür. 4 Ocak 1997'de bir Rus şirketi olan Rosvoorujeniya firması ile GKRY arasında S-300 füzelerinin satımı ile ilgili bir antlaşma imzalanmıştır. Türkiye bu durumun GKRY Dışişleri Bakanı tarafından resmi olarak açıklanmasının ardından RF'yi protesto etmiştir. RF silah satışını basit ve sıradan bir ticari işlem olarak görürken, Türkiye bu gelişmeyi bölgedeki hava üstünlüğünü ortadan kaldıracak bir tehdit olarak algılamış ve bölgedeki güç dengesini bozacak bu girişime kayıtsız kalamayacağını açıklamıştır. Türkiye adaya konuşlandırılması halinde füzeleri vuracağını açıklamış ve o dönemde Boğazlardan geçerek Ortadoğu'ya silah sevkıyatı yapan gemileri durdurarak arama yapmaya başlamıştır. Sonunda RF ve Yunanistan'ın S-300'lerin Girit Adası'na yerleştirilmesi üzerinde antlaşmaya varması ve füzelerin Girit adasına yerleştirilmesi ile kriz aşılmıştır.⁶²⁵ Ayrıca, RF ile İran arasında askeri alan başta olmak üzere her alanda gelişen işbirliği Türkiye'yi kaygılandırmaktadır. RF, İran'a yüksek teknolojili silahlar satmakta ve nükleer çalışmalarına büyük destek vermektedir. Kafkaslar'da, RF'nin AKKA antlaşmasına aykırı tutum ve uygulamaları ile askeri varlığı Türkiye'yi tedirgin etmektedir(Bu konuya ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak değinilecektir).

Son yıllarda iki ülkenin uluslararası sorunlara yönelik geliştirdiği politikalar, farklı yaklaşımlarını açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin; Bosna Savaşı'nda Ruslar, Sırpı desteklerken, Türkiye açıkça Boşnakların yanında yer almıştır. Yine Kosova sorununda iki ülke karşıt taraflarda bulunmuşlardır. Balkanlar'daki gelişmeler sonucunda oluşan Türkiye-Arnavutluk-Makedonya eksenine karşılık, RF-Yugoslavya-Yunanistan ekseninin ortaya çıktığını söylemek mümkündür.⁶²⁶ Kıbrıs konusu da ilişkilerde düşük yoğunluklu ama süregelen bir sorundur. 21 Nisan 2004 tarihinde BMGK'da oylamaya sunulan adaya silah temin eden ülkelere

⁶²⁴Kudret Özersay, "Boğazlar Konusu", **Türk Dış Politikası**, Ed: Baskın Oran, İstanbul, İletişim, C.II, 8. bsk., 2005, s.587- 599.

⁶²⁵Muzaffer Dartan, Esra Hatipoğlu, Mehmet Dikkaya, **ECO Bölgesi: Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayını, 2002, s.136.

⁶²⁶Tellal, "Rusya'yla İlişkiler", s.544.

TASNİF DIŞI

ambargo uygulamayı öngören tasarı, RF tarafından teknik gerekçelerle veto edilmiştir. RF'nin, GKRY ile özellikle askeri ve ekonomik açıdan yakın olan ilişkileri düşünüldüğünde Kıbrıs'ta RF'nin rıza göstermeyeceği bir barışın sağlanamayacağı açıktır. Ancak, Putin son dönemde KKTC'ye yönelik izolasyonun kaldırılmasını ve BM platformunda Annan Planı'nı destekleyeceğini ifade etmişse de, henüz RF tarafından somut bir adım atılmamıştır.⁶²⁷

Muzaffer Özdağ, Türkiye'nin ve Türk coğrafyasının RF baskı, tehdit ve düşmanlığından korunması için yapılması gerekenleri şu şekilde belirtmektedir.⁶²⁸

- RF'yi Türk dünyasına karşı düşmanca tutum ve politika izlemekten caydıracak ölçüde güçlü olmak,
- RF'nin güç ve baskısını dengelemek için diğer küresel/bölgesel güçlerle oluşturulacak bir ittifak ve savunma sisteminin içerisinde yer almak,
- RF'yi Türkiye ve Türk dünyası ile dostluğa mecbur edecek siyasi konjonktürü yaratmak. RF'nin menfaat ve çıkarlarına yönelik asıl tehdidin Türklerden geldiği ön yargısını kaldırmak,
- RF'nin Türkiye ve Türk dünyasına karşı Doğulu ve Batılı güçlerle işbirliği yapmasını önlemek.

2. RUSYA FEDERASYONU'NUN TRANSKAFKASYA'YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASININ TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Türkiye–RF rekabeti Orta Asya'ya nazaran Transkafkasya'da daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Her iki ülkenin bölgeye yönelik politikalarının aynı amaca yönelmiş olmasının, bu rekabetin temel nedeni olduğu düşünülmektedir. Her iki taraf da bölgede diğerinin artan etkinliğinden rahatsızlık duymakta ve karşılıklı olarak etki ve nüfuzlarını zayıflatmaya yönelik politikalar yürütmektedir. Bölgedeki etnik ve ayrılıkçı dondurulmuş askeri çatışmalar, Türkiye'nin bölgeye yönelik tehdit algılamalarının güvenlik boyutuna odaklanmasına neden olmaktadır. Türkiye, RF'nin Transkafkasya'ya yönelik politikalarının kendisine yönelik doğrudan bir tehdit yaratma olasılığının düşük olduğunu değerlendirmekle beraber, esas hassasiyeti bölgedeki müttefik devletler olan Azerbaycan ve Gürcistan ile ilgilidir. Türkiye, Moskova'nın Azerbaycan ve Gürcistan'daki etnik ve ayrılıkçı hareketler vasıtasıyla

⁶²⁷İlyas Kamalov, "Ankara-Moskova Hattında Yakın Markaj", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:64, 2005, s.9.

⁶²⁸Muzaffer Özdağ, **Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine**, Ankara, ASAM, 2001, s.143-144.

TASNİF DIŞI

bu ülkeler üzerindeki siyasi, askeri ve ekonomik hegemonyasını yeniden elde etmesinden ve böylelikle bölgedeki çıkarlarının zarar görmesinden endişe etmektedir. Ayrıca Türkiye diplomatik ilişkisi bulunmayan ve kendisi ile Azerbaycan'a yönelik düşmanca tutumunu sürdüren Ermenistan ve RF arasında özellikle askeri alanda derinleşen ilişkilerden büyük kaygı duymaktadır.

a. Politik Açıdan Etkileri

Türkiye'nin yeni Avrasya vizyonu, liberal, çoğulcu ve Moskova'nın baskın olmadığı bir durumu öngörmektedir. RF ise aksine eski Sovyet coğrafyasında mutlak kontrolü tekrar elde etmesi mümkün olmasa dahi, Moskova merkezli yeni bir bütünleşmeyi hedeflemektedir.⁶²⁹ Türkiye, RF'nin eski Sovyet coğrafyasında yaşayan yaklaşık 25 milyon Rus'u ve bölgedeki yerel çatışmaları bahane ederek eski emperyal reflekslerine yeniden dönmesinden endişe etmektedir.⁶³⁰

RF'nin bölgeye yönelik çıkar değerlendirmeleri Türkiye'yi doğrudan etkilemektedir. Türkiye'nin bölgeye yönelik ilgisi ve geliştirdiği politikalar, RF için bir endişe kaynağı ve Kremlin'in bölgeye yönelik politikalarına yön veren etkili bir unsurdur. RF, Türkiye'nin bölgede etkinlik kazanmasının kendi etkisini sınırlayacağı düşüncesi ile Türkiye'yi bölge odaklı bir tehdit olarak algılamaktadır. Bu düşünce paralelinde Türkiye'nin bölgedeki ülkeler ile ilişkilerini geliştirmesini önleyecek ve etkinliğini sınırlayacak politikalar izlemektedir.⁶³¹

Türkiye, hegemonik ve yayılcı kimliğine geri dönmesini ve karşıt bir kutup oluşturmasını önlemek maksadıyla RF'yi uluslararası/bölgesel örgüt ve yapılanmalara dâhil etme konusuna büyük önem vermektedir. Türkiye bu amaçla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın kuruluşuna ön ayak olmuştur. Ancak RF, özellikle 1993 sonrasında "yakın çevre" doktrinini benimsemesiyle beraber BDT'yi kullanarak eski Sovyet coğrafyası üzerinde siyasi, ekonomik ve askeri hegemonyasını yeniden tesis etmeye çalışmaktadır. BDT'nin, RF'yi hedeflerine taşımasındaki başarısı her ne kadar tartışılırsa da, sonuçta günümüze kadarki süreçte eski Sovyet Cumhuriyetleri(Baltık ülkeleri hariç) birkaç bölgesel oluşum dışında(GUAM v.b.), RF'nin kendisine rakip olarak gördüğü güçlerin dâhil olduğu ve RF'nin dâhil olmadığı veya sıcak bakmadığı hiç bir uluslararası siyasi, ekonomik ve güvenlik örgütüne üye olamamışlardır. Bağımsız bir devletin en tabii hakkı olan ve

⁶²⁹Sezer, a.g.e., s. 70.

⁶³⁰Nasuh Uslu, "The Russian, Caucasian and Central Asian Aspects of Turkish Foreign Policy in the Post Cold War Period", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, C.II, No:3-4, Sonbahar - Kış 2003, s.166.

⁶³¹Tuncer, a.g.e., s.448.

TASNİF DIŞI

asıl olarak bağımsızlığın göstergesi olan bu durum bölge ülkeleri için mümkün olmamaktadır.

RF'nin özellikle bağımsızlığını yeni kazanan ve zayıf devlet yapısına sahip bu devletler karşısında her alanda ortaya çıkan asimetrik gücü, uluslararası hukuk bakımından bağımsız olan bu devletleri, real politikte RF'ye bağımlı kılmaktadır. Türk Cumhuriyetleri, kendilerine ırk, dil, din, tarih ve kültür bağı olan Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek için büyük istek ve çaba göstermişlerse de, daima RF faktörünü göz önüne almak zorunda kalmışlardır. Tesis edildiğinde dahi çeşitli nedenlerle başarılı ve verimli olup olmayacağı tartışmaya açık olan, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında kültürel ve ekonomik temele dayandırılabilir bir uluslararası veya bölgesel örgütün⁶³² somut bir projeye dönüştürülebilmesinin en büyük nedeni kanaatimizce RF faktörüdür. Türkiye ile girilecek her türlü ileri seviyede ve RF'nin çıkarlarıyla çatışan ilişkilerin, Türk Cumhuriyetleri açısından ağır bir bedeli vardır. Türkiye ile en yakın ilişkilere sahip olan Azerbaycan'ın, Türk Cumhuriyetleri arasında en büyük probleme sahip devlet olması da iddiamızı destekler niteliktedir.

Türkiye, Transkafkasya'da istikrar ve güvenliğin sağlanabilmesi için dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in önerisi olan ve Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, ABD, RF, AB ve AGİT'in taraf olması öngörülen, Kafkasya İstikrar Pakti'nin kurulmasını teklif etmiştir. Ancak başlangıçta RF ve diğer güçler tarafından siyasi olarak olumlu karşılandığı belirtilen bu girişim, teknik nedenler bahane edilerek RF tarafından sürüncemede bırakılmış ve çeşitli gerekçelerle pasifize edilmiştir. RF'nin, Transkafkasya'da istikrar ve barışı tesis edeceğini öne sürerek ortaya attığı istikrar pakti ise kendisinin bölgeye yönelik niyetini açıkça

⁶³²Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden(Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan) oluşacak bir "Türk Birliği"ni önermektedir. Nazarbayev, Türkiye ve Azerbaycan'ında bu birliğe dâhil olması gerektiğini dile getirmektedir. Emre Kızılkaya Almatı, "Birlik zamanı", **Hürriyet**, 29 Mart 2006. Bu konuda ortaya atılan diğer bir projede "Büyük Osmanlı Projesi"dir. Tarihte, Osmanlı'nın hüküm sürdüğü coğrafyada şu anda 30'un üzerinde bağımsız ülke bulunduğunu ve bunların güçlü bir merkez ülkeye ihtiyaçları olduğunu belirten Kürşad Tüzmen(Devlet Bakanı/59. Hükümet dönemi), Türkiye'nin "Büyük Osmanlı Projesi" ile bu gereksinimi karşılayabilecek potansiyele sahip olduğunu iddia etmektedir. **Cumhuriyet**, 20 Şubat 2006. Mehmet Günal ise Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ni, KKTC, Türkiye ve Azerbaycan'ı içine alacak şekilde "Türk Ekonomi Topluluğu"nın kurulması gerektiğini vurgulamaktadır. O'na göre kültür, dil, din, ırk ve tarih bağı olan Türk Cumhuriyetleri arasında kurulan bir ekonomik işbirliği projesinin ileride siyasi bir birliğe dönüşme olasılığı yüksektir. Bunun için günümüzde atıl bir şekilde çalışan ve dünyadaki tüm bağımsız Türk Cumhuriyetlerini(7 ülke) bünyesinde barındıran Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (ECO) daha aktif hale getirilmesi ve kazanılan tecrübelerin diğer ülkelere aktarılması gerekmektedir. Mehmet Günal, "Türk Birliğine Gidilen Yol: Türk Ekonomik Topluluğu", **2023**, Ankara, Atılım, s.72-80. Gamze Güngörmüş Kona ise Türkiye ile Orta Asya ülkeleri arasında ABD, İran, Hindistan ve Pakistan'ı da içine alan bir Orta Asya Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kurulabileceğine değinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gamze Güngörmüş Kona, **Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları**, İstanbul, IQ Yayınları, 2. bs., 2003, s.249-257.

ortaya koymuştur. Moskova'nın önerdiği "Kafkasya Dörtlüsü" yahut "1+3"(RF + Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan) adını alan pakt, bölge ülkelerini RF ile yalnız bırakmakta idi. RF'nin bölgeyi "arka bahçesi" ve kendisini bölgenin tek hâkimi olarak görme eğilimi, yaptığı bu öneri ile bir kez daha ortaya çıkmış oldu.

Transkafkasya'daki bölgesel istikrar ve barışı engelleyen en büyük nedenlerden biri olan bölgesel çatışmalarda da, RF ve Türkiye'nin tutumları birbirine zıttır. Türkiye, Güney Osetya ve Abhazya sorunlarının çözümünde Gürcistan'ın, Dağlık Karabağ sorunun çözümünde ise Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü esas almakta ve savunmaktadır. RF ise bölge ülkelerinin güvenlik sorunlarını istismar ederek, ayrılıkçı güçlere destek vermekte ve bu durumun bölge ülkelerini kendisine bağımlı kıldığı düşüncesi ile bu politikasını devam ettirmektedir. RF, Dağlık Karabağ Ermenilerine, Güney Osetlere ve Abhazlara verdiği destek ile Gürcistan ve Azerbaycan'ın bu sorunlu coğrafyalar üzerindeki otoritelerini kaybetmelerine neden olmuştur. İzlenen bu politikaların da gösterdiği gibi RF, kendi çıkarları aleyhinde hareket eden Gürcistan ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü gerçekte tanımamaktadır.

RF'nin, Gürcistan'da bulunan Abhazya ve Güney Osetya ayrılıkçı bölgelerine verdiği destek, bölgedeki güç dengesini Türkiye aleyhine bozacak niteliktedir. Çünkü Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsız devlet olarak yaşama şans ve kabiliyetleri yoktur. Bu bölgeler Gürcistan'dan ayrıldığı takdirde ya RF sınırlarına dâhil olacaklar, ya da RF'nin uydusu haline geleceklerdir. Bu nedenle Tiflis'in sahip olduğu etnik temele dayalı ayrılıkçı problemlerin Gürcistan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözümlenmesi Türkiye açısından büyük önem taşımaktadır.

RF ve Türkiye arasındaki yaklaşım farklılığının en bariz ve Türkiye açısından en olumsuz olanı Ermenistan ve Dağlık Karabağ Ermenilerinin, RF'nin yardımıyla Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini işgal etmiş olmalarıdır. Bu durum kanaatimizce Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası Kafkasya ve Orta Asya'da karşılaştığı en büyük stratejik kayıptır.⁶³³ Dağlık Karabağ sorununda RF, açıkça Ermenistan'ı desteklerken, Türkiye, Azerbaycan'ın yanında yer almaktadır ve bu sorun iki ülkeyi Transkafkasya'da karşı karşıya getirmektedir.⁶³⁴ RF'nin bu sorun karşısındaki tutumu Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasının temelini oluşturan ülkelerin toprak bütünlüklerini esas alma ile taban tabana zıttır. Gürcistan ve

⁶³³Davutoğlu, **a.g.e.**, s.127.

⁶³⁴Gamze Güngörmüş Kona, "Giriş", **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, Ed: Gamze Güngörmüş Kona, İstanbul, Okumuş Adam, 2005, s.25.

TASNİF DIŞI

Azerbaycan'ın toprak bütönlüklerinin ve bağımsızlıklarının korunması Türkiye için hayati öneme haiz bir konudur.⁶³⁵ Moskova doğrudan olmasa bile, Ermenistan, Abhazya ve Güney Osetya vasıtasıyla, Gürcistan ve Azerbaycan'a karşı askeri güç de dâhil olmak üzere geniş bir müdahale yeteneğine sahiptir.

RF bölgedeki güvenlik sorunlarının kendi liderliğinde ve Moskova'da çözölməsi yönündeki diplomatik çabalarını sorunların başlangıcından beri sürdürmektedir. Moskova, Dağlık Karabağ sorununa yönelik oluşturulacak bir barış gücünün Abhazya'da ve Güney Osetya'da olduğu gibi Rus kuvvetlerinden oluşması gerektiğini savunmaktadır. Türkiye, RF'nin bu çabalarını bölgede yeniden hâkimiyet kurmak ve bölgeden kendisini dışlamak istemesine bağlamaktadır. RF ise AGİT'in devreye girmesiyle kendisinin Dağlık Karabağ sorununun çözümü sürecinden dışlanmak istendiğini düşünmektedir. Buna karşın iki ölke de mümkün olduğu kadar iki taraflı ilişkilerde dengeyi korumaya çalışmış ve sorunun çözümünde karşı tarafın baskın bir rol üslenmesini engellemeye yönelik politikalar geliştirmişlerdir. Ancak RF'nin bölgede aktif diğör güçler olan ABD, AB, Türkiye ve İran'ın bu bölgede etkinliğini kırmadan bölgedeki sorunlara çözüm üretmeyeceğı açıktır.

Putin'in, Azerbaycan ziyareti ile başlayan süreçte RF tarafından Azerbaycan'a gösterilmeye başlanan özel ilgi, Türkiye'yi gelecekte olumsuz etkileyebilir. Haydar Aliyev sonrası yerine geçecek aday konusunda Moskova, sürgünde bulunan eski Azerbaycan cumhurbaşkanı Ayaz Muttalıbov ve Lukoil şirketinin Azeri kökenli başkanı Vagit Alekperov'u desteklerken, Türkiye, Haydar Aliyev'in oğlu, İlham Aliyev'i desteklemiştir. Bakü'de RF yanlısı bir yönetimin iktidara gelmesi Türkiye'nin çıkarlarına her açıdan büyük darbe indirebilir.

Yukarıda yapılan incelemede RF'nin Transkafkasya'ya yönelik politik hedeflerinin Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ın ulusal çıkarları ile çatıştığı görölmektedir. RF bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel açıdan yapılandırmaya çalışırken, Türkiye bölge ölkelerinin toprak bütönlüklerini ve bağımsızlıklarını desteklemektedir.

⁶³⁵Larrabee, Lesser, **a.g.e.**, s.150.

b. Ekonomik Açıdan Etkileri

SSCB döneminde uygulanan karşılıklı bağımlılığı teşvik edici bölgesel uzmanlaşma politikaları, her ülkenin dış ticaret hacminde bölgeler arası(BDT içerisinde) ticaret payının yüksek olması sonucunu doğurmuştur. Bu bağımlılık bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından azalma eğilimi göstermişse de tamamen ortadan kaldırılamamıştır. RF ile bölge ülkeleri arasında bu kapsamda bir iktisadi bağımlılığın varlığı, Türkiye'nin bölgeye yönelik ekonomik ilişkilerden beklediği potansiyelin tam olarak gerçekleşmesini engellemektedir.⁶³⁶

RF bölgede çatışmaların devamını sağlayarak barış ve istikrarın tesis edilmesini engellemektedir. Bu durum uluslararası sermaye ve yatırımın güvenlik ve istikrarın olmayışı nedeniyle bölgeye girememesine neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle küreselleşmenin ekonomik boyutu bu bölgeye nüfuz edememektedir. Sermaye birikimine sahip olmayan bölge devletleri ekonomik kalkınmaları için gerekli olan dış yatırımdan mahrum kalmaktadırlar. Bu durum bölgeye yönelik faaliyet gösteren Türk yatırımcı ve müteşebbisleri açısından da geçerlidir. Transkafkasya'da yatırım yapmak, Türk yatırımcısı tarafından riskli olarak değerlendirilmiş, daha istikrarlı ve büyük bir pazar olan RF tercih edilmiştir. Son dönemde Türkiye tarafından Türk Cumhuriyetleri ve Gürcistan ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik politika ve projeler uygulanmaktaysa da⁶³⁷, bu çabalar bölge ülkelerinin RF'ye olan iktisadi bağımlılığını kırarak düzeye çıkamamıştır(Tablo-9).

ÜLKE	İHRACAT	İTHALAT
AZERBAYCAN	527	272
GÜRCİSTAN	271	302
ERMENİSTAN	0	0

Tablo-9: Türkiye'nin Transkafkasya ülkelerine İhracat ve İthalatı(Milyon dolar/2005 yılı verileri)

Kaynak: "Türkiye'nin İhracat ve İthalat Verileri", **Dış Ticaret Müsteşarlığı**, (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko08.xls>, 3 Haziran 2006.

⁶³⁶Gül Turan, İter Turan, "Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleri İle İlişkileri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Ed:Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der, 3. bsk., 2004, s.768.

⁶³⁷Halen Azerbaycan'da 300'den fazla Türk sermayeli veya Türk-Azeri ortak şirketi ticaret, hizmet, iletişim gibi çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir. Bu şirketlerin yatırım tutarı 2 milyar doları, istihdam ettiği çalışan sayısıysa 30 bini aşmış durumdadır. "2004 Yılında Türkiye - Azerbaycan İlişkileri", TNN Haber, (Çevrimiçi) http://haber.tnn.net/2004/dis_iliskiler/tr_azeri.asp, 4 Haziran 2006.

TASNİF DIŞI

70 yıl süren komünist sistemin komuta ekonomisinden, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde büyük sıkıntılar yaşayan bölge devletlerinin güvenlik problemleri ve istikrarsızlıklardan dolayı sosyo – ekonomik sorunları büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu durum hem ülke vatandaşlarının marjinalize olmasına neden olmakta hem de yaratılamayan istihdam ve orta sınıf çok boyutlu ve derin sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunların en önemlilerinden biri Transkafkasya ülkelerinden çok sayıda insanın çalışmak için ülke dışına ve özellikle RF'ye göç etmek zorunda kalmasıdır. RF'de para kazanmak ve ülkelerindeki ailelerini geçindirmek amacıyla yaklaşık 1 milyon Azeri, 500.000 Gürcü ve 1 milyon Ermeni çalışmaktadır. RF'de çalışan Azerilerin Azerbaycan'a gönderdiği para miktarının yıllık yaklaşık 700 milyon dolar ile 1 milyar dolar arasında değiştiği, Gürcülerin Gürcistan'a transfer ettiği nakit miktarının ise Gürcistan'ın GSMH'sinin ¼'üne⁶³⁸ eşit olduğu bilinmektedir. RF'de çalışan Ermenilerin 2001 yılında Ermenistan'a transfer ettikleri para 300 milyon doları geçmiştir.⁶³⁹ Bu rakamlar söz konusu ülkelerin nüfus oranları ve GSMH'leri ile karşılaştırıldığında RF'nin bu ülkeler üzerindeki ekonomik etkisinin boyutu daha net olarak anlaşılabilir. Nitekim 1998 RF'de meydana gelen ekonomik krizinden bölge ülkeleri olumsuz etkilenmiş ve aynı yıl GSMH'lerinde yüzde 9'lar seviyesinde ciddi düşüş yaşanmıştır.⁶⁴⁰

Ülke	GSYİH * (milyar dolar)	Dünya Sıralaması **	Reel Büyüme ***	Kişi Başına GSYİH **** (dolar)
Rusya Federasyonu	582.4	10	% 7.1	4,067
Ukrayna	66.0	30	% 9.0	1,404
Kazakistan	39.5	56	% 9.4	323
Belarus	17.5	63	% 6.8	2,600
Özbekistan	8.7	77	% 0.3	1,700
Azerbaycan	8.5	91	% 10.2	1,076
Gürcistan	5.7	122	% 8.5	222
Türkmenistan	5.2	93	% 7.0	404
Moldova	2.6	139	% 7.3	1,040
Kırgızistan	2.1	140	% 6.2	1,213
Tacikistan	1.6	143	% 10.5	578
AVRASYA TOPLAM	739.8	--	--	2,688
Türkiye	301.6	20	% 9.9	4,172

Tablo – 10: BDT Ülkeleri ve Türkiye'nin Makro Ekonomik Göstergeleri

Kaynak:“Yeni Bir Ekonomik Güç Olarak Avrasya: Rakamlarla Bölgenin Ekonomik Potansiyeli Türkiye İle Ticari ve Ekonomik İlişkileri”, **Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu**, Ekim 2005, s.3. Tüm veriler 2004 yılına aittir.

⁶³⁸“Russia Squeezes Georgia”, **Jane's Foreign Report**, No:2624, Ocak 2001, s.3.

⁶³⁹Ramil Memmedov, “Büyük Orta Doğu Projesi ve Güney Kafkasya Üzerine”, s.93. Bu rakam Ermenistan GSMH'nin yüzde 15'inden fazladır. Ülke nüfusunun yüzde 25'i kısmen veya tamamen Rusya'dan gelen bu para ile hayatını idame ettirmektedir.

⁶⁴⁰Güler Aras, “Küreselleşme Sürecinde Avrasya Ekonomisine Stratejik Bakış”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, Ed: Gamze Güngörmüş Kona, İstanbul, Okumuş Adam, 2005, s.47-48.

TASNİF DIŞI

RF 1998 yılında bir ekonomik kriz yaşamış olmasına rağmen sahip olduğu büyük enerji rezerve ve enerji fiyatlarının yüksek bir seyir izlemesi nedeniyle ekonomisini makro ekonomik dengeler açısından dengeye getirmiş durumdadır. RF ile bölge ülkelerinin makro ekonomik göstergeleri Tablo-10'dadır.

Tablo-10'da görüldüğü gibi ekonomik alanda da RF ve bölge ülkeleri arasında asimetrik bir ilişki söz konusudur. Transkafkasya ülkeleri komşu oldukları bu büyük ekonomi ile iktisadi alanda kaçınılmaz olarak ilişki kurmakta ve ondan etkilanmektedirler. Her üç Transkafkasya ülkesinin ihracat ve ithalatında RF'nin önemli bir payı vardır. Özellikle tüm bölge ülkelerinin ithalatında RF, ilk sıradadır(Tablo-11).

ÜLKE	RF'ye ihracat	RF'den İthalat
AZERBAYCAN	5,3/ 7. sırada	16,1/ 1. sırada
GÜRCİSTAN	16,2/ 3. sırada	14/ 1. sırada
ERMENİSTAN	12,5/ 4. sırada	11,3/ 1. sırada

Tablo-11: Transkafkasya Ülkelerinin İhracat ve İthalatlarında RF'nin Yüzde Olarak Payı

Kaynak: CIA Factbook, Nisan 2006. (Sırada ifadeleri RF'nin belirtilen ülkelerin ihracat ve ithalat payındaki büyüklük olarak sıralamasını göstermektedir.)

Zenginleşemeyen, vatandaşlarının refah seviyesini arttıramayan bölge ülkeleri demokratik dönüşümlerini gerçekleştirememektedirler. Bölge ülkelerinin içinde bulunduğu istikrardan yoksun durum ve ekonomik potansiyellerinin düşük olması, Türkiye'nin bu ülkeler ile ticaret hacmi potansiyelini tam olarak kullanamamasına neden olmaktadır.

c. Askeri Açıdan Etkileri

Henry Kissinger'ın da belirttiği gibi, diplomasi dünyasında, dolu bir tabanca, hukuki bilgiden her zaman daha güçlüdür.⁶⁴¹ Askeri güç ve yetenek hâlâ ülkelerin dış politikasında büyük öneme ve yaptırım gücüne sahiptir. RF'nin, Transkafkasya'da bulundurduğu askeri varlığının(askeri üsler, sınır muhafızları ve barış gücü kuvvetleri) bölgede meydana gelen gelişmeler üzerinde büyük etkisi vardır. RF, Transkafkasya'daki askeri varlığını, bölgede istikrar ve güvenliğin tesis edilmesi için değil, etki ve nüfuzunu korumak maksadıyla kullanmaktadır.

⁶⁴¹Kissinger, a.g.e., s.785.

RF'nin, Türkiye ile arasında iyi komşuluk ilişkileri bulunmayan Ermenistan ile silah satışı, askeri güvenlik ve teknik yardım antlaşmaları imzalaması, Ankara'yı kaygılandırmaktadır. Ermenistan ve RF arasında Ağustos 1992'de bu ülkede RF askeri üslerinin konuşlanması ile ilgili bir antlaşma imzalanmıştır. RF, Ermenistan'a 1997 yılına kadar değeri 1 milyar doları aşan silah ve teçhizatı hibe etmiştir. RF, bölgedeki askeri güç dengesini Türkiye ve Azerbaycan aleyhine bozacak girişimlerde bulunmaktadır. Aralık 1998'den itibaren Ermenistan'a MİG-29 hava filosu ve S-300 hava savunma sistemleri konuşlandırmaya başlanmış ve bu durum Türkiye-Ermenistan ilişkilerini gerginleştirmiştir.⁶⁴² RF eski Sovyet Cumhuriyetleri'yle işbirliği çerçevesinde Ermenistan'a silah satışını arttırmıştır. RF Güvenlik Konseyi Başkanı Vladimir Rushailo, ülkesinin Ermenistan'ı stratejik bir ortak olarak gördüğünü ve ikili ilişkilerin her iki ülke için büyük önem taşıdığını belirtmiştir. RF'nin Ermenistan'a silah satışında görülen artış, ABD'nin Transkafkasya'da nüfuzunu artırmasından ve Gürcistan ile Azerbaycan'ın giderek RF ekseninden uzaklaşmasından kaynaklanmaktadır.⁶⁴³

Türkiye'nin Soğuk Savaş yılları boyunca dikkate aldığı tüm tehdit algılamaları, birlikte hareket ettiği Batı bloğu paralelinde, SSCB'ye karşı biçimlenmiştir. Oysa bugün, Türkiye Cumhuriyeti ile RF arasında ortak sınırı bulunmamaktadır. Transkafkasya'da bir tampon alanın oluşması ve özellikle "mesafenin" jeopolitik değerlendirmelerdeki önemi, Türkiye açısından belirli bir rahatlama yaratmıştır.⁶⁴⁴ Ancak RF, Transkafkasya'da bulundurduğu askeri varlığıyla ortak kara sınırı bulunmamasına rağmen fiili olarak Türkiye'nin komşusu haline gelmiştir. Mevcut durum ile Soğuk Savaş dönemine yeniden dönüş yaşanmıştır. Rus ve Türk askerleri, Türkiye-Ermenistan sınırında karşı karşıya bulunmaktadır. RF'nin bu kuvvetleri gerektiğinde Türkiye'ye karşı siyasi baskı aracı olarak kullanabileceği değerlendirilmektedir.

⁶⁴²1993 -1996 yılları arasında 84 T-72 tankı, 72 ağır havan topu, 32 R - 17 (Scud B) füzesi, 27 yerden havaya füze bataryası, 349 zırhlı personel taşıyıcı, 1000 adet elle ateşlenen Strela-2 ve Strela-3 hava savunma füzesi ve milyonlarca mermi Rusya tarafından, Hazar Denizi ve İran üzerinden Ermenistan'a gönderilmiştir. Dönemin Ermenistan Savunma Bakanı Vazgen Sarkisian, Ocak 1998'de Ermenistan'ın savunma kapasitesinin son iki yılda bütçeye herhangi bir yük getirmeden ikiye katlandığını belirtmiştir. İşyar, **a.g.e.**, s.586; Harun Gürek, "Rus Füzeleleri Türkiye Sınırında", **Milliyet**, 14.09.1997; The World Defence Almanac 2005'de Ermenistan'da bulunan sR- 17(Scud B) sayısı 24 olarak belirtilmiştir. "Armenia", **World Defence Almanac**, İstanbul, Military Technology, C.XXIX, No: 1, s.208.

⁶⁴³"Rusya Ermenistan'a Silah Satışını Artıracak", VOANEWS, 29 Mayıs 2002,(Çevrimiçi) <http://www.voanews.com/turkish/archive/2002-05/a-2002-05-29-2-1.cfm>, 07 Haziran 2006.

⁶⁴⁴Mehmet Seyfettin Erol, "11 Eylül: Türk Dış Politikasında Mecra Arayışları ve Orta Asya-Kafkasya Boyutu", **Avrasya Dosyası**, C.X, No:1, 2004, s.48.

RF'nin, Ermenistan ve Gürcistan'daki askeri üsleri Türkiye'yi tedirgin etmektedir. RF'nin 2006 yılı itibariyle Gürcistan'da Batum ve Ahılkelek'de olmak üzere 4000–7000 personelin görev yaptığı iki askeri üssü bulunmaktadır. Ermenistan'da ise Gümrü'de 102. askeri üssü, Erivan'da ise savaş uçağı filosu bulunmaktadır. Azerbaycan ise Gebele Radar Üssü'nü⁶⁴⁵ 2002 yılında 10 yıllığına RF'ye kiralamıştır.⁶⁴⁶ Gürcistan, topraklarındaki Rus askeri üslerinin kapatılmasını istemektedir. (Bu konuya önceki bölümlerde değinilmiştir). Ermenistan ise kendi rızasıyla Rus askeri üsleri ve sınır muhafızlarına ev sahipliği yapmaktadır (Ermenistan'daki Rus askeri varlığı için Tablo–12'ye bakınız).

Kasım 2003'de Ermenistan'ı ziyaret eden RF Savunma Bakanı Sergey İvanov, Ermenistan'ı Transkafkasya'daki en önemli stratejik ortak olarak tanımlamış ve Ermenistan'ın Kollektif Güvenlik Örgütü'nün, NATO ile sınırı bulunan tek ülkesi olması dolayısıyla kendileri için öneminin büyük olduğunu ifade etmiştir. İvanov, RF'nin askeri üslerde bulunan 5.000 Rus askerini ve sınır muhafızlarını sayı olarak yeterli bulduğunu ancak askeri araç, gereç ve yetenekler bakımından 102. askeri üssü yeniden donatacaklarını bildirmiştir. Nitekim Gürcistan'dan çekilen Rus askeri üslerine ait ekipmanların Ermenistan'a sevk edilmekte olduğu bilinmektedir. Bu sevkiyat, bölgesel denge ve istikrarı bozacak olması nedeniyle Azerbaycan'ı kaygılandırmaktadır. Azerbaycan, verdiği bir nota ile RF'nin Gürcistan'dan, Ermenistan'a yaptığı silah sevkiyatının Dağlık Karabağ sorunundaki arabuluculuğu ile bağdaşmayan bir tutum olduğunu ifade etse de, Moskova bu sevkiyatın üçüncü bir ülkeyi hedef almadığını söylemekle yetinmiştir.⁶⁴⁷

Ayrıca Moskova Kafkasya'daki askeri güç dengesini bölgede etkinliğini arttırma çabası içindeki ABD'ye karşı dengede tutmak için yeni bir planlama arayışı içine girmiştir. Nitekim RF Savunma Bakanı İvanov, RF'nin gelecek beş yıl içerisinde Kuzey Kafkasya'da iki yeni üs açmayı planladığını açıklamıştır. Üslerin Dağıstan'ın Botlikh bölgesinde ve Karaçay-Çerkez'de konuşlandırılmasının planlandığını bildiren İvanov, yeni üslerin Gürcistan'daki üslerle takviye edileceğini ancak daha üstün

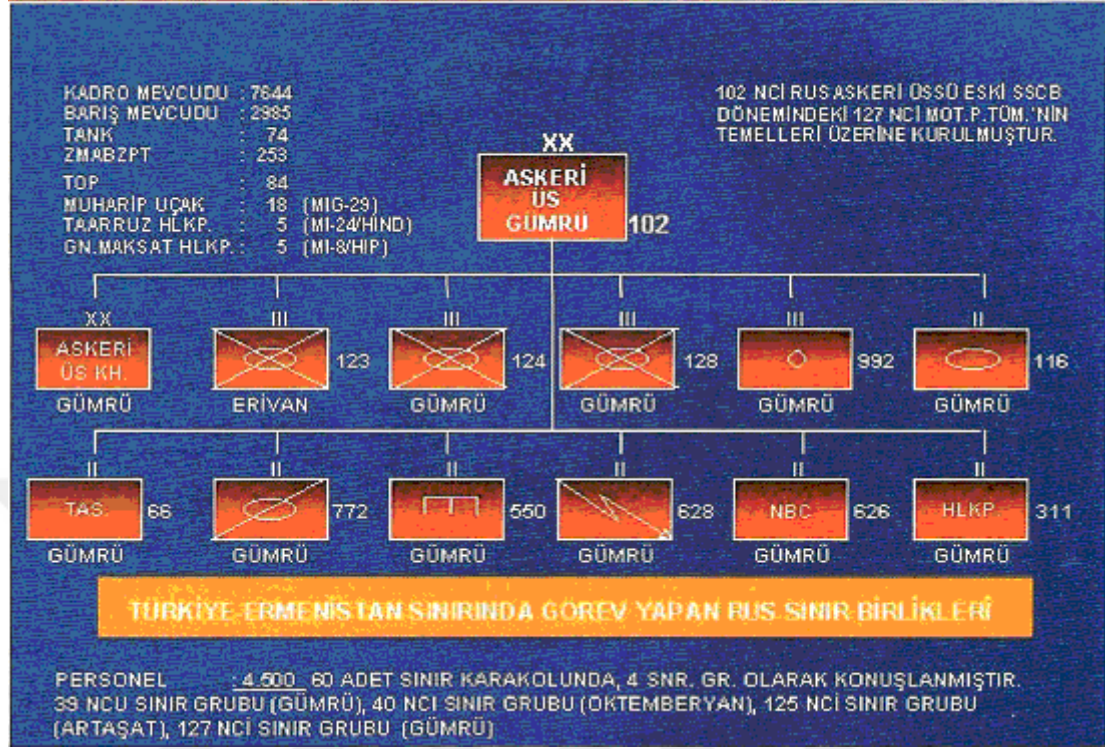
⁶⁴⁵Gebele Radar Üssü, içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu geniş bir coğrafyayı kontrol etme imkânına sahip olması açısından büyük öneme sahiptir. Bu durum RF Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Anatoli Kornukov'un, "BDT Ortak Hava Sistemi'nin Türkiye hava sahası üzerinde tam kontrole sahip olduğu" ifadesi ile daha iyi anlaşılmaktadır. Sinan Oğan, "Gebele Radar İstasyonu: Biri Bizi Gözetliyor(4)", **Dünya Gündemi**, 6-13 Kasım 2005, s.12.

⁶⁴⁶Syed Adnan Ali Shah, "Russia's Foreign Policy towards Southern Caucasus", (Çevrimiçi) http://www.issi.org.pk/journal/2004_files/no_2/article/4a.htm, 16 Mart 2006.

⁶⁴⁷Elkhan Mehtiyev, "Perspectives of Security Development in the South Caucasus", (Çevrimiçi) http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_ssg_10_meh.pdf, 10 Ocak 2006.

TASNİF DIŞI

yetenekli dağ komando ve hava indirme birlikleri ile de teçhiz edileceğini belirtmiştir.⁶⁴⁸

Tablo - 12: Ermenistan'daki Rusya Federasyonu Askeri Varlığı.

Kaynak: Hatem Cabbarlı, "Ermenistan Silahlı Kuvvetleri", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V, No:53, 2004, s.73.

Kollektif Güvenlik Antlaşmasının(Taşkent Antlaşması), Kollektif Güvenlik Örgütü'ne dönüştürülmesi(Mayıs 2002, Moskova Antlaşması) ile RF nüfuz alanı içindeki ülkeler arasında askeri işbirliğine kurumsal bir boyut kazandırmıştır. Ermenistan, Transkafkasya'daki tek Kollektif Güvenlik Örgütü üyesidir. Bu durumun Türkiye ve Transkafkasya'daki müttefikleri için güvenlik açısından bir tehdit oluşturduğu düşünülmektedir.

Kollektif Güvenlik Örgütü yapılanması içerisinde üç farklı bölgede, bölgesel komutanlıklar bünyesinde ani müdahale güçleri oluşturulması öngörülmektedir. Bu bölgesel komutanlıkların; Beyaz Rusya(Beyaz Rusya, RF), Kafkasya(RF, Ermenistan), ve Orta Asya(RF, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan) teşkil edilmesi düşünülmektedir. Varşova Paktı tarzı bir yapılanma ortaya koyan örgüt, RF Savunma Bakanı Lavrov'un, 2003 yılında Ermenistan'a yaptığı ziyarette belirttiğine göre Transkafkasya'da 10.000 kişiden oluşan ve RF ile Ermenistan'ın ortak komuta

⁶⁴⁸ Caşın, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, 2006, s.446.

edeceği bir ani müdahale kuvveti kurmak istemekte ve bu kapsamda çalışmalarına devam etmektedir.⁶⁴⁹

RF, bölgede NATO'nun genişlemesine izin vermez iken, kendi güvenlik örgütünü kurmuştur. Nitekim Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı ve Kollektif Güvenlik Örgütü Genel Sekreteri Grigory Karasin, Kollektif Güvenlik Örgütü hakkında şunları söylemiştir: "NATO, Orta Asya ve Kafkasya'yı kendisinin ilgi alanı olarak belirlemiştir. NATO'nun Orta Asya'da bazı çıkarlara sahip olduğunu herkes biliyor. Fakat NATO ortaklarına Orta Asya ve Kafkasya'nın Kolektif Güvenlik Örgütü'nün sorumluluk sahası olduğunu hatırlatmaktan memnunluk duyarım. İlgi alanı ile sorumluluk alanı arasındaki farkın manasının anlaşılması çok kolaydır."⁶⁵⁰

Ermenistan, ülkesinde bulunan RF askeri üsleri ve Kollektif Güvenlik Antlaşması sayesinde RF'nin güvenlik kalkını içerisine girdiğinden, kendi iç dinamikleri ile gerçekleştirme imkânı bulamayacağı politikaları uygulayabilmekte ve bu cesareti kendinde görebilmektedir. Azerbaycan topraklarının işgali, Türkiye ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne yönelik talepler ve sözde soykırım iddiaları, RF'nin askeri – politik desteği olmaksızın, Ermenistan'ın uzun süre devam ettiremeyeceği politikalarıdır.

RF askerlerinin Ermenistan topraklarındaki varlığı, Transkafkasya'da Rus hâkimiyetini sağlarken, aynı zamanda Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan'a karşı denge sağlamasına yol açmaktadır.⁶⁵¹ Ermenistan'da bulunan RF askeri üsleri ve Ermenistan'ın Kollektif Güvenlik Antlaşmasına dâhil olması, Türkiye'nin, kendisinin ve müttefiklerinin çıkarlarına zarar veren Erivan'a karşı, politik ve askeri güç unsurlarını kullanarak baskı yapma ve caydırma yeteneğini önemli ölçüde sınırlamaktadır. Örneğin; Türkiye, 1998 yılında terörist başının, Suriye'den sınır dışı edilmemesi halinde bu ülkeye karşı askeri müdahale de dâhil olmak üzere her türlü tedbire başvuracağını açıklamış, uygulanan kararlı kriz yönetimi ile terörist başının Suriye'den sınır dışı edilmesi sağlanmış ve sonuçta amaçlanan hedefe ulaşılmıştır. Ancak, günümüzde bu tür bir politikanın Ermenistan'a karşı uygulanmasının istenen sonucu elde etmek açısından mümkün olmadığı değerlendirilmektedir. Bu saptamayı doğrular nitelikte gelişmeler yakın geçmişte yaşanmıştır. Dağlık Karabağ savaşının, Nahçıvan'a sıçraması üzerine, Türk kamuoyunun da baskısıyla,

⁶⁴⁹Elkhan Mehtiyev, "Perspectives of Security Development in the South Caucasus", (Çevrimiçi)http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_ssg_10_meh.pdf, 10 Ocak 2006.

⁶⁵⁰Nejat Tarakçı, "ABD'nin Hatalı Stratejileri: Rusya Güçleniyor, AB Zorlanıyor", TASAM, (Çevrimiçi) <http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=280>, 5 Haziran 2006.

⁶⁵¹Oktay F. Tanrısever, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası", s.396.

hükümetin ve Silahlı Kuvvetler'in üst kademelerinde Nahçıvan'a yönelik olası bir askeri müdahaleden söz edilmeye başlandığı sırada, BDT Kuvvetleri Komutanı Y. Şapoşnikov, "Karabağ'a üçüncü bir taraf müdahale ederse, üçüncü dünya savaşı çıkar" şeklinde bir açıklama yaparak, Türkiye'yi tehdit etmiştir.⁶⁵² Sonuçta Türkiye, Dağlık Karabağ savaşında Azerbaycan'a askeri açıdan yardımda bulunamamıştır. Buna karşın RF'nin desteğini alan Ermenistan, Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini işgal etmiştir.

RF ile Türkiye'yi karşı karşıya getiren diğer bir sorun ise, AKKA'ya⁶⁵³ ilişkin sorunlardır. 1992 yılı sonundan itibaren RF, Kafkasya'da güneyine yönelik algıladığı tehditler nedeniyle antlaşmanın kanatlar ile ilgili getirdiği sınırlamalara uymayacağını ilan etmiştir. AKKA antlaşması uyarınca RF'ye, 17 Kasım 1997 tarihine kadar St. Petersburg'dan, Kafkaslara uzanan kanat bölgesinde uyması gereken sınırlar bildirilmiş; ancak, RF'nin belirtilen tarihte halen sınırları aştığı tespit edilmiştir. Kanatlar sorunu ABD ve RF arasında, Mayıs 1996'da imzalanan bir antlaşma ile geçici olarak çözüme kavuşturulmuştur.⁶⁵⁴

Bu dönemde ABD ve Batı, RF'nin AKKA antlaşmasından tamamen çekilmesini önlemek, NATO'nun genişlemesi, Dayton ve Ortadoğu barış sürecinin devam etmesi, START II antlaşmasının geleceği gibi konular nedeniyle RF ile çatışmaktan kaçınmışlardır. 1993–1996 yılları arasında NATO'nun genişleme süreci ile doğrudan bağlantılı olarak ortaya çıkmış olan AKKA'nın kanatlar sorununun çözüm biçimi, Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından büyük tehdit oluşturmuştur. Türkiye, RF'nin AKKA antlaşmasının revize edilmesi girişimlerine şiddetle karşı çıkmıştır. Bunun en önemli sebebi RF'nin Kafkasya'da bulunduracağı kuvvetler ile bölgede Moskova lehine bir dengesizlik oluşacak olmasıdır.

⁶⁵²Türsan, **a.g.e.**, s.79.

⁶⁵³AKKA antlaşması, 19 Kasım 1990 tarihinde Paris'de, NATO ve Varşova Paktı üyesi 20 ülke arasında imzalanmıştır. Antlaşma kapsamına giren silah sistemleri üzerinde yapılacak sınırlama ve indirimler ile NATO ve Varşova Paktı arasında konvansiyonel kuvvetler dengesinin kurulması amaçlanmıştır. Antlaşmaya taraf devletlerin 1995 yılı sonuna kadar Atlas Okyanusundan, Ural Dağlarına kadar uzanan coğrafya üzerinde konvansiyonel silah ve teçhizat miktarları, 20.000 tank, 30.000 zırhlı savaş aracı, 20.000 topçu silahı, 6.800 savaş uçağı ve 2000 saldırı helikopteri olarak belirlenmiştir. Türkiye AKKA antlaşmasından 1990–1993 yılları arasında en çok fayda sağlayan ülkelerden biri olmuştur. Bu faydalardan birincisi, antlaşma ile kanatlar hükmünün kabul edilmiş olmasıdır. İkincisi Orta Doğu'daki gelişmeler nedeniyle daha sonradan yapılan bir düzenleme ile Türkiye'nin yaklaşık 1/3'lük kısmını oluşturan Güneydoğu Anadolu bölgesi uygulama dışı bırakılmış olmasıdır. Üçüncü kazanım ise Türkiye'nin, müttefiklerinin ihtiyaç fazlası ve kotayı aşan silahlarını alması ile elindeki eski silahları daha yenileri ile değiştirme şansına sahip olmasıdır. Güney, **a.g.e.**, s.170-171; AKKA hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Hakkı Çaşın, *Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003.

⁶⁵⁴ Güney, **a.g.e.**, s.170-171.

TASNİF DIŞI

RF, NATO'nun genişlemesine karşı, AKKA'yı bir pazarlık kozu olarak kullanmıştır. Moskova, NATO'nun genişlemesi ile ilgili kaygılarını göz ardı eden Batı'ya karşı AKKA'yı askıya alma tehdidini defalarca yinelemiştir.⁶⁵⁵ Rusya son dönemde ABD veya NATO askeri alt yapısının Rusya'nın sınırlarına kadar uzanması halinde AKKA'dan çekileceğini, bu konuda özellikle ABD'nin Romanya ve Bulgaristan'daki yeni üslerde konuşlandıracağı asker sayısına bağlı olarak karar verileceğini ısrarla vurgulamaktadır.⁶⁵⁶

SIRA NO	SİLAH ARAÇ CİNSİ	AKKA TAVANLARI		İSTİHABARAT KAYNAKLARINA GÖRE ELDE MECUT MİKTARLAR		ERMENİSTAN VE RF TARAFINDAN BEYAN EDİLEN MİKTAR		LİMİTLERE UYMA DURUMU	
								DÜŞÜNCELER	
		ERMENİSTAN	102 NCİ ASKERİ ÜS	ERMENİSTAN	102 NCİ ASKERİ ÜS	ERMENİSTAN	102 NCİ ASKERİ ÜS	ERMENİSTAN	102 NCİ ASKERİ ÜS
1	TANK	220	153	190	74	105	74	-115	-79
2	ZMA	220	241	305	253	146	253	+85	+12
3	TOP	285	140	287	84	229	84	+2	-56
4	SAVAŞ UÇAĞI	100	-	6	12	6	12	-94	+12
5	TAARRUZ HELİKOPTERİ	50	-	7	5	7	5	-42	+5

Tablo - 13: Ermenistan ve 102. RF Askeri Üssüne Tahsis Edilen AKKA Tavanları.

Kaynak: Hatem Cabbarlı, "Ermenistan Silahlı Kuvvetleri", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, C.V,No:53, 2004, s.73.

Mayıs 1997'de yürürlüğe giren Kanat antlaşması ile RF'nin Transkafkasya'daki tavanı yükseltilmiştir. AGİT'in Kasım 1999 İstanbul doruğunda ise blok yapısı sonlandırılarak, bireysel ülke tavanları uygulamasına geçilmiştir. Bir ülkede bulundurulabilecek maksimum teçhizat ulusal tavan olarak belirtilmiştir. Ülkede bulunan yabancı kuvvetlerin eklenmesi ile de ülkesel(teritoryal) tavan oluşmaktadır. Tablo-13, Ermenistan'ın ülkesel tavanlarını ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri ile bu ülkede bulunan 102. Rus Askeri üssünün belirlenen tavan limitlerine uyma durumlarını göstermektedir. Tabloda da görüldüğü gibi Ermenistan, zırhlı araç

⁶⁵⁵ A.e., s.170-171.

⁶⁵⁶ Nejat Tarakçı, "ABD'nin Hatalı Stratejileri: Rusya Güçleniyor, AB Zorlanıyor", TASAM, (Çevrimiçi) <http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=280>, 5 Haziran 2006.

bakımından, 102. Rus askeri üssü ise zırhlı araç, savaş uçağı ve saldırı helikopteri bakımından AKKA tavan limitlerini aşmış durumdadır.

RF'nin Kuzey Kafkasya bölgesinde kanat tavanlarını aşan kuvvet bulundurması⁶⁵⁷ doğrudan Türkiye'ye yönelen büyük bir tehdit yaratmamaktadır. Ancak, bu durumun Türkiye'nin Transkafkasya'da bulunan dost ve müttefikleri Azerbaycan ve Gürcistan için ciddi bir tehdit oluşturduğu açıktır. RF, Kuzey Kafkasya'da bulundurduğu askeri kuvvetleri, Transkafkasya ülkelerine karşı siyasi bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Bölge devletlerinin askeri yapılanmaları ve kapasiteleri dikkate alındığında, hiç birinin RF için askeri bir tehdit oluşturmadığı ortadadır. Ulusal ordularını daha yeni oluşturan bu devletler, kendi toprak bütünlüklerini korumakta sıkıntı çekmektedirler. Bu koşullar altında RF'nin bu ülke sınırlarında aşırı kuvvet bulundurması, savunma amacı gütmeyişi açıkça ortaya koymaktadır. Konu bu açıdan ele alındığında, Türkiye'nin bölgedeki çıkarları ciddi ölçüde tehdit altındadır.

Gelecek dönemde Türkiye'nin Transkafkasya bölgesine yönelik güvenlik kaygılarının en önemli boyutunu Haziran 2006'da Ceyhan'dan uluslararası piyasalara Azeri petrolünün akışını sağlayan BTC hattının güvenliğini sağlanması oluşturacaktır. Azerbaycan ile Türkiye ve Batı arasında stratejik bir bağ oluşturan ve bölgenin en önemli ve pahalı yatırımı olan BTC'nin, Transkafkasya'da katettiği güzergâhta çok sayıda potansiyel güvenlik ve istikrar sorunu bulunmaktadır.⁶⁵⁸ Proje daha tamamlanmadan, terör örgütlerinden⁶⁵⁹ sabotaj tehditleri gelmeye başlamıştır. Bölgede, BTC hattının tesis edilmesinden rahatsız olan ülkeler; RF, İran ve Ermenistan'dır. İran ve Ermenistan, Azerbaycan'ın elde edeceği gelir ile her açıdan güçlenmesini engellemek amacıyla, destekledikleri terör örgütleri(ya da Azerbaycan ile savaş halinde bulunan Ermenistan direkt olarak) aracılığı ile BTC hattına

⁶⁵⁷Rus kaynaklara göre, 58. Ordu, 77. Deniz Piyade Tugayı, özel kuvvetler birlikleri, sınır muhafızları ve İçişleri Bakanlığına bağlı askerler Kuzey Kafkasya'da görev yapmaktadır. Güney Rusya'da(Kuzey Kafkasya'yı da içine alan bölüm) yaklaşık 300.000 RF askeri personeli bulunmaktadır. Bunların 80.000'i Çeçenistan'dadır. Elkan Mehtiyev, "Perspectives of Security Development in the South Caucasus", (Çevrimiçi)http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_ssg_10_meh.pdf, 10 Ocak 2006.

⁶⁵⁸Fariz İsmailzade, "A Strategic Approach to Pipeline Security", Institute for the Analysis of Global Security, 15 November 2004, (Çevrimiçi)<http://www.iags.org/n1115043.htm>, 15 Nisan 2006.

⁶⁵⁹PKK, El Kaide, Türkistan İslam Partisi, Özbekistan İslam Hareketi, Çeçen ayrılıkçılar ve Hizb-ut – Tahrir al-İslami, Kafkasya'da faaliyet gösteren terör örgütleridir. Fariz İsmailzade, "A Strategic Approach to Pipeline Security", **Institute for the Analysis og Global Security**, (Çevrimiçi) <http://www.iags.org/n1115043.htm>, 15 Nisan 2006. Terör örgütünün son yıllarda Transkafkasya'da özellikle Ermenistan'daki faaliyetlerinde büyük bir artış görülmüştür. Gürcistan üzerinden Ermenistan'a gelen teröristler, Gümrü, Erivan, Spitag, Laçin ve Kelbecer'de faaliyet gösteren 5 adet kampta eğitim görmektedirler. Eğitilen militanlar daha sonra İran'a ve buradan da Irak'a geçmektedirler. Mahmut Gürer, "Terör Örgütü Kafkaslar'a Kayıyor", **Cumhuriyet**, 17 Ekim 2005.

TASNİF DIŞI

saldırabilirler.⁶⁶⁰ RF ise bölgedeki dondurulmuş çatışmaları, yeniden canlandırarak hattın güvenliğini olumsuz etkileyebilir.⁶⁶¹ 2003 yılı sonlarında saygın bir İngiliz gazetesi, Rus askeri istihbarat organı olan Glavnoye Razvedovatelnoye Upravlenie'nin(GRU), BTC hattına saldırımları için kiralık terörist ve Çeçen asilere para aktarma işi ile meşgul olduğunu yazmıştır.⁶⁶² BTC hattı, Dağlık Karabağ çatışmasının ateşkes sınırlarına çok yakın bir mesafededir. Ayrıca BTC, Gürcistan'da, çoğunlukla Ermenilerin yaşadığı ve potansiyel bir sorun niteliği taşıyan Javakheti⁶⁶³ bölgesinden geçmektedir.⁶⁶⁴ Bu tehditleri bertaraf etmek amacıyla Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan BTC hattının korunmasına yönelik bir askeri işbirliği antlaşması imzalamışlardır.⁶⁶⁵

RF askeri doktrininde nükleer şemsiyenin, müttefikleri de kapsadığının ifade edilmesi, Türkiye'yi tehdit eden diğer bir unsurdur. RF askeri doktrinine göre, Moskova nükleer silaha sahip olmadığı halde nükleer silaha sahip ülkeler(ABD ve NATO) ile ittifak içinde bulunan bir ülke(Türkiye) tarafından tehdit edildiğinde, nükleer güce başvurabilecektir. Doktrindeki bu hususun "yakın çevre" ile ilgilenen ülkelere karşı caydırıcılık sağlayarak bölgeden uzak tutma amacını taşıdığı ve bu kapsamda Türkiye'yi de hedef alan bir irade beyanı olduğu değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak RF'nin Transkafkasya'ya yönelik askeri politikasının Türkiye'nin bölgedeki müttefikleri olan Azerbaycan ve Gürcistan'ı doğrudan tehdit ettiği ve

⁶⁶⁰Ermenistan'ın elinde bulunan R – 17 (Scud B)'nin menzili 300 kilometredir ve 500 kiloluk nükleer ve kimyasal başlık taşıyabilmektedir. Bu füzelerin bir bölümü Türkiye sınırındaki Gümrü'ye, bir bölümü de işgal altında bulunan Azerbaycan topraklarından Susa'ya yerleştirilmiştir. Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı, hem Gümrü'ye hem de Susa'ya yerleştirilen füzelerin tehdidi altındadır. Ramil Mehmedov, "Güney Kafkasya'daki Yeni Stratejik Oyunun Güvenlik Yapılanması ve Azerbaycan", s.60; Harun Gürek, "Rus Füzeleri Türkiye Sınırında", **Milliyet**, 14 Eylül 1997. R-17(Scud B) ile ilgili geniş bilgi için bkz. "SS-1 `Scud' (R-11/8K11, R-11FM (SS-N-1B) and R-17/8K14)", **Jane's Intelligence**, (Çevrimiçi)http://www.janes.com/security/international_security/news/misc/sws_scud010426.shtml, 18 Nisan 2006.

⁶⁶¹Gal Luft, "Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Not Yet Finished and Already Threatened", **Institute for the Analysis of Global Security**, 4 November 2004, (Çevrimiçi)<http://www.iags.org/n1104041.htm>, 20 Nisan 2006.

⁶⁶²Nick Patton Walsh, "Russia Accused of Plot to Sabotage Georgian Oil Pipeline", **Guardian**, 1 Aralık 2003.

⁶⁶³Javakheti, Türkiye'nin Türkgözü ve Aktaş-Çıldır sınır kapıları, Avrasya taşımacılık koridoru, BTC petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı ve Kars-Tiflis demiryolu hatlarının üzerinde bulunması nedeniyle stratejik açıdan önemlidir. Ahıska Türklerinin de anayurdu olan bölgedeki Rus Ahıkelek askeri üssünün varlığı, bölgenin stratejik önemini arttıran diğer bir unsurdur. 18 Şubat 2004'de Virk Partisinin lideri David Rstakyan'ın toprağa dayalı özerklik talebinde bulunması Tiflis'i kaygılandıran önemli bir gelişme olmuştur. Oktay F. Tanrısever, "11 Eylül 2001 Sonrası Dönemde Gürcistan'ın İç ve Dış Siyasetinde Meydana Gelen Son Gelişmelerin Türkiye Açısından Önemi", s.114.

⁶⁶⁴BTC hattı sadece Türkiye-Gürcistan ve Azerbaycan çıkarlarına değil, buradan aktarılacak enerjiyi tüketecek devletlerin(ABD, AB vb) ve petrolü çıkaran konsorsiyum üyelerinin de çıkarlarına hizmet etmektedir. Dolayısıyla Rusya, Ermenistan veya İran'ın bu hatta zarar vermelerinin çok kolay olmadığı düşünülmektedir.

⁶⁶⁵Özkan, **a.g.e.**, s.156.

Türkiye'nin ulusal çıkarlarına orta ve uzun vadede zarar verme potansiyeli taşıdığı değerlendirilmektedir.

d. Kültürel Açıdan Etkileri

Rusya'nın tarih boyunca sürdürdüğü kültür emperyalizminin en büyük hedef kitlesi Türkler olmuştur. Kültür emperyalizminin amacı işgal edilen coğrafyadaki Türk halkının, milliyet aidiyetini ortadan kaldırarak Ruslaştırmak olmuştur. Bu maksatla Rusya'nın izlediği politikalar üç başlık altında toplanabilir.⁶⁶⁶

- Kültür alanında yapılan asimilasyon,
- Milliyet duygusunu yok etme,
- Rus olmayan milletlerin geçmişlerini tahrif etme.

Ruslar tarafından Çarlık dönemi ve SSCB'nin ilk yıllarında uygulanan Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma yoluyla Türk kimliğini yok etme çabaları sonuçsuz kalınca farklı arayışlar içerisine girilmiştir. Kazan üniversitesi öğretim üyelerinden İlminskiy'nin görüşleri çerçevesinde oluşturulan asimilasyon politikası, Rusları bu amaçlarına ulaştırmıştır. İlminskiy'in görüşleri kısaca Türk toplumunun ayrı ayrı uluslar haline getirilmesi üzerine dayanmaktaydı. "Rus Türklük Bilimi" adı verilen bu politika üç ayak üzerine oturtulmuştu. Bunlardan birincisi Türkistan'da, Türkler tarafından kullanılan alfabeyi değiştirerek Rus alfabesinin benimsenmesi; ikincisi, yüzyıllardır Türkler tarafından kullanılan milli dil Çağatayca'nın yerine Rusça'nın benimsetilmesi ve son olarak Osmanlı Türkleri ile Türkistan Türkleri arasındaki mevcut her türlü bağın ortadan kaldırılması ve yok edilmesi idi.⁶⁶⁷

Ruslar bu politika ile Türk nüfusu içerisinde farklı boylar arasındaki küçük nüanslardan yola çıkarak birbirinden tamamıyla farklı dil, kültür ve tarihleri olan yeni Türk kimlikleri yaratmışlardır. Stalin döneminde Türklere uygulanan asimilasyon en üst safhaya çıkmıştır. İlminskiy'in eğitim politikasını yeniden geliştiren Stalin, "Milliyetler Politikasını"⁶⁶⁸ uygulamaya koymuştur. Bu politikanın başlıca üç önceliği

⁶⁶⁶Mehmet Saray, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. bsk, 2004, s.238-249.

⁶⁶⁷Haktan Bırsel, "Orta Asya'dan Anadolu'ya, 16. Yüzyıldan Günümüze Avrasya'da Yaşanan Türk Kimliği Erozyonu", **2023**, Ankara, Atılım Yayınları, No:58, 2006, s.66-68.

⁶⁶⁸"Milliyetler Politikası" ile bölgeler arası karşılıklı veya tek taraflı bağımlılık geliştirilirken farklı milliyetler arasında ise, sistem tarafından öz dillerinin yerini alan veya öyle kabul ettirilen Rusça'nın ve 'önde gelen' Rus kültürünün haricinde tüm farklılıkların ortadan kaldırıldığı "homo sovieticus" gibi tek tip kişiliğin hakim olduğu Sovyet milletinin yaratılması güdülmekteydi. Timur Davletov, "Etnisite Işığında Rusya Federasyonu" **Stradigma**, No:7, Ağustos 2003, s.3. (Çevrimiçi)http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_09.html, 19 Kasım 2005.

vardı: Birincisi, Türk milletine yapay farklılıklar ile dil, kültür ve tarih alanlarında ayrı ayrı nitelikler kazandırmak, İkincisi coğrafi sınırları, yaratılacak farklı unsurları birbirleriyle çatışacak ve sürtüşecek biçimde belirlemek, üçüncüsü ise dil ve alfabe olarak hem bu unsurların kendi aralarındaki, hem de Anadolu Türkü ile olan irtibatı koparacak farklılıklar yaratmak şeklinde ifade edilebilir. Bu politikanın somut olarak uygulanması 5 Aralık 1936 tarihli SSCB Anayasası ile mümkün olmuştur. Bu anayasaya göre Türkistan beş parçaya bölünmüştür. Rusya'nın tarihi böl yönet politikası burada da net bir şekilde ortaya çıkmıştır.⁶⁶⁹

Ahad Andican, Rusların, Çarlık ve SSCB döneminde Türklere karşı uyguladığı politikayı "Arabizasyon" kavramı ile nitelemektedir. Andican, "Arabizasyon" kavramı ile aynı milliyete ve kültür yapısına sahip olmalarına rağmen dış faktörler nedeniyle ayrı ayrı yapılanmalar haline dönüştürülmüş ve kendi aralarında dahi yoğun çelişkilerin ortaya çıkarıldığı, bu çelişkiler nedeniyle dış dünyaya karşı hiçbir etki ve tepki mekanizması geliştiremeyen coğrafyaları ve siyasi yapılanmaları tanımlamaktadır. Andican aynı tehlikenin bugün için Orta Asya ve Kafkasya Türk coğrafyasında da mevcut olduğunu belirtmektedir.⁶⁷⁰

Yukarıda belirtilen olumsuzlukları Orta Asya Türkleri ile aynı kaderi paylaşan Azerbaycan Türkleri de yaşamışlardır. Azerbaycan Türklerine karşı yürütülen kültür emperyalizmi ile etnik kimliğin adı "Türk"ten, "Azerbaycan"ıya ve milletin konuştuğu dil "Türk Dili'nden", "Azerbaycan Dili'ne" dönüştürülmeye çalışılmıştır. Azerbaycan'da alfabe önce Latin'e daha sonra Kiril'e çevrilmiş ve soyadların sonuna "ov", "yev" ekleri eklenmiştir. Halkın etnik mensubiyetini gösteren bütün belirtilere yasak konmuştur.⁶⁷¹

Elçibey'in Cumhurbaşkanlığı döneminde Azerbaycan'da toplumsal hayatın millileştirilmesi süreci yaşanmıştır. Devlet organlarında ve okullarda Türk dilinin kullanılmasına başlanmıştır. 22 Aralık 1992'de devlet dilinin "Türk⁶⁷² Dili" olması

⁶⁶⁹ A.e., s.68.

⁶⁷⁰ Ahad Andican, "Avrasya Stratejileri Üzerine Söyleşi", **Uygurluğun Yeni Yolu Avrasya**, Ed: Erol Göka, Murat Yılmaz, İstanbul, Kızılelma, 1998, s.164.

⁶⁷¹ Nesib Nesibli, "Azerbaycan'ın Milli Kimlik Sorunu", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, C.VII, No:1, 2001, s.144.

⁶⁷² Etnos(toplumların kültürel kimliklerinde ilk olan, başlangıçta, kadim yapılanma olarak kabul edilmektedir.) anlamında Türk, M.Ö. dönemlere götürülen destanlar çağının bir kavramı olarak açıklanmaktadır. Bu dönem, Türkçe konuşan halkların hepsinin ortak dönemi, ortak kaynağı Türk kabul edilmektedir. Diğer Türk tanımı ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma anlamına gelmektedir. "Türkiyeli Türk" kimliğini belirtir. "Azerbaycanlı Milliyeti" tezini savunanlar, Azerbaycan milliyetinin Türklükle olan akrabalığını geçmişte kalmış bir ilişki olarak tanımlamaktadırlar. Bu görüşü savunanlar "Etnos döneminin Türklüğü, bugünkü milliyetlerin oluşmasına engel değildir" demektedirler. Bu görüşü; Türk siyasi, kültürel, iktisadi birliğini bozmaya matuf siyasi bir görüş olarak belirten diğer bir kesim bulunmaktadır. Bunlara göre ilim tahrif edilmektedir ve basit gibi görünen bu olumsuz

TASNİF DIŞI

kararlaştırılmıştır. 25 Aralık 1991’de Latin alfabesi yeniden kabul edilmiştir. Milli okulların eğitimdeki payı yüksek oranlara ulaşmıştır. Ruslaştırılmış soyad eklerinin kaldırılması için Milli Meclis’de yasalar çıkarılmıştır.

Ancak Elçibey yönetiminin devrilmesi ile bu süreç büyük oranda sekteye uğramıştır. Elçibey’den sonra iktidara gelen Aliyev döneminde yeni anayasaya devlet dili “Azerbaycan Dili” olarak konulmuştur. Rusça, eğitim sisteminde yeniden ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. 2002 yılı itibariyle Azerbaycan’da eğitimlerini Rusça sürdüren öğrencilerin sayısı 125 bin civarındadır (toplam öğrenci sayısının yüzde 13’ü). Ülkedeki toplam 2,783 ilköğretim okulundan 379’unda her iki dilde de (Türkçe ve Rusça) eğitim yapılmaktadır. Sadece Rusça eğitim yapılan ilköğretim okullarının sayısı 29’dur. Üniversitelerde okuyan öğrencilerin yüzde 25’i Rusça eğitim görmektedir. Rusça eğitim verilen kurumların tümünde okutulan kitapların büyük bir bölümü RF’den getirilmekte ve bu kitapların içeriği RF tarafından hazırlanmaktadır. Dolayısıyla Azerbaycan’daki eğitim sisteminin milliliği tartışılır hale gelmektedir. Türkiye, Azerbaycan’ın toplumsal ve kültürel yaşamında önemli bir yer edinmesine rağmen, RF belirtilen alanlarda ağırlığını sürdürmektedir. Bakü’de özellikle entelektüel kesimler arasında Rusça’nın egemenliği sürmektedir.⁶⁷³

Azerbaycan basın-yayın organları üzerinde de Rusça’nın ciddi etkisi bulunmaktadır. Ülkede kayıtlı 493 basılı yayın organından yaklaşık 50 tanesi Rusça yayınlanmaktadır. Ülkenin en ciddi ve en yüksek tirajlı gazeteleri Rusça basılmaktadır. Azerbaycan’da bilim alanındaki yayın yetersizliği RF’de basılan kitaplar ile doldurulmaktadır. Rus kanallarından üçü (ORT, RTR ve NTV) Azerbaycan’da kesintisiz yayın yapmaktadır.⁶⁷⁴

RF üst düzey yetkilileri yaptıkları tüm ziyaret ve görüşmelerde, Azerbaycan yetkililerinden Rusça’nın ve Rus kültürünün Azerbaycan’da korunmasını ve daha çok teşvik edilmesini talep etmektedirler. Bu da göstermektedir ki; Rusya kültürel alanda Azerbaycan üzerindeki etkisini sürdürmek ve bu ülkede Türk kültürünün etkisini kırmak istemektedir. Bu olumsuzluğu gidermek maksadıyla Türkiye ile Azerbaycan arasındaki en önemli bağlardan birini oluşturan kültürel unsurlar ilişkilerde ön plana çıkarılmalıdır. Tarihi, kültürel ortaklıklar ve iki ülke arasında mevcut coğrafi yakınlığın yaratacağı olası avantajlar değerlendirilmelidir. Jeokültürel

gelişmelere ilgisiz kalınmamalı, ciddi kültürel ve bilimsel araştırmalar yapılarak çözüm üretilmelidir. Kalafat, **a.g.e.**, s.160 -161.

⁶⁷³Sinan Oğan, “Dış Politika Aracı Olarak Rusça: Türk Cumhuriyetleri Örneği”, TURKSAM, (Çevrimiçi) <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1&yazi=804>, 16 Nisan 2006.

⁶⁷⁴Sinan Oğan, “Dış Politika Aracı Olarak Rusça: Türk Cumhuriyetleri Örneği”, TURKSAM, (Çevrimiçi) <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1&yazi=804>, 16 Nisan 2006.

TASNİF DIŞI

temele dayanan ikili ilişkiler Türkiye ve Azerbaycan ile aynı kültürel ortaklığa sahip diğer ülkelere doğru genişletilmeli böylece Türkiye'den başlayan ve Kafkasya-Orta Asya coğrafyasına kadar uzanan bir Türk jeokültürel havzası yaratılmalıdır.⁶⁷⁵

⁶⁷⁵Gamze Güngörmüş Kona, "Türkiye - Azerbaycan İlişkileri: Büyük Umutlar - Talihsiz Gelişmeler ve Yapılması Gerekenler", **Panorama Dergisi**, No:3, Nisan 2004. (Çevrimiçi)<http://www.panoramadergisi.com/nisan2004/index.php?dosya=anasayfa>, 10 Ocak 2006.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Transkafkasya; jeopolitik ve jeostratejik konumu, sahip olduğu zengin doğal kaynak rezervleri ve Hazar enerji havzasının dünya piyasalarına ulaşım güzergâhı üzerinde bulunması nedeniyle küresel ölçekte önemli bir bölgedir. Bu önem Türkiye için çok daha büyük bir anlam ifade etmektedir. Transkafkasya, Türkiye'yi ortak ırk, dil, din, kültür ve tarih bağı olan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne bağlayan bir köprüdür. Bölge aynı zamanda Türkiye açısından zıtlıkları bir arada barındırmaktadır. Türkiye'nin stratejik müttefiki Azerbaycan ve ilişkilerinde birçok sorunun bulunduğu Ermenistan, bu bölgede bulunmaktadır. Diğer yandan 1991 yılına kadar son iki yüz yıldır bölgeyi hâkimiyeti altında bulunduran RF, Transkafkasya'da azalan nüfuzunu yeniden elde etmek için çaba göstermektedir.

SSCB'nin çökmesi ve Soğuk Savaşın bitmesi ile Transkafkasya üzerinde Moskova'nın mutlak hâkimiyeti sona ermiştir. Rusya'nın bölgeden çekilmesi ile oluşan güç boşluğunu doldurmak amacıyla küresel ve bölgesel güçler günümüzde de süren büyük bir mücadeleye başlamışlardır. Transkafkasya, bölgesel ve küresel güçlerin jeopolitik, jeo-ekonomik ve stratejik çıkarlar elde etmek için giriştikleri ve "Yeni Büyük Oyun" olarak adlandırılan, çok boyutlu, çok değişkenli ve dinamik bir güç mücadelesinin odağı haline gelmiştir. Günümüzde bölgede devam eden "Yeni Büyük Oyun"un ana aktörleri RF ve ABD'dir. Bu iki ana aktörü merkez alan iki farklı jeopolitik eksenin Transkafkasya'da kesiştiği görülmektedir. Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve ABD, doğu-batı eksenini oluştururken; RF, Ermenistan ve İran kuzey-güney eksenini oluşturmaktadır.

Transkafkasya'da yaşanan dinamik süreci çevresindeki bölgelerde gelişen olaylardan soyutlayarak değerlendirmek mümkün değildir. Transkafkasya; Balkanlar-Karadeniz-Hazar Denizi-Orta Asya ile RF-Ortadoğu ve Türkiye-Akdeniz eksenlerindeki gelişmelerden etkilenmektedir. Karadeniz'in ısınan, Kuzey Kafkasya ve Ortadoğu'nun durulmayan, Orta Asya'nın Çin ve RF arasında Şanghay İşbirliği Örgütü ekseninde gelişen jeopolitik düzlemi, Transkafkasya'nın jeopolitiğini etkilemektedir.

Transkafkasya, dünyada benzerine az rastlanacak şekilde birçok etnik unsurun, dilin, dinin ve kültürün bir arada yaşadığı bir coğrafyadır. Belirtilen özellikler, bağımsızlıklarını kazanma esnasında ve sonrasında bölgede çok sayıda çatışma ve krizin ortaya çıkmasına uygun bir zemin yaratmıştır. Moskova'nın

bölgede iki yüz yıl süren hâkimiyeti boyunca “böl-yönet” politikası çerçevesinde etnik, dil, din, kültür ve tarih gibi unsurları dikkate almadan çizdiği suni siyasi sınırlar ve oluşturduğu idari yapılanmalar, günümüzde meydana gelen kriz ve çatışmaların oluşumunu tetikleyen ana etkindir. Tüm bu olumsuzluklara, bağımsızlıklarını yeni kazanan bölge devletlerinin demokratik yönetim mekanizmalarını kuramamaları, demokrasinin tüm değer ve kurumlarıyla işletilemiyor olması ve sosyo-ekonomik durumlarının kötü olması da eklenince bölge dünyanın en istikrarsız ve güvenliksiz bölgelerinden birine dönüşmektedir.

Bölgede etnik temele dayalı çok sayıda potansiyel kriz alanı bulunsa da, günümüze kadar üç tanesi çatışmaya dönüşmüştür. Azerbaycan’a bağlı Dağlık Karabağ bölgesini ele geçirmek için, Ermenistan’ın RF destekli sürdürdüğü savaş sonucunda Erivan, sadece Dağlık Karabağ’ı değil, Azerbaycan topraklarının yüzde 20’sini işgal etmiştir. Gürcistan’da ise merkezi yönetimin özerk cumhuriyet ve bölgeler üzerinde hâkimiyetini tesis etme çabası, önce Güney Osetya sonra da Abhazya’da RF’nin ayrılıkçı unsurlara verdiği destek nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Azerbaycan ve Gürcistan’ın günümüzde ayrılıkçı bölgeler üzerinde fiili kontrolü bulunmamaktadır. Bölgede günümüzde ne savaş, ne de barış durumu hüküm sürmektedir, silahlı çatışmalar ateşkes ile dondurulmuş vaziyette beklemektedir. Azerbaycan ve Gürcistan toprak bütünlüklerini tekrar sağlayarak statükoyu korumaya çalışırken, RF destekli Ermenistan ve ayrılıkçı bölgeler revizyonist ve irredantist politikalar izlemektedirler. Transkafkasya’daki mevcut çatışma ve krizler, bölgenin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişmesi üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. RF’nin Transkafkasya’daki çatışmaların ortaya çıkmasında, devamında ve çözümünde(çözümsüzlüğünde) büyük rolü bulunmaktadır. Günümüzde bölgede süren güvenlik sorunlarının ana nedeninin RF’nin bölgeye yönelik politikası olduğu düşünülmektedir. RF’nin Ermenistan ve diğer ayrılıkçı bölgelere verdiği siyasi, askeri ve ekonomik destek, Azerbaycan ve Gürcistan’a karşılaştıkları olumsuzlukları engelleyecek oranda hiçbir bölgesel/küresel güç tarafından verilmemektedir. Dolayısıyla bölgede oluşan bu dengesiz durum, RF’nin baskın bir rol oynamasına neden olmaktadır.

Beklenmeyen şekilde ve ani olarak dağılan SSCB’nin, Transkafkasya üzerindeki mutlak hâkimiyeti sona ermekle beraber, halefi RF’nin bölge ülkeleri üzerinde her alanda yoğun etki ve baskısı halen devam etmektedir. RF ile bu devletler arasındaki ilişkiler, bağımsız devletler arası ilişkiler düzleminde değerlendirildiğinde, RF’nin bu ülkeler üzerinde baskı ve nüfuzunu hâlâ devam

ettirmekte olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

RF, 1991–1993 yılları arasında Moskova’da Atlantikçi eğilimin hâkim olması nedeniyle Transkafkasya’yı önceliklerinde ilk sıraya yerleştirmemiş, bölgesel gelişmelere, tepkisel politikalar geliştirmiştir. Ancak, Atlantikçilerin Batı tarafından yeterince destek görememesi ve RF halkının desteğini kaybetmesi, 1992 sonlarından itibaren Moskova’da, Avrasyacı eğilimin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Yeni eğilimin en büyük yansıması dış politika alanında görülmüş ve RF yönünü Batı’dan, “yakın çevre”sine çevirmiştir. BDT’yi “yakın çevre” politikasının temel aracı olarak gören RF için, bu politikanın temel referanslarını Ocak 1993’de Dışişleri Bakanlığı’nın onayladığı dış politika doktrini ve Nisan 1993’de Güvenlik Konseyi’nce kabul edilen askeri doktrin oluşturmuştur.

Transkafkasya’yı arka bahçesi olarak gören Rusya, bölgeyi siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel açıdan BDT aracılığı ile kontrol etmek ve nüfuzu altında bulundurmak, aynı zamanda da diğer aktörlerin bölgede etkin olmasını engellemek istemektedir. Bölgedeki çatışmaların çözümünün ancak kendisi ile mümkün olabileceğini belirten Moskova, diğer bölgesel ve küresel güçler ile uluslararası örgütlerin bu sürece dâhil olmalarına karşı çıkmaktadır. RF, güvenliğinin BDT’nin dış sınırlarından başladığını öne sürerek, bölgeyi ortak güvenlik sistemine entegre etmek için çaba göstermiştir. RF, günümüze kadar Azerbaycan’da bu amacına ulaşamamıştır. Gürcistan’da ise elde ettiği askeri üsleri, Tiflis ve Batı’nın baskısıyla geri çekme aşamasındadır. RF’nin Transkafkasya’da her alanda azalan etkisi ve nüfuzu, Ermenistan ile mevcut stratejik müttefikliğini derinleştirmesine neden olmaktadır.

RF’nin son dönemde Türk-Rus ilişkilerinde görülen gelişme ile Transkafkasya’daki Türkiye aleyhine olan hedeflerinden vazgeçtiğini söylemek mümkün değildir. Moskova’nın günümüzdeki Transkafkasya politikası özünde 1990’lı yıllarda olduğu gibidir. RF, Putin yönetimi ile SSCB’nin yıkılması ile kaybedilenleri geri kazanmak amacıyla çağdaş ve yeni düzlemler üzerinde politikalarını devam ettirmektedir. RF’nin Türkiye ile arasında süren Transkafkasya odaklı rekabetin günümüzde statik bir durum alarak, geçmişe oranla göreceli olarak yavaşlamış olması, Moskova’nın Ankara’yı siyasi, ekonomik ve askeri açıdan bölgede etkinlik kurma kapasitesi sınırlı bir aktör olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye’nin özellikle 1990’ların ortasından itibaren RF’nin Transkafkasya politikası için yarattığı asıl rahatsızlık, ABD ve NATO’nun sıkı bir müttefiki olmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde Transkafkasya üzerinde

nüfuzunu arttırmak için çaba gösteren en etkili güç olan ABD ile RF arasında bölge odaklı siyasi çatışma, gerilim ve mücadele devam etmektedir.

ABD, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında askeri gücünü ön plana çıkaran bir güç projeksiyonu ile küresel üstünlüğünü devam ettirmek ve bu konuda kendisini sınırlandıracak muhtemel engelleri ortadan kaldırmak amacıyla önce Afganistan, sonrada Irak'a müdahale etmiştir. ABD'nin sahip olduğu askeri, ekonomik ve siyasi güç, Transkafkasya devletlerinin ABD'yi RF'ye karşı bir denge unsuru olarak görmesi ve Batı'ya olan yönelimleri, ABD'nin bölgede etkin bir politika üretmesi için uygun zemin yaratmaktadır. Belirtilen nedenlere RF ve İran'ın geleceği ve bölgedeki doğal kaynakların ekonomik açıdan taşıdığı önem de eklenince Transkafkasya, ABD'nin hayati çıkar alanlarından biri haline gelmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgeye sahip olduğu zengin doğal kaynak rezervleri nedeniyle önce ABD'nin baskın olduğu çok uluslu petrol şirketleri girmiş, sonrada 1990'lı yılların başlarında "önce Rusya"(Russia First) politikası izleyen Washington, 1996 yılı itibariyle bu politikayı terk ederek, bölgeye müdahil olmuştur. ABD'nin hem jeopolitik hem de jeo-ekonomik çıkarları dolayısıyla ilgi gösterdiği bölgede, 1990'lı yılların ortasından itibaren ABD'nin nüfuzunun artmaya, RF'nin nüfuzunun ise azalmaya başladığı görülmektedir. BDT'nin Moskova tarafından istenen düzeyde entegrasyonu gerçekleştirilememesi, RF'nin emperyal tavırlarından endişe duyan bölge ülkelerinin, ABD'nin desteğiyle GUAM'ı oluşturmalarına neden olmuştur. NATO'nun Doğu'ya doğru genişleyerek Doğu Avrupa ve Baltık devletlerini içine alması ve sırasıyla Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da seçim-devrim döngüsünde meydana gelen renkli devrimler, ABD'nin bölgede artan etkinliğini ortaya koyan ve RF'ye rağmen meydana gelen olaylardır. Ancak günümüzde Transkafkasya'da sürekli artan etkisine rağmen ABD, doğrudan RF ile karşı karşıya gelmekten kaçınmakta, bölgeye yönelik politikalarını NATO aracılığı ile sürdürmektedir. Transkafkasya'nın geleceğini asıl olarak ABD-RF ilişkilerinin bölgeye yönelik yansımasının şekillendireceği değerlendirilmektedir.

Bölgede aktif olan diğer bir küresel aktör ise AB'dir. AB'nin 2004 yılındaki son genişlemesi ve 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'yı üye olarak kabul edecek olması, Transkafkasya'yı kendisi açısından önemli kılmaktadır. AB'nin hem bölge ülkeleri hem de RF tarafından bir ortak olarak algılanması, AB'ye bölgede büyük kolaylık ve avantaj sağlamaktadır. AB'nin bölgeye yönelik politikaları daha çok ekonomik ve teknik yardım boyutunda gelişmektedir. TACIS, TRACECA ve INOGATE projelerinde Transkafkasya'nın önemi büyüktür. AB'nin ekonomik

alandaki performansını siyasi ve askeri alanda sergileyememesi, bölgedeki güç mücadelesinde taraf olmasını engellemektedir. Dolayısıyla AB, bölgede süren güç mücadelesine taraf olmaktan kaçınmakta, ABD ve RF ile uyumlu politikalar üretmektedir. AB'nin gelecekte bölgesel çatışmaların çözümünde doğrudan bir katkısının olması beklenmezken, uzun süreli bir strateji benimseyerek siyasi diyalog için uygun bir zemin yaratmaya çalışacağı değerlendirilmektedir.

İran'ın bölgede RF ve Ermenistan ile stratejik ortaklık seviyesinde ilişkileri bulunmaktadır. İran bölgede Batı'nın ve özellikle ABD ile Türkiye'nin her alanda artan etkisinden kaygı duymaktadır. Güney Azerbaycan'ın İran toprakları içerisinde yer alması ve İran nüfusunun önemli bir bölümünü Azerbaycan Türklerinin oluşturması, İran açısından büyük hassasiyet yaratırken, Azerbaycan'ın büyük bölümünün Şii olması, Tahran'a bölgeye yönelik politikalarında büyük olanak sağlamaktadır. İran bölgede ekonomik, askeri ve siyasi açıdan güçlü bir Azerbaycan istememekte ve bu nedenle Dağlık Karabağ sorununun Ermenistan'a destek vermektedir. Hazar Denizi'nin statüsü sorunu, İran'ın Azerbaycan ile arasındaki önemli sorunlardan biridir.

ABD'nin "şer eksenini" olarak tanımladığı devletlerden biri olan İran ile ilişkilerindeki gerginlik özellikle Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından artmıştır. Tahran'ın nükleer programı odaklı gerilim, gittikçe tırmanmaktadır. İran'a yönelik muhtemel bir askeri harekâta ABD'nin, Transkafkasya'da İran ile kara sınırı olması nedeniyle Azerbaycan'a ihtiyaç duyacağı ve bu ülkede askeri üs edinme isteği, Azerbaycan'ın bugüne kadar izlediği denge politikasını her açıdan zorlamaya başlamıştır. İran, Azerbaycan'ın muhtemel bir askeri harekâta ABD yanlısı tutum takınmasını önlemek amacıyla Bakü ile ilişkilerini son dönemde sıklaştırmıştır. İran'ın önümüzdeki dönemde Transkafkasya ve özellikle Azerbaycan politikasının kırılğan bir zeminde devam edeceği değerlendirilmektedir.

Çin, XXI. yüzyılda her açıdan önemsenecek bir güce dönüşme potansiyeli taşıyan büyük bir aktördür. Pekin, büyük ölçüde RF'nin Transkafkasya'ya yönelik kaygılarını paylaşmaktadır. ABD'nin Transkafkasya'da artan etkinliğinin Orta Asya ve Afganistan'daki askeri varlığını kalıcı kılacağını düşünen Çin, her geçen gün artan enerji talebine karşın, ABD'nin Orta Doğu petrollerinden sonra Hazar petrol ve doğalgaz rezervlerini de kontrol etmesinden çekinmektedir. RF ile Çin arasında Şanghay İşbirliği Teşkilatı ekseninde, Orta Asya'da gelişen stratejik ortaklık Transkafkasya'yı da etkileyecek sonuçlar ortaya koymaktadır. Çin'in, ABD ve

TASNİF DIŞI

Batı'nın bölgeye yönelik hamlelerine RF ile ortak bir tutum takınarak cevap vereceği düşünölmektedir.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye aniden ve hazırlıksız bir biçimde, 70 yıldır herhangi bir şekilde ilişki kuramadığı ortak ırk, dil, din ve tarih bağı olan Türk Cumhuriyetleri ve yeni komşular ile karşı karşıya kalmıştır. Kuzeydeki büyük düşman SSCB çökmüş, Transkafkasya'da Türkiye'nin eski SSCB sınırı Ermenistan ve Gürcistan tarafından paylaşılmıştır. Ortaya çıkan yeni konjonktür Türkiye'ye yeni imkanlar sunarken yeni tehditleri de beraberinde getirmiştir. Türkiye, bölge devletleri ile her alanda ilişkilerini geliştirmek için büyük bir çaba göstermişse de, gerek ulusal gerek bölgesel gerekse de küresel gelişmeler, ilişkilerin nitelik ve yoğunluğunun Türkiye'nin istediğı seviyede gerçekleşmesini engellemiştir. Bu sonuçta Türkiye'nin bölgeye yönelik abartılı hedef ve beklentiler içine girmesinde büyük payı olduğı değerlendirilmektedir. Türkiye, RF'nin Atlantikçi dış politikayı benimseyerek bölge ile ilgilenmediğı 1990'ların başında Transkafkasya'da nüfuz edinmek için İran ile mücadele etmiştir. 1993 yılında RF'nin "yakın çevre" doktrininin uygulamaya koyması ile Moskova ve Ankara bölgede güç mücadelesine girmiştir. Bu dönemde Türkiye, Transkafkasya'daki en önemli müttefiki olan Azerbaycan'ın yüzde 20'sinin RF destekli Ermenistan tarafından işgal edilmesi sonucu, Soğuk Savaş sonrası dönemde Transkafkasya bazındaki en büyük stratejik kaybına uğramıştır. Türkiye'nin askeri, siyasi ve ekonomik dış politika araçları, menfaatleri aleyhine gelişen bu olayı engellemek için yeterli olmamıştır.

Türkiye'nin, Transkafkasya devletlerinden Gürcistan ve Azerbaycan ile siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel ilişkileri ileri seviyededir. Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgali, sözde soykırımın tanınması için Türkiye aleyhine uluslararası ortamda sürdürdüğü kampanya ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanınaması, Türkiye'nin bu devlet ile ilişkilerini geliştirmesine engel olmaktadır. Türkiye'nin Transkafkasya'da en çok sorun yaşadığı Ermenistan'ın, RF'nin bölgedeki en yakın stratejik müttefiki olması dikkat edilmesi gereken bir konudur. Türkiye Ermenistan ile ilişkilerini geliştirmek için Ermenistan'ın; Ermenistan'da yaşayan Ermeni halkı, diaspora Ermenileri ve şu an Ermenistan yönetimine hâkim olan Karabağ klanı olarak üç farklı bileşenden oluştuğunu görmeli ve politikalarını bu bileşenler çerçevesinde oluşturmalıdır. Ermenistan ile ilişkiler karşılıklı müteakabiliyet esasına göre geliştirilmelidir. Ancak, Türkiye'nin Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından hep iyi niyet gösteren ve olumlu adım atan

TASNİF DIŞI

taraf olarak, aynı yaklaşımı ve olumlu adımları Erivan'dan beklemesi en doğal hakkıdır. Türkiye'nin elindeki en büyük koz olan Türkiye-Ermenistan sınırında bulunan Alicaan sınır kapısının kapalı olması ve bu durumun Ermenistan üzerindeki etkileri çok dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki; Türkiye ile mevcut olumsuz ilişkileri sürdüğü sürece Ermenistan, sürekli olarak başta RF olmak üzere büyük devletlerin, Türkiye'ye karşı kullandıkları bir baskı aracı olacaktır.

RF ve Türkiye'nin Transkafkasya politikaları, iki ülkenin birbirleriyle olan ilişkilerinin yalnızca bir boyutunu oluşturmaktadır. İki ülke arasında Soğuk Savaş sonrası dönemde bir yandan jeopolitik rekabet ve güç mücadelesi tüm hızıyla sürerken, diğer yandan da sürekli olarak artan ekonomik ilişkiler söz konusu olmuştur. Taraflar siyasi düzlemde karşılıklı olarak çatışan çıkarların üzerine gitmemeye, işbirliği ve ortaklığı geliştirmeye büyük önem vermişlerdir. Özellikle Putin'in iktidara gelişiyle pragmatizmin RF dış politikasında ön plana çıkması ve ekonomik gelişmenin RF için en önemli hedef olarak belirlenmesi, RF-Türkiye ilişkilerinde enerji ağırlıklı artan bir ticaret hacmini beraberinde getirmiştir. RF, özellikle doğalgazda monopol bir kaynak durumuna gelerek, enerji alanında bir süper güce dönüşme çabası içerisinde. Türkiye ve RF arasında faaliyete geçen "Mavi Akım" projesiyle Türkiye'nin, doğalgaz alanında RF'ye olan bağımlılığı yüzde 65'lerin üzerine çıkmıştır. Bu durum Türkiye'nin milli güvenliğini tehdit etmektedir. Maalesef günümüzün yeni dünyasında Türkiye'yi RF'nin enerji tehdidine karşı savunacak bir NATO bulunmamaktadır. Enerji alanında RF'ye olan bağımlılığın, Türkiye açısından ortaya çıkardığı diğer bir olumsuzluk da RF'ye karşı verilen dış ticaret açığının son dört yılda dört kattan fazla artmış olmasıdır. Türkiye'nin RF'ye olan tek yönlü bağımlılığı hem ekonomik hem de buna bağlı olarak siyasi ilişkilerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasını mümkün kılmak için her iki tarafa da fayda sağlayan bir karşılıklı bağımlılığa dönüştürülmelidir. Aksi takdirde bu durum, Türkiye açısından sürdürülebilirliği sorgulanması gereken bir konu olacaktır. Türkiye enerji alanında RF için bir tüketici pazar olma durumundan sıyrılmalı, Rus doğalgaz ve petrolünün kendi coğrafyasından dünya piyasalarına aktarılması sağlanmalıdır. Böylece RF'nin de, Türkiye'ye bağımlı olduğu bir durum yaratılmalıdır.

RF'nin Transkafkasya yönelik dış politikası siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel açıdan Türkiye'nin çıkarları ile çatışan bir durum sergilemektedir. Türkiye ve RF bölgede birbirlerinin etki ve nüfuzlarını sınırlamaya çalışmaktadırlar. Bunun en somut kanıtı Türkiye'nin Transkafkasya'da elde ettiği en büyük başarı olarak

nitelenebilecek ve stratejik açıdan kendisine büyük kazanımlar sağlayan BTC hattını ABD'nin de desteği ile RF'ye rağmen hayata geçirebilmiş olmasıdır.

RF, Türkiye'nin bölgedeki müttefikleri olan Gürcistan ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüklerini *de facto* olarak tanımayan bir politika izlemektedir. Kendi yörüngesinden çıkarak Batı'ya yönelmek için çaba gösteren bu devletlere karşı, ayrılıkçı etnik unsurları desteklemekte ve böylelikle bu devletleri kontrol etmeye çalışmaktadır. RF'nin, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesine verdiği askeri ve siyasi destek, Türk-Rus ilişkilerinin Transkafkasya boyutunun rekabet ve gerginlikten kurtulmasına engel olmaktadır. RF, Gürcistan ve Azerbaycan'ın siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında gelişimlerini sağlayacak bölgesel ve küresel örgütlere üye olmalarına karşı çıkmaktadır. Özellikle RF'den kaynaklanan güvenlik kaygılarından dolayı NATO'ya üye olmak isteyen bu devletler, RF'nin tutumu nedeniyle bu isteklerini gerçekleştirememektedirler. Rusya, Azerbaycan ve Gürcistan'daki ayrılıkçı etnik çatışmaların çözümünde sadece kendisi rol almak istemekte, diğer aktörlerin ve uluslararası örgütlerin sorunların çözümüne katılmalarını engellemektedir. Dolayısıyla Moskova sorunların yalnız kendi çıkarlarını gözetecek biçimde çözüme kavuşturulmasını istemektedir. RF'nin politik açıdan bölgeye yönelik izlediği politikalar, Türkiye'nin bölge devletlerinin toprak bütünlüklerini ve bağımsızlıklarını destekleme, RF'ye olan bağımlılıklarını ortadan kaldırma ve onları Batı'ya ve uluslararası sisteme entegre etme politikaları ile çatışmaktadır. Türkiye uluslararası alanda, Azerbaycan ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğü'nün korunması ile ilgili çabalarını sürdürmeli ve Ermenistan üzerinde uluslararası toplumun baskı kurmasına yönelik çalışmalarda bulunmalıdır.

Transkafkasya'da uzun süreli ve sürdürülebilir, güvenlik ve istikrarın sağlanamıyor olması bölge ülkelerinin ekonomik gelişimi üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Sermaye birikimine ve teknolojik altyapıya sahip olmayan Transkafkasya devletleri, bölgenin istikrarsız yapısı nedeniyle uluslararası yatırımı ülkelerine çekememektedirler. Bu durum bölge ülkelerinin RF'ye ekonomik açıdan bağımlılıklarının sürmesine neden olmaktadır. Bölge ülkelerinin özellikle enerji alanında RF'ye olan bağımlılıkları ekonomileri açısından kırılgan bir yapı ortaya koymaktadır. Sahip olduğu enerji kaynaklarını dış politika aracı olarak kullanmaktan çekinmeyen Moskova, siyasi gerekçelerle bu ülkelere aktardığı doğalgaz, elektrik ve petrolü kısıtlamaktadır. Bölgenin ekonomik açıdan sergilediği bu olumsuz durum Türkiye'nin Transkafkasya ile geliştirebileceği potansiyel

TASNİF DIŞI

ekonomik ilişkileri sınırlamaktadır. Bölge ülkelerinden Azerbaycan sahip olduğu enerji kaynaklarını RF'den farklı güzergâhlarla uluslararası piyasalara ulaştırarak, ekonomik bağımsızlığını da elde etmek istemektedir. Türkiye, BTC hattının kesintisiz, sürekli ve emniyetli bir şekilde çalışmasını temin ederek bu konuda Azerbaycan'ı desteklemelidir.

RF'nin Transkafkasya'daki askeri varlığı hem Türkiye hem de bölgedeki müttefiklerinin çıkarları ile çatışmaktadır. Ermenistan'da bulunan RF askeri üsleri ve sınır muhafızları bu ülkenin kendi iç dinamikleri ile gerçekleştiremeyeceği politikaları uygulamasına neden olmaktadır. Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesinde, ülkesinde bulunan Rus askeri birliklerinin desteğini gördüğü bilinen bir gerçektir. Ermenistan, Azerbaycan topraklarını işgal altında bulundurma ve Türkiye aleyhine toprak iddialarında bulunma cesaretini, Türk-Ermeni sınırının Rus sınır muhafızları tarafından korunmasından, ülkesinde bulunan 102. Rus askeri üssünden ve Kollektif Güvenlik Örgütü'ne üye olmasından almaktadır. Abhzaya ve Güney Osetya'da görev yapan ve çoğunluğunu RF askerlerinin oluşturduğu BDT barış güçleri, bölgede güvenlik ve istikrarın oluşumuna katkı sağlamadığı gibi, Moskova'nın Gürcistan'a siyasi ve askeri açıdan baskı yapmak için kullandığı etkili araçlara dönüşmüşlerdir. Bu nedenle Azerbaycan'ın bugüne kadar sürdürdüğü Dağlık Karabağ'a Rus askerlerinden oluşan BDT barış gücünün konuşlanmasına karşı çıkma politikası Türkiye tarafından desteklenmeli ve Azerbaycan'a Rus askeri birliklerinin herhangi bir şekilde girmesi engellenmelidir. Ayrıca, Gürcistan'dan RF askeri üslerinin belirlenen takvim uyarınca çekilmesi desteklenmelidir.

RF'nin, Transkafkasya'da iki yüzyıl süren Rus dili ve kültürünün hâkimiyetini günümüzde de sürdürme çabası içerisinde olduğu görölmektedir. Bu niyet RF'nin ulusal güvenlik ve dış politika doktrinlerine de yansımış ve RF'nin hayati çıkar alanı olarak gördüğü "yakın çevre"de Rus dil ve kültürünün ayrıcalıklı yerinin sürdürölmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bölgede RF'nin Gürcistan ve Azerbaycan'a karşı yürüttüğü yapıcı olmayan politikalar, bu ülkelerde Rus dili ve kültürünün cazibesini kaybetmesine yol açmaktadır. Ancak söz konusu ülkelerin okullarında Rus dilinin yaygın olarak öğretiminin yapıldığı ve Rusça'nın bilim dili olarak kullanıldığı bilinmektedir. RF özellikle Azerbaycan'da Türk dili ve kültürünün etkisini azaltarak, Azerbaycan Türk'ünü Azerbaycanlıya, Azerbaycan Türkçesini ise Azerbaycan diline dönüştürmeye çalışmaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki en önemli köprüyü oluşturan dil ve kültür bağı aşındırılmaya

TASNİF DIŞI

çalışılmaktadır. Türkiye bu konuda oldukça hassas davranmalı, Azerbaycan ile olan ilişkileri farklı alanlarda geliştirmeye çalışırken dil ve kültür boyutunu ihmal etmemelidir.

Bölgesel çatışma ve krizler nedeniyle bölgeselleşemeyen Transkafkasya, küreselleşememekte ve RF'nin etkisi altında kalmaya devam etmektedir. Transkafkasya'nın yeni bağımsız ülkeleri için güvenlik ve refahın, Avrupa ve Avrupa-Atlantik yapılarıyla bütünleşmekle ve bölgenin daha fazla küreselleşmesiyle mümkün olacağı değerlendirilmektedir. Transkafkasya'daki güvenlik sorunlarını aşmak için ulusal, bölgesel ve uluslararası çabaları birleştiren ve süreklilik içeren geniş kapsamlı bir anlayış ortaya konmalıdır. RF'nin son dönemde Batı'ya doğru yönelmesi ve Batılı uluslararası örgütlere dâhil olması bölgedeki gelişmeler üzerinde olumlu etki yaratmıştır, fakat şimdiye kadar bölgede istikrarın ve güvenliğin sağlanmasını sağlayamamıştır. Türkiye, RF'nin gelecekte yeni biçim ve adlar altında Batı'dan koparak, Batı'ya karşı yeni bir kutup oluşturmaya ve emperyal sistemini yeniden kurmasına engel olmalıdır. Transkafkasya'da barışın tesis edilmesi uzun bir süreyi gerektirecektir. Ancak bölgede güvenlik ve istikrarın tesis edilmesi hem bölge ülkeleri hem Türkiye hem de RF açısından zaruri bir durumdur.

Realist bir bakış açısıyla Transkafkasya ülkelerinin tamamen RF'nin etkisinden çıkarılmasının ve RF'ye olan bağımlılıklarının ortadan kaldırılmasının kısa vade de mümkün olmadığı değerlendirilmektedir. Çünkü RF askeri, ekonomik ve siyasi güç olarak bölge devletlerine karşı asimetrik bir üstünlüğe sahiptir. Bu durumda yapılması gereken şey Moskova'nın bölge ülkeleri ile ilişkilerini bağımsız ülkeler arasındaki ilişkilerin temel prensiplerini oluşturan toprak bütünlüğüne saygı duyma, içişlerine ve dış ilişkilerine karışmama esasına dayalı bir biçime dönüştürmesine yardımcı olmak ve onu bu konuda desteklemek olmalıdır. Bu şekilde kurulacak ikili ilişkilerin hem RF hem bölge ülkeleri hemde Türkiye açısından faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Günümüze kadar AGİT ve BMGK gibi siyasi platformalarda yürütülen Dağlık Karabağ odaklı barış görüşmeleri sonucunda herhangi bir çözüme ulaşılamamıştır. Bu durum bölgede silah kullanımıyla bozulan barış, istikrar ve ülkelerin toprak bütünlüğünün yine silah kullanımı ile tesis edilmesi olasılığını arttırmaktadır. Böyle bir durumun ortaya çıkmasını engellemek ve bölgede barış ve istikrarın sağlanmasının en önemli koşulu, bölge ülkelerinin toprak bütünlüklerinin korunması ve bölgesel barışın RF tekelinden çıkarılarak, uluslararası güvenlik örgütleri tarafından sağlanmasıdır. Türkiye, RF ve ABD'nin bölgede askeri üsler edinmesine,

TASNİF DIŞI

yeniden bir rekabet ortamı ortaya çıkaracağı gerekçesiyle karşı çıkmalı, Transkafkasya devletlerinin güvenlik kaygıları uluslararası güvenlik örgütleri aracılığıyla karşılanmalıdır. Ancak bu konuda RF'nin hassasiyetleri dikkate alınmalıdır. Günümüzde bölgede barış ve istikrarı sağlayabilecek yetenekte olan tek uluslararası güvenlik örgütünün NATO olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle Türkiye, bölge ülkelerinin NATO'ya üye olmalarını desteklemeye devam etmelidir.

Günümüzde RF, ekonomik ve kültürel gücü yeterli olmadığı için bölge devletlerini kendi ekseninde tutmak amacıyla siyasi-askeri baskı politikaları uygulamakta, bu politikalar ise Transkafkasya devletlerini RF'den gittikçe uzaklaştırmaktadır. Ancak ilerleyen dönemde RF'nin ekonomik açıdan iyi bir konuma ulaşması ve günümüzde büyük önem verdiği Rus dili ve kültürünün etkinliğini koruması durumunda Moskova'nın yumuşak gücü daha ön plana çıkacak ve bölge ülkeleri ile ilişkilerini daha yapıcı bir şekle dönüştürebilecektir.

Türkiye için Avrasya bir seçenek değil, bir zorunluluktur. Geleceğe yönelik stratejiler üretmek isteyen her devletin, bir Avrasya stratejisi olmalıdır. Türkiye açısından Transkafkasya ve RF ile ilişkiler bu Avrasya stratejisinin bir boyutu olarak ele alınmalıdır. Her defasında Batı'ya karşı Avrasya seçeneğini öne sürmek Türkiye'nin Avrasya(Transkafkasya, Orta Asya ve RF) ile yeterli seviyede ilişki kurmadığını ve bu alanda bir eksikliğin hissedildiğini ortaya koymaktadır. İzlenecek dış politikanın sadece Batı ya da Avrasya üzerine kurulması, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin mantığına aykırıdır. Türkiye çok yönlü bir dış politika izlemeli, Batı'yı Avrasya'ya, Avrasya'yı da Batı'ya karşı bir alternatif olarak görme yaklaşımını terk etmelidir. Her dönemde tek yönlü bir dış politika izlemektense, birbirine paralel politikalar yürütülmelidir.

Küresel ve bölgesel güçlerin, çok uluslu şirket ve uluslararası örgütlerin her geçen gün daha fazla ilgi gösterdikleri bölgenin, Türkiye için önemi büyüktür ve Türk dış politikasında büyük bir önceliğe gereksinim duymaktadır. Türkiye'yi çevreleyen Transkafkasya ve Karadeniz'de, Soğuk Savaş sonrası önemli gelişmeler meydana gelmektedir. Birçok uluslararası sorun ile mücadele eden Türkiye, Karadeniz ve Transkafkasya coğrafyasındaki tarihsel miras ve sorumluluğuna sahip çıkmalı, bu bağlamda Karadeniz ve Transkafkasya'daki çıkar ve hedeflerini yeniden tanımlamalıdır. Türkiye bölgenin gerçeklerini ve bölge devletlerinin istek, ihtiyaç ve duyarlılıklarını göz önünde bulunduran realist ve uzun dönemli politikalar izlemelidir. Türkiye bölge ülkeleri ile ilişkilerini her alanda geliştirmeye, RF'nin bölgede hegemonya kurmasını engellemeye ve bölgedeki etkisini dengelemeye çalışmalıdır.

RF'nin Transkafkasya ile ilgili maksat ve amaçları doğru olarak analiz edildiğinde(Türkiye için ortaya koyduğu risk ve tehditler tespit edildiğinde) ve bu analiz sonuçlarına göre Türkiye'nin menfaatlerinin gerektirdiği politikalar üretildiğinde hem RF hakkında yersiz kaygı ve korkulara mahal verilmemiş olacak hem de RF ile olan ilişkilerin sorunlara endekslenerek tümüyle kopması engellenmiş olacaktır. İki lke arasında Transkafkasya üzerinde odaklanan sorunlar kümesi dolayısıyla ilişkilerin gelişmemesi durumu, Soğuk Savaş döneminde kalan bir dış politika yaklaşımı olacaktır ki; bu yaklaşımın kurulmakta olan yeni dünya düzeninde yeri yoktur. Çatışan çıkarları yönetebilme ve örtüşen çıkarların üzerine yönelme temel amaç olmalıdır.

Türkiye–RF ilişkileri işbirliği ile çatışma/rekabet gibi birbirine zıt kavramları bir arada barındırmaktadır. Dönem dönem ağırlıkları değişmekle birlikte ilişkilerde genellikle çatışma ve rekabet, işbirliğine göre daha baskın durumdadır. SSCB'nin dağılmasından bu yana hem Türkiye hem de RF, Orta Asya ve Transkafkasya'da etkinliklerini artırma çabası içerisindeyler. Transkafkasya son dönemde gelişen Türkiye-RF ilişkilerinin hâlâ sorunlu bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak tüm bunlara rağmen ilişkilerde vurgulanması gereken en önemli gerçek, RF'nin Türkiye açısından artık bir düşman değil, rakip olduğudur.

KAYNAKÇA

- ACAR, Demet Şefika. “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kafkaslar ve Güvenlik Sorunları”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 5, 2005, 163-179.
- ACAR, Özgen. “Çok Kutuplu Dünya Düzeni İçin Küresel Ortaklık Kuruyoruz”, **Stratejik Analiz**, 68, Aralık 2005, 42-47.
- ADAMS, Jan S. “Russia’s Gas Diplomacy”, **Problems of Post-Communism**, IL, 3, May-June 2002, 14–22.
- ADIBELLİ, Barış. “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Merkez Çevre Denkleminde Tehdit Algılaması ve Güvenlik Yapılanması”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 3, Şubat 2004, 217-242.
- AĞACAN, Kamil. “ABD’nin Kafkasya Politikası”, **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, O. YEŞİLOT(Ed.), İstanbul, 2005, 31-46.
- AĞACAN, Kamil. “Acaristan Sorunu ve Saakaşvili’nin Mevzi Kazanımı”, **Stratejik Analiz**, IV, 48, 2004, 63-70.
- AĞACAN, Kamil. “Değişim Zamanı: Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası”, **Stratejik Analiz**, VI, 61, Mayıs 2005, 51-55.
- AĞACAN, Kamil. “Gürcistan: İvan, Evine Dön!”, **Stratejik Analiz**, V, 60, Nisan 2005, 10-11.
- AKARSLAN, Mediha. **Değişen Dünya Dengeleri Rusya Federasyonu ve Türk Cumhuriyetleri**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1994.
- ALIŞIK, Gülşen Seyhan. ““Bütöv Azerbaycan” Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, O. YEŞİLOT(Ed.), İstanbul, 2005, 141-189.
- ALİYEV, Mehmet Nevruzoğlu. Kafkasya’daki Son Gelişmeler ve Türkiye Sempozyumu, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 10 Mart 2004.
- ALMATI, Emre Kızılkaya. “Birlik zamanı”, Hürriyet, 29 Mart 2006.
- ALP, İlker. “SSCB’den BDT’ye”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ankara, 336, Nisan 1993, 81-84.
- ALPARGU, Mehmet. “Güvenlik Boyutunda Türkiye–Azerbaycan İlişkileri”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 3, Şubat 2004, 1-18.
- ANDİCAN, Ahad. “Avrasya Stratejileri Üzerine Söyleşi”, **Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya**, E. GÖKA, M. YILMAZ(Ed.), İstanbul, Kızılelma, 1998, 155-164.
- ARAS, Güler. “Küreselleşme Sürecinde Avrasya Ekonomisine Stratejik Bakış”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, G. KONA(Ed.), İstanbul, 2005, 33-54.

ARBATOV, Alexei. **The Transformation of Russian Military Doctrine: Lessons Learned from Kosovo and Chechnya**, The George C. Marshall European Center for Security Studies, 2.

ARI, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**(3. Baskı), İstanbul, Alfa, 2004.

ARI, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**(5. Baskı), İstanbul, Alfa, 2004.

ARİBOĞAN, Deniz Ülke. "Güvenliksiz Barıştan, Barışsız Güvenliğe", **ABD'nin Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, T. ATEŞ(Ed.), Ankara, İzgi, 2004, 38-63.

ARİBOĞAN, Deniz Ülke. **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, İstanbul, Der, 2001.

ARMAOĞLU, Fahir. "Kafkaslarda Yeniden Yapılanma", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ankara, 337, Temmuz 1993, 3-11.

"Armenia: Internal Instability Ahead", International Crisis Group, 158, 18 October 2004, Brussel, 11 Şubat 2006<http://www.crisisgroup.org/library/documents/europe/caucasus/158_armenia_s_internal_instability_ahead.pdf>

"Armenia", World Defence Almanac, İstanbul, XXIX, 1, 2005.

"Armenia-Russia Cooperation Neutralizes Military Threat Coming from Turkey", 7 March 2006, TODAY- AZ, 29 Mart 2006<http://www.today.az/view_day.php?date=2006-3-7>.,

ARSLAN, Esat. "Askeri Gücünü Öne Çıkaran Çin Nereye Koşuyor?", **2023**, 53, Eylül 2005, 68-73.

ASLANLI, Araz. "Azerbaycan'daki İç Siyasi Gelişmeler ve Rusya", **Stratejik Analiz**, IV, 40, Ağustos 2003, 20-22.

ASLANLI, Araz. "Azerbaycan Zorlanıyor", 23 Ocak 2006. TUSAM. 25 Nisan 2006 <<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=402&sayfa=4>>.

ASLANLI, Araz. "Çin-Güney Kafkasya Ülkeleri İlişkileri", 15 Ağustos 2005. TUSAM. 11 Aralık 2005 <<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=257&sayfa=6>>.

ASLANLI, Araz. "Hazar'a 'Ortak Güç' Önerisi", 13 Şubat 2006. TUSAM. 21 Mart 2006<<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=425&sayfa=2>>.

ASLANLI, Araz. "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", **Avrasya Dosyası**, I, 7, İlkbahar 2001, 393-430.

ASLANLI, Araz. İ. HESENOV. **Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, Ankara, Platin, 2005.

ATASİR, Ayşen. "ABD'nin Kafkasya Politikasında Son Gelişmeler ve Türkiye", **Stratejik Analiz**, IV, 37, Mayıs 2003, 75-80.

AYDIN, Mustafa. "Dağlık (Yukarı) Karabağ Sorunu", **Türk Dış Politikası**(8. Baskı), B. ORAN(Ed.), II, 2005, 401.

TASNİF DIŞI

AYDIN, Mustafa. "Dönüşen Dünya, Direnen Türkiye: Dış Politikası'nda Kırılmadan Esnemek Mümkün mü?", **Panorama Dergisi**, 16, Mart 2006, Stradigma, 26 Mart 2006<http://www.panoramadergisi.com/kasim2005/yazdirphp?dosya=mustafa_aydin_print>.

AYDIN, Mustafa. "Hazar'ın Hukuksal Statüsü", **Türk Dış Politikası**(8. Baskı), B. ORAN(Ed.), İstanbul, II, 2005, 433.

AYDIN, Mustafa. "Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler", **Türk Dış Politikası**(8. Baskı), B. ORAN(Ed.), İstanbul, II, 2005,392.

AYDIN, Mustafa. "New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus Causes of Instability and Predicament", **Center for Strategic Research(SAM)**, 10 Ocak 2005<<http://www.sam.gov.tr/perceptions/sampapers/NewGeopoliticsofCentralAsiaandtheCaucasus.pdf>>.

AYDIN, Mustafa. "Rus Siyasetinde Türkiye, Türk Siyasetinde Rusya Nasıl Görünüyor?", Türkiye–Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı, N. CAFERSOY(Ed.)s, Ankara, 2003.

AYDIN, Mustafa. **Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2005.

"Azerbaijan in Figures 2005", 27 January 1999, The State Statistical Committee of Azerbaijan Republic, 12 Aralık 2005<http://www.azstat.org/publications/azfigures/2005/en/004_1.shtml>.

"Azerbaijan Country Analysis Brief", June 2005, ABD Enerji Bakanlığı web sitesi. 11 Kasım 2005 <<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/azerbaijan.html>>.

"Azerbaijani ex-interior Minister: War for Karabakh is Inevitable", 16 February 2006, Regnum. 21 Şubat 2006 <<http://www.regnum.ru/english/azeri/591764.html>>.

"Azerbaycan-Türkiye (Şahdeniz) Doğal Gaz Boru Hattı Projesi", BOTAŞ. 15 Nisan 2006<<http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/azerbaycan.asp>>.

BACIK, Gökhan. F. CANBAŞ. "Kimlik, Din, Tarih ve Dış Politika Işığında Rusya", **Avrasya Dosyası**, V, 2, Yaz 1999, 313-328.

BAŞLAMIŞ, CENK, "ABD, Azerbaycan'da 2 Radar Üssü Kuruyor", 25 Eylül 2005, Milliyet. 17 Kasım 2005<<http://www.milliyet.com.tr/2005/09/25/dunya/axdun02.html>>

BAYRAKTAR, Rasim. "Gürcistan'ın Türk Politikası ve Cavaheti-Ahıska'da Otoriter Tehditler", **2023**, Ankara, 59, Mart 2006, 70-74.

BAYÜLKEN, Ümit Haluk. "Turkey's Geopolitical Interests in the Black Sea and Central Asia", **Insight Turkey**, II, 2, April-June 2000, 77-82.

BERMAN, Ilan. "The New Battleground: Central Asia and the Caucasus", **The Washington Quarterly**, Winter 2004-2005, 59-69.

BİLGE, Suat, **Güç Komşuluk**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.

BİRSEL, Haktan. "Orta Asya'dan Anadolu'ya, 16. Yüzyıldan Günümüze Avrasya'da Yaşanan Türk Kimliği Erozyonu", **2023**, Ankara, Atılım Yayınları, 58, 2006, 65-70.

TASNİF DIŞI

“Black Sea Economic Cooperation”, 14 Şubat 2006<http://www.bsec-organization.org/main.aspx?ID=About_BSEC>.

BLEDA, Tanşuğ. “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı”, **Avrasya Dosyası**, VII, 1, İlkbahar 2001, 494-502.

BOLAT, Mehmet Ali. “Gürcistan Raporu”, 21 Ekim 2004, Chveneburi, 28 Aralık 2005<http://www.chveneburi.net/sp/bpg/publication_view.asp?iabspos=4&vjob=vsu byüzde2C253&vctsb=&vtkid=>>.

“BP Statistical Review of World Energy”, June 2005, BP. 10 Nisan 2006<http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/publications/energy_reviews_2005/STAGING/local_assets/downloads/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2005.pdf>.

BREZEZINSKI, Zbigniew. **Büyük Çöküş**, (Çev. Gül Keskin, Gülsev Pakkan), Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

BREZEZINSKI, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası**, (Çev. Ertuğrul Dikbaş, Ergun Kocabıyık), İstanbul, Sabah Yayınları, 1998.

“BTC’den ilk sevkiyat yapıldı”, 5 Haziran 2006, NTVMSNBC, 7 Haziran 2006<<http://www.ntvmsnbc.com/news/375653.asp>>.

BUDAK, Mustafa. “Mondros Mütarekesinden Sonra İngilizlerin Batum’u İşgali”, **Kafkas Araştırmaları III**, İstanbul, 1997, 117-141.

BÜYÜKAKINCI, Erhan. “Ermenistan Dış Politikasından Uluslararası Sistem Değişkenlerine Bakış”, **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, O. YEŞİLOT(Ed.), İstanbul, 2005, 119-139.

BÜYÜKAKINCI, Erhan. “Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye–Rusya İlişkileri”, **Türk Dış Politikasının Analizi**(3. Baskı), F. SÖNMEZOĞLU(Ed.), İstanbul, 2004, 685-716.

CABBARLI, Hatem. **Bağımsızlık Sonrası Ermenistan–Rusya İlişkileri**, Ankara, ASAM Yayınları, 2004.

CABBARLI, Hatem. “Dağlık Karabağ Sorununun Çözümünde Son Gelişmeler”, **Stratejik Analiz**, V, 57, 10-13.

CABBARLI, Hatem. “Ermenistan Silahlı Kuvvetleri”, **Stratejik Analiz**, V, 53, 2004, 73-78.

CABBARLI, Hatem. “GUUAM: Bölgesel İşbirliği Açısından Yeni Bir Fırsat mı?”, **Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Kafkasya Masası İncelemesi**.

CABBARLI, Hatem. “Güney Kafkasya’da Güç Mücadelesi ve ABD’nin Azerbaycan’dan Üs İsteği”, **Stratejik Analiz**, V, 55, 66-67.

CAFERSOY, Nazim. **Türkiye–Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı**, N. CAFERSOY(Ed.), Ankara, ASAM Yayınları, 2003.

CAFERSOY, Nazim. **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001.

TASNİF DIŞI

CAFERSOY, Nazim. "Bağımsızlığın Onuncu Yılında Azerbaycan–Rusya İlişkileri", **Avrasya Dosyası**, VII, 1, 2001, 286-318.

CAFERSOY, Nazim. "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", **Avrasya Dosyası**, VIII, 4, 2002, 51-101.

CAFERSOY, Nazim. "Rusya'daki Jeopolitik Model Arayışlarında Putin Yönetimi", **Stratejik Analiz**, IV, 37, 62-67.

CAFERSOY, Nazim. "Zenginler Kulübü ve Rusya", **Stratejik Analiz**, V, 52, 2004, 6-7.

CAN, Sönmez. "Jeopolitik Açından Kafkasya", **Avrasya Dosyası**, III, 4, Kış 1996, 207-212.

CAŞIN, Mesut Hakkı. Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003.

CAŞIN, Mesut Hakkı. KIROĞLU, Can. "Çin'in Yeni Küresel Ekonomi Politikasında Oyuncak Sektöründen Havacılık ve Uzaya Sıçrayan Yükselişi", **Stratejik Öngörü**, İstanbul, TASAM, S:8, 2006, s.95.

CAŞIN, Mesut Hakkı. "Değişen Uluslararası Konjonktür ve Çin Ulusal Güvenlik Stratejilerinin Yeni Parametreleri", **Geleceğin Süper Gücü Çin**, A. SANDIKLI, İ. GÜLLÜ(Ed.), İstanbul, TASAM Yayınları, 2005, 1-23.

CAŞIN, Mesut Hakkı. **Rus İmparatorluk Stratejisi**, Ankara, ASAM Yayınları, 2002.

CAŞIN, Mesut Hakkı. **Rus İmparatorluk Stratejisi**, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları, 2006.

CAŞIN, Mesut Hakkı. "Türkiye-ABD ilişkilerinde Krizden İşbirliğine Çözüm Arayışları", 1-16.

CAŞIN, Mesut Hakkı. "1921 Türkiye- Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasının Çağdaş Türk Dış Politikasındaki Önemi", **Jeopolitik**, 2002, 51-76.

CAŞIN, Mesut Hakkı. "İran'ın İki Deniz Jeopolitiğine Dayalı Stratejik Değişim Arayışları", **Avrasya Dosyası**, V, 3, 1999, 280-300.

"Caucasus Region", December 2004, Energy Information Agency. 13 Ocak 2006<<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caucasus.html>>.

CERRAH, Ufuk. "Güney Kafkasya'daki Jeopolitik Değişimlerin Türkiye'nin Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejilerine Etkileri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2005.

CERRAH, Ufuk. "Gürcistan'daki Cevahatya Sorunu ve Türkiye'ye Etkileri", **Harp Akademileri Dergisi**, 16, Ocak 2006, 58-63..

CHARKVIANI, Gela. "Georgia, The Transcaucasus and Beyond", **Perceptions**, September-November 1996, 34-52.

"Cheney: Rusya şantaj yapmasın", 5 Mayıs 2006, NTVMSNBC, 9 Haziran 2006<<http://www.ntv-msnbc.com/news/371861.asp>>.

"China", CIA Factbook, 26 Şubat

2006<<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ch.html#People>>

CHUFRIN, Gennadiy I. Harold H. Saunders, "Prevention in Russia and The Near Abroad", **The Washington Quarterly**, Autumn 1997, s.36.

COOPER, Robert. **Ulus Devletin Çöküşü: 21. Yüzyılda Düzen ve Kaos**, (Çev: Berrin Karahan), İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2005.

CORNELL, Svante E. "Kafkaslar ve Orta Asya'da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar", **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, Y. TEZKAN(Ed.), İstanbul, 2000, 157-174.

CORNELL, Svante E.v.d. " Geostrategic Implications of the Baku-Tbilisi- Ceyhan Pipeline", **The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West**, 1 Nisan 2006<http://www.silkroadstudies.org/BTC_2.pdf>.

Cumhuriyet, 20 Şubat 2006, s.14.

ÇİLOĞLU, Fahrettin. **Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar**, İstanbul, Sinatle, 1998.

ÇOLAKOĞLU, Selçuk. "Türkiye–Gürcistan İlişkileri", **Stratejik Öngörü**, 6, 2005, 29-39.

ÇOMAK, Hasret. "21'inci Yüzyılda Şanghay İşbirliği Teşkilatının Yeni Yönelimleri ve Türkiye ile Yeni İşbirliği Yaklaşımları", **Stratejik Öngörü**, 5, 2005, 12-18.

ÇOMAK, Hasret. "Küresel Kutuplaşma Çerçevesinde Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın Geleceği ve Bu Durumun Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", Türkiye'nin Çevresindeki Sorunlar ve Türkiye'nin Güvenlik Politikasına Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri, 9-10 Mart 2006.

ÇÖMEZ, Turan. "Ermenistan İzlenimleri", **Stratejik Analiz**, VI, 63, Temmuz 2005, 66-69.

DAĞI, Zeynep. "Rusya'nın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye", **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, İ. DAĞI(Ed.), Ankara, 1998, 79-114.

DAĞI, Zeynep. **Kimlik, Milliyetçilik, Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü**, İstanbul, Boyut, 2002.

DANIŞ, Hüsamettin. "Petrol Üreten Ülkelerin Enerji Politikaları", Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır Sempozyumu, Harp Akademileri, 26-27 Ocak 2006.

DARTAN, Muzaffer. v.d. **ECO Bölgesi: Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayını, 2002.

DAVLETOV, Timur. "Etnisite Işığında Rusya Federasyonu", Ağustos 2003, Stradigma, 7, 9 Kasım 2005
<http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_09.html>.

DAVUTOĞLU, Ahmet. **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**(19. Baskı), İstanbul, Küre, , 2004.

TASNİF DIŞI

DEĞERLİ, Güray. "Kafkasya'daki Rus Matruşkaları: Ermenistan ve Gürcistan", **Military Science&Intelligence**, 4, 2005, 20-23.

DEĞERLİ, Güray. "Türkiye'nin Güvenliği Azerbaycan'dan Geçer", **Military Science&Intelligence**, 8, 2005, 56-61.

DEĞİRMEN, Burcu. "Çin–Rus Eksenini ABD'ye Meydan Okuyor", **Stratejik Analiz**, 64, Ağustos 2005, 14-15.

DEMİR, Abdullah. **Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1998.

DEMİR, Ali Faik. "SSCB Sonrası Dönemde Türkiye–Ermenistan İlişkileri", **Uluslararası İlişkiler**, II, 5, Bahar 2005, 77-123.

DEMİR, Ali Faik. "Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Dış Politikası", **Türk Dış Politikasının Analizi**(3. Baskı), F. SÖNMEZOĞLU(Ed.), İstanbul, 2004, 717-755.

DEMİR, Ali Faik. **Türk Dış Politika Perspektifinden Güney Kafkasya**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2003.

DEMİRAG, Yelda. "Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye–Gürcistan İlişkileri", **Uluslararası İlişkiler**, II, 7, 2005, 125-155.

DEVEDEROV, Aleksandr. Rusya Ulusal Güvenlik Konsepti ve Rus-Amerikan İlişkilerine Etkisi-1991'den Günümüze-, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2003.

DEVLET, Nadir. "Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Siyaseti ve Türkiye'ye Etkileri", **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, O. YEŞİLOT(Ed.), İstanbul, 2005, 1-17.

DOSTER, Barış. "Doğu'da Yükselen Bir Yıldız: Azerbaycan", **Jeopolitik**, 22, Kasım 2005, 48-55.

DUGİN, Aleksandr. **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, (Çev. Vügar İmanov), İstanbul, Küre, 2003.

"Duma Ratifies Treaty on Russian Military Bases in Armenia", The Jamestown Foundation, 21 April 1997, III, 78, 13 Mart 2006<http://www.jamestown.org/publications_details.php?search=1&volume_id=2&issue_id=103&article_id=1228>.

DYATLOV, Vladimir I. "Sibirya'ya Çinli Göçü ve Yeni Bir Diaspora Oluşumunun Başlangıcı", **Avrasya Dosyası**, VI, 4, 322-355.

EFEĞİL, Ertan. "Türk–Rus İlişkileri: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İ. BAL(Ed.), İstanbul, Alfa, 2001, 305-326.

EKİCİ, Gökçen. "Rusya Federasyonu'nun Terör Kartı: Irak Kafkasya'ya Emsal Olabilir mi?", **Stratejik Analiz**, IV, 37, Mayıs 2003, 68-71.

EKREM, Nuraniye Hidayet. "Çin'e Yönelik Silah Ambargosunun Kaldırılması ve Uluslararası Dengeler", **Stratejik Analiz**, V, 59, 2005, 83-89.

ENCAUSSE, Hélène Carrère. **Tamamlanmamış Rusya**, (Çev. Reşat Uzman), İstanbul, Ötüken Yayınları, 2003.

ERAT, Muhammed. "Kâzım Karabekir Paşa'nın Ermeniler Üzerine Harekâtı(1920)", **Kafkas Araştırmaları II**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1996, 93-105.

ERGİN, Feridun. **Uluslararası Politika Stratejileri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975.

EROL, Mehmet Seyfettin. "11 Eylül: Türk Dış Politikasında Mecra Arayışları ve Orta Asya-Kafkasya Boyutu", **Avrasya Dosyası**, 10, 1, 2004, 30-56.

ERTAN, Fikret. **Rusya'nın Dönüşümü(1990-)**, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2001.

ESLEN, Nejat. "Çin – Rusya Ortak Askeri Tatbikatı", **Jeopolitik**, 20, Eylül 2005, 36-37.

"Ethnic Minorities of Georgia", State Department for Statistic of Georgia, 05 Ocak 2005<http://www.statistics.ge/Main/census/Eng_ed/Chapteryüzde203yüzde20Eng.htm#III.yüzde20ETHNICyüzde20COMPOSITIONyüzde20OFyüzde20GEORGIANyüzde20POPULATION>.

FEDEROV, Yuri E. "Bilimsel Düşünenler ve Soytarılar: Rusya'nın Strateji Düşüncesinde Farklı İki Damar", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, 73, Mayıs 2006, 59-65.

FLAHERTY, Ted. "Current World Nuclear Arsenals", 2 January 1997, CDI. 19 Ocak 2006 <<http://www.cdi.org/nuclear/database/nukestab.html>>.

FOUSKAS, Vassilis K. "Avrasya'da ABD'nin Macht-politik'i(Güç Siyaseti) ve Büyük Ortadoğu'nun Yeniden Şekillenmesi", **Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu**, B. ARAS(Ed.), İstanbul, TASAM, 2004, 13-29.

FREEDMAN, Robert O. "1990'larda Rusya–İran ilişkileri", **Avrasya Dosyası**, VI, 4, 2001, 356-374.

FREEDMAN, Robert O. "Russian Policy Toward the Middle East Under Putin: The Impact of 9/11 and The War in Iraq", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, II, 2, Summer 2003, 66-97.

FUKUYAMA, Francis. "Tarihin Sonu mu?", (Çev. Yusuf Kaplan), **Tarihin Sonu mu?** (4. Baskı), M. AYDIN. E. ÖZENSEL(Ed.), Ankara, 2003, 22-49.

GACHECHILADZE, Revaz. "Geopolitics in the South Caucasus: Local and External Players", **Geopolitics**, VII, 1, Summer 2002, 113-138.

GALEOTTI, Mark. "Russia Clings onto its Influence in the Caucasus", **Janes Intelligence Review**, June 2005, 48-49.

GASIMOV, Musa. "Rusya'nın Azerbaycan Politikası", **Avrasya Dosyası**, VII, 4, 253-269.

Gazprom:Questions & Answers", 14 July 2005, GAZPROM, 14 Ocak 2006<<http://eng.gazpromquestions.ru/page10.shtml>>.

"Georgia's foreign debt shrinks 6.6yüzde in 2005" , 20 February 2006, Interfax. 22 Mart 2005<http://www.interfax.ru/e/B/finances/26.html?id_issue=11468213>.

GIORGADZE, Khatuna. "Russia: Regional Partner or Aggressor?" **The Review of International Affairs**, London, II, 1, Autumn 2002, 64-79.

GIRAGOSIAN Richard, "Oil and Geopolitics in the Transcaucasus", **Contrast and Solutions in the Caucasus**, O. HOIRIS, S. M. YÜRÜKEL(Ed.), England, 1998, 59-69.

GİRGİN, Kemal. "Rusya Faktörü ve Üç Boyutlu Dış Politika", **Stratejik Öngörü**, 5, 2005, 26-48.

GODZIMIRSKI, Jakub M. "Russian National Security Concepts 1997 and 2000: A Comparative Analysis" **European Security**, IX, 4, Autumn 2000, 65-83.

GONCHARENKO, Alexander. "Caspian–Black Sea Security Challenges and Regional Security Structures", **Connections**, III, 2, June 2004, 1-7.

GÖKIRMAK, Mert. "Düşük Yoğunluklu Demokrasi ve Kafkaslarda Güvenlik", **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, G. KONA(Ed.), İstanbul, 2005, 241-292.

GÖRAL, Sevinç. "Türk Ermeni Meselesi: Mağduriyet Psikolojisi ve Büyük Grup Kimliği", **Stratejik Analiz**, 66, Ekim 2005, 89-96.

GÖTZ, Roland. "Güney Kafkasya ve Orta Asya'da Siyasi Çıkar Alanları", (Çev. Murat Taşar), **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, Y. TEZKAN(Ed.), İstanbul, 2000, 175-186.

GÖZEN, Ramazan. "Dış Politika Nedir?", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İ. BAL(Ed.), İstanbul, 2001, 3-8.

GRIGORYAN, Stepan. "US and Russian Interests in the South Caucasus", Analytical Center on Globalization and Regional Cooperation. 10 Mart 2006<<http://www.caucasusjournalists.net/>>.

GUSEYNOV, Rauf A. "Ethnic Situation in the Caucasus", **Perceptions**, September-November 1996, 120-136.

GÜL, Nazmi. G. EKİCİ. "Azerbaycan ve Türkiye ile Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan'ın Dış Politikası", **Avrasya Dosyası**, VII, 1, 367-392.

GÜNAL, Mehmet. "Türk Birliğine Gidilen Yol: Türk Ekonomik Topluluğu", **2023**, Mart 2006, 72-80.

GÜNAY, Bekir. "Kafkas Jeopolitiği ve Ermenistan", **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, G. KONA(Ed.), İstanbul, 2005, 293-328

GÜNEY, Nurşin A. "AKKA'nın Yeni Koşullara Uyarlanması ve Türkiye'nin Güvenliği", **En Uzun On Yıl**, G. ÖZCAN, Ş. KUT(Ed.), İstanbul, Büke Yayıncılık, 2000, 165-191.

GÜREK, Harun. "Rus Füzeleri Türkiye Sınırında", **Milliyet**, 14.09.1997.

GÜRER, Mahmut. "Terör Örgütü Kafkaslar'a Kayıyor", **Cumhuriyet**, 17 Ekim 2005.

TASNİF DIŞI

GÜRSES, Emin. "Kafkasya'da Uluslararası Rekabet", **Avrasya Dosyası**, VII, 1, 2001, 250-273.

HACISALİHOĞLU, İ. Yaşar. **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye**, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2001.

HALLIDAY, Fred. "Condemned to React, Unable to Influence: Iran and Transcaucasia", **Transcaucasian Boundaries**, J. F. R. WRIGHT, v.d.(Ed.), London, 1996, 71-88.

HATİPOĞLU, Esra. "Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkilerinin Geleceği", **Stratejik Öngörü**, İstanbul, TASAM, 4, 2005, 137-145.

HATİPOĞLU, Esra. "Avrupa Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya Boyutu", **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, O. YEŞİLOT(Ed.), İstanbul, 2005, 19-30.

HERZIG, Edmund. **The New Caucasus**, London, The Royal Institute of International Affairs, 1999.

HILL, Fiona. "Russia's Newly Found "Soft Power", The Globalist, 26 Ağustos 2004.

HILL, Fiona. "Seismic Shifts in Eurasia: The Changing Relationship Between Turkey and Russia and its Implications for the South Caucasus", **Seismic Shifts in Eurasia**, Frank Cass, 55-75.

HILL, Fiona. O. TASPINAR. "Turkey and Russia: Axis of the Excluded?", **Survival**, XLVIII, 1, Summer 2006, 81-92.

HILL, Fiona. "Russian Foreign Policy and Conflict in the Caucasus", **The Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies Graduate Training and Research Program on the Contemporary Caucasus**, I, 5, Summer 2005, 3-5.

HUNTER, Shireen T. "The Evolution of The Foreign Policy of the Transcaucasus", **Crossroad and Conflict Security and Foreign Policy in the Caucasus and Central Asia**, Ed: G. K. BERTSCH. v.d.(Ed.), London, 2000, 25-47.

HUNTINGTON, Samuel P. **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**(3. Baskı), (Çev. Mehmet Turhan, Y. Z. Cem Soydemir), İstanbul, 2004.

"International Energy Outlook 2005", July 2005, Energy Information Administration, 16 Şubat 2006 <[http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/0484\(2005\).pdf](http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/0484(2005).pdf)>.

"Iran", The World Factbook CIA, 20 April 2006, (çevrimiçi), <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ir.html#people>, 22 Nisan 2006.

ISAKOVA, Irina. **Russian Governance in the Twenty-First Century: Geo-strategy, Geopolitics and Governance**, New York, Frank Cass, 2005.

IVANOV, Yu.Ye. "Russia's National Security Problems in Transcaucasia and the Era of Globalization", **Military Thought**, y.y., t.y., 42-54.

İBRAHİMLİ, Haleddin. **Değişen Avrasya'da Kafkasya**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001.

İLHAN, Suat. **Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 162, 1999.

TASNİF DIŞI

İMANOV, Vügar. "Türkiye–Ermenistan İlişkilerinde Sorun Ne?", **Stratejik Öngörü**, 6, 2005, 93-103.

"İrredantizm", Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu. 23 Nisan 2006
<<http://www.tdk.org.tr/tdksozluk/sozbul.asp?kelime=irredantizm>>.

İSMAİLZADE, Fariz. "A Strategic Approach to Pipeline Security", 15 November 2004, Institute for the Analysis of Global Security. 15 Nisan 2006<<http://www.iags.org/n1115043.htm>>.

İSMAİLZADE, Fariz. "Threats and Protection of the Energy Infrastructure in Azerbaijan", Cornell Caspian Consulting, 2004.

İŞYAR, Ömer Göksel. **Sovyet–Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

JANUSZ, Barbara. "The Caspian Sea Legal Status and Regime Problems", The Royal Institute of International Affairs, August 2005.

JONES, Scott A. "Introduction", **Crossroad and Conflict Security and Foreign Policy in the Caucasus and Central Asia**, Ed: G. K. BERTSCH. v.d.(Ed.), London, 2000, 1-21.

JONSON, Lena. "The New Geopolitical Situation in the Caspian Region", **The Security of the Caspian Sea Region**, G. CHUFRIN(Ed.), New York, 2001, 11-32.

Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları, Ankara, ASAM Yayınları, Kafkasya Araştırmaları Dizisi:7, 2003.

KALAFAT, Yaşar. **Güney Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, Ankara, ASAM Yayınları, 2000.

KAMALOV, İlyas. "Ankara-Moskova Hattında Yakın Markaj", **Stratejik Analiz**, 64, Ağustos 2005, 7-9.

KAMALOV, İlyas. "Rusya Federasyonu'nun Sınır Sorunları", **Stratejik Analiz**, 69, Ocak 2006, 85-92.

KAMALOV, İlyas. "Şanghay Eksenini NATO'yu Dengeleyebilir mi?", **Stratejik Analiz**, 69, Ocak 2006, 12-13.

KAMALOV, İlyas. **Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığına**, İstanbul, Kaknüs, 2004.

KÄMÄRÄİNEN, Harri. "How the EU Can Contribute to Security and Stability in South Caucasus?" **Baltic Defence Review Special Issue**, 2003, 16-17.

KANBOLAT Hasan, "Pax Ottomana'dan Pax Americana'ya Doğru mu?:Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği", 11 Nisan 2006, Deniz Haber. 16 Nisan 2006
<<http://www.denizhaber.com/index.php?sayfa=konukyazargst&id=3765&yüzde20link=3765>>.

KANBOLAT, Hasan, "2004 Yılında Doğu ile Batı Arasında Kafkasya: Geçmiş Doğu'da, Gelecek Batı'da mı?", **Stratejik Analiz**, V, 56, 2004, 52-57.

TASNİF DIŞI

KANBOLAT, Hasan. "Abhazya'da Sessiz Devrim: Abhaz Halkı Değişim ve Kimlik İstiyor", **Stratejik Analiz**, V, 57, Ocak 2005, 73-79.

KANBOLAT, Hasan. "Kafkasya Jeopolitiğinde Değişim Sinyalleri", **Stratejik Analiz**, V, 60, Nisan 2005, 87-92.

KANBOLAT, Hasan. "Türkiye Kafkasya'ya Demir Ağlarla Bağlanacak mı?", **Stratejik Analiz**, 65, Eylül 2005, 55-61.

KANBOLAT, Hasan. "Türkiye-Azerbaycan-KKTC: "Bir Millet Üç Devlet", **Stratejik Analiz**, 67, Kasım 2005, 47-53.

KANBOLAT, Hasan. İ. KAMALOV. "Rusya'dan Azerbaycan'a "İran Markajı"", **Stratejik Analiz**, 72, Nisan 2006, 84-87.

KANBOLAT, Hasan. K. AĞACAN. "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kafkasya'ya Artan İlgi ve Ekonomik Boyutları", Circassian Canada. 14 Şubat 2006
<http://www.circassiancanada.com/tr/arastirma/cin_halk_cumhuriyenin_kafkasyaya_artan_ilgisi.htm>.

KANTARCI, Hakan. "Kafkasya Jeopolitiğinde Kriz Alanları ve Güç Mücadelelerinin Türkiye'ye Etkileri", **2023**, 53, Eylül 2005, 32-42.

KANTARCI, Şenol. " Karabağ Sorunu Diplomasi İle Çözülemez: Askeri Müdahale Şart", 1 Mart 2005, Türkatak. 27 Nisan 2006<<http://www.turkatak.gen.tr/index.php?option=content&task=view&id=85&Itemid=37>>.

KANTARCI, Şenol. "Türkiye Ermenistan'a Sınır Kapılarını Açmalı mı?(Siyasi ve Ekonomik İlişkiler Bakımından)", **2023**, 44, 2004, 74-78.

KARACA, Kutay, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Yeni Güvenlik Kavramı, Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye'nin Bölgedeki Örgütlenmeye Bakışı", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 3, Şubat 2004, 199-216.

KASIM, Kamer. "11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları**, USAK Yayınları, 1, 1, 2006, 19-35.

KARAOSMANOĞLU, Ali. "Turkey's Objectives in the Caspian Region", **The Security of the Caspian Sea Region**, G. CHUFRIN(Ed.), New York, Sipri, 2001, 151-165.

KAZGAN, Gülten. "Batı ile İlişkilerin Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkileri", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, G. KAZGAN. N. ULÇENKO(Ed.), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, 2003, 147-181.

KENNEDY, Paul. **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, (Çev. Birtane Karanakçı), Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.

KESKİN, Arif. "Ahmedinejad Dönemi İran Dış Politikası:Saldırganlığın Rasyonelleşmesi", **Stratejik Analiz**,70, Şubat 2006, 72-77.

KESSİKBAYEV, Askhat. "Orta Asya'da Geo-Ekonomik Dönüşüm: Kazakistan Petrolü ve Aktau – Bakü – Ceyhan İhracat Güzergahı", **Stratejik Öngörü**, 6, 2005, 68-77.

TASNİF DIŞI

KINIKLIOĞLU, Suat. "Karadeniz'de Bölgesel Arayışlar ve Zihinsel Altyapıları", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, No:73, Mayıs 2006, 50-56.

KIRIMLI, Hakan. Kafkasya'daki Son Gelişmeler ve Türkiye Sempozyumu, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 10 Mart 2004.

KIYAT, Atilla. "Türkiye'nin Dış Politika Alternatifleri ve Avrupa Birliği", **Küreselleşme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler**, B. KARABULUT(Ed.), İstanbul, Alfa, 2003, s.127.

KISSINGER, Henry. **Diplomasi**(4. Baskı), (Çev. İbrahim H. Kurt), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, , 2004.

KİBAROĞLU, Mustafa. "Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini", **Avrasya Dosyası**, VI, 4, Kış 2001, 95-106.

KOCAMAN, Ömer. "Rusya'nın Ermenistan Politikası: Tek Boyutlu Siyasetten Çok Boyutlu Siyasete Doğru", 18 Şubat 2006, TURKSAM. 11 Mart 2006<<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=7&yazi=797>>.

KONA, Gamze Güngörmüş. "Giriş", **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, G. KONA(Ed.), İstanbul, Okumuş Adam, 2005, 11-32.

KONA, Gamze Güngörmüş. "Günümüz Avrasya Ekonomilerine Stratejik Bir Bakış", **Jeopolitik**, 17, Haziran 2005, 66-69.

KONA, Gamze Güngörmüş. "Türkiye - Azerbaycan İlişkileri: Büyük Umutlar - Talihsiz Gelişmeler ve Yapılması Gerekenler", **Panorama Dergisi**, 3, Nisan 2004, 10 Ocak 2006<<http://www.panoramadergisi.com/nisan2004/index.php?dosya=anasayfa>>.

KONA, Gamze Güngörmüş. **Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları**(2. basım), İstanbul, IQ Yayınları, 2033.

KORKMAZ, Vişne. "Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Bölgesine Yönelik Politikaları", **Stratejik Öngörü**, 3, 2004, 156-168.

KOTANJAN, Hayk. "Armenian Security and U.S. Foreign Policy in the South Caucasus", **Connections**, III, 2, June 2004, 15-32.

KULİYEV, Hasan. "Rusya'nın Azerbaycan Stratejisi", **Avrasya Dosyası**, III, 4, Kış 1996, 191-206.

KULOĞLU, Armağan. "Türkiye Kafkasya'yı İhmal Etmemeli", **Stratejik Analiz**, V, 53, 2004, 10-11.

KUMKALE, Tahir. **Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri**, İstanbul, İrfan Yayınevi, 1997.

KURAT, Akdes Nimet. **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999.

KUT, Şule. Kafkasya'daki Son Gelişmeler ve Türkiye Sempozyumu, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 10 Mart 2004.

KUTLUK, Deniz. **Hazar–Kafkas Petrolleri, Türk Boğazları, Çevresel Tehdit**, İstanbul, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2003.

LARRABEE, F. S. I. LESSER. **Türk Dış Politikası**, (Çev. Mustafa Yıldırım), İstanbul, Ötüken, 2004.

LEFEBVRE, Maxime. **Amerikan Dış Politikası**, (Çev. İsmail Yerguz), İstanbul, İletişim, 2005.

LEGVOLD, Robert. "Russia's Unformed Foreign Policy", **Foreign Affairs**, LXXX, 5, Ekim 2001, 62-75.

LESSER, Ian O. G. FULLER. **Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000.

LIGHT, Margot. "Russia and Transcaucasia", **Transcaucasian Boundaries**, John F. R. WRIGHT v.d.(Ed.), London, UCL Pres, 1996, 34-53.

LUFT, Gal. "Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Not Yet Finished and Already Threatened", 4 November 2004, Institute for the Analysis of Global Security. 20 Nisan 2006 <<http://www.iags.org/n1104041.htm>>.

LYNCH, Dov. "The South Caucasus: A Challenge for the EU", Institute for Security Studies, Chaillot Papers, 65, December 2003.

MACDOUGAL, Jim. "Russian Policy in The Transcaucasian "Near Abroad"" **Demokratizatsiya**, 14 Şubat 2006 <<http://www.demokratizatsiya.org/Demyüzde20Archives/DEMyüzde2005-01yüzde20macdougall.pdf>>, 89-101.

MAIN, Steven J. v.d. "The Pattern of Russian Policy in The Caucasus & Central Asia", December 2003, Conflict Studies Research Centre.16 Ocak 2006 <<http://www.da.mod.uk/CSRC/documents/Russian/OByüzde20101>>.

MAINVILLE, Michael. "Second-Largest Recipients of U.S. Aid, Armenians Fight to Get Ahead", 9 August 2005, The New York Sun. 19 Mart 2006<http://www.nysun.com/article/18286?page_no=2>.

MANDELBAUM, Michael. "Russian Foreign Policy in Historical Perspective", **The New Russian Foreign Policy**, M. MANDELBAUM(Ed.), A Council on Foreign Relations Book, New York, 1998.

MARKUŞİN, Vadim. (Rus gazetesi, 30 Ekim 2003), Radikal, 04 Kasım 2004.

MEHMEDOV, Ramil. "Güney Kafkasya'daki Yeni Stratejik Oyunun Güvenlik Yapılanması ve Azerbaycan", **Stratejik Öngörü**, 4, 2005, 56-61.

MEHTİYEV, Elkhan. "Perspectives of Security Development in the South Caucasus", 10 Ocak 2006<http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_ssg_10_meh.pdf>.

MEMMEDOV, Hagani. Azerbaycan Devleti'nin Dış Politika Stratejileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2004.

MEMMEDOV, Ramil. "Büyük Orta Doğu Projesi ve Güney Kafkasya Üzerine", **Stratejik Öngörü**, 2, 2004, 85-97.

TASNİF DIŞI

MEHMEDOV, Ramil. "Güney Kafkasya'da Güvenliğin Sağlanmasında NATO'nun Rolü", **Stratejik Öngörü**, 1, 2004, 112-120.

MEMMEDOV, Ramil. "Kafkasya'da Neler Oluyor", 28 Eylül 2004, TASAM. 19 Ocak 2006<<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=21>>.

MENON, Rojan. G. E. FULLER. "Rusya'nın Tahripkar Çeçen Savaşı", **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, Y. TEZKAN(Ed.), İstanbul, Ülke Kitapları, 2001, 202-211.

MERT, Okan. **Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan**, İstanbul, IQ Yayınları, 2004.

MURADOV, Reşad. "Azerbaycan'ın Ekonomik Yapısı, Potansiyeli ve Yatırım İmkânları", **Türk Cumhuriyetleri'nde Yatırım İmkânları**, H. SELÇUK(Ed.), İstanbul, TASAM, 2004, 21-40.

NASIROV, Elman. "Rusya'nın Jeostratejik Seçimleri", Ağustos 2003, Stradigma, 7, 22 Ekim 2005<http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_10.html>.

NAUMKIN, Vitaly. "Russia's National Security Interests in the Caspian Region", **The Security of the Caspian Sea Region**, G. CHUFRIN(Ed.), New York, Oxford University Press, 2001, 119-135.

NEEF, Christian. **Kafkasya: Rusya'nın Kanayan Yarası**, (Çev. Özalp Göneralp), İstanbul, YeniHayat Kütüphanesi, 2004.

NESİBLİ, Nesib. "Azerbaycan'ın Milli Kimlik Sorunu", **Avrasya Dosyası**, VII, 1, 2001, 132-160.

NODİA, Ghia. "The South Caucasus: A Region of Geostrategic Importance: Specificity And Current Security Issues", The South Caucasus: Promoting Values Through Cooperation, NATO Defence College Academic Research Branch, Seminar Report Series No:2, Helsinki, 12-15 May 2004.

NYE, Joseph S. **Amerikan Gücünün Paradoksu**, (Çev. Gürol Koca), İstanbul, Literatür, 2003.

OĞAN, Sinan. "Putin'in Ardından", **Stratejik Analiz**, V, 57, 2005, 49.

OĞAN, Sinan. "Dış Politika Aracı Olarak Rusça: Türk Cumhuriyetleri Örneği", 26 Şubat 2006, TURKSAM, 16 Nisan 2006< <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1&yazi=804>>.

OĞAN, Sinan. "Gebele Radar İstasyonu: Biri Bizi Gözetliyor(4)", **Dünya Gündemi**, 6-13 Kasım 2005, 12.

OĞAN, Sinan. "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılamayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", **Avrasya Dosyası**, VII, 2, Yaz 2001, 143-183.

OĞAN, Sinan. "NATO – Rusya İlişkileri: Korkunun Ecele Faydası Yok", **Stratejik Analiz**, V, 52, 2004, 43-49.

OĞAN, Sinan. "Putin'in Beklenen Türkiye Ziyareti", **Stratejik Analiz**, V, 53, 2004, 8-11.

TASNİF DIŞI

OĞAN, Sinan. "Rus – Çin Ortaklığı ABD'yi Zorluyor", **Stratejik Analiz**, 66, Ekim 2005, 14-15.

OĞAN, Sinan. "Sovyetler Birliği'nin Mirası BDT'de Dağılıyor", 29 Aralık 2005, **TURKSAM**, 13 Mart 2006<<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=44&yazi=697>>.

OĞAN, Sinan. **Rusya'da Siyaset ve Oligarşi**, Ankara, ASAM Yayınları, 2003.

OĞAN, Sinan. "Türkiye ile Rusya Arasında Ermenistan ve 90. Yıl Tartışmaları", **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, Ed: Okan Yeşilot, İstanbul, Kıtabevi, 2005, s. 97-117.

OKTAY, Hasan. "Komşumuz Ermenistan: Ermenistan Seyahatinin Düşündürdükleri", **Stratejik Analiz**, V, 55, Kasım 2004, 87-92.

ONAY, Yaşar. **Rusya ve Değişim**, Ankara, Nobel, 2002.

ORAN, Baskın. **Türk Dış Politikası**(8. Baskı), İstanbul, İletişim Yayınları, II, 2005.

OREŞKOVA, S. F. "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, G. KAZGAN. N. ULÇENKO(Ed.), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, 2003, 17-32.

ORTAYLI, İlber. "Ukrayna Kilisesi'ndeki Gelişmeler", **Avrasya Etüdleri**, III, Ekim 1996, 8–56.

ÖZBAY, Fatih. "HAMAS'ın Seçim Zaferi ve Rusya'nın Ortadoğu Hamlesi", **TASAM**. 23 Mart 2006
<<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=230>>.

ÖZBAY, Fatih. "Rusya'nın Yeni Enerji Politikası", **TASAM**. 27 Şubat 2006
<<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=221>>.

ÖZBAY, Fatih. **Ermeni Diasporası ve Türkiye–Rusya İlişkileri**, İstanbul, TASAM, 2005.

ÖZBEK Nadir, "Rus Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Türk Cumhuriyetleri", **Avrasya Dosyası**, III, 4, 1996, 7-26.

ÖZDAĞ, Muzaffer. **Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001.

ÖZDAĞ, Ümit. Kafkasya'daki Son Gelişmeler ve Türkiye Sempozyumu, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 10 Mart 2004.

ÖZEKMEKÇİ, M. İnanç. "Türkiye'nin Doğu Sınırında Yeni Bir Güç: Çin", **Dış Politika Forumu**. 7 Ocak 2006<<http://www.dispolitikaforumu.com/cin.pdf>>.

ÖZERSAY, Kudret. "Boğazlar Konusu", **Türk Dış Politikası**(8. Baskı), B. ORAN(Ed.), İstanbul, İletişim, II, , 2005, 587- 599.

ÖZKAN, Güner. "Türk-Amerikan İlişkilerinde Kafkasya Faktörü", **Avrasya Dosyası**, XI, 2, 2006, 138-162.

ÖZTÜRK, Osman Metin. **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001.

PALA, Cenk. "Hazar Boru Hatları, Bakü – Tiflis – Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye", **Avrasya Dosyası**, VII, 4, 231-252.

PALA, Cenk. "Orta Asya–Türkiye ve Balkanlar: Avrupa Yeni Boru Hattı Güzergahını Seçiyor", **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, G. G. KONA(Ed.), İstanbul, Okumuş Adam, 2005, s.538-543.

PALA, Cenk. H. KANBOLAT. "Bakü–Tiflis–Ceyhan: 21. Yüzyılın İpek Yolu", **Stratejik Analiz**, VI, 62, 18-25.

PAMİR, Necdet. "ABD, AB, Rusya ve Çin'in Enerji İhtiyaçları ve Stratejileri", Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır Sempozyumu, Harp Akademileri, 26-27 Ocak 2006.

PAMİR, Necdet. **Bakü-Ceyhan Boru Hattı: Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun**, Ankara, ASAM Yayınları, 1999.

PAMİR, Necdet. "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", Türkiye'nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri, 10 Mart 2006.

PAMİR, Necdet. "Kafkasya ve Orta Asya'da Enerji Kaynaklarının Stratejik Önemi ve Petrol Politikaları", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İ. BAL(Ed.), İstanbul, Alfa, 2001, 381-397.

PAMİR, Necdet. "Çin ve Enerji Güvenliği", **Stratejik Analiz**, 66, Ekim 2005, 63-70.

PAMİR, Necdet. "Güney Kafkasya'nın Enerji Boyutu", Güney Kafkasya'ya Güncel Bakış Sempozyumu, Harp Akademileri, 27 – 28 Ocak 2005.

PAMİR, Necdet. "Rusya Federasyonu ve Enerji", **Strateji**, TUSAM, 18 Ekim 2004.

PAMİR, Necdet. İ. KAMALOV, "Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli", **Stratejik Analiz**, 70, Şubat 2006, 17-28.

PAMUK, Mustafa. **Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü–Bugünü–Yarını**, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 1995.

PEROVIĆ, Jeronim. "From Disengagement to Active Economic Competition: Russia's Return to the South Caucasus and Central Asia", **Demokratizatsiya**, Winter 2005, 61-85.

POGORELY, Mikhail. "Russia's New Military Doctrine", 28 October 2003, New York University. 26 Şubat 2006<<http://www.bu.edu/globalbeat/syndicate/pogorely102803.html>>.

"Population in Armenia", National Statistical Service of Armenia, 15 Mart 2005<<http://docs.armstat.am/nsdp/>>.

PURTAŞ, Fırat. **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara, Platin Yayınları, 2005.

TASNİF DIŞI

PUSHKOV, Alexey. "Putin and His Enemies", **The National Interest**, Winter 2004-2005, 52-56.

"Putin Sert Konuştu: ABD Aç Bir Kurt", 12 Mayıs 2006, NTVMSNBC, 9 Haziran 2006<<http://www.ntv-msnbc.com/news/371861.asp>>.

"Putin's Dilemma", The International Institute for Strategic Survey, London, Routledge, 2004/2005, 145-163.

RAHR, Alexander. "Pragmatism in Russian Foreign Policy", Russia Weekly, January 2003, 32, 20 Nisan 2006<<http://www.cdi.org/russia/242.cfm>>.

"Resident Population", Russian Federal State Statistic Service, 30 January 2005<http://www.gks.ru/bgd/regl/b05_12/issWWW.exe/Stg/d000/05-01.htm>.

"Resident Population of Georgia", Ministry of Economic Development of Georgia Department for Statistics, 30 Ocak 2005<http://www.statistics.ge/index_eng.htm>.

RONDELI, Alexander. "Security Threats in the Caucasus: Georgia's View", **Perceptions**, July-August 1998, 43-53.

RONDELİ, Aleksander. "Küreselleşmenin Kafkasya'nın Güvenlik Stratejilerine Yansımaları", Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Sempozyumu Bildirileri, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2003, 207-224.

"Russia Squeezes Georgia", Jane's Foreign Report, 2624, January 2001, 1-4.

"Russia's Sphere of Influence" Jane's Foreign Report, 2633, March 2001, 1-4.

"Russia's Wrong Direction: What the United States Can and Should Do", Independent Task Force, Council of Foreign Relations, 2006.

"Russian Federation", **World Defence Almanac**, İstanbul, Military Technology, XXIX, 1, 208-216.

"Russian Federation Military Doctrine", Moscow Nezavisimaya Gazeta, 22 Nisan 2000, 5-6.

"Russian Military Base is Stable Guarantor of Armenia's Defense", 27 January 2006, Regnum News Agency. 22 Şubat 2006<<http://www.regnum.ru/english/580292.html>>.

"Rusya Ermenistan'a Silah Satışını Artıracak", 29 Mayıs 2002, VOANEWS, 07 Haziran 2006<<http://www.voanews.com/turkish/archive/2002-05/a-2002-05-29-2-1.cfm>>.

"Rusya Ülke Bülteni", Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Ekim 2005.

"Saakashvili's Ajara Success: Repeatable Elsewhere in Georgia?", ICG Europe Briefing, 18 August 2004.

SANDER, Oral. **Siyasi Tarih: 1918-1914**(7. Baskı), Ankara, İmge, 1998.

SANDER, Oral. **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**(12. Baskı), Ankara, İmge, 2003.

SARAY, Mehmet. **Türk-İran İlişkileri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

SARAY, Mehmet. **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**(2. Baskı), İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.

SELÇUK, Hasan. **Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri**, İstanbul, TASAM, 2005.

SELEZNEVA, Ludmilla. "Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism", **European Security**, XI, 4, London, A Frank Cass Journal, 2002, 10-28.

SELVİ, Haluk. "Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü", Sakarya Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi. 15 Ocak 2006<<http://www.satemer.sakarya.edu.tr/pdf/azerbaycan.pdf>>.

SELVİ, Haluk. "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Geleceği", Stradigma. 1 Mart 2006<http://www.stradigma.com/turkce/özel/print_03.html>.

SEVER, Ayşegül. "Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkilerinde Çatışma, Rekabet ve İşbirliği", **Avrasya Dosyası**, VII, 3, 2001, 227-248.

SEZER, Duygu Bazoğlu. "Turkish-Russian Relations: The Challenges of Reconciling Geopolitical Competition with Economic Partnership", **Turkish Studies**, London, Frank Cass, I, 1, Spring 2000, 59-82.

SEZGİN, Mahmut Niyazi. "Ahıska Türkleri Sorununda Son Gelişmeler", 4 Haziran 2002, Ahıskalı, 22 Şubat 2006<<http://www.ahiskali.com/yazi3.php?id=127>>.

SHAFFER, Brenda. "Security in the South Caucasus, 25 November 2004, NATO Parliamentary Assembly Seminar, 12 Şubat 2006<http://bcia.ksg.harvard.edu/publication.cfm?ctype=presentation&item_id=84>

SHAH, Syed Adnan Ali. "Russia's Foreign Policy towards Southern Caucasus", 16 Mart 2006<http://www.issi.org.pk/journal/2004_files/no_2/article/4a.htm>.

SHOUMIKHIN, Andrei. "The Russian Military's New "Open Doctrine", National Institute for Public Policy, 2003.

SİLAHÇIOĞLU, Doğu. **Kuşatılmış Türkiye**, İstanbul, Günizi Yayıncılık, 2005.

SMITH, M. A. "Geopolitical Challenges to Moscow in the Transcaucasus", Conflict Studies Research Centre, September 1999.

SOCOR, Vladimir. "From CIS to CSTO: Can A "Core" Be Preserved?", **Euroasia Daily Monitor**, 28 July 2005, II, 125, 10 Ekim 2005<http://www.jamestown.org/edm/article.php?volume_id=407&issue_id=3383&article_id=2369943>.

SOLJENITSIN, Aleksandr. **Rusya Nasıl Kurtulur?**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1992.

SOLTAN, Elnur. "Mavi Akım Antlaşmazlığı", **Stratejik Analiz**, IV, 40, 2003, 9-10.

SÖNMEZOĞLU, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

TASNİF DIŞI

“SS-1 `Scud' (R-11/8K11, R-11FM (SS-N-1B) and R-17/8K14)”, **Jane's Intelligence**, 18 Nisan 2006<http://www.janes.com/security/international_security/news/misc/sws_scud010426.shtml>.

SULEYMANOV, Elin. Emergence of New Political Identity in the South Caucasus: Energy Security, Strategic Location and Pragmatism, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The Fletcher School, 2004.

SÜNBÜL, Tahir. “Azerbaycan ve İkinci Bağımsızlık”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 335, Ocak 1993, 61-65.

SWIETOCHOWSKI, Tadeusz. “Azerbaijan: Perspectives From the Crossroads”, **Central Asian Survey**, 18(4), 1999, 419-434.

ŞAHİNALP, Bülent. “Türkiye-Rusya Federasyonu Ekonomik ve Ticari İlişkileri”, Dış Ticaret Müsteşarlığı, 15 Mayıs 2005<<http://www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/nis97/1.htm>>.

SEIFFERT, Wolfgang. **Putin**, İstanbul, Gendaş, 2004.

ŞEN, Cihangir Gürkan. “Gürcistan’da Yeni Bir Dönem (mi)?”, Panorama, Mart 2004, 2, 15 Aralık 2005 <http://www.panoramadergisi.com/mart2004/dunyayabakis2_pdf.pdf>.

ŞEN, Cihangir Gürkan. “Türk - Rus Ekonomik İlişkileri: Mevcut Durum, Sorunlar ve Perspektifler”, Stradigma, 7, Ağustos 2003, 15 Mayıs 2005<http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_01.html>.

“Shanghai Cooperation Organization”, Wikipedia, 27 Haziran 2005 <http://en.wikipedia.org/wiki/Shanghai_Cooperation_Organization>.

“2003-2005 Yılları Arasında Türkiye’ye Gelen Turistlerin Milliyetlerine Göre Karşılaştırılması”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 25 Şubat 2006<<http://www.turizm.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF670AAAC19264C5A89312FEB68290DD11>>.

“Taarruz / Taktik Keşif Helikopteri (ATAK)”, Savunma Sanayi Müsteşarlığı, 22 Şubat 2006 <http://www.ssm.gov.tr/sub02b_tr.asp?prjid=19&parent=yüzde3Ca+classyüzde3Dyüzde27pathyüzde27+hrefyüzde3Dyüzde27sub02ayüzde5Ftryüzde2Easpyüzde3Fcategoryyüzde3D20021117172047yüzde27yüzde3EHAVA+ARAYüzdeC7LARlyüzde3Cyüzde2Fayüzde3E>.

TANRISEVER, Oktay F. “Sovyet Sonrası Dönemde Rusya’nın Kafkasya Politikası”, **Türkiye’nin Komşuları**, M. TÜRKEŞ. İ. UZGEL(Ed.), Ankara, İmge, 2002, 377-410.

TANRISEVER, Oktay F. “11 Eylül 2001 Sonrası Dönemde Gürcistan’ın İç ve Dış Siyasetinde Meydana Gelen Son Gelişmelerin Türkiye Açısından Önemi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 4, Aralık 2004, 103-119.

TANRISEVER, Oktay F. “Rusya - Gürcistan İlişkilerindeki Artan Gerilim: Bir Sağırlar Diyaloğu mu?”, Stradigma, Ağustos 2003, 7, 17 Kasım 2005. <http://www.stradigma.Com/turkce/agustos2003/makale_08.html>.

TASNİF DIŞI

TARAKÇI, Nejat. "ABD'nin Hatalı Stratejileri: Rusya Güçleniyor, AB Zorlanıyor", TASAM, (Çevrimiçi)
<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=280>, 5 Haziran 2006.

TARAKÇI, Nejat. **Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji**, İstanbul, Çantay, 2003.

TARAKÇI, Nejat. "Rusya Arka Bahçesini Topluyor", **Jeopolitik**, 10, 2004, s.50-54.

TAŞTEKİN, Fehim. "Büyük Fırtınanın Küçük Vadisi: Pankisi", 13 Ocak 2006<<http://www.kafkas.org.tr/hakkinda/pankisi.html>>.

TAVKUL, Ufuk. **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.

TAVKUL, Ufuk. "Kafkasya'nın Hassas Etnik Dengelerinde Yeni Bir Tehdit Unsuru "Kazaklar", **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, O. YEŞİLOT(Ed), İstanbul, 2005, 71-96.

"Tehlikeli İttifak Hattı: İran-Rusya-Ermenistan", **Turkhaber**, 15 Şubat 2006
<<http://www.turkhaber.org/249.html>>.

TELATAR, Gökhan. "BTC Boru Hattı: Rusya'nın Transkafkasya'daki Etkinliği", 08 Temmuz 2005, TASAM, 10 Şubat 2006<<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=143>>.

TELLAL, Erel. "Rusya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası**(8. Baskı), B. ORAN(Ed.), İstanbul, İletişim, II, , 2005, 540-550.

TELLAL, Erel. "Sovyetlerle İlişkiler", **Türk Dış Politikası**(10. Baskı), B. ORAN(Ed.) , İstanbul, İletişim, I, 2004, 155-177.

TELLAL, Erel. "SSCB ile İlişkiler", **Türk Dış Politikası**(8. Baskı), B. ORAN(Ed.), İstanbul, İletişim, II, , 2005, 158-166.

TELLAL, Erel. "Türk Dış Politikası'nda Avrasya Seçeneği", **Uluslararası İlişkiler**, II, 5, Bahar 2005, 35-70.

TEZKAN, Yılmaz (Ed.). **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2000.

TEZKAN, Yılmaz. "Değişen ve Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Kadim Komşumuz Rusya", **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, Y. TEZKAN(Ed.), İstanbul, 2001, 9-21.

"The National Security Strategy of United States of America", 16 Mart 2006.

TİKA, <<http://www.tika.gov.tr/hakkinda.asp>>.

TRENIN, Dmitri. "Reading Russia Righ", Carnegie Endowment, 42, October 2005.

TUNCER, İdil. "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: "Yakın Çevre" ve Türkiye", **En Uzun On Yıl**, G. ÖZCAN, Ş. KUT(Ed.), İstanbul, Büke Yayıncılık, 2000, 435-460.

TURAN, Gül. İ. TURAN, "Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleri İle İlişkileri", **Türk Dış Politikasının Analizi**(3. Baskı), Faruk Sönmezoğlu(Ed.), İstanbul, Der, 2004, 757-780.

TURAN, İlter. "Ukraine, Russia and Turkey: Rivalry or Co-operation?", **Insight Turkey**, II, 2, April-June 2000, 153-158.

"Turkcell'e Ortak: Yüzde 13.22'si Rus Alfa'nın", Radikal, 29 Aralık 2005.

"Turkish-Russian Relations and South Caucasus", Center for Strategic Research and Development, March 2002, Friedrich-Ebert-Stiftung, 18 Ocak 2006<<http://www.fes.ge/eng/archive/publications2002.php>>.

"Türkiye-Rusya Federasyonu Siyasi İlişkileri", T.C. Dışişleri Bakanlığı, 27 Mart 2006<http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/DoguAvrupa/RusyaFederasyonu/Turkiye_RusyaFederasyonu.htm>.

"Türkiye–Rusya Federasyonu Ticari ve Ekonomik İlişkileri", DEİK/Türk–Rus İş Konseyi Raporu, Mart 2006.

TÜRSAN, Nurettin. K. SOYUPAK. **Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığı ve Karabağ Olayları**, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 1992.

TÜTÜNCÜ, Mehmet. "Turkish Foreign Policy in The Caucasus", **Contrasts and Solutions in the Caucasus**, O. HOIRIS, S. M. YÜKSEL(Ed.), London, Aarhus University Press, 1998, 468-481.

ULÇENKO, Natalya Y. "Rusya ve Türkiye'nin Stratejik Güvenliğinin Sağlanmasında Enerji Hammaddelerinin İhracat ve İthalatının Rolü", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, G. KAZGAN. N. ULÇENKO(Ed.), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, 2003, 183-197.

USLU, Nasuh. "The Russian, Caucasian and Central Asian Aspects of Turkish Foreign Policy in the Post Cold War Period", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, II, 3-4, Autumn-Winter 2003, 164-187.

USLUBAŞ, Fevzi. "Putin'li Rusya", **Jeopolitik**, 13 Şubat 2005, 54-58.

UYSAI, Mehmet. **Güney Kafkasya'nın Dünü–Bugünü–Yarını**, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 1993.

ÜNSAL, Şamil. "Son Dönemde Rusya Federasyonu ve Türk-Rus İlişkileri(1)", **Jeopolitik**, 28, Mayıs 2006, 67-79.

ÜNÜVAR, Ersegül B. "Yeni Büyük Oyun: Hazar Bölgesinde Rekabet ve Güvenlik Arayışı", **Stratejik Öngörü**, I, 2004, 97-111.

WAAL, Thomas de. "The Nagorno Karabakh, The Abkhazian- Georgian and the Georgian – South Ossetian Conflicts", The South Caucasus: Promoting Values Through Cooperation, NATO Defence College Academic Research Branch, Seminar Report Series No:2, Helsinki, 12-15 May 2004.

WALSH, Nick Patton. "Russia Accused of Plot to Sabotage Georgian Oil Pipeline", Guardian, 1 December 2003.

TASNİF DIŞI

WEHRSCUTZ, Christian F. “Rus Fikriyatının Parçası Olarak Avrasyacılık”, (Çev. Murat Taşar), **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, Y. TEZKAN(Ed.), İstanbul, Ülke Kitapları, 2000, 84-100.

WEINSTEIN, Michael A., “Armenia's Dreams and Realities” International Relations and Security Network, 17 Şubat 2005<<http://www.isn.ch/news/sw/details.cfm?ID=9775>>.

“World Order in the 21st Century”, **Military Technology**, XXIX, 9, 2005.

YANAR, Savaş. **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**, İstanbul, IQ, 2002.

YAPICI, Utku. **Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları: Orta Asya ve Kafkasya**, İstanbul, Otopsi, 2004.

YEGOROV, V. K. “Rusya-Türkiye İlişkilerinde Hazar Sorunu”, **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, G. KAZGAN. N. ULÇENKO(Ed.), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, 2003, 297-307.

Yeni Müsavat Gazetesi, 27.11.2005.

YEŞİLOT, Okan. “Azerbaycan’daki Çeçen Mülteciler ve Rusya ile İlişkilere Yansımaları”, **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, O. YEŞİLOT(Ed.), İstanbul, 2005, 191-205.

“Yıllar İtibarıyla Doğal Gaz ve LNG Alım Miktarları”, BOTAŞ, 12 Şubat 2006<http://www.botas.gov.tr/faliyetler/dg_ttt.asp>.

YILMAZ, Türel. “Rusya Federasyonu Dış Politikasında Türkiye ve İran”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 5, Temmuz 2005, 183-203.

ZENTÜRK, Ardan. “Karadeniz’de Krize Doğru”, **Military Science&Intelligence**, 4, 2005, 4-5.

“2004 Yılında Türkiye - Azerbaycan İlişkileri”, TNN Haber, 4 Haziran 2006 <http://haber.tnn.net/2004/dis_iliskiler/tr_azeri.asp>.

